

خوابہ رستی ٹیسلا می

میرا

دہرہ بڑکستانی قورٹاہ وسوتنت

برگی سنییم

زہ کاک

مال بہ حسین

()

خوابەرستى ئىسلامى لەبەر رۆشنایى قورئان و سوننەت دا

بەرگى سۆيەم

زەكات و
مال بەخشىن

عەلى باپىر

بۇيلا وكرىدە وە وراگىياندن

ماڻي لہ چاپدانہوہی پارٽزراوہ ٻو
نوسینگہی تہفسیر

ناوی کتب: خواہرستی ئیسلامی لہہر رُشنایی قورٹان و سونہتدا
- بہرگی سئیم
نوسر: علی باپیر
بلاوکردنہوہی: نوسینگہی تہفسیر ٻو بلاوکردنہوہ و راگہیاندن/ ہولیر
خست: نہوزاد کوئی
بہرگ: امین مخلص
نخشہسازی ناوہوہ: عزالدین محمد
نورہو سائی چاپ: دووہم ۱۴۳۰ک - ۲۰۰۹ز
تیراژ: ۱۵۰۰ دانہ
سہرہشٹی چاپ: نہہرو محمدود

لہ بہرٽوہہرایہتی گشتی کتبخانہکان ژمارہی سپاردنی (۱۲۶۲) ی سالی ۲۰۰۷ دراوہتی

www.alibapir.com
ٻو بلاوکردنہوہ و راگہیاندن
ہولیر- شقامی دادگا - ژیر ٹوٹیلی شیرین پالاص
ت : ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۲۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
موبایل : ۲۲ ۵۱ ۴۶۰ ۰۷۵۰ - ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ ۰۷۷۰
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله

μ (م) لـ $\frac{1}{\sqrt{2}}$ ماقدمًا مخلص و

نموده است که تفهیم و تفهیم کرد به چاپ و

بزرگوار و عزیز کاتب . خداوند پاک و بزرگوار

نجاتی مسیحا کا بیان ہو۔

وہ ملک لوانہ ملک مسلمان عارفی حجاب و

ملاؤ کہ وہ وہی ہے۔ تیسرا کان بڑھ گیا ہے۔

$$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \right)$$

۱۱، سورۃ النبی، ۱۵۷

C.O. / 0 / 19

۱۰۰

(V)

پيشكەش بى

بە بەندە راست و پەسەنەكانى خۆى تاك و بى وئىنە و ھاوئل و
پاك، كە بە ماناى راستەقىنە و فراوانى پەرستەن، خوا
دەپەرستەن و، لە پەرستىدا گىرۆدەى شىرك و لە شىۋەى
پەرستىدا دووچارى بىدعەت نابىن، واتە تەنھا ئەو
دەپەرستەن و تەنیا بەوشىۋەيەش، كە خۆى ديارى كەردە
دەپەرستەن.

راگەباندنى مەكتەبىي مەلۇمىتىدا تەلەپى باپىر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - گۆزى

لە ئۆزى قوشەيلىرىدە بىز مەكتەبىي
مەلۇمىتىدا تەلەپى باپىر
بىز مەكتەپ بىز مەلۇمىتىدا تەلەپى باپىر

مەلۇمىتىدا تەلەپى باپىر

مەلۇمىتىدا تەلەپى باپىر

مەلۇمىتىدا تەلەپى باپىر

پیشه‌کیه‌کی کورت

خوینهری به‌پژ!

پاش ئه‌وه‌ی له به‌رگی یه‌که‌م و دووه‌مدا، باسی هه‌ر کام له: (خواپهرستی به‌گشتی) و (بنچینه‌گرنه‌گه‌کانی هه‌لس‌وکه‌وتی شه‌رعییانه‌و ژیرانه‌له‌گه‌ل ورده‌بابه‌ته‌خیلافیه‌کاندا) و (پاک و خاوینی) و (خۆش‌ۆردن) و (ته‌یه‌موم) و (ده‌ست‌نوێژ) و (نوێژ به‌رپا‌کردن) مان کرد، خوا یارب‌ی ل‌هم به‌رگی سی‌یه‌مه‌شدا دووه‌مین دروشم و پایه‌ی خواپهرستی ده‌توێژینه‌وه، که بریتیه‌له‌ (مال‌به‌خشین) به‌فه‌ر‌زو سونه‌تییه‌وه، که زه‌کات گه‌وره‌ترین و گرنه‌ترین جو‌ریه‌تی.

جا ئی‌مه‌له‌ سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه، که له (پ‌ی خۆش‌کردن)دا به‌وردی باسی هی‌له‌گشتیه‌کان و بر‌گه‌سه‌ره‌کیه‌کانی ئ‌م باب‌ه‌ته‌مان کردوه، لێ‌ره‌دا به‌م ته‌ندازه‌یه‌لێ‌ ده‌گه‌رێ‌نو له‌خوای تاک و پاک ده‌پارێ‌نه‌وه که یارمه‌تی هه‌موو لایه‌کمان بدات، که له‌بواری هه‌لس‌وکه‌وت کرد‌مان له‌گه‌ل مال‌و سامان و لایه‌نی ئابووری‌شدا، وه‌ک سه‌رجه‌م بو‌ارو لایه‌نه‌کانی دیکه‌ی دین و ژین، به‌پ‌ی یاسا و پ‌یاره‌کانی شه‌ریعت په‌فتار بکه‌ین، و ژۆر له‌خۆمان و ر‌یاب‌ین و لانه‌ده‌ین.

٢٦ صفر ١٤٣٠

٢٠٠٩/٢/٢٢

هه‌ولێ‌ر

پئی خوشکردن

خویندیری به پیزو خوشه ویستم!

مال و سامان به خشین له پئی خوادا یه کی دیکه یه له دروشم و نیشانه گرنگو
بنه پره تییه کانی خواه پدستی و به ندایه تی بی بۆ خوا کردن.

وه جیتی سه رنجه که خوی کار به جی، مال و سامان به خشینی به خهسله تی کی
بنچینه یی و گه وره ی ئینسانی مسولمان دانا وه له قورثانی مه ککیدا پیش مه ده نی
له چندان نایه تدا خهسله تی مال به خشین له پیزی خهسله ته گه وره و بنه پره تییه کانی
دیکه ی تاک و کۆمه لئ مسولماندا خراونه ته پروو! بۆ وینه:

■ ﴿مَا أُوْتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَخُذُوهُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَابْقٰی لِلَّذِيْنَ ءَامَنُوْا
وَعَلٰی رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِيْنَ يَجْنِبُوْنَ كَبِيْرَ الْاِثْمِ وَالْفَوْحِشِ وَاِذَا مَا عَضِبُوْا
هُمْ يَغْفِرُوْنَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِيْنَ اَسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰی بَيْنَهُمْ وَمِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ يُنفِقُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِيْنَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْصَبِرُوْنَ ﴿٣٩﴾ الشُّوْرٰی ﴿٤٠﴾ وَهٰكِ
ده بینین خهسله تی مال به خشین له پیزی: ئیمان، پشت به خوا به ستن، خۆپاراستن
له گوناخه زلو و نا قولا یه کان، لیبوردن له کاتی توو په ییدا، به دهم بانگی خوا وه
چون، نویژ به رپا کردن، راویژ به یه کتر کردن له کاروباردا، وه تۆله ستاندنه وه له
کاتی ده ستدیری کرانه سه ردا، باسکراوه! که بیگومان هه ره موویان
خهسله ت و پیکه ییندیری گرنگو و بنه پره تی هه م که سایه تی تاکی مسولمان و هه م
کۆمه لگای مسولمانیشن.

﴿أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَنْذَرُ أَتُولُوا الْأَلْبَابَ﴾
 ﴿١٩﴾ الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَتَّقُونَ اللَّهَ ۚ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِمْ
 أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ
 رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ
 أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَقَبَى الدَّارِ ﴿٢١﴾ الرعد ﴿٢٢﴾ ليرەشدا بە ھەمان شىوہ مال بەخشىن لە
 پێى خوادا بەپەنھانىي و ناشکرا خراوەتە پىزى زانىارى ھەببون بەپاستى و
 ھەقيتى قورئان، وەفادارى بە پەيمانى خواو نەشکاندنى ئەو بەلەين و پەيمانە،
 گەياندى پەيوەندىيە کۆمەلایەتییەکان بەتاييەت خزمایەتى، سام و ھەيەت
 ھەببون بەرامبەر بەخوا، ترسان لە لىپرسىنەوہى پۆژى دوايى، ئارام گرتن و
 خۆپاگرى لەبەر خاترى خوا، نوێژ بەپاکردن، بەچاکە پال پێوہنانى خراپە!
 کە بىگومان ئەمانىش سەرچەمیان بۆ پەرورەدەبوونىکى راست و دروستى
 ئىنسانى مسولمان و ھاتنەدى کۆمەلگايەکى ئىسلامى ھاوسەنگ و تىرو
 تەواو، پێويست.

وہ مال بەخشىن لە قورئاندا مەگەر چۆن دەنا ھەميشە کراوہ بە پيشەکى گيان
 بەخشىن و، تەعبىرى: ﴿...وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...﴾ ﴿٧٢﴾
 الأنفال، الحجرات: ١٥ ﴿...وہ تەعبىرى: ﴿...وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ...﴾ جارىک لە: (التوبة: ٢٠) و، تەعبىرى: ﴿...وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
 وَأَنْفُسِهِمْ...﴾ ﴿٨٨﴾، لە التوبة: ٨٨، وە تەعبىرى: ﴿...وَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ...﴾ لە (الصف: ١١)، وە تەعبىرى: ﴿...أَنْ يُجَاهِدُوا
 بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ...﴾ لە: (التوبة: ٤٤)، وە تەعبىرى: ﴿...أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ

وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ... ﴿٨١﴾، له (التوبة: ٨١)، وه ته عېرى: ﴿...وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...﴾ ﴿٤١﴾، له: (التوبة: ٤١)، هەر كام يەكی جارىك له قورئانیدا هاتوون!! چونكه له راستیدا جهنگ و جیهاد له پێناوی خوادا بەرلهوهی پێویستی به پووح بێ، پهكی له سەر مال و سامان كهوتوه، وه نهو كهسهش كه دلى له بهر مال و سامانهكهى نه بێتتهوه، كه له پێى خوادا بیههخشی، پێى تێناچێ بتوانێ گیانهكهى فیدا بكات، پێشینانیش گوتوویانه: بهردى زل نیشانهى پێدانه دانه!

به لى مال و سامان بهخشین له پێناوی خوادا جوهره خواپەرستیهكى زۆر گهوره و گرنگه، چونكه چهرخ و دۆلابى ئەم ژيانە دنیایی یه، چ له حالهتى جهنگ و چ تاشتیدا، له پروه ماددییهكهیهو «داينه مۆ جوولێنهرهكهى مال و سامانه، نهوه تا خواى زانا و كاربه جێ تبارك و تعالى لهوبارهوه فرمویهتى: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ (النساء: ٥)، واته: وه نهو مال و سامانانەتان، كه خوا گێراونى بهمايهى پارهستان و بهرپوه چوون-ى ژيان و گوزهران- تان مهدهنه دهست نهفامهكانتان، بهلكو بوێو پۆشاكیانی تێياندا دابین بکهن، وه - لهوبارهوه - قسهى خوش و چاكیان له گهڵ بکهن.

وهك دهبین خواى پهروهردگار مال و سامانى به پاگرو بهرپوه بهرو چاكهكرى ژيان و گوزهرانى كۆمهنگا ناو بردوه، وه له مسولمانانیشى قهدهغه كرده، كه بیهنه دهست نهو جوهره كهسانه، كه له بهر نهفامی و نهزانی و كال و كرچی نازان و ناتوان، كه وهك پێویست و له شوێن و مهقامى خۆیدا نهو مال و داراییه بهكاربینن، وه جێى سهرنج نهویه كه خواى پهروهردگار مال و سامانى به مولكی

كۆمەلگای ئىسلامىيە داناوو ھەموو ئەندامەكانى كۆمەلگاش لەبەردەم پاراستنىو بەزايە نەچوونیدا بە بەرپرسيار لەقەئەم داو^(۱)!

جا ئێمە خوا پشتیوان بى، بەم شیوەیەى خواری ئەم دروشمە گەنگى خوایەدەستى و سێپەمین پایەو کۆلەكەى ئىسلامەتیی، دەتوێژینەو:

بەندى یەگەم: مال بەخشین بەگشتى

كە ئەم خالانەى خواری پێكدی:

۱- مال بەخشین لەرێتى خوادا یانى چىو، چ پلەو پایەكەى لە ئىسلامدا ھەبە؟

۲- مال بەخشینی فەرز.

۳- زەكەتدان.

۴- زەكەتى سەرفیتەر (زكاة الفطر).

۵- مال بەخشینی سوننەت (خیرکردن-التصدق).

۶- چۆنەتى مال بەخشین: چەند ئەدەب و پەشتیكى بەرزو جوان.

۷- سەرەنجامى مال بەخشینی پیاكارانە.

بەندى دووهم: چەند تێبینییەكى گەنگ دەربارەى زەكەت.

كە ئەم بەندەش سەرچەم لە چوار خالان پێكدی:

۱- زەكەت دان و وەرگرتنى و دابەشكردنى.

شایانى باسە ئەم خالە (۱۴) تێبینى گەنگى وەخۆگرتوون.

۲- زەكەت و كۆسپ و گێوگرفتەكان. ئەمیش ھەشت (۸) تێبینى تێدان.

۳- زەكەتى ئازەل و بەروبوومى كشتوكال و میوەجات.

۴- چەند جۆرە زەكەتێك.

(۱) بڕوانە: (المجامع لاحكام القرآن) القرطبي، ج ۳، ص ۱۳۳۵-۱۳۳۶، و (تفسير القاسمي) ج ۳ ص ۳۸.

کە ئەمیش ھەفتە (١٧) تێبینی گرنگی گرتوونەخۆ، دەربارەی ھەفتە جوۆرە زەکاتدان.

بەندى سێھەم: بەراوردێک لە نێوان زەکات و باج (ضريبة) دا.

کە ئەمیش لەم ھەشت خالە پێکھاتووە:

١- ماھییەتی زەکات و باج و خالە ھاوبەش و جیاوازی کانیان.

٢- بێنەمای مەبەدەئى زەکات و باج.

٣- زەکات و باج لە چى دەدرێن؟!

٤- پرانسیپەکانی دادگەری لە نێوان زەکات و باجدا.

٥- رێژەیی و ھەلکەشین (النسبية والتصادفية) لە نێوان زەکات و باجدا.

٦- دەستەبەرکەرەکان (ضمانات) ی زەکات و باج.

٧- پەوابوونی باج و پێرای زەکات.

٨- ئایا باج وەبری زەکات دەکەوێ؟!

بەندى چوارەم: بەرھەم و شوێنەوارەکانی مال بەخشین لە پێتی خوادا

کە لە چەند خالێکدا بەرھەم و شوێنەواری چاک و پەسەندی مال بەخشین لە رێی خوادا لە ژبانی تاک و کۆمەڵدا تێدا خراونەپوو.

لە خواى پەرورەدگار و بەخشەریش داواکارم، کە بەرھەکت و پێژیکى وا بھاتە ئەم توێژینەوێھە کە بۆ خوێنەرەکان مایەى شارەزایی و بەرچاوپروونی چاکترو زیاتر بێت لەبارەى یەکیەک لە پایە گرنگەکانى ئیسلام و دروشمە بێرەتەکانى خوایەدەریستیی و، بۆ بەندەش مایەى پاداشتی دواپۆژو قورسکردنی تەئەرازووی کردەوێ چاکەکانم بێت.

به ندی یه کهم مان به خشین به گشتی

- ۱- پیناسه و پله و پایه ی مالّ به خشین له رّی خوادا.
- ۲- مالّ به خشینی فه رز.
- ۳- زه کات.
- ۴- زه کاتی سه رفته ر (زکات الفطر).
- ۵- مالّ به خشینی سوننه ت.
- ۶- چۆنیه تی مالّ به خشین، چند ته ده ب و په وشتیکی به رزو جوان.
- ۷- سه ره نجامی مالّ به خشینی ریاکارانه.

۱- پیناسہو پلہ و پایہی مال بہ خشین:

"راغب الاصفہانی"^(۱) گو تویہ تی: (تَفَقَّ الشَّيْءُ مَضَى وَفَعَلَ.. وَالْإِنْفَاقُ قَدْ يَكُونُ فِي الْمَالِ وَغَيْرِهِ وَقَدْ يَكُونُ وَاجِبًا وَتَطَوُّعًا... وَالنَّفَقَةُ إِسْمٌ لِمَا يَنْفَقُ)، واتہ: (تَفَقَّ الشَّيْءُ) یانی ئەو شتہ پڑی و برا... وہ (انفاق) لہ مال و سامان و غہیری ویشدا دہب، وہ فہرزو سوننہ تیشی ہدیہ،... وہ (نفقہ) ناوہ بۆ ئەوہی کہ سہرف دہ کری.

کہواتہ: وشہی (نفق) یان (نفقہ) کہ بہ ہہموو صیغہ کانییہوہ (۷۳) جار لہ قورئانیدا ہاتوہ، لہ بنہرہتی زماندا یانی نہمان و بران و تہواو بوونی شتیک، بہ لām شەرع بۆ سہرف کردن و بہ خشین مال و سامانی بہ کارہیناوہ، کہ لہ ریی خوادا دہ بہ خشری و دہ درئ بہو کہسو شوینانہی کہ شەرع دیاری کردوون.

جا ہەرچہندہ لہ ئەسلدا وشہی مال سہرف کردن (انفاق المال) ہەرچۆرہ مال و سامان خەرچ کردنیک دہ گرتتہوہ، چ بۆ خوا بیت چ بۆ غہیری خوا، وہ چ لہ پئیہ کی شەرعی و راستہوہ بیت، چ نا، بہ لām لہ بہ کارہینانی قورئان و سوننہ تدا مەگەر بہ نیشاندیہک جیا کراییتہوہ ئەگەرنا مەبەست پئی مال بہ خشینہ لہ پئی خوادا و بہ گویرہی شەرعی خوا، ئنجا ہەرچہندہ زہکات کہ یہ کیئکہ لہ پینچ پایہ و بنچینہ گہورہ و گرنگہ کانی ئیسلام مەزنترین و کاریگەرترین و بہ پیت و پیزترین و بەرہم مدارترین جۆری مال بہ خشینہ، بہ لām وەك دواتر پروونی دہ کەینہوہ مال لہ پئی خوادا بہ خشین زۆر لہ مەسەلہی زہکاتدان فراوانترہ و قوولترہ پشەدارتریشہ.

جا ئیستا کہ تا پاددەیدەک زانیمان مال بہ خشین لہ پئی خوادا یانی چی! با لہ بەر تیشکی چەند دہ قینکی قورئانی بہ پیزو سوننہتی پیغەمبەری بە پیزدا ﷺ ہەوڵی

(۱) پروانہ: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص ۸۱۹، لفظ (نفق).

دہر خستنی پلہ و پایہی بدہین، ہرچہ ندہ لہ (پڑ خۆشکردن) یشدہ چہند دہ قیّکمان بہ نمونہ ہیئانیہ و، بہ لّام لیّہ شدہ چہند دہ قیّک بہ نمونہ دینینہ و بہ ہر دووک باری نیجایی و سہلبییدا بۆ ئەوہی ہم گرنکی و گہورہی مالّہ خشین و ہم تاوان و زیانی پڑدی و چرووکی و دہستگرتنہ و دہہ خشینمان بۆ ناشکرا بن، جا ئەو کاتہ پلہ و پایہی مالّ بہ خشین و (حل الأعراب) ی لہ نیسلامدا زۆر بہ پروونی دہ زانری:

أ- ﴿إِنَّ الْمُسْقِينَ فِي جَنَّتٍ وَعِيُونٌ ۝١٥﴾ ءَاخِذِينَ مَاءً لَّيْسَ لَهُمْ فِيهِمْ رِجٌّ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتَحَنِّينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ الْإِنِّ مَآ يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَيَا لَأَشْهَارٍ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْحَرَامِ ﴿١٩﴾ الذاریات ﴿٢٠﴾، واتہ: بیگو مان پاریزکاران لہ نیو باغات و سہرچاوان دان، ئەوہی پەرورہد گاریان پیتی بہ خشین و ہری دہ گرن لہ سۆنگہی ئەوہ کہ ئەوانہ لہ مہ و مہر چاکہ کار بوون. عادہ تیان وابوو کہ مہیک نہبێ لہ شوگار نہ دہ نوستن — ہر سہرگہرمی طاعت بوون — . وہ ئەوانہ بہر لہ بہر بہ بیانیان داوای لیبووردنیان — لہ خوا — دہ کرد. وہ لہ مال و سامانیاندا ہقی سوا لکەر و نہ داریان داہین دہ کرد.

ب- ((لا حسد الا في اثنتين: رجل آتاه الله مالاً فسلطه علىهلكته في الحق، ورجل آتاه الله الحكمة فهو يقضي بها ويعلمها))، متفق عليه عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ. واتہ: تہنیا لہ دوو شتاندہ شایستہیہ، کہ مسولمان خۆزگہ ^(۱) بہ خواہنیان بخوازی: پیاویک، کہ خوا مال و سامانیکی — حەلالی — پیبہ خشیوہ و واشی لی کردوہ، کہ لہ پیتی ہق و شہر عیدا خہرجی بکات، وہ پیاویک کہ

(۱) بۆیہ (حسد) و لیکدایوہ چونکہ زانیان دہ لّین: مہ بہست لہ (حسد) لیّہدا (غبطہ) یہ (غبطہ) ش ئەوہیہ، کہ تۆش خۆزگہ بخوازی بۆ چاکہو نیعمہ تیک کہ لہ مسولمانیکدا دہ بیینی، دیارہ (حسد) یش یہ کیکہ لہ گوناخہ زلکان و بریتیہ لہ ناپہدەت بوون بہ چاکہو نیعمہ تی خەلکی و خۆزگہ خواستن بہ نہمانی.

زانیاری و لیّزانی پیداوہ نہویش خویشی پرفتاری پیّ دہکات و فیّری
خہ لگیشی دہکات.

ج - ((یا ابن آدم! ان تبذل الفضل خیر لك، و ان تمسكه شر لك، ولا تلام علی
كفاف، وابدأ بمن تعول، و الید العليا خیر من الید السفلی)) رواہ مسلم عن
ابی امامة صدي بن عجلان رضی اللہ عنہ، واثہ: نہی نادہ میزاد! نہ گہر نہوہی لیّت
زیادہ بیبہ خشی قازانجتہ، وہ نہ گہر دہستی لیّ بگریہوہ زہرہ رتہ، وہ لہسہر
نہوہندہی کہ ژیان و گوزہ رانت پیویستیہتی جیّی گلہی نی، وہ - نہ گہر مالت
بہ خشی - لہو کہ سانہوہ دہست پیّ بکہ، کہہ دابیہنکردنی بژئیوانت
بہنہستوہید، وہ دہستی بلند لہ دہستی نرم چاکترہ. (واتہ: دہستی بہ خشہر لہ
ہی وەرگر چاکترہ).

د - ((ثلاثة اقسم عليهم واحدكم حديثا فاحفظوه: ما نقص مال عبد من صدقة،
ولا ظلم عبد مظلمة صبر عليها الا زاده الله عزاً، ولا فتح عبد باب مسئلة الا
فتح الله عليه باب فقر - أو كلمة نحوها-، وأحدكم حديثا فاحفظوه قال: إنما
الدنيا لأربعة نفر: عبد رزقه الله مالاً وعلماً فهو يتقي فيه ربه ويصل فيه رحمه
ويعلم لله فيه حقاً، فهذا بأفضل المنازل، وعبد رزقه الله علماً ولم يرزقه مالاً فهو
صادق النية يقول: لو أن لي مالاً لعملت فيه فلان فهو بنيتہ فأجرهما سواء،
وعبد رزقه الله مالاً ولم يرزقه علماً فهو يحبط في ماله بغير علم ولا يتقي فيه
ربه ولا يصل فيه رحمه ولا يعلم له فيه حقاً، فهذا بأخبث المنازل، وعبد لم يرزقه
الله مالا ولا علماً، فهو يقول لو أن لي مالا لعملت فيه بعمل فلان فهو بنيتہ
فوزورهما سواء)) رواہ الترمذی عن أبي كبشة عمر بن سعد الأنصاري رضی اللہ عنہ،
واتہ: سیّ شت سویندیان لہسہر دہخوم وہ قسہیہ کتان بؤ دہکەم چاکی وەریرگن:
مائی ہیچ بہندہیہک بہہوی بہخشینہو کہم ناکات، وہ ہیچ بہندہیہک
ستہمیکی لیّ ناکری و لہ بہرانبہریدا خوراکر نابی، مہ گہر خوا عیززہتی بؤ

زیاد بکات، وه همر بندهیهك ده رگای داواکردن سی مال- له خۆی بکاته وه
 حه قه ن خوا ده رگایه کی هه ژاری لئ ده کاته وه -یان وشه یه کی له و بابه ته-، وه
 قسه یه کتان بۆ ده کم باش وه ریبگرن! -فهرمووی:- ژيانی دنیا چوار جوړه
 کهسی تیدان: بندهیهك که خوا ههم سامان و ههم زانیاریشی پێ به خشیوه، جا
 له ماله کهیدا پارێزکاری له پهره وردگاری ده کات، وه په یوه ندی خزمایه تی پێ
 جیبه جی ده کات، وه مافی خوی تیدا ده بینێ، ئهم کهسه چاکترین پله و پایه ی
 ههیه، وه بندهیهك که خوا زانیاری پێ داوه، به لām مالتی نه داوه تی، جا نه و
 کهسه نیه ته که ی -له گه ل خوا دا- راسته و ده لئ: نه گهر سامانم ببوایه وهك فلانه
 کهسم ده کرد، جا نه میش به پیتی نیاز و مه بهستی خۆیه تی و پاداشتیان یه کسانه،
 وه بندهیهك خوا مالتی داوه تی به لām زانیاری پێ نه داوه بۆیه به هۆی
 نه زانییه وه- شه لم کوێرم به ماله که ی ده کات به بی زانیاری، وه پارێزکاری تیدا
 له پهره وردگاری ناکات و، په یوه ندی خزمایه تی پێ پته و ناکات و، مافی خوی
 تیدا ره چا و ناکات، جا ئهم کهسه خراپترین پله و حاله تی ههیه، وه بندهیهك که
 خوا نه مال نه زانیاری نه داوه تی و ده لئ: نه گهر هاتبا و مالم هه بوایه، وهك
 فلانه کهسم پێ ده کرد! ده جا نه میش به گوێره ی نیاز سی گه لای- یه تی و
 گونا حیان وهك یه وایه.

دیاره پێشینانیشمان که گوته و یانه: (مالتی دنیا ههم دین به ره، ههم دین
 هینه ره) راستیان گوته.

ه- (پێغه مبه ری خوا ﷺ کاتیک (معاذ بن جبل) ی په وانیه یه مه ن کرد پیتی
 فرموو: ((انک تاتی قوماً من اهل الکتاب فلیکن اول ما تدعوهم الیه:
 شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمداً رسول الله، فإن هم أطاعوك لذلك، فأعلمهم
 أن الله افترض عليهم خمس صلوات في اليوم والليلة، فإن هم أطاعوك لذلك
 فأعلمهم أن الله افترض عليهم صدقة تؤخذ من أغنياءهم فترد في فراءهم))

متفق علیه، واته: ییگومان تۆ ده‌چیه لای کۆمه‌لێک له‌ خاوه‌ن کتێبه‌کان (مه‌به‌ست جووو دیانه‌کانن)، جا با یه‌که‌مین شت که‌ ئه‌وانی بۆ بانگه‌واز ده‌که‌ی، شایه‌تمان هێنان بۆ به‌وه که‌ جگه‌ له‌ خوا هیچ په‌رستراویک نیه‌و عه‌مه‌دیش پێغه‌مبه‌ری خوایه، جا نه‌گه‌ر بۆ ئه‌وه فه‌رمانبه‌رییان کردی، ئه‌وه ناگاداریان بکه، که‌ خوا له‌ شه‌وو پۆژێکدا پێنج نوێژی له‌سه‌ر پێویست کردوون، ئنجا نه‌گه‌ر ئه‌وه‌شیان به‌قسه‌ کردی، ئه‌وه ناگاداریان بکه، که‌ خوا سه‌ده‌قه‌یه‌کی له‌سه‌ر فه‌رز کردوون، که‌ له‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کانیان وه‌رده‌گیرئ و ده‌گێڕیته‌وه بۆ هه‌زاره‌کانیان.

دیاره لهم فه‌رمووده به‌پێژه‌شه‌وه ده‌زانین، که‌ ئیسلامه‌تی به‌ر له‌ هه‌موو شتێک ئیمان و عه‌قیده‌یه، که‌ له‌ شایه‌تماندا خۆی ده‌نوێنێ، ئینجا دواى ئیمان و عه‌قیده خواپه‌رستیه، که‌ له‌ نوێژه فه‌ره‌زکاندا خۆی ده‌نوێنێ، دواى خواپه‌رستیش یه‌که‌سه‌ر ما‌ئ و سامان به‌خشینه‌!

و- وه‌ پێم وایه‌ ئه‌وه‌نده به‌سه‌ بۆ زانینی پله‌و پایه‌ی ما‌ئ و سامان به‌خشین له‌ ئیسلامدا، که‌ خواى په‌روه‌ردگار زه‌کات دانى — که‌ گرنگترین جو‌ری ما‌ئ به‌خشینه — به‌یه‌کیک له‌ چوار ته‌رکه‌ گرنگ و گه‌وره‌کانی کۆمه‌لێ بپه‌وادار له‌ قه‌لهم داوه، که‌ له‌ کاتێکدا له‌ زه‌ویدا سه‌قامگیر ده‌بن و ئایینی خوا به‌په‌اده‌که‌ن

لَهُ نِعَامِيَانِ دَدَدَن: ﴿الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿١١﴾

الحج ﴿١١﴾، واته: ئه‌و که‌سانه‌ی که‌ نه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتدارمان کردن له‌ زه‌ویدا، نوێژ به‌په‌دا ده‌که‌ن و زه‌کاتێ ده‌ده‌ن، وه‌ فه‌رمان به‌ چاکه‌ ده‌که‌ن و پێگه‌یی له‌ خراپه‌ ده‌که‌ن. وه‌ سه‌ره‌نجامی کاروباره‌کانیش هه‌ر به‌ده‌ست خوایه.

ٹنجا با چند دہ قیکیش لہ بارہی سزاو تزلہی چرووکی و پڑدیی و
دہ سستگرتنہ وہ لہ خیر و چاکو مال بہ خشین، بینینہ وہ:

ز- ﴿... وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٣٤ يَوْمَ يُخْمَلُ عَلَيْهِمَا فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَيُكَوَّنُ بِهَا جَاثُهَا ثُمَّ يَجْعَلُهُمْ وَجُوهَهُمْ وَظُهُورَهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ۝٣٥ العوبة﴾، واتہ: وہ نہوانہی زیرو زیو پەزمندہ

دہ کەن و لہ ریی خوادا نابہ خشن، نہوہ موژدہی نازاریکی بہ ئیشیان بدہیہ! پڑژیک کہ لہ ئاگری دۆزہ خدا گەرم دہ کری - وە ک ئوتوو - ٹنجا تەوئل و لاتە نیش و پشتیان پی داغ دہ کری - پیان دہ گوتری: - ئەمە ئەوہ بوو، کہ بوخۆتانتان خردە کردوہ، دہ جا بیچیژن - (سزای) ئەوہی، کہ پەزمندەتان دہ کرد.

ح- ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَانْتَفَى ۝٥ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ۝٦ فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَى ۝٧ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ۝٨ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ۝٩ فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَى ۝١٠ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ۝١١﴾ اللیل، واتہ: ٹنجا ئەو کەسە، کہ ببە خشی و پاریز بکا.

وہ بہ عەقیدە ی ھەرە باش - کہ خوا بدیہ کگرتنہ - پروا بہینئ. ئەوہ بۆ گرتنہ بەری ریبازی ئاسان - کہ شەریعەتی خوایہ - وەری دہ چەرخینن. بەلام ئەو کەسە پڑدیی بکات و خۆی بہین نیاز بزانی. وە پروا بہ چاکترین وشە - کہ وشە ی خوا بدیہ کگرتن (توحید) - نہہینئ. ئەوہ بەرەو گرتنہ بەری پچجکە ی قورسو زەحمەت - کہ غەیری ئیسلامە - وەری دہ سوہ پینن. وە کاتیئک دہ کەوئتہ چالی دۆزەخ - یان مەرگ - وە سامانە کە ی لہ فریای نایەت.

وہك دەیینین خوی کاربەجی و دادگەر وەك چۆن ئیمان و تەقوا و بەخشینی کردو بە پێناسەى ئینسانی پروادار و مسوڵمان، بەپێچەوانەشەو بەدرۆ زانین و خۆ بەئاتاجی خوا نەزانین و نەبەخشینی کردو بە پێناسەى بابای کافرو بێدین.

ی- ((ان الله فرض على أغنياء المسلمين في أموالهم بقدر الذي يسع فقراءهم، ولن يجهد الفقراء اذا جاعوا او عروا الا بما يصنع أغنيائهم، الا وان الله يحاسبهم حساباً شديداً ويعذبهم عذاباً أليماً)) رواه الطبراني في الاوسط الصغير، واتە: بێگومان خوا بە ئەندازەى ئەو، کە بەشى هەژارانى مسوڵمان بکات لە مال و سامانى دەوڵەتمەندانى مسوڵماندا پێویستى کردو، وە هیچ کاتێک هەژاران کەنەفت نابن کاتێک برسى دەبن و پروت و پەجال دەبن، مەگەر بەهۆى پەفتارى دەوڵەتمەندەکانیانەو، جا بزەن کە بێگومان خوا بەتوندى لێیان دەپرسیتەو و بەئازاریکی بەئێش و ژانیش سزایان دەدات.

پێم وایە ئەم دەقەش وەك چەند نموونەى بەسن بۆ پوونکردنەو و نیشاندانى پەلو پایەى مال بەخشین لە ئاین و بەرنامەى خوا.

AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

QR codes for AliBapir

AliBapir

AliBapir

QR codes for AliBapir

۲- مال بەخشىنى قىلىش:

ئاشكرايە، كە زەكاتدان گەورەترىن و گرنىگرتىن جۆرى مال ۋ سامان بەخشىنە لەپىيى خوادا، ھەر بۆيەش بە يەككەك لە پىنج پايە بىرەتە مەزىنەكانى ئىسلام دائىرائى، ۋەك پىنغەمبەرى ﷺ فەرموويەتى: ((بني الإسلام على خمس: شهادة ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله، وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة، وحج البيت وصوم رمضان)) متفق عليه، واتە: ئىسلام لەسەر پىنج - پايە - ان پۇتراۋە بىنا تىنراۋە: شايە تىمان ھىتان بەۋە، كە بىجگە لە خوا ھىچ پەرستراۋىن، ۋە كە موحەممەد ﷺ پەۋانە كراۋى خوايە، ۋە نۆيۆ بەرپا كەردن، ۋە زەكات دان، ۋە ھەجى مالى خوا، ۋە گرتنى پۇژوۋى پەمەزان.

بەلام بە سەرىجەدانى دەقەكانى قورئان ۋ سوننەت بۆمان دەردە كەۋى، كە مال بەخشىنى فەرز تەنيا زەكات نىيە لەۋدا كورت ھەلئەھاتە.

بۇ ۋەنە: خۋاى پەرۋەردگار فەرموويەتى: ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ...﴾ البقرة ۱۷۷، واتە: چاكە كارى - دىندارى - ئەۋە نىيە كە پەۋى خۇتان بەرە پۇژ ھەلات ۋ پۇژ ئاۋا ۋ ھەسۋە پىن، بەلكو چاكە كارى - مەسۇلمانە تىي تەۋاۋ - ئەۋە نىيە كە كەسكە پەۋا بە خوا پۇژى دۋاى ۋ فرىشتەكان ۋ كىتەب ۋ پىنغەمبەران بەيئى، ۋە مالىك كە خۇشى دەۋى بىيەخىش بە خەزىمان ۋ ھەتەۋان ۋ نەداران ۋ پىيۋار ۋ سۋال كەران ۋ كۈيلان، ۋە نۆيۆ بەرپا كات ۋ زەكاتى بدات...

وهك دهيينين خواى زاناو په نهان بين له پيناسه ي نينسانى چا كه كارو چا كه كارييدا، دواى شهوى بنه مايه كاني بيروياوهرى نيسلامى خستونه پروو، په كسمر به مالو سامان به خشين پيناسه ي كړدوه، نجا دواى شهو به نويزو كړدن زه كاتدان وه سفى كړدوه! له مه وه ده گينه شهو ته فحاشه، كه شهو مالو سامان به خشينه ي كه له دواى نيمانو عه قيده و پيش نويزو زه كات باسكراوه، حه قمن ده بى شتيكي گرنكو پتريست بى، نهك ته نيا كاريكي سوننه ت، نه گهر نا پيش نويزو زه كات دان نه ده خرا! هه روه ها پيغه مبه ريشمان ﷺ فرمويه تى: ((ان في المال حقا سوى الزكاة)) رواه ابن ماجه والدارقطني والترمذي وقال: هذا حديث ليس إسناده بذلك، واته: ييگومان جگه له زه كات هه قى ديكهش له مالو ساماندا هه يه.

نجا زانايانش له سهر شهو يه كده نكن، كه هه كاتيكي مسولمانان دوو چارى كي شهو گرفتيك بوون، كه به زه كات دان چاره سهر نه ده كرا، شهو له سهر ده وله مه نده كانيان فهرزه، كه بايي چاره سهرى له مالو سامانى خوياني بو ته رخان بكهن! وه (مالك) گوتويه تى: (له سهر خه لكى فهرزه ديله كانيان نازاد بكهن نه گهر ههرچى سامانيشيانه سهر فيان كړد بى)، وه شه مهش نيجماعى زاناياني له سهره^(۱).

جا ليړ به په سهندى ده زانم چند قسه يه كى گرانبه ها له زاناي ناودارو بويز (ابن حزم) وه بخوازمه وه، كه كو مه ليك ده قى قورشانو سوننه تى له وياړه وه هيناوه شهو: (وه له سهر ده وله مه ندانى هه شوييتيك فهرزه، كه مشورى هه واره كانيان بخون و پيداويستيبه كانيان جيبه جى بكهن، وه حومكران به زور شهو نه ركه يان پى جيبه جى ده كات، مادام زه كاته كاني مسولمانانو باقى خيرتايان به شيان نه كات، ده بى بزيوى پتويستو پو شاكي زستانه هاوينه خانووو جيكاي شهو تو، كه له باران و سهرماي زستانو گهرماي هاوينو تيشكى پوزو چاوى

(۱) بېوانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۶۶.

هاموش‌که‌ران ده‌یان‌پاریزی، بزیان دابین بکری، به‌لگمی نه‌وده‌ش فرموده‌ی خوی
 بدرزه: ﴿وَمَاتَ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ...﴾ (الإسراء: ۳۶) وه
 خوی به‌رز فرموده‌تی: ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَالْوَالِدَيْنِ
 إِحْسَنًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ
 الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ...﴾ (النساء: ۳۶)
 النساء: ﴿وَهَكَذَا بَيْنِينَ: خوی به‌رز مافی نه‌داران و ریوارو به‌رده‌ست (کزیله‌ی
 له‌گه‌ل هدی خزمان پیویست کرده، وه چاکه‌کردنی له‌گه‌ل دایک و باوک و خزمان و
 نه‌داران و به‌رده‌ست، فریز کرده، نینجا بی‌گومان چاکه‌کردن له‌گه‌ل نه‌وه‌ی گومان
 هم‌موی ده‌گریته‌وه، وه‌نه‌کردنیشی خراپه‌له‌گه‌ل‌کردنه!

وه خوی به‌رز فرموده‌تی: ﴿مَا سَأَلَكَ زَكَاةً فِي سَفَرٍ﴾ (۴۲) ﴿قَالُوا لَرَنُكَ مِنَ الْمُصَلِّينَ
 ۴۳﴾ ﴿وَلَرَنُكَ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ﴾ (۴۴) المذثر: ﴿وه‌ک ده‌بینین خواردن دان به‌نه‌دارو
 نویژکردن له‌ته‌رازووی خوا‌دا جوت و هاوسه‌نگن.

وه له‌چندان پتی زور راست (صحیح) وه له‌پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ پی‌مان
 گه‌یشتوه، که فرموده‌تی: ((من لا یرحم الناس لا یرحم الله)).. نینجا به‌تشدید
 که‌سینک خواردن و پو‌شاک‌ی زیده‌ی هبه‌ی و برای مسولمانیشی به‌برسی‌تی و پروت و
 ره‌جالی بی‌نی و له‌فریای نه‌یه‌ت، به‌زه‌یی پی‌یدا نه‌هات‌وته‌وه.

.. وه (أبو عثمان النهدي) گپ‌راویه‌ته‌وه، که (عبدالرحمن ابن‌ابی بکر الصدیق)
 -خوا لی‌یان رازی یی- گوتویه‌تی: (أصحاب الصفة) خه‌ل‌کی‌کی هه‌ژار بوون وه
 پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌باره‌یانه‌وه فرمودی: ((من كان عنده طعام اثنين فليذهب
 بثالث، ومن كان عنده طعام أربعة فليذهب بخامس أو سادس)) رواه البخاري،
 جا دیاره نه‌مه‌ش خووی قسه‌ی ئیم‌دیه.

هەروەها پێغه مەبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((المسلم أخو المسلم لا يخذله ولا يسلمه)) رواه البخاري ومسلم، دەجا ییگومان هەركەسێك مسوڵمانێك وێڵ بکات کە برسی و پووت بێت، لە حالێکدا کە توانای خواردن پێدان و پۆشته کردنی هەبێت ئەو بە دەستەوهی داو!.

دیسان (ابو سعید الخدري) -خوا لێی پازی بێ- گێپراویەتەوه، کە پێغه مەبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((من كان معه فضل ظهر فليعد به على من لا ظهر له، ومن كان له فضل من زاد فليعد به على من لا زاد له، فذكر من أصناف المال ما ذكر، حتى رأينا انه لا حق لأحدٍ مِنّا في فضلٍ))^(١) رواه مسلم.

..جا دیارە ئەوێش ئیجماعی هاوێلانە -خوا لێیان پازی بێ- کە (أبو سعید) هەوالتی پێ دەدات، ئەم فەرموودەیە چی دەگەینێ، وە ئێمەش ئەو بێروپرامانە. هەروەها (أبو موسى) -خوا لێی پازی بێ- لە پێغه مەبەری گێپراوەتەوه، کە فەرموویەتی: ((أطعموا المجائع و فكو العاني))^(٢) رواه البخاري، دەقەکانی قورئان و فەرموودە راست (صحيح) هەکان لەوبارەوه، یەكجار زۆرن.

لە رێگای: (عبدالرحمن بن مهدي) لە (سفيان الثوري) لە (حبيب بن ثابت) لە (أبي وائل شقيق بن سلمة) وه گێپراومانەتەوه، کە (عمر بن الخطاب) -خوا لێی پازی بێ- گوێوویەتی: ((لو استقبلت من أمري ما استدبرت لأخذت من فضول أموال الأغنياء فقسمتها على فقراء المهاجرين))^(٣).

(١) واتە: هەركەسێك وڵاخی زیادهی پێیە با بیگێپێتەوه بۆ ئەو کەسێ کە وڵاخی پێنیه، وە هەر کەسێك خواردنی زیادی پێیە با بیگێپێتەوه بۆ ئەو کەسێ کە خواردنی پێنیه... بەو پێیە جۆرهکانی مال و سامانی باسکرد هەتا قەناعەتمان وابوو، کە هیچ کەسێك لە ئێمە مافی ئەوێ نیه، کە شتی زیادی هەبێ.

(٢) فەرموودە کە ئاوايه: ((أطعموا المجائع وعودوا المريض و فكو العاني))، واتە: خواردن بەدەنە برسی و سەردانی نەخۆش بکەن و دیل ئازاد بکەن- (واتە: بەپارە دیل بکێنەوه ئازادی بکەن).

(٣) واتە: تەگەر لەسەر ئەم کارەم، کە ماوێهەم لێی بەرێ کردووە بسمێتم، مال و سامانی زێدەیی دەوله مەندەکان وەرەگرم و بەسەر کۆچەرە هەزارەکاندا دا بهشی دەکەم.

وہ ہم زنجیرہ (اسناد) یہ لہو پدہ پی راستی و بہرزی دایہ۔ (مہبہستی سہندی
 نہو قسہیدی عومہرہ - خوا لئی رازی ہی۔)

دیسان لہ رئی (سعید بن منصور) لہ (أبی شہاب) لہ (أبی عبد اللہ الثقفی) لہ
 (محمد بن علی بن الحسین) لہ (محمد بن علی بن أبی طالب) گپڑاومانہ تہو کہ
 گوئی لہ (علی بن أبی طالب) - خوا لییان رازی ہی - بوہ کہ گوتوویہ تی: ((ان
 اللہ تعالیٰ فرض علی الأغنیاء فی أموالهم بقدر ما یکنی فقراءہم، فإن جاعوا أو
 عَرَوْا وَجَہدوا فبمنع الأغنیاء، وحق علی اللہ تعالیٰ أن یحاسبہم یوم القیامۃ
 ویعذبہم))^(۱).

وہ لہ (ابن عمر) ہو - خوا لئی رازی ہی - گپڑاومانہ تہو، کہ گوتوویہ تی: (فی
 مالک حق سوی الزکاة)، وہ لہ (عائشۃ أم المؤمنین) و (حسین بن علی) و (ابن
 عمر) ہوہ (خوا لییان رازی ہی)، ہاتو کہ پیغہ مبہر ﷺ بہو کہ سانہی گوتوہ، کہ
 داویان لئی کردوہ (ہاوکاریان بکات): ((ان كنت تسأل فی دم موجع أو غرم
 مفضح أو فقر مدقع، فقد وجب حقک))^(۲).

وہ لہ رپی راستہ وہ ہاتوہ، کہ (أبو عبیدۃ بن الجراح) و سئ سہد لہ ہاوہ لان خوا
 لییان رازی ہی - لہ غہزایہ کدا - ہندیکیان خواردنہ کانیان تہو او بوو، جا (أبو
 عبیدۃ) فرمانی ہی کردن و ہموو تہو خواردنہ مہنیہی پییان مابو لہ دوو نانڈین
 (مزود) دا کویان کردہ وہو، تہویش بہ یہ کسانی لہو خواردنہ مہنیہی دیدانی، جا

(۱) واتہ: بیگومان خوا بہرز بہ نندازہی تہوہ، کہ بہشی ہزارہ کان بکات لہ سہر دولہ مہندہ گانی
 فہرز کردوہ، کہ لہ مالہ کانیان بہہ خشن جا تہگہر ہات و برسی بوون یان پووت و کتہفہت بوون،

تہوہ سووچی دولہ مہندہ گانہ، وہ خوا ہتہتہی رژی دواپی لییان پرسیتہ وہو سزایان بدات.

(۲) واتہ: تہگہر داوی ہاوکاری دہکن بز خوین (دیہ) یکی باری شان قورسکمر، یان فہرزیکی زور
 ناپہرہت و کتہفہت کمر، یان ندادریہ کی دامو کہرو بہ زہویہ وہو چہسپیٹہر، تہمہ ہتہ
 پتویست بوہو. (کہ یارمہتیت بدری و ہاوکاری بکری).

دیاره نهمهش یه کدهنگی (إجماع) یکی قسه هه لپره له هاوه لانهوه -خوا لییان رازی بی- و هیچ که سیک پای جیاوازی نه بووه.

ههروه ها له ریی راستهوه نیسپات بووه، که هه رکام له (شعبي) و (مجاهد) و (طاووس) و غهیری ئهوانیش گوتووینه: (في المال حق سوى الزكاة)..

وه بیتجگه له (ضحاك بن مزاحم) نه مان زانیوه هیچ کس رای له مه جیاوازی بی، چونکه نهو گوتووینه: (زه کات هه هه قتیکی دیکه ی له مال و سامان لابرده!... به لام (ضحاك) نهوه، که پیاویه تیشی ده کات به به لگه ناشی، چ جای راو بوو چوونی!!

ئنجاسه سیر نهوه یه، که نهو که سه ی به لگه بهو قسه یه (که زه کات هه موو هه قتیکی لابرده) دینیتتهوه، خۆی یه که مین که سه که پیچه وانه ی رهفتاری کردوه! چونکه پیتی وایه له مال دا جگه له زه کات چه ندان هه ق و ماف هه ن، له وانه:

أ- مه سرف کیشانی بابو دایکی ناتاج.

ب- مه سرف کیشانی ژن.

ج- مه سرف کیشانی کۆیله.

د- مه سرف کیشانی ئازهل و ژیانداران.

ه- دانه وه ی قه رزه کان.

و- -بواردن-ی خوین و هه ر جوژه زیانیکی دیکه، که شه رع مال و سامانی له به رانه ردا دانه وه -.

ئنجاسه گهر گوترا: نه دی چ لهو ده قانه ده که ن، که له پیتی (أبن أبي شيبه) وهه گپراوتانه ته وه، که (إبن عباس) گوتووینه: (من أدى زكاة ماله، فليس عليه جناح أن لا يتصدق)، وه له پیتی (حكم) له (مقسم) وهه له (عكرمه) وهه، که (إبن عباس) -خوا لییان رازی بی- له باره ی فهرمووده ی خوا ی به رز: ﴿...وَأَتُوا

حَقُّهُ، يَوْمَ حَصَادِهِ... ﴿١٥١﴾ الْأَنْعَامُ ﴿١٥٢﴾، گوتتويەتى: دەيىكە و نىوہى دەيىكە
 حوکمى ئەم ئايەتەيان لاپردوہ؟!

- لە وەلامدا دەلێن - جارێ ئەوہى (مقسەم) گێراویەتەو! لەبەر بى ھێزى لہ
 بەلگە کەوتوہ، ئنجا ئەگەر گریمان راستیش بى، پێچەوانەى قسەى ئىمە نىہ.

ئنجا سەیر ئەوہیە، کە - دەلێن: ھەر کەسێک تینووی بوو لہ مردنێ ترسا ئەوہ
 لەسەرى فەرزە لہ کوێ ناوى چنگ کەوت پەيدای بکات، وە جەنگى لەسەر بکات!
 دەجا چ جیاوازییەك ھەيە لہ نیتوان:

أ - مردن لہ سۆنگەى تینویتیەوہ.

ب - مردن بەھۆى برسەيتى و رووتىیەو!؟ کە بۆ لاپردنى مردنى یەكەم
 جەنگ کردنیان بە رەوا زانیوہ، بەلام بۆ ھى دووہم رێیان نەداوہ! کە
 ییگومان ئەوہ پێچەوانەى قورئان و سوننەت و ئیجماع و قیاسیشە^(١)!

ئنجا (ابن حزم) لہ کۆتایى قسەکانیدا گوتتويەتى: وە ھەر مسوڵمانێک بەھۆى
 برسەيتیەو! سەغڵەت بوو بۆى رەوا نىہ، کە مردار یان گۆشتى بەراز بھوات، لہ
 حالیکدا کە خواردنى زیاد بە ھاوہلاکەيەو! شک دەبات، چ ھى خۆى، یان ھى
 مسوڵمانێکى دیکە، یان ھى کافرێکى ھاوہیلمان بێت! چونکە لەسەر خاوہن
 خواردەمەنى فەرزە، کە خواردن بەدات بە بابای برسى، جا مادام وابى بەناچارو
 ئاتاجى مردارو گۆشتى بەراز دانانئ...

وہ بۆشى ھەيە، کە لەو پێناوہدا بھەنگى، جا ئەگەر کوژرا ئەوا کوژەرەکەى
 تۆلەى دەکەوێتە سەر، وە ئەگەر بابای نەبەخشەريش کوژرا، ئەو! بەرەو نەفرینى
 خوا دەچى، چونکە مافێکى زەوت کردوہ، وە ئەو کەسە حوکمى کۆمەلەى یاخى

(١) خوا پاداشتت بەداتوہ (ابن حزم) بۆ خۆت بەلگەى بەھیزت و قولێ تێگەشتەو بویریت و بەرگريت
 لہ ھەق و مافى ھەزارو نەدارو کۆستکەوتوان و لێقەوماوان! (نووسەر).

(طائفۂ باغیۃ) ی ہدیہ، خوی بہرز لہ و بارہوہ فہر موویہ تی: ﴿وَلِنْ طَافَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الحجرات ۹)۔

وہ زہوتکری مافیش یاخی و دستدریژکارہ بڑ سہر ٹہو براہی، کہ ہدیہ، ہر بہم بہ لگہیش (ابوبکر الصدیق) - خوا لئی رازی ہی - لہ گہل زہکات نہدہراندہ جہنگا) (۱)۔

منیش دہلیم: لہ راستیدا - وپرای ٹہو ہہ موو بہ لگانہی کہ (ابن حزم) و زانیانی دیکہ ہیناویاننہوہ - نگہر بہ وردی سہر نجی سووہ تی (الماعون) بدہین ہر خوی بہتہنیا چاکترین و بہ ہیزترین بہ لگہی تیدایہ لہ و بارہوہ، با بزاین چوژ!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّبِّ﴾ (۱) ﴿فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ آلَيْتِهِ﴾ (۲) ﴿وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ (۳) ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ (۴) ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ (۵) ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ﴾ (۶) ﴿وَيَمْنَعُونَ﴾

﴿الْمَاعُونَ﴾ (۷) (الماعون) واثہ: بہناوی خوی بہ بہزہی بہ خشنده۔ ثایا دیت ٹہو کہسہی کہ پروای بہ ثابین - یان سزاو پاداشت - نیہ؟ ٹہو ٹہو کہسہی، کہ بہ توندی پاں بہ ہہ تیوہوہ دہنی۔ وہ - نہ بوخوی دہہ خشی - وہ ہانی - خہ لکیش - نادات لہسہر خواردن دان بہنہدار۔ جا سزای سہخت بڑ نوژکوران۔ ٹہوانہی کہ لہ نوژہ کہیان ہی ٹاگان۔ ٹہوانہی، کہ پروپامایی دہکھن۔ وہ یارمہ تی - ہہ ژارو نہدار - دہ گرنہوہ۔

(۱) بپوانہ: (الغلی شرح الغلی)، ج ۶، ص ۱۰۵-۱۰۸، مسالہ: ۷۲۵۔

- وهك ده‌بینین خوی دادگه‌رو دوورین و کاریه‌جی پیناسه‌ی نینسانی بی پروا به
 نایین، یان به دواپوژ، بهم شتانه ده‌کات:
- ا- تووپه‌بوون له هه‌تیوو پال پتوه‌نانی و ده‌کردنی له جیاتی ده‌ست به‌سهردا
 هی‌نانی و هاوکاری کردنی و ده‌ستگرتنی.
- ب- هان نه‌دانی خه‌لکی بۆ خواردن به‌خشین به بابای نه‌دارو برسی، له جیاتی
 نه‌وه‌ی خو‌شی ببه‌خشی و هانی خه‌لکی بدات.
- ج- نو‌یژکردنیک‌ی بی‌ناگایانه‌ی بی‌روح و گیان، به‌لکو ته‌نیا بۆ سه‌رنج پراکیشانی
 خه‌لک و خۆ به‌مسو‌لمانی باش پیشاندان و کلاو له‌سه‌ری خه‌لکی ساده‌نان.
- د- ده‌ستگرتنه‌وه‌و نه‌به‌خشینی هه‌ر جو‌ره شتی‌ک و نه‌کردنی هه‌ر جو‌ره هاوکاریه‌ک
 که تو‌یژه هه‌زارو نه‌دارو بی‌هی‌زو پرست و که‌مه‌ده‌سته‌کانی کۆمه‌لگا وه‌ک
 هه‌تیو، برسی، پروت و ره‌جال، بی‌مال و حال. هتد په‌کیان له‌سه‌ری که‌وتوه‌و
 سه‌ریان تی‌ی وه‌ستاوه، چونکه پیشه‌وای تو‌یژه‌ره‌وانی قورئان (أبو جعفر
 الطبري) له ته‌فسیری ئهم سووپه‌ته‌داو له لی‌کدانه‌وه‌ی وشه‌ی (الماعون) دا
 گو‌تو‌یه‌تی: ^(۱) ﴿قوله ويمنعون الماعون﴾ يقول: ويمنعون الناس منافع ما
 عندهم، وأصل الماعون في كل شيء منفعته، يقال للماء الذي ينزل من
 السحاب: ماعون... ﴿واته: فهرمووده‌ی خوا: (وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ)
 ده‌فه‌رمو‌ی: ئهو سوود و به‌رژه‌وه‌ندیانه‌ی، که له‌به‌رده‌سته‌یانه له خه‌لکی
 ده‌گرنه‌وه، وه ئه‌سلی (ماعون) له هه‌ر شتی‌کدا سوود و که‌لکه‌که‌یه‌تی، به‌و
 ئاوه‌ی که له هه‌وران دیته‌ خوارێ ده‌گو‌ترێ: (ماعون).

۱) پروانه: (جامع البيان) تأليف: أبي جعفر محمد بن جرير الطبري، ج ۱۵، ص ۴۰۵-۴۱۳.

پاشان دواى نعوہى لہ (علي بن أبي طالب) خوا لیتی پازی بی و لہ (ابن عمر) خوا لیان پازی بی و لہ (مجاهد) و (حسن البصری) یہوہ ده گپڑتہوہ کہ (ماعون) یان بہ (زہکات) لیکداوہتہوہ.

وہ لہ (ابن عمر) ہوہ ده گپڑتہوہ کہ دہ بارہی: (وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ) گوتوویہتی: (هو منع الحق) واتہ: نہ دانی حق و مافہ.

وہ لہ (ابن مسعود) ہوہ خوا لیتی پازی بی، ده گپڑتہوہ کہ دہ بارہی (ماعون) گوتوویہتی: (هو ما يتعاورہ الناس بينهم: الفأس والقدر والدلو) واتہ: نعوہیہ، کہ خہلکی لہ نیوانیاندا لہ یہ کتری و ہردہ گرن و ہک: تہورو مہ نجلو دؤلچہ.

وہ لہ (ابن عباس) ہوہ خوا لیتی پازی بی، ده گپڑتہوہ کہ (ماعون) ی بہ (عاریہ) و بہ (متاع البيت) لیکداوہتہوہ، کہ لہ کوردیدا پیتی دہ لیتن: حہواج، واتہ: نہو شتانہی ہہموو کہس پیتان ناتاجہ، وہ لہ (سعید بن المسیب) و (زہری) یہوہ ده گپڑتہوہ، کہ گوتوویانہ: (ماعون) بہ زمان و زاراوہی قورہیش مال و سامانہ.

بہ لئی دواى نهم قسانہ ہہموویان (طبري) دہ لئی: (وأولى الأقوال في ذلك عندنا بالصواب، إذا كان الماعون هو وصفنا قبل، وكان الله قد أخبر عن هؤلاء القوم وأنهم يمنعونه الناس، خبراً عاماً، من غير أن يخص من ذلك شيئاً، أن يقال: إن الله وصفهم بأنهم يمنعون الناس ما يتعاورونه بينهم ويمنعون أهل الحاجة والمسكنة ما أوجب الله لهم في أموالهم من الحقوق، لأن كل ذلك من المنافع التي ينتفع بها الناس بعضهم من بعض)، واتہ: وہ بہ لامانہوہ نزیکترین قسہ لہ راستییہوہ لہو بارہوہ — مادام (ماعون) نعوہی لہ مہوہر باسمان کرد، وہ مادام خوا لہ بارہی نہو کڑمہ لہوہ ہہوالتی داوہ، کہ لہ خہلکی دہیگر نہوہ، بہ گشتی بی نعوہی شتیکی لئی تاییہت بکات —، نعوہیہ کہ بگوتری: خوا نعوہی بہوہ پیناسہ کردوہ، کہ نہو شتانہ لہ خہلکی دہ گرنہوہ کہ حہواجن و لہ نیو خویاندا لہ یہ کتریان و ہردہ گرن،

وھ ئەو مافانەي كە خوا لە ماڻۆ سامانيان دا بۆ خەلگى ئاتاج و نەدار پىتويستى
 كەردوون لىيان دەگرنەو، چونكە ھەموو ئەو شتانە لەو بەرژوھەندىيانەن، كە
 خەلگى ھەندىكيان لە ھەندىكيانەو لىيان بەھرەمەند دەبن.

ئىنجا ئاشكراشە، كە بەپىتى ئەم لىكدانەو ھەيە بۆ وشەي (ماعون) و پىراي زەكات
 ھەموو جۆرە يارمەتى و ھاوکارىيەكانى دىكەش دەگرتەو، كە ژيان و گوزەرانى
 كۆمەلگا بە تايبەت چىن و توپۆو كەمدەست و نەدارەكان پەكيان لەسەريان كەوتو،
 ئىنجا مادام گرتەو ھەي (ماعون) يەككە بىن لە خەسلەتە بنچىنەيى يەكانى باباي
 بىپروا! دىيارە فەرزو پىتويستەو باباي دەستگەرەو لەسەرى تووشى ئازارو
 ئەشكەنجەي دواپۆژ دەبى، با ئەو كەسە مسولمانىش بىن، چونكە باباي كافرو بىن
 پروا جىاوازي لەگەڻ مسولمانان ئەو ھەيە، كە خەسلەتە پىسو بەدەكانى وەك: كوفرو
 شىرك و بىپەھىي و پۆردىي... ھتەي تىدا ھەن، ھەرەك مسولمان بە سىفەت و
 خەسلەتە بەرزو جوانەكانى وەك: ئيمان و تەحىدو پارىزكارىي و دادگەري و بەزەيى و
 بەخشندەيى... ھتە بۆتە مسولمان و موزدەي بەھەشت و پەزەمەندىي خواي
 پەرورەدگارى لەسەر ئەو بناغەيە پىن دراو، ئەگەرنا وەنەبى ھەر لە خۆو بەلاش و
 تەنھا لەبەر ناوى پووت، بەھەشتى لەسەر تاپۆكرابى و پاكانەي قوتارىوون لە
 دۆزەخ و ئازارو ئەشكەنجە نەچىشتنى دواپۆژى بۆ كرابى!!

بەلئى بە سەرنەجەدانى دەقەكانى قورئان و سوننەت، كە دەربارى ماڻۆ سامان
 بەخشىنەو ھاتوون بە روون و راشكاوى بۆمان دەردەكەوئى، كە ئەو پرايەي دەلئى
 جگە لە زەكات ھەقى دىكەش لە ماڻۆ سامانى مسولماناندا ھەيە، زۆر بەھىزەو
 لەگەڻ پووحى گشتى ئىسلامىشدا گونجاوترە، كە ھەمىشە كۆمەلگاي مسولمان بۆ
 ھاوکارى و براپەتى و دەستبار بۆ يەكتر گرتن و بەتەنگ يەكترەو بوون و بەدەم
 يەكترەو چوون، ھەلەنئى و ھان دەدات.

وه له چەندان دەقی قورئان و سوننەدا کۆمەڵ و کۆمەڵگای مسوڵمان وەك جەستەيەك تەماشاكراوه كە سەر جەم ئەندامەكانی لە خۆشی و ناخۆشی یەكتردا بەشداری و بۆ یەكتر بەپەرۆش و بەمشوورو غەمخۆرن، ئنجا ناشكراشە كە بەبێ ئەو هاوكاری یەكتر كردن و بە دەم یەكتر هەو چوونە ماددی و ئابووریە و پێرای سەر هەڵدانی چەندان دەرد و نەخۆشی كۆمەڵایەتی بەهۆی ناهاوسەنگییە، بڕایەتی و یەكپێزی و یەكپەنگیی مسوڵمانانیش دەبێتە شیعاری بێكردار و قسە ی رپوتی سەرزار، كە ئەمەش شتیكی ناشایستە و نەگونجاو و بۆ كەسانێك خۆیان بە شوێنكەوتووی بەرنامە ی تێرو تەواوی خۆی پەرەردگار بزانن.

۳- زەكات دان :-

خوتەنەرى بەرپىز!

يىگومان باس و لىكۆلەنە دەربارەى زەكات ھەيىرەكە ئاۋى زۆر دەۋى، بۆيە بە پەسەندەم زانى بە دوو قۇناغ ئەو كارە ئەنھام بەدەين، ئە قۇناغى يەكەمیاندا —كە ئىرەپە- ھەۋل دەدەين لە ھەۋت بېرگاندا ھىللە گىشتى و سەرەكەيەكانى بابەتەكەمان بىھەنە روو، كە ئەمانەن:

يەك: زەكات يانى چى و، كەى فەرز بوو؟!

دوو: ھوكمى زەكات نەدان.

سە: زەكات لە كى وەرەگىرئ؟!

چوار: زەكات لە چى و چى دەدرئ و، چەندە وەرەگىرئ؟!

پىنج: زەكات دەدرئ بە كى و كى؟!

شەش: ھوكمى گواستەنەۋەى زەكات.

ھەۋت: زەكات بە كى خىرترە؟!

پاشان لە قۇناغى دووھەدا، كە بەندى دووھەم (چەند تىبىنەكى گىرگ دەربارەى زەكاتدان) مان بۆ تەرخان كىردە خوا يار بى، لە دوو توتى چوار سەرباس و چلو نۆ (۴۹) وەرە خالدا ھەموو باس و بابەتە وەرە گىرگەكانى، كە بە پىتەستىيان دەزانىن و قەبارەى ئەم كىتەبە دەرەفەتەمان دەدات، بە كورتى و گوشراۋى دەيان خەنەپروو، ھىوادارىشەم لە ئاكەمدا بىتوانىن سىمى جان و گەش و درەوشاۋەى پاستەقەنەى زەكات، تا پادەدەيەكى باش ۋەك خۆى رابىنۆتىن.

يەك: زەكات يانی چی و گەي فەرز بووه؟

يېڭومان زەكات (الزكاة) وشەيدەكى عارەبىيە بە سەرغەدانىشى لە فەرەنگەکانى زمانى عەرەبى بۆمان دەردەكەوى، گە پىشەو ئەسلى وشەي زەكات كە (زكى يەك) يە سى مانای هەن:

أ- (طَهَرَ) پاك بۆوه، ب- (نَمًا وَ زَادَ)، گەشەي کردو زیادى کرد، ج- (صَلَح) چاك بوو، كەواتە: وشەي زەكات لە زمانى عەرەبىدا بە هەرسىك مانای لە يەكەنزیكى، پاكبوونەوهو گەشەکردنو چاكبوون دى، لە راستیدا ئەم سى مانایەش هەرسىکیان پێكەو پەيوەست (متلازم)ن، چونكە هېچ شتێك بەبى پاكسازى و چاكسازى گەشەو نەشو نوما ناكات، لە ئەنجامى گەشەکردندا شت چاك دەبى^(١).

زەكات لە زاراوەى شەرعدا، شەرەزانەكان بە چەند شتێهەك پێناسەيان كەردو، كە لە نێوەرۆكدا دەبنەوه بەيەك، بۆ وێنە:

أ/ (نوي) گوتوویەتى: ^(٢) (هو إسم لأخذ شي = مخصوص، من مال مخصوص، على أوصاف مخصوصة، لطائفة مخصوصة) واتە: ناوہ بۆ وەرگرتنى ئەندازەيەكى تايبەت، لە مائىكى تايبەت، بەگوێرەي چەند مەرجىكى تايبەت، بۆ كۆمەلەيى تايبەت.

ب/ (ابن حجر)يش ئەم پێناسەيەي پەسەند كەردو: (إعطاء جز = من النصاب الحولي إلى فقير ونحو غير هاشي ولا مُطْلَبِي)^(٣)، واتە: بەخشینی بەشێك لە

(١) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن) ص ٣٨٠-٣٨١، وشەي (زكاة)، وە بڕوانە (معجم ألفاظ القرآن الكريم)، ج ١، ص ٥١٧-٥١٨ وشەي (زكو) وە: (المعجم الوسيط)، ص ٣٩٦.

(٢) بڕوانە: (المجموع)، ج ٥، ص ٢٨٨.

(٣) بڕوانە: (فتح الباري شرح البخاري)، ج ٤، ص ٥.

مائی زہکات لی کہوتووی سال بہ سہردا سوپراوہ بہ ہہ ژاریک و ہاوشیوہی، جگہ
لہ بابایہ کی ہاشیمی و موتہ لیلی - کہ زہکاتیان پی ناشی۔

ج/ (صنعانی) لہ پیناسہی زہکاتدا گوتوویہ تی: (اسم لجزء من المال قدره الشارع
یخرجه المسلم في وقت مخصوص لطائفة مخصوصة بالنية)^(۱)، واتہ: ناوہ بڑ بہ شیئ
لہ مال کہ شہر داندہ (جل جلالہ) دیاری کردوہ، مسولمان لہ کاتیکی تایبہ تدا
بہ نیہ تہوہ بڑ کڑمہ لیک کی تایبہ ت - لہ مائی خوی - دہری دہکات۔

دیارہ جگہ لہ زہکات ہم لہ قورٹان و ہم لہ سوننہ تیشدا وشہی (صدقہ) ش بڑ
ہم مان شت بہ کارہاتوہ، بڑ وینہ: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا
وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (التوبة: ۱۰۲)، (صدقہ) ش
وہک (نوی) گوتوویہ تی: (وسمیت صدقة لأنها دليل لتصديق صاحبها وصحة
إيمانه بظاهره وباطنه)^(۲)، واتہ: وہ بڑیہ ناوڑاوا صدہ دہ، چونکہ بہ لگہیہ لہ سہر
برواو ئیمانی خاوندہ کھی و دامہ زرائی بہ رواالت و پەنہانیہوہ۔

ئنجہ بیگومان خوی کاربہ جی، کہ وشہی زہکاتی وہک ناو بڑ تہو پایہ گرنگو
گہورہیہی ثابینہ کھی ہہ لہ بڑاردوہ، تہوپہری حکمہ تی تیدایہ، چونکہ بہ پراستی
زہکات ہم ہوکاری پاکیی و چاکی و گہشہ کردنی مال و سامان و، ہم ہوکاریکی
یہ کجار کاریگہ ریشہ بڑ پاک کردنہوہ و پاک راگرتنی کڑمہ لگا، ہم لہ خہسلہ تی
پیس و بہ دی پڑدی و چروکی و، ہم دہردو نہ خوشی ناکوکی و دو بہرہ کی و
ناتہ بابی، کہ لہ تہ نجامی قری و پری و چینایہ تییدا لہ نیو توڑوہ کانی کڑمہ لگادا
پیدا دہی، ہر وہا زہکات مایہی چاکسازیی و گہشہ نہشہ و بہرہ و پیشچوونی
کڑمہ لگاہ نہک ہر لہ ہواری تابووریدا، بگرہ لہ ہوارہ کانی کڑمہ لایہ تی و

(۱) پروانہ: (العدة على إحكام الاحكام شرح عمدة الاحكام)، ج ۳، ص ۹۰۔

(۲) پروانہ: (شرح صحيح مسلم)، ج ۴، ص ۲۶۹۶۔

ئاۋەدانى و جىھادى و زانستى... ھتەدا، چونكە ۋەك دواتر پرونى دەكەينەۋە زەكات پەيۋەندىيەكى توندو تۆلى ئىجابىيەنە بە ھەموو ئەۋ بوۋو لايەنەنەى ژىن و گوزەرانى كۆمەلگاۋە ھەيە، لە كاتىكدا بەشپۆيەكى شەرعىيەنەى دروست ۋەردەگىرىۋ لە شوئىنى خۇيدا دادەنرى.

بە كورتى: زەكات ھەروەك چۆن ئەسلى مانايەكەى ھەر كام لە (پاكىي و چاكىي و گەشەكردن) دەگەيەنە، بەكردەۋە لەسەر زەۋى واقىيەش ھەركام لەۋ سى شوئەنەۋارو بەرھەمە گەۋرە گرنگە لە ژيان و گوزەرانى تاك و كۆمەلدا دەپەخسىتەنە، لە ھەردوۋك بوۋارى ماددىي و مەعنەۋىيدا.

ئىنجا ۋەك لە باسەكانى داھاتوۋشدا روۋنى دەكەينەۋە، زەكات ۋەك زۆر كەسى لە ئىسلام بى ئاگا گومان دەبات خىرو خىراتىك نىە، كە ھەر كەسە بە پىنى ئارەزوۋى خۆى ۋە ھەرچۆنىكى كەيفى لىبۋو بىبەخشى! بەلكو مافىكى رەۋاى ھەشت جۆر لەتۈيژە ئاتاجەكانى كۆمەلگاۋە، كە دەستەلاتى شەرعىي بۆيان ۋەردەگرىۋ بەسەرياندا دابەشى دەكات، ۋە ھەركەسىكىش لاملى بكات و نەيدات — ۋەك لە پەرگەى دوۋەمدا باسى دەكەين — لەسەر دەستەلاتى شەرعىي ۋلات فەرز دەبى، كە بە زۆر لىتى بستىنىۋ سزاۋ جەزەبەشى بدات، ۋە ئەگەر كۆمەللىكى خاۋەن تواناۋ دەسلەت بوون، جەنگيان لەگەل بكات و ملىان پى نەۋى بكات و تەمبىيان بكات.

بەللى خۈنەنەرى خۇشەۋىست!

خۋاى زاناۋ كاربەجى بى حىكمەت نىە، كە زەكاتدانى كردۆتە سىيەمىن پايدە كۆلەگەى ھەرە گەۋرە گرنگى ئىسلامەتى، بەلام گرنگ ئەۋەيە ئىمەش ۋەك پىۋىست لە پايدە بنچىنەكانى بەرنامەى خۋاۋ دەستۋور و ياساكانى ھالى بىن و بەھۋى واقىيەى ناھەرعىيەنەۋە پەرھەلەۋ پەلەۋى مەسۇلمانانەۋە، لە ناسىنى ئىسلامدا دوۋچارى چەۋاشە بوون نەبىن.

دەريارەي كاتى فەرزىبۇنى زەكاتىش لەسەر مەسۇلمانان، دواي ئەوھى كە لە چەندان ئايەتدا بە گشتى فەرمانيان پىن كرابو بە مال بەخشىن، زۆرىدى^(۱) ھەرە زۆرى زانايان دەلەين لە سالى دووھى كۆچىداو بەر لە فەرزىبۇنى پۆزۇوى رەمەزان پىويست كراوہ.

دوو، ھۆكۈمى زەكات نەدان:

زەكات دان، كە ۋەك پىشتىرىش باسان كرد، يەككە لە پىنج پاىە گەورەو گرنگەكانى ئىسلام، لە چەندان دەقى قورئان و سوننەتدا فەرزىبۇنى خراوەتەپروو، بۆ وىنە لە چەندان جىگاي قورئانى بەپىزدا تەعبىرى:

﴿...يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ...﴾ المائدة ﴿٥٥﴾ ۋە: ﴿...فَأَقِمْوُا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ...﴾ الحج ﴿٧٨﴾ ۋە: ﴿...وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ...﴾ التوبة ﴿٥﴾ ھاتو ھەرەشەي توندو تىژو بىرەزا لەو كەسانە كراوہ، كە زەكات نادەن، بۆ وىنە:

* ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ مِيراثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ آل عمران ﴿١٨٠﴾ ۋاتە: ۋە با ئەوانەي پۆزىدى دەكەن لە بەخشىنى ئەو —مال و سامان—دا، كە خوا لە چاكەي خۆيەو پىنى داو، ۋا نەزان، كە ئەو —پەفتار— لە قازانجىانە، بەلكو ئەو مایەي زىانبارىيانەو لە پۆزى دوايىدا ئەوھى چرووكىيان تىدا كەردو لە گەردەنيان دەتالەنرى..

(۱) بېروانە: (سېل السلام شرح بلوغ المرام)، ج ۲، ص ۷۸۷.

* (عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ عن النبي ﷺ قال: من آتاه الله مالاً ولم يؤد زكاته مثل له يوم القيامة شجاعاً أقرع له زبيبتان يطوقه يوم القيامة، ثم يأخذ بلهزمتيه -يعني شذقيه- ثم يقول أنا كنزك: أنا مالك!، ثم تلى هذه الآية، (وَلَا يَخْصِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَاءِ أَنفُسِهِمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ...) متفق عليه، واته: ہر کہ سیک خوا مائیکی بداتی و زہ کاتی لی دہر نہ کات، لہ پڑی دوا پیدا بوی دہ بیٹہ نیر۔ ماریکی کہ چہل، کہ دوو خالی رہش لہ پشت چا وہ کانی یموہ ہنو رڑی دوا بی لہ گہردنی دہ ثالی، پاشان بہ قہپ ہر دوو لا شہو یلا گہی دہ گری و دہ لئ: من خہزینہ کہ تم!، من پارہو سامانہ کہ تم!، تنجا پیغہ مہر ﷺ تم نایہ تہی خویندہ وہ: ﴿وَلَا يَخْصِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَاءِ أَنفُسِهِمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ...﴾ (آل عمران ۱۸۰)

وہ زانایان لہ سہر تہو۔ یہ کدہنگن، کہ ہر کہ سیک نامادہ نہ بوو زہ کات بدات، لہ سہر حوکمران و گہورہی مسولمانان فہر زہ، بہ تو بزی لی بیستین، تہمہ لہ حالیکہ نکوولی لہ فہر زیوونی نہ کات، بہ لام تہ گہر نکوولی لہ فہر زیوونی کرد، وہ تازہ مسولمان و بی ناگاش نہ بوو^(۱)، تہو۔ پیویستہ بکوڑی و لہ گوڑستانی مسولمانانیش نہ نیوڑی، چونکہ بہ نینکاری کردنی فہر زیوونی زہ کات کافر بووہو ہلگہ پراوہ تہو، شایہنی باسیشہ نکوولی کردن لہ فہر زیوونی ہر شتیکی دیکہش ہر ہمان حوکمی ہدیہ، مادام فہر زکی ناشکراو زانراو بیت، دیسان نکوولی لہ قہدغہ کرانی ہر حہرام کراویکیش بہ ہمان شیوہ، تہو۔ لہ لایہ کدوہ، لہ لایہ کی دیکہ شہو۔ زوری لہ زانایانی پیشین، تہ نجام نہدانی چوار پایہ کانی نیسلام (نویژو زہ کات و رڑو و حہج) یان بہ کوفر۔ لہ تاین دہر چوو داناوہ، بہ تاییہت نویژو زہ کات، کہ لہ چہندان دہقی قورنانشدا ہر پیکہو۔ جووت کراون و ویکرا باسکراون، وہ لہ راستیدا لہ تہ نجامی زالبوونی بیرو بچوونی (مرجئہ) کان بہ سہر

(۱) پروانہ: (المجموع)، ج ۵، ص ۳۰۰۔

دۆڭ مېشىكى مەسۇلماناندا، قەبۇل كرەن و سەلمىنرانى بېرىۋېچۈننى ئاۋىراۋ لەلايەن
 ھەردوۋك قوتابغانى فېكرىي و كەلامىي ئەشەرىيەكان و ماتورىدىيەكانەۋە، ئەو
 ھەلۋىستە ساردوسپو شلو پەلى مەسۇلمانان لە بەرامبەر ئەو دروشمە بەرزو
 مەزنانە مەسۇلمانەتتى و دىندارىيدا پەيداۋو، ھەرچەندە مەن پېم وايە تەنيا نۆپۇ
 ئىنجا بە پەلى دوۋەمىش زەكات بەلگەي بەھىز لەسەر كوفرو لە ئايىن دەرچوونى
 جى بەجى نەكەرانىان ھەيەو پۇژوۋو ھەج وانىن^(۱).

ئىنجا دەرپارەي ئەۋە، كە ئايا باباي زەكات نەدەر، وپراي زەكات لى
 ئەستىنران و تەمبى كرەن، ھىچ مال و سامانى دىكەي ۋەك سزاۋ تۆلە لى
 دەستىنرى، يان بەس زەكاتەكەي لى ۋەردەگىرى؟ زانايان پايان جىاجىايە، (أحمد
 و شافعي) لە پاي كۆن (القول القديم) يدا دەلئىن: دەبى نىۋەي مال و سامانەكەيشى
 لى بستىنرى، بەلام زۆرىەي زانايان پايان وايە، كە بىجگە لە زەكاتەكەي ھىچى
 دىكەي لى ۋەردەگىرى، بەلگەي (شافعي و أحمد) - كە لە (اسحاق و أوزاعي) ىش
 گىپراۋەتەۋە - ئەم فەرموودەيە: ((...ومن منعها فأنا أخذوها و شطر ماله عزمة
 من عزمات ربنا تبارك و تعالی)) رواه أحمد و النسائي و أبوداود و الحاكم و البيهقي
 عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده، واته: ۋە ھەر كەسكە نەيدات، ئەۋە ئىمە ۋەك
 فەرمانىكى جەخت لەسەر كراۋى پەرۋەردگارى پايدە بلىندو بەرزمان، زەكاتەكەش و
 نىۋەي سامانەكەشى لى ۋەردەگىرىن.

زۆرىەو جەماۋەرى زانايانىش چەند شتەك بە بەلگە دىننەۋە، كە يەككىيان ئەم
 دەقەيە كە بە فەرموودەي دەزانن: ((ليس في المال حق سوى الزكاة)) رواه ابن ماجه،
 بەلام وپراي ئەۋەي كە ئىمە پىشتەر بە چەندان بەلگەي پتەۋو نكوۋلى لىنەكراۋ
 سەلماندىمان، كە جگە لە زەكات ھەقى دىكە لە مال و ساماندا ھەيە، ئەم دەقەش
 ھىچ كام لە فەرموودەناسانى زەبەر دەست بە فەرموودەيان دانەناۋ، بۇ وئە:

(۱) بىروانە: (ظاهر الإرجاء في الفكر الإسلامي)، ج ۲، ص ۶۴۵-۶۷۰ د. سفر الحوالي.

(نووي)، که بۆ خۆی پشتگیری پای جه ماوه ریش ده کات- که پای شافعی شه له قسهی تازه (القول الجدید)یدا-، ده باره ی نهو دهقه گوتویه تی: ^(۱) (و اما حدیث: ((ليس في المال حق سوى الزكاة)) فضیف جداً لا یعرف، قال البیهقی فی السنن الکبیره: والذي یرویه اصحابنا فی التعالیق: (ليس في المال حق سوى الزكاة، لا أحفظ فيه إسناداً، رواه ابن ماجه لكن بسند ضعیف)، ئنجا هه ر کام له ده عوای نه سخ کرانه وه ی فەر مووده که ی (بهز بن حکیم)، یان به به ی هیز (ضعیف) دانانی، زانیان به ر په ر چیان داونه وه ^(۲) وای ده چی پاستترین پا نه وه بی، که بگوتری:

مادام زانیان له سه ر نهو یه کده نگن که ده بی زه کات نه ده ر، یان دوا خه ته مبی بکری ^(۳) و زه کاته که شی هه ر لی بستیری، مه سه له ی سزا داراییه (العقوبه المالیه) که ش له سنووری ده سه لاتی فەرمانه په روا دایه وه به ئیجتیهادی خۆی و نه نجوومه نی شوپا دیاری ده کری، جا چ نیوه ی ماله که ی بی چ که مته ر.

دیاره نه وه ی رابرد ده باره ی زه کات نه ده ریکی تاکه، به لام نه گه ر هات و کۆمه لیکی خاوه ن هیزو ده سه لات، که توانای به ره ه لستی یان هه بی، نه چوونه ژیر باری زه کات دانوه، نه وه زانیان له سه ری یه کده نگن، که ده بی جه نگیان له گه لدا بکری، هه تا گه ر دن بۆ حوکم و پریاری شه ر که چ ده که ن و زه کات ده دن، جا به لکه ی نه وه هه لویسته یه کده نگیه ی زانیانی ش بیجکه له ناماژه ی ^(۴) قورئان دوو شته:

یه که م: فەر مووده ی: ((أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أ، لا اله الا الله وأن يحمدوا رسول الله ويقيموا الصلاة ويؤتوا الزكاة، فإذا فعلوا ذلك عصموا مني دماءهم وأموالهم الا بحق الاسلام وحسابهم على الله)) رواه البخاري ومسلم عن

(۱) پروانه: (المجموع شرح المذهب)، ج ۵، ص ۲۹۸.

(۲) پروانه: (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۷۷۹-۷۸۴.

(۳) پروانه: (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۷۷۹.

(۴) مده بست تابه ی: (فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزكاة فخلوا سبيلهم) التوبة: ۵.

ابن عمر رضی اللہ عنہما، واتہ: فہرمانم پیکر اوہ، کہ لہ گہل خہ لکیدا بجہ نگم ہوتا شایہ تمان دینن، کہ پیجگہ لہ خوا ہیچ پەرستراو (معبود) ینہ، وہ کہ موحدہ مدیش پەر واندہ کراوی خواہیہ، وہ نویژی بہر پادہ کەن و زہ کاتی دہدەن، جا نەگەر نەوہیان کرد، نەوہ مدگەر بہ ہدقی ئیسلام، دہنا خوین و مالی خوئیانیان لہ —سزاو تۆلہی بہرنامہی— من پاراستوہ، وہ لیپرسینہ و ہشیان عایدی خواہیہ.

دوہم: ہەئویستی (أبو بکر الصديق) خوا لی رازی بی، کہ پاش کوچی دواپی پیغہ مہبری خوا صەلوات و سەلام و بہرہ کاتی خوا ی لہ سەر بی، لہ دژی ہەنگەر او ان (مرتدين) و زہ کات نەدەر ان (مانعي الزكاة) جاری جەنگی داو (عمر بن الخطاب) خوا لی رازی بی پەخنہی لیگرت و فەرمووہی: ((أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله ويؤمنوا بي، وبما جئت به، فإذا فعلوا ذلك عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها وحسابهم على الله)) متفق علیہ عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ، بہ بەلگہ ہیئایہ و ہو گوتی: چۆن جەنگ لہ گہل خہ لکیدا دہکە ی لہ سەر زہ کات نەدان، لہ کاتی کدا پیغہ مہبری خوا صلی اللہ علیہ وسلم تاوای فەرمووہ؟ نەبووہ کریش گوتی: (والله لأقاتلن من فرق بين الصلاة والزكاة فإن الزكاة حق المال، والله لو منعوني عناقاً كانوا يؤدونها لرسول الله لقاتلتهم على منعها)، واتہ: بہ خوا لہ گہل کەسانیکدا دہ جەنگم، کہ جیاوازییان خستۆتہ نیوان نویژو زہ کاتوہ، چونکہ زہ کاتیش ہدقی مال و سامانہ، بہ خوا لہ سەر کاریلہ یەک، کہ کاتی خۆی داویانہ بہ پیغہ مہبری خوا صلی اللہ علیہ وسلم و ئیستا نەمدەنئ لہ گەلیان دہ جەنگم، ئنجا عومەر گوتوویہ تی: (فوالله ما هو إلا أن قد شرح الله صدر أبي بكر للقتال، فعرفت أنه الحق) رواه الجماعة إلا ابن ماجه، واتہ: بہ خوا ہەر کہ دیتم خوا سینہی نەبووہ کری بۆ جەنگ کردن —لہ گہل زہ کات نەدەر ان— گوشاد کردوہ زانیم، کہ ہەر نەوہ ہدق و راستہ.

ئاشكراشە، كە سەرەنجام ئەو ھەتتۆستەي^(۱) ئەبۇبەكرى عومەد خۇ لىيان رازى بى تىكرىپ ھاۋەلان خۇ لىيان رازى بى لەسەرى كۆك يەككەنگ بىون و بەوجۆرە ئەو مەسەلەيە وپراي بەلگەي قورئان و سوننەت بەلگەي (اجماع) یشى لەسەر دروست بوو^(۲).

سە: زەكات لە كى وەردەگىرى؟

زانايانى ئىسلام لەسەر ئەو يەككەنگىن، كە زەكات لەسەر ھەر مەسولمانىكى عاقل و بالغ و ئازاد، كە خاۋەنى ئەندازەيەك مال و سامان بى، كە شەرىع زەكاتى تېدا فەرز كەردە بەو مەرجانەو، كە باسكراون، پىۋىست دەبى^(۳).

لەسەر ئەو ھەش يەككەنگىن، كە لەسەر غەيرى مەسولمان فەرز نى، چۈنكە ۋەك پىشتەر گۇتقان، زەكاتدان يەككە لە پىنج پايە گىرگەكانى ئىسلامەتى و كەسكىش بىروى نەھىتەبى، پايەندىبۇنى بە پىساو ياساكانى (الدساتير والأحكام) يەو لەسەر پىۋىست ناكى، ھەر ۋە ھەر كاتىكىش باباى نامەسولمان ھاتە نىو ئىسلامەو، داۋاى لى ناكى ۋەك قەرزدانەو سالاۋەنى پابردو زەكات لە مال و سامانى دەرەكات^(۴).

(۱) ۋا ديارە تا ئەوكاتە (أبو بكرى عمر) خۇ لىيان رازى بى ئەو فەرمۇدەيە، كە (ابن عمر) ھىنايەتى پىيان نەگەشستە، ئەگەرنا لەوبارەو مەشت و مېيان نەدەكردە (عمر) پەخنى دەگرتە (أبو بكرى) یش خۇ لىيان رازى بى بە قىاسكردنى زەكات بى سەر نوپۇ بەلگەي دەھىنايەو، بىروانە: (نيل الأوطار) ج ۴، ص ۱۷۸، ھەر ۋە ۋە قەسەكەي (أبو بكرى) یش ئەو دەگەننى كە جەنگ لەگەل داكرانى كۆمەللىكى نوپۇنەكەر - با بلىن پىرواشان پىيەتى - لە نىوان ھاۋەلاندا شتىك بىو جىگەي يەككەنگىي (اتفاق) بىو، ئەگەرنا (أبو بكرى) نەيدەكە بەلگەو قىاس لەسەر كراو (مقياس عليه) ى ھوكمى زەكات نەدان.

(۲) دەريارەى ھوكمى زەكات نەدان بىروانە: (المجموع)، ج ۵، ص ۲۹۶-۳۰۲، ۋە بىروانە: (نيل الأوطار)، ج ۴، ص ۱۷۰-۱۸۲، ۋە بىروانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۶۶-۶۶۷.

(۳) بىروانە: (المجموع)، ج ۵، ص ۲۹۰.

(۴) ھەمان سەرچاۋە بەرگ، ص ۳۰۲.

باشترین بەلگەش لەو بارەوه ئەو فەرموودەیە، کە پێشتر لە خاڵی یەكەمدا هیناومانە^(۱) کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمان بە (معاذ) دەکات، کە سەرەتا خەڵکی بۆ مسوڵمان بوون و شایەتمان هینان بانگ بکات، ئنجا کە هاتنە ئێو نیسلامەوه، نوێژکردن و زەکات دانیان بخریتە بەرچاو، کەواتە هەك زانایان گوتویانە - پێش مسوڵمان بوون، بابای کافر ئەرك و بەرپەرسیاریتی بەرانبەر بە پایە و فەرزه‌کانی نیسلام رووی تێناکات^(۲).

ئنجا ئەك هەر زەکات لەسەر غەیری مسوڵمان پێیست نیه، بەلكو ئەگەر بە نیازی خواپەرستییه‌وه بابای نامسوڵمان زەکاتیش بدات لێی وەرناگیرئ و هیچی لەلای خوا بۆ حساب ناکرئ، چونکە شتیکی روونه کە بەبێ ئیمان کردەوه باشەکان وەك دیواری بێ بناغه وان و دانامەزێن.

بەلام دەربارە‌ی زەکات دران لە مال و سامانی مندال و شیت (الصبی والمجنون) زانایان رایان جیا جیا یه، هەرچی زۆریه و جەماوەریانن، وەك (نووی)^(۳) گوتویەتی، کە هەركام لە (مالك و ثوري و شافعي و أحمد و إسحاق و أبو ثور) یه‌شیان لە نیودان رایان وایه، کە مال و سامانی ئەوانیش زەکاتی لێ دەدرئ، هەندیکیشیان دەلێن لێی نادرن، کە (أبو حنيفة) یه‌کێك لەو زانایانه‌یه.

هەلبەتە بە سەرنجدانی بەلگەکانی هەردووک لاشیان بە‌پرونی دەزانرئ، کە پای جەماوەر بەهێزتره، چونکە:

۱- نایه‌تی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾^(۱۰۲) التوبة ﴿١٠٢﴾، حوکمەکی گشتیه‌و هیچ هەلاواردن (استثناء) ی تێدا نیه.

(۱) ئەو فەرموودەیه (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتەوه.

(۲) پروانه: (المجموع) ج ۵ ص ۲۹۱، ۲۹۲.

(۳) هەمان سەرچاوه، ج ۵، ص ۲۹۶.

۲- پىغەمبەر ﷺ فرمودهتى: ((اَتَجَرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى لَا تَأْكُلُهَا الزَّكَاةُ)) رواه الطبراني عن أنس بن مالك، واته: بازرگانى و مامەتە بە مالى ھەتيوان بکەن، با زەکات تەواوى نەکات.

ھەر ھەمان مەبەستیش (شافعي) لە (يوسف بن ماهك) ئەویش لە پىغەمبەرى خواوە ﷺ گێراویەتەو، کە ھەر کام لە (بيهتي ونوي) گوتوویانە: (إسنادٌ صحيحٌ)، ئەوەندە ھەيە (يوسف بن ماهك) يەکتە لە (تابعين) و پىغەمبەرى خواى ﷺ نەدیو، بۆیە ئەو فرمودەيە بەجۆرى (مرسل) دادەنرێ.

۳- زەکات دوو لایەنى ھەيە: لایەنتىكى عیبادى و شەخسى، وە لایەنتىكى کۆمەلایەتى، جا ئەگەر (مندال و شیت) لە زەکات داناندا لایەنە عیبادى و شەخسىيەکانیان تێدا نیە، ئەو بێگومان لایەنە کۆمەلایەتیە کە لە زەکاتدانە کەدا ھەيە و بۆ سوود و بەرژەوەندى و کەلێن گرتنى خەلکى زەکات پێن شیاو، جیاوازی لە نێوان مالى مندال و شیت و خەلکى دیکەدا نیە.

بۆیە ئەو قسەيەى، کە (أبو حنيفة) و ھاوڕایەکانى بە بەلگەى دیننەو، کە مندال و شیت نیازی خوایەرستی (نية العبادۃ) یان نیە و زەکاتیش جۆریکە لە جۆرەکانى خوایەرستی، بە لەبەرچا و گرتنى ئەم بەلگەى سێیەمە ھێزو پێزیكى وای نامینى^(۱).

چوار. زەکات لە جى وچى دەدرێ و چەندە وەردەگیرێ؟

خوینەرى بەرێز!

ئەم پرگەيە ھەم لە پروی گزنگى و بايەخ و ھەم لە پروی قەبارەشەو بە کاکل و جەوھەرى باسى زەکات دادەنرێ، بۆیە بە پەسەندى دەزائم بۆ رێ بۆخۆشکردن و

(۱) بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۱۰۵-۱۱۹.

چوونە نېۋى، لە دوو پۈۈنكردنە ۋەدا ھەم پېئاسەى مالّو سامان بىكەم، ھەم مەرجە گشتىيەكانى زەكاتدانىش بىخە مەپوۋ:

۱- پۈۈنكردنە ۋەى يەكەم: مالّو سامان چىيە؟!

مادام خەلىپە پەروەردگار فەرمايىپتە: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً...﴾ (توبە: ۱۰۳)، كەواتە ھەر شىئەك لە زمانو عورف، يان زاراۋى شەرعدا بە مالّ (سامان) دابىرئى زەكاتى لى دەدرئ، وشەى (مال) يىش، كە كۆيەكەى (أموال)، لە فەرھەنگەكانى زمانى عەرەبىدا ئاۋا پېئاسە كراۋە: ^(۱) (المال: كل ما يملكه الفرد أو تملكه الجماعة من متاع أو عروض تجارة أو عقار أو نقود أو حيوان) واتە: مالّ (سامان) بىرئىيە لە ھەر شىئەك، كە تاك يان كۆمەل، خاۋەنىيەتى لە شەمەك و كەلوپەل، يان ئەو شتەندى بازارگانى يان پى دەكرئ، يان زەۋى و زار، يان دراۋ (پارە)، يان ئاژەل.

بەلام شەرعزانان (الفقهاء) لە پېئاسەى مالّو ساماندا پايان جىاۋازە، ھەرچى زۆرىن، كە (شافەييەكانو مالكييەكانو حەنبەلييەكان) يىشيان لە نىۋدان پايان وايە، كە ھەر شىئەك جىڭاى سوودو كەلك لى ۋەرگرتن بى ۋە ئەسل ۋە سەرچاۋەكانى لە بەردەستدا بى، ئەۋە مالّ، بۆ وئىنە: كەسەك كە سەيارە، يان خانوۋ، يان زەۋى يەككى دىكەى بە دەستە ۋە يە لى بە ھەرە مەند دەبى بى پى ئەم پېئاسەى - لە دەمى سوودو كەلك لى ۋەرگرتنىدا بە مەلكى ۋى دادەنرئ، بەلام حەنفىيەكان دەلئىن: ھىچ شىئەك بە (مالّ) سامان دانانرئ ھەتا دوو مەرجى تىدا نەيەنەدى:

يەكەم: بىرئىيە ژىر رەكەت ۋە كۆنترۆل ۋە.

دوۋەم: بە شىۋە يەكى ئاساىى سوودو كەلكى لى ۋە رەكەت.

(۱) ئەمەى دەقى (المعجم الوسيط)، ص ۸۹۲، ۋە پەروانە: (لسان العرب) وشەى (مال) ۋە (القاموس المحيىط)، ج ۴، ص ۵۲، ۋە: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج ۴، ص ۳۷۳. ابن الأثير.

بەللام ھەر شىتېك يەككە لەم دوو مەرجەي تىدا نەبن بەمال دانانى، بۆ وئەنە: تىشىكى خۆر، چونكە ناخىتتە ژىر رىكىف و دەسلەتتە، ھەرچەندە ئەوپەرى سوودو كەلگى لى وەردەگىرى بە مولگ و مال دانانى، ھەرۋەھا چەنگە خۆلېك و دەنگە گەنمېك ھەرچەندە لە ژىر رىكىف و لە چىنگ دابىن، لە سۆنگەي بى كەلگى و بەرۋەندى پى دابىن نەكرانە، دىسان بە مولگ و مال دانانى.

دىارە دواي سەرنجىدان و وردبۇنەۋەش دەردەكەۋى، كە پىناسەي ھەنەفىيەكان پاستىرو واقىيانەترەو چاكتىش بەسەر زەكاتدا دەچەسپى، چونكە زەكات دەبى خودى شتان (أعيان الأشياء) بىت، نەك سوودو كەلگەكەيان، بۆيە زانايان دەلېن: كەسېك لەجىياتى زەكات ھەژارىك بھاتە خانوۋەكەيەۋە، بۆي ۋەبرى زەكات ناكەۋى، ھەرچەندە كەلگىشى لى وەردەگىرى، چونكە خودى شىتېكى تەسلىمى باباي زەكات پى شىاو نەكردو، بەلكو تەنيا دەرەفتى بەھرە لى وەرگرتنى شىتېكى بۆ رەخساندو، بەللام زەكات دەبى خودى شىتېكى بەھادارى سوودبەخش (عين شيء متقومة ذات نفع) بىت^(۱).

۲- پوونكردنەۋى دوۋەم: مەرجە گىشتىيەكانى زەكاتدان^(۲)

خوای كاربەجى زەكاتى لە ھەر جۆرە مالىكدا پىتويست نەكردو، بەلكو زەكاتى لە مال و سامانىكدا فەرز كردو، كە چەند مەرجىكى تايبەتى تىدا ھاتبەندى، ئەو مەرجانەش بە كورتى و پوختى ئەمانەن:

۱) خاۋەنىتى تەۋا (الملك التام): واتە: مال و سامانىك زەكاتى تىدا پىتويست دەبى، كە خاۋەنەكەي بەبى ھېچ پەرچ و بەند (مانع وقيد) يەك خىستىيە ژىر

(۱) پروانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۱۲۵-۱۲۶.

(۲) بۆ نووسىنى ئەم باسە سوودىكى باشم لە (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۱۳۱-۱۶۶، وەرگرتو ھەرچەندە سەرچەم كىتەبە شەرىئەيەكان ئەو مەرجانەيان باس كىردو، پروانە: (الفقه الإسلامى)، ج ۳، ص ۱۷۹۷-۱۸۱، ط ۴.

رکیتی خویہ وہو هق و ماف و دستہ لاتی هیچ کہ سی دیکہی بہ سہرہ وہ نہ بی و بہ تہوایی بتوانیٰ لہ قازانچ و کہ لکہ کانی بہرہ مہند بیّت، بہ لگہی تہم مدرجہ ش تہوہیہ، کہ خوی کاربہ جی و پیغہ مہبری پیشہوا مالّ و سامانہ کانیان پالداوہ تہ لای خاوندہ کانیان: ﴿حُذِّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (التوبہ: ۱۰۳) وہ ((ان الله فرض عليهم في أموالهم...)) متفق عليه، کہواتہ تہو مالّ و سامانہی، کہ زہ کاتی لیّ دہدری، دہ بی بہ تہوایی لہ ژیر رکیتو (تصرف) ی خاوندہ کہیدا بیّت،

دیارہ بہم مدرجی یہ کہ مہش چہند جؤرہ مالّ و سامانیّک لہ زہ کات لیڈران ہلداویرین، بؤ وینہ:

أ- مالیّک کہ خاوندی تایبہ تی و دیاریکراوی نہ بی، و ہ مالّ و سامانی میری و دہزگا خیرخوازیہ کان.

ب- مالّ و سامانی و ہقف کراو بہ شیوہیہ کی گشتی، بہ لام و ہقفی تایبہ ت حوکمہ کہی جیایہ.

ج- مالّ و سامانی حہرام بہ ہموو جؤرہ کانییہ وہ، چونکہ لہ رووی شہرعی یہ وہ حہرام بہ مولک دانائری.

د- مالیّکی قہرز، کہ تومیدی و ہگیرانہ وہی لیّ نہ کری (دین غیر مرجو).

(۲) گہ شہ کردن (النماء): مہ بہست لہم مدرجہ ش تہوہیہ، کہ تہو مالّ و سامانہی زہ کاتی لیّ دہدری، دہ بی وابی کہ بگوفی بؤ زیاد کردن و بہرہ مداریی و گہ شہ کردن، بہ لگہی تہم مدرجہ ش تہوہیہ، کہ پیغہ مہبری خوا ﷺ و جینشینہ سہر راستہ کانیی خوا لیّیان پازی بی، زہ کاتیان لہو جؤرہ مالّ و کہ لوبہ لانہ و ہرنہ گرتوہ کہشتی تایبہ تی و شہ خسی بو و ن، و ہ لہم فہر موودہیہ شدا ہاتوہ: ((ليس على المسلم في فرسه ولا عبده صدقة)) متفق عليه، کہ (نووی) لہ شہرح و

رافەى ئەم فەرموودەيەدا گوتتويەتى^(۱): (هذا الحديث أصل في أن أموال القنية لا زكاة فيها)، واتە: ئەم فەرموودەيە بنچىنەيە لەو بارەو، كە مالو كەلوپەلى تايبەتى زەكاتى تێدا نىه.

هەلبەتە هەركام لە بەروبوومی كشتوكاالى و ميوەجات و ئاژەلو پارەى نەغدىنەو مالى بازرگانى و كانزاو خەزنىەش مالو سامانىكن، كە يان بەكردهو لە گەشەو زيادى دان، يان لە بارانياندا هەيە، كە گەشە بكەن، ديارە جوړە مالو سامانى ديكەش هەن، كە ئەم مەرجەيان تێدايەو لە بەندى دووهدا بەدرىژى باسيان دەكەين.

۳) گەيشتنە ئەندازەى زەكات لىكەوتن (النصاب)^(۲): مەرجىكى ديكەى زەكاتدان ئەوەيە، كە ئەو مالى زەكاتى لى دەدرى، گەيشتە ئەندازەيەكى تايبەت كە خواو پىغەمبەرەكەى ﷺ دياريان كردو، بۆ وێنە: حوشتر هەتا ژمارەيان نەگاتە پىنجو، مەرو بزن هەتا چل سەرو، دانەوێلە هەتا نەكاتە پىنج وەسق.... زەكاتيان لى نادرى، كە دواتر بەدرىژى باسيان دەكەين.

گەيشتنە پاددە (نصاب)يش بۆ زەكات لىدرانى هەموو جوړەكانى مالو سامان، يىجگە لە بەروبوومی كشتوكاالى و ميوەجات و كانزاو خەزنىە، زانايان لەسەرى يەكدەنگن، بەلام هەندىك لە زانايان- بۆ وێنە (ابوحنيفة) پايان وايە، كە بەروبوومی كشتوكاالى و ميوەجات و كانزاو خەزنىە، ئەم مەرجەيان تێدا بەمەرج نەگىراو لەكەمو زۆريان زەكات دەدرى، بەلام پاي زۆرەو جەماوەرى زانايان بەهێزترە، وەك دواى پوونى دەكەينەو.

(۱) پروانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ۴، ص ۲۷۰۸.

(۲) وشەى (النصاب) لە ئەسلى زماندا يانى: (الأصل والمرجع)، شەرەزانائيش، وەك زاراوەيەك بۆ ئەندازەى زەكات لىكەوتنى هەرجۆرە مالىك كەروويانە بەناو بەكارىانەيتاوە، پروانە (المعجم الوسيط)، ص ۹۲۵.

٤) زيادبوون له پيداويستيه بنهړه تييه كان (الزيادة عن الحاجات الاصلية):
 مه به ست لڼم مەرجهش نه وه، په، كه بابای زه كاتدر، نه گهر پیت و نه و مال و
 سامانه، كه زه كاتى لى ده دات بړ ژيان و گوزهرانى خوئ و نه وانه دى مەسره ف
 كيښانيان له سهرى پيوسته، پتي ناتاج بوون، واته مال و سامانه كى خوئ و
 خيژان و نه وانه دى شهرع مەسره ف كيښانيانى خستو ته سهرشاني، پتي دابن
 بكات، نه وه نه و مال و سامانه دى زه كاتى تيدا فـهـرـز نـابـى، دياره نه مەش پاي
 به شيكه له زانايان كه حەنه فييه كانيان له نيودان، وه زانايانى ديكه، كه زوربهـن
 نه م مەرجهيان به پيوست نه زانيوه و گوتوويانه: مەرجه دوه م (گه شه كردن-
 النساء-) جيگای نه م مەرجهش ده گريته وه، چونكه هـمـو و نه و شتانه دى، كه
 نينسان پيوستى پيانه و پيداويستى بنهړه تي ژيان و گوزهرانى، حاله تي وهـسـتـان
 (جمود) يان هـمـيـهـو، ناگوځي گه شه بـكـهـن و زيادبـكـهـن، بړ وينه:

خانوو بهر دى تيدا نيشته جي بوون، ولاخ يان وه سيله دى سواربوون، بهرگو
 پوښاك، چهك و چوئي به كارهيټان، كتيب و سەرچاوه كاني زانست، نامپرازو
 ناميره كاني پيشه و كار... هتد.

وه گوتوويانه نه و پيوست بوون و پهك له سهر كه وتنه، شتيكي ناديارو په نهانه و
 ناگوځي بكر ته مەرجه، بړيه نه وه دى كه نيشانه و به لگه دى پيوست نه بوون و سەر
 تي نه وه ستانه، كه دانانى مال و سامانه بړ گه شه كردن، كراوه به پاساو (مېررى)
 زه كات ليډران، وه هر شتيك نه و به لگه و نيشانه يه دى تيدا نه بى پاساوى زه كات
 ليډراني تيدا نيه.

به لام له راستيدا نه م مەرجه پيوسته هـمـيـى، چونكه هـمـو و لا يهك له سهر نه وه
 په كده نـگـن، كه مالى نه غدينه نه گهر خاوه نه كەشى به كرده وه مامه له و بازرگاني
 پي نه كات، له سونگه دى نه وه وه، كه هر به سروشت گه شه كردن و بهرهم هيټاني
 له باراندا هـمـيـه، زه كاتى لى ده دهرى، جا نه گهر نه م مەرجه نه بى، ده بى

ھەركەسىڭ بە پاددەي (نصاب) مائى نەغدىنە (زىر، زىو، دراو، چەكە) ھەبى،
 ھەرچەندە بۆ پىداوېستىيە بىرەتتە كانى خۆي و خىزانى و ئەوانەي بە
 ئەستۆيەن- ەك خواردن و خواردنەو و بەرگ و پۆشاك و دەرمان و چارەسەر و
 نىشتە جى كەردن و پى خويىندىن و... ەتد- پەكشى لەسەرى كەوتبى، پىويست بى
 زەكاتى لى دەرېكات!! بەلام ەك لە دەقە كانى قورئان و سوننەتدا دەبىنرى زەكات
 لە باباي دەولە مەند و ەردە گىرى و بەسەر ەزارو نەدارو... ەتددا دابەش دەكرى،
 ئاشكراشە كەسىڭ ھەر ەيتىدەي ھەبى، كە خۆي و ئەوانەي بە ئەستۆيەن پىي
 بەرپتە بېچن، بە دەولە مەند دانانى!

وہ زانایانیک، کہ رایان وایہ مەرجی ناوبراو بە مەرج بگىرى، پیناسەيەکی وردو
 جوانیان بۆ پىداوېستىيە بىرەتتە کان (الحاجات الأصلية) کردو و گوتويانە^(۱)؛
 (هي ما يدفع الهلاك عن الانسان تحقيقاً: كالتفقه و دور السكني وآلات الحرب
 والسياب المحتاج إليها لدفع الحر والبرد، أو تقديراً: كالدين فان المدين يحتاج الى
 قضا بما في يده من النصاب ليدفع عن نفسه الحبس الذي هو كالهلاك، وكآلات
 الحرفة وأثاث المنزل و دواب الركوب وكتب العلم لأهلها، فأن الجهل عندهم
 كالهلاك، فاذا كان له ذراهم مستحقة ان يصرفها الى تلك الحوائج صارت
 كالمعدومة، كما ان الماء المستحق بصرفه الى العطش كان كالمعدوم وجاز عنده
 التيمم)، واتە: پىداوېستىيە بىرەتتە کان- برىتين لەو شتانەي، كە بە
 مەسگەرى فەوتان و لەبەين چوون لە نىسان دوور دەخەنەو، ەك: مەسەرەف
 كىشانو، خانو و بەرەي تىدا دانىشتو، ئامرازە كانى جەنگو، بەرگ و پۆشاكىڭ
 كە پىويستە بۆ خۆپاراستن لە گەرماو سەرما، يان بەوادانان (تقديس) ەك: قەرز
 چونكە بىنگومان باباي قەرزدار پىداوېستى بەو ئەندازە مائە بە (نصاب)

(۱) پىوانە: (فقہ الزكاة)، ج ۱، ص ۱۵۲-۱۵۳، كە لە (حاشیە بن عابدين)، ج ۲، ص ۶، و (البهر
 الرائق)، ج ۲، ص ۲۲۲ وەرگرتو.

گہشتوا ہدیہ، کہ بہ دستہ وہیہ بڑا ہوی حدیسیک لہ خوی دور بخاتہ وہ، کہ وہک فہوتان و مہرگ وایہ، وہ وہک نامیرو کہلوپہلی پیشہ و کارو شہکی نیو مالو، ولاخی سوارییو، کتیبہکانی زانیاری بڑا خہلکی خوی، چونکہ نہزانیان پی وہک لہ نیوچوون وایہ^(۱)، جا نہگہر چہند درہمیکی ہدی، کہ پدکی لہ سہریان کہوتبی بڑا نہو جڑہ پیدایستیایانہ، نہوہ دہکونہ حوکمی نہبوونہوہ، ہرہوہک چوں کہسیک نہندازہیہک ناوی پی بی، کہ لہبہر تینویتی پیویستی پی بی، نہوہ حوکمی کہسیکی ہدیہ، کہ ناوی پی نیہو بڑی دروستہ، کہ تہیہموم بکات۔

بہلگی نہم مہرجہش وپرای حوکمی عہقل نہم دہقانہی خوارہوہن:-

۱- ﴿...وَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ

لَمَّا كُم تَنْفَكُونِ﴾ البقرة ﴿۲۸﴾، واتہ: وہ لیت دہپرسن چی ببہخشن؟ بلی- نہوہی کہ لیتان- زیادہ..

چونکہ وشہی (عفو) وپرای فہرہنگہکانی^(۲) زمان، تویژہروانی^(۳) قورنانش ہمر بہ: (ما زاد علی النفقة) و (ما یفصل عن اهلك) مانایان کردوہ، دیارہ حیکمہتی خوی پدروہر دگاریش ہمر نہوہی لی چاوہروان دہکری، کہ بہخشینی مالو سامانیک لہسہر ٹینسان فہر نہکات، کہ بڑا خوی پی ناتاجہو پدکی لہسہری کہوتوہ۔

۲- (عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ أن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال: إنما الصدقة عن ظہر غنی) لہ پیوایہتیکی دیکہشدا: ((لا صدقة الا عن ظہر غنی)) رواہ احمد وصحہ

(۱) مہبست لیژہدا لہ پاناوی سہر (نہزانیان) زانار شہرعزانی نیسلامہ، ہزار نافہرینیان لی بی۔

(۲) پروانہ: (المعجم الوسیط)، ص ۶۱۲۔

(۳) پروانہ: (تفسیر القرآن العظیم) ابن کثیر، ج ۱، ص ۲۵۶، کہ تفسیری ناوبراوی بڑا وشہی (عفو) لہ ہمرکام لہ (ابن عباس و ابن عمرو عکرمہ وسعید بن جبیر حسن وقتادہ...) وہ گپراوہتوہ۔

احمد شاكىر واتە: زەكاتدان - يان مال بەخشىن - تەنيا لە ھالەتى دەولەتەندىيى دايدە.

۳- (عن جابر رضي الله عنه أنَّ رسول الله ﷺ قال لرجل: إبدأ بنفسك فتصدق عليها، فإن فضل شيء فإلهك، فإن فضل شيء من أهلك فللنبي قرابتك، فإن فضل عن ذوي قرابتك شيء، فهكذا وهكذا) رواه مسلم، واتە: پىنھەمبەرى خوا ﷺ بە پىياوئىكى فەرموو: لە خۆتەو دەست پى بەكو پىيى بىەخشە، جا ئەگەر شتێك زىادبوو، ئەو بە بۆ خواو خێزانەت بى، وە ئەگەر شتێك لە خواو خێزانەشت زىادبوو بۆ خزمەكانەت بى، وە ئەگەر لە خزمەكانەشت شتێك مايدەو، ئەو بە مەلاولادا بىبەخشە.

جا ھەرچەندە ئەو فەرموودانە، پەنگە زياتر مەتبەخەشىنى سوننەت بگرنەو، بەلام ھەرچۆن بى، بەگشتى چۆنەتى مەتبەخەشىنى - چ فەرز بى، چ سوننەت - مان فێر دەكەن.

۵) قەرزدار نەبوون: پىنھەمىن مەرجى گشتى بۆ پىتويستبوونى زەكات ئەوھە، كە باباى خواو مال و سامان ھىندەى قەرز لەسەر نەبى، كە مال و سامانەكەى لە پاددەى (نصاب) كەم بكا ئەو، جا ھەرچەندە زانايان لەسەر ئەو، كە تايا قەرزدار بوون كارىگەرى لەسەر ھەموو جۆرەكانى مال و سامان ھەيە بە ئاشكراو پەنھانەو، يان كارىگەرى تەنھا لەسەر مالى ئاشكرا ھەيە، يان لەسەر ھىچ جۆرێكى نەيە، پايان جيا جيايە، بەلام زۆرەو جەماوەريان پايان وايە، كە باباى قەرزدار زەكاتى لەسەر نەيە، بەلام بەو مەرجەى قەرزەكە ھىندە بى، كە مەلەكەى لە ئەندازەى (نصاب) بھىننەتە خوارى و جۆرە مال و سامانى دىكەشى نەبى، كە قەرزەكەى لى بەداتەو، لە بەندى دووھەميشدا لە (پرگە) يەكەى سەريەخۆدا باسى ئەم مەسەلەيە دەكەين، بۆيە لێرەدا بەو ئەندازەيە لى دەگەرێن. ئاشكراشە، كە مەرجى چوارەم ئەم مەرجى پىنھەمەش دەگرێتە نۆو خۆى، بەلام بۆ زىدە داكوئىي و بەرچاو روونى، بە تايبەتەش خستمانەپوو.

٦) سأل به سهردا وهر سووپان: مدرجی شه شه م و کۆتایی زه کات دران له مآو سامان، بریتیه له وهر سووپانه وهی سأل (حولان الحول) واته: ده بی ئه و مآله ی، که زه کاتی لی دهرده کری، دوازه مانگی عاره بی به سهردا تیپه پ بووین، نه و جار له کۆتایی نه و دوازه مانگه دا زه کاتی تیپا فهرز ده بی، جا دیاره نه م مهرجه ش بو ناژه لو پاره ی نه غدینه و مآلی بازرگانی، سهرجه م زانایانی پیشین و پاشین (السلف والخلف) له سهری یه کده نگن و هه موویان له سهر نه و کۆکن، که له سالی کدا ته نیا جارێک زه کاتیان لی دهردی، (ابن أبي شيبه) له وباره وه نه م ده قه ی له (زهري) گیاره ته وه: ^(١) (لم یبلغنا عن احد من ولایة هذه الامة الذین کانوا بالمدينة - ابوبکر و عمر و عثمان - انهم کانوا یثنون الصداقة لکن یبعثون علیها کل عام فی الخصب و الجذب، لأن أخذها سنة من رسول الله ﷺ) واته: له هیه کام له مشورگی رانی نه م ئۆمه ته که له مه دینه بوون - نه بوو به کرو عومرو عوسمان - پییمان نه گه یشتوه، که - هیه سالی ک - زه کاتیان دووباره کردی ته وه، به لکو هه موو سالی ک هات بوو بی، یان نه هات، جارێک ناردوویانه و کۆیان کردۆ ته وه، چونکه وهرگرتنه که ی - به و شیوه یه - ریساکه ی له پیغه مبه ری خواوه ﷺ هاته وه.

ههروه ها تی کرای زانایان له سهر نه وه ش یه کده نگن، که به رو بوومی کشتوکال و میوه جات و کائز او خه زنه و هه نگوین و به ره هه می ده ریا، سأل به سهردا وهر سووپانه وه یان تیپا به مهرج نه گیراوه و له کاتی حاسه لات هه لگیراندا زه کاتیان لی دهرده کری.

به لآم نه وه ی کیشه و مشت و مپی له سهره، بریتیه له مآو سامانی وه ده ست هینراو (المال المستفاد)، که بریتیه له و جوړه مآو سامانه ی، که له میانه ی سأل (خلال السنة) دا دینه ده ست نینسان، وهک: موچه و یارمه تی و کری و خه لات و

(١) بروه: (فقه الزکاة)، ج ١، ص ١٦٤، که له (کنز العمال)، ج ٦، ص ٢٩٤ وهریگرتوه.

دیاری و دەستگەوت... هتد، که ئەمیش هەرچەندە زانیان تێیدا جیاوازن، بەلام
پای بەهێزتر ئەوێه، که مادام مەرجه کانی زەکات دان هاتبەدی، پێویستە
زەکاتی لێ بدری، جا لەبەر ئەوەی لە دوو بڕگە سەرەخۆی بەندی دوو هەمدا ئەم
مەسەلە یەمان توێژیوەتەوه، لێرە قسە لێ ناکەین و خۆینەری بەرپێز حەوالە ی
ئەوی دەکەین.

جا خۆینەری سەنگین!

ئێستا که زانیان مال و سامان لە روانگە شەرەو چیه و مەرجه گشتیەکانی
زەکاتدانیش چین! کاتی ئەو هاتو، که بچینه نێو توێژینەوی باسی: (زەکات لە
چی و چی دەدری و چەندە وەردەگیری؟!)، پێویستە ئەو هەش بگوتری، که ئەو پەری
حیکمەت لەو مەرجه گشتییانەدا دەبینی، که بەرنامە ی خوا بۆ پێویستبوونی
زەکات بە مەرجی گرتوون و دادگەری و واقع بینی شەرعیەتی خوا لەو یاسایەشدا
وەک سەرجه م رێساو یاسا کانی دیکە ی وەک پۆژی پروون دیارە، هیواداریشم چاک
چاک لییان ورد بیهو و جوان جوان لییان حالی بی، چونکه پەیهندی بە هەموو ئەم
بڕگە ی چوارەمەو هەیه، که وەک پێشتریش گوتمان بە کاکل و جەوهەری باسی
زەکات دادەنری، که ئەم بەندی یەکەمەدا دەپەینه پروو.

١- مالی نهغدینه (الأموال النقدية):

ناشکرایه که لە پۆژگاری پێغه مبهری خوادا ﷺ مالی نهغدینه ته نیا زیرو
(الذهب والفضة) بووه، هەر بۆیه لە زۆر له دهقه کانی قورئان و سوننه تدا باسی ئەو
دووانه کراوه، چونکه دیناری زیرو درەمی زیو، یەکه میان دراو (عملة) ی ولاتی
پۆم و دووه میان دراوی ولاتی فارس بووه^(١)، بەلام ئەم یەک دوو سەده ی دوا ییدا لە
سەرەتاوه دراوی کانزایی (العملة المعدنية) پاشان دراوی قاقەز (النقد الورقية)

(١) بپوانه: (فقه الزكاة)، ج ١، ص ٢٤٠.

شوینی زیرو زیویان گرتموه، چونکه بیگومان ههئس و کهوت و مامهله و بازرگانی به درای قاقهز زور سیناترو بارسووی تره، له مامهله و بازرگانی به درای کانزایی.

(أ) به لگهی فەرزیوونی زه کات له زیرو زیودا: خوای پهروه دگار فەرموویهتی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبُطْلِ وَيَصْطُوبُونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْزِبُونَ اللَّهَ هَبْ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبِشْرَهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

﴿٣٤﴾ التوبة ﴿﴾ پێغه مبهري پێشه و امان ﷺ فەرموویهتی: ((ما من صاحب ذهب ولا فضة لا يؤدي حقها إلا إذا كان يوم القيامة صفحت له صفائح من ذهب...)) متفق عليه.

ههروه ها زانایانیش تێکرا له هه موو چاخ و سهرده مه کاندایه سه ره شهوه کوک و یه کرابوون، که ده بی زیرو زیو زه کاتیان لی بدری هه رکات مه رجه کانی زه کاتدانیان تیدا هاتنه دی، که دواتر باسیان ده که یان.

(ب) نه ندازی زه کات تیدا فەرزکران (نصاب) ی زیرو زیو: پێغه مبهري ﷺ

فەرموویهتی: ((ليس فيما دون خمس أواق صدقة)) متفق عليه، واته: له پینج ئوقیه که مته زه کاتی تیدا نیه، ئنجا ئوقیه شه به پیتی ته رازووی خه لکی مه که که چل (٤٠) دره مه، پێغه مبه ریش ﷺ فەرموویهتی: ((الميزان ميزان أهل مكة والمكيال مكيال أهل المدينة)) رواه أبو داود والنسائي عن ابن عمر وصححه ابن حبان والدارقطني والنووي والقشيري وزاد الألباني: ابن دقيق العيد والعلاني^(١).

(١) بپروانه: (سلسلة الاحاديث الصحيحة)، ج ١، ص ٣١٥-٣١٦، رقم الحديث: ١٦٥.

کهواته: (نصاب)ی درهم (زیو) دوو سههه (۲۰۰) درهمه، چونکه (۲۰۰=۴۰×۵) تهبووه کریش خوا لئی پازی بی لهو نامهیه دا، که دهباره ی زهکات ناردوویه تی، نووسیویه تی: (وفي الرقة ربع العشر، فإن لم تکن إلا تسعين ومائة فلیس فیها شیء) رواه البخاري، واته: وه چوار یه کی دهیههک (۴۰/۱) زهکات له زیودا هیده، چا نه گهر ته دنیا سههه دو نهوهه (۱۹۰) درهم - بوو نهوه هیچی تیدا نیه. دهباره ی زیپیش چهند فهرموده یهک هاتوون، بهلام (نووی) و فهرموده ناسانی دیکهش گوتوو یانه: هیچیان راست (صحیح) نین و هه موویان بی هیژ (ضعیف)ن، بهلام تیپکرا، یان به لای که مهوه زۆریه ی هه ره زۆری زانایان له سههه نهوه یه کدهنگن، که (نصاب)ی زیپ بیست مسقاله و لهو نه ندازه یه که متر زهکاتی لی نادری^(۱).

ج) نه ندازه ی زهکاتی زیپو زیو: هه ره که چۆن زانایان له سههه زهکاتدان له مائی نه غدینه دا یه کدهنگ بوون، له وه شدا یه کدهنگن، که نه ندازه ی زهکاتی مائی نه غدینه بریتیه له چل یهک (۴۰/۱)، خاوه نی کتیبی: (المغنی) له وه باره وه گوتوو یه تی: (لا نعلم خلافا بین أهل العلم أن زكاة الذهب والفضة ربع عشرهما)^(۲).

د) نه ندازه ی دیناری زیپو درهمی زیو: ده باره ی نه ندازه ی دینار و درهم، که وهک پیشت زهکات تاقه دراوی رۆژگاری پیغه مبهری خوا ﷺ بوو ون، زانایانی کۆن و هاوچه رخ قسه و مشت و مپی زۆریان له نیوان دابووه، بهلام له سههه چهند شتییک یه کدهنگ بوو ون، که (ابن خلدون) میژوونوسی زه بدهه ست به چهند دتیپک کورتی کردۆته وه و گوتوو یه تی^(۳): ﴿بزانه که هه ره له سههه هتای هاتنی ئیسلامه وه

(۱) بپروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۴.

(۲) بپروانه: (المغنی)، ج ۲، ص ۶۰۰.

(۳) بپروانه: (مقدمة ابن خلدون)، ص ۲۰۷-۲۰۸، که له ژیر سههه یاسی (السکه) دا هیناویه تی.

لە رۆژگارى ھاوەلان و شوئىنكە وتوانيانەو نىجماع لەسەر ئەو دامەزراو، كە درەمى شەرىعى ئەویدە، كە دە (۱۰) دانەيان كىشى ھەوت (۷) مسقال زىریان ھەيدە -راتە درەمىك كىشەكەى $\frac{۱۰}{۷}$ ى مسقالىك زىرە-، وە (أوقیه) يەك لەزىو چل (۴۰) درەمە، كە ئەویش لە دە بەشى دینارىك ھەوت بەشەيتى، وە كىشى مسقالىك زىریش ھەفتا و دوو (۷۲) دەنكە جۆيە، كەواتە كىشى درەمىكىش، كە ($\frac{۱۰}{۷}$) ى مسقالىكە پەنجاو پىنج (۵۵) دەنكە، وە ئەم ئەندازانە سەرچەمیان بەیدەكەنگى زانایان چەسپاون، چونكە درەمى نەفامىي (الدرهم الجاهلي) لە نێو عارەبەكاندا چەند جۆرىك بوو، باشترييان كە درەمى (طبري) بوو ھەشت (دائق) بوو، وە (بغلي) چوار دائق بوو، جا مسولمانان درەمى شەرىعیان لەنێو پاستیان دەرھێناو، كە شەش (دائق) ھ...﴿

كەواتە: ئەو كە درەمىكى زىو كىشەكەى ($\frac{۱۰}{۷}$) ى دینارىكى زىر بوو، وە دینارىكى زىریش مسقالىك بوو وە مسقالىكىش ھەفتا و دوو (۷۲) دەنكە جۆى نێوھنجى كىشاو، شتىكە زانایان لەسەرى يەك دەنگ و تەبا یوون، وە زانایانى شوئەموارناس (علماء الآثار) لە ئەنجامى تێوھەرامان و ھەلسەنگاندنى دراوھەكانى دەولەتى ئىسلامیدا لە چاخە جياجياكانیدا، كە لە مۆزەخانەكان (متاحف) ى شارەكانى لەندەن و پارىس و مەدرید و بەرلیندا پارىزراون بۆیان دەرکەوتوو، كە دینارى رۆژگارى (عبدالملك بن مروان) ى ئەمەوىي كىشەكەى چوار گرامو چارەكك (۴) بوو^(۱)، ھەرھەما (دائرة المعارف الإسلامية) ش كىشى دینارى رۆمىي بێزەنطى، بەھەمان ئەندازە داناو^(۲)، كەواتە كىشى درەم بە گرام ئاوايە: $۲,۹۷۵ = \frac{۱۰}{۷} \times ۴,۲۵$

كەواتە: درەمىكى زىو كىشەكەى دوو گرام و $\frac{۱۰۰۰}{۹۷۵}$ ى گرامىكە.

(۱) بېوانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۲۵۹، كە لە (الخراج في الدولة الإسلامية)، ص ۳۳۷، وەرگرتو.

(۲) بېوانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۲۵۹، كە لە (دائرة المعارف الإسلامية)، ج ۹، وەرگرتو.

جا به پييه (نصاب) ي زير به كيش و به گرام بريته له: $(20 \times 4, 25 = 85 \text{ گرام})$ ،
وه (نصاب) ي زيوش بريته له: $(20 \times 2, 975 = 595) \text{ گرام}$.

ه) پاره و دراوي قاقهز (النقود الورقية): كه بريته له پارچه قاقهزيكي تاييه ت و به چهند نه خش و نيگاريكي تاييه ت ده پازيترتته وه. چهند ژماره يه كي له سهر نووسراون و له لايهن ميريبه وه، يان لايه نيك كه ميربي ده ستلا ت و مافي ده داتى دهرده كرى، تاكو خه لكى وهك دراويك له نيئو خوياندا به كاري بيتن، وه له ولايتكه وه بۆ ولايتيكي ديكه جياوازه، هم له شيئو و نرخ و هم له ناويشدا، بۆ ويته: دينارى نيئراقى، تومهنى نيئرانى، پيائى سعودي، دؤلارى نه مريكي، ماركى نه لمانى، ليره ي لويانى... هتد.

جا له بهرته وهى نمو جوړ ماله نه غدينه يه كاتى خوي نه بووه، زاناو شهر عزنانانى پيشو و هيچيان له باره وه نه گوتوه، پاش پيدا بوون و بلا بوونه و هشى له ولا تانى دنياو جيهانى ئيسلاميشدا، زاناو شاره زايان له باره يه وه - وهك ههر شتيكي تاز پيدا بو - كه وتنه كي شه و مشت و مرپه وه: هه تا سهره نجام سهرجه ميان بي جگه له (حنبه ليه كان) له سهر نه وه يه كدهنگ بوون، كه نمو جوړه دراوه ش حوكمي زيرو زيرو جوړه مال و سامانه كانى ديكه ي هه يه، له مامه له و بازرگانى پس كردن و زه كات ليدان و.. هتددا، به لام حنبه ليه كان رايان وايه، كه هه تا به كانزاي نرخدار (المعدن النفيس)، كه مده ستيان زيرو زيوه، نه گورپرتته وه زه كاتى لى نادري^(۱)!

به لام له پاستيدا راي حنبه ليه كان سهر و بى هيزيشه، چونكه وهك زانايانى نابوورى ناس گوتو ويانه^(۲): (النقود هي كل ما يستعمل مقياسا للقيم، واسطة للتبادل، وأداة للأدخار، فأى شيء يؤدي الى هذه الوظيفة يعتبر نقوداً بصرف

(۱) بپوانه: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۱۸۳۳-۱۸۳۴، ط ۴، وه (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۲۷۲.

(۲) بپوانه: (فقه الزكاة) ج ۱، ص ۲۷۶، كه له (النظم النقدية والمصرفية)، ص ۲۹، وه ريگرتوه.

النظر عن المادة المصنوع منها، ويصرف النظر عن الكيفية التي أصبح بها وسيلة التعامل في مبدأ الأمر، فما دامت هناك مادة يقبلها كل المنتجين في مجتمع ما للمبادلة نظير ما يبيعون، فهذه المادة نقود)، واته: دراو بریتیه له هر شتیک، که وهک پیوهری نرخه کان به کار دیت، وه هۆکاری بهیه کتر گۆرینه وهو نامپازی پاشه کموت کردنه، جا هر شتیک وهو نهرکه به جی بیئنی بهی له بهر چا وگرتنی وهو که ره سهیده لی دروست کراوه وهو چۆنیه تییه، که له سه ره تاوه پتی بۆته نامپازی مامه له، به پاره دراو داده نری، مادام شتیک هه بی هه مو به ره هم هی نه ره کانی کۆمه لگایه که له بهر انهر وهو شتانه دا، که ده یانفرۆشن پتی رازی بنو بیانه وی، وهو وهو شته پارهیه.

و) مه رجه کانی زه کات لی دانی پاره ی نه غدینه: بۆ زه کات لی دانی پاره ی نه غدینه
هر کام له:

۱- گه یشتنه نه ندازه ی (نصاب).

۲- سال به سهردا وه رسو وپانه وه.

۳- قهر زدار نه بوون.

۴- زی ده بوون له دای نه کردنی پیدایه سییه به ره تییه کان، به مه رج گیراون، جا دیاره مه رجه کانی یه که مو دو وه مو سییه م زانایان له سهریان یه که ده نگن و له سه ره چواره میش جیاوازن، به لام وهک پیشتر گوتمان به مه رج گیرانی په سندر تو به هی تریشه.

ز) ته رازوو پیوهری دیار یکردنی (نصاب) ی پاره ی قاقه ز چیه؟ شتیک ی ناسایی و
چاوه پروان کراوه، که زاناو شاره زایانی پیشین باسی ته م سه له یان نه کرد بی، چونکه له پۆزگاری نه واندا پاره و دراو ته نیا زیو بووه، جا زانایانی هاوچه رخان، که وهو سه له یان توژی وه ته وه، بوونه ته دووړا، پایه کیان زیو (فضة) ی پی په سنده، که بکری ته ته رازوو پیوهری مائی نه غدینه ی ته م

پۆژگاره، واتە ھەركەسیك بارتەقا (مقابل) ی (نصاب) ی زیو - كە پینج سەدو نەو ەدو پینج (۵۹۵) گرامە، پارە ی ھەبوو، پیتیستە زەكاتی لیبدات، لایەنگرانی ئەم پایەش دوو بەلگەیان بە دەستەوون، بۆ سەلمانندی پەسەندی پایەکیان:

- ۱- دەلێن (نصاب) ی زیو زانیان لەسەری یەك دەنگن و فەرموودە ی راست (صحیح) و پەوانی لەسەر ھەیه، وەك پیتشت پوونمان كردهو.
- ۲- بۆ خەلكی ھەزارو نەدار چاكتر و بەسوودترە، چونكە بەو پیتە زەكات لەسەر ژمارە یەكی زیاتری مسوڵمانان پیتیست دەبی.

پایەكە ی دیکەش دەلی: پیتیستە ئەندازە ی زەكات لیكەوتنی پارە ی قاقەز بە ھەموو جۆرو شیوە کانییەو، بە (نصاب) ی زیو دیاری بكری و زیو بكریتە تەرازوو پیتەری، واتە ھەركەسیك بارتەقاي ھەشتاو پینج (۸۵) گرام زیو، پارە ی ھەبوو، ئەو جار زەكاتی دەكەوتتە سەر، ئەگەر نا ئەو ئەندازە یە كە مەتر زەكاتی تیدا فەرز نابێ.

جا لەراستیدا ھەركەسیك وردبینانەو واقع بینانە پابمیئێ و سەرنج بدات دلتیا دەبی، كە پای دوو ەم راستەرە، بگرە بۆ ئەم پۆژگاره ھەر ئەو راست و بەجیئە، چونكە:

- ۱- زیو تا راددە یەكی زۆر نرخەكە ی چەسپاوو نەگۆرە، بە پیتچەوانە ی زیو ەو كە وەك باقی شتەكانی دیکە نرخەكە ی لە گۆپان دایە، بۆ وینە: میژوونوسان دەلێن: دیناریكی زیو لە پۆژگاری پیتە مەردا ﷺ دە (۱۰) درەمی زیوی كرده، پاشان لەنیو ە ی دوو ەمی چاخی ئەمەویيە كاندا دوازدە (۱۲) درەم، لە چاخی عەبباسیيە كاندا گەشتۆتە پازدە (۱۵) درەم و زیاتریش، وە (المقریزی) باسی كرده، كە لە پۆژگاری فاطیمیيە كانداو لەسەر دەمی دەستەلاتی (الحاكم) دا، نرخ ی دیناریكی زیو سی و چوار (۳۴) درەمی زیو بو! (۱).

(۱) بیوانە: (فقه الزكاة) ج ۱ ص ۲۶۴.

۲- ئىنجا ئەگەر تەماشای ئەندازەى زەكەت لێكەوتن (نصاب)ى ئاژەل و بەرەو یۆمى كشتوكاڵیش بکەین، دەبینین كە (نصاب)ى زێر بە درێژایى مێژوو ئىستاش لێیانەو نزیكە، جا چ تۆزێك كەمتر بێ چ زیاتر، بەلام زیو وانیەو چەند قات كەمترە، بەلێ نرخی كپین و فروشتنى پێنج حوشت، یان^(۱) چل سەر مەرۆ بزن، یان پێنج وەسق دانەوێڵە، كە دەكاتە دەورى (۶۵۳) كیلۆگرام، لە بیست (۲۰) مسقāl زێرەو تارادەیهك نزیكە، بەلام لە (۵۹۵) گرام زیو دەوورە، كە وەك پێشتر پوویمان كردەو (نصاب)ى زیو پێنج (أوقية)یەو هەر (أوقية)یەكیش چل (۴۰) درەمە، كە سەرچەم دەكاتە دوو سەد (۲۰۰) درەم و ئەمیش بە كێشان و بەگرا بەگرا دەكاتە پێنج سەد و نەو دەو پێنج (۵۹۵) گرام.

۳- وەك لە باسەكانى رابردوودا خستمانەروو، زەكەت لەسەر دەوڵەمەندان پێویست كراوە، جا ئەگەر كاتى خۆى لە پۆژگارى پێغەمبەرى خوا ﷺ خەلیفە سەر راستەكانیداو داوى ئەوانیش تا پادەیهك، پێنج ئوقیە زیو بەشى ئەوێ كردبێ، كە خێزانێك بۆ ماوەى سالتێك پێى بژین و بەرپۆتە بچن، وەك (ولي الله الدهلوي) گوتویەتى^(۲)، ئەو بێگومان ئىستا ئەو دووسەد درەمە- كە پەنگە بەس یەك سەر مەپى پێى بکړئ- ئەك باى مەسپەفى سالتێكى خێزانێك ناكات، بگرە بۆ هەندێك لەو شوێنانەى، كە خەلكەكەى ئاستى ژین و گوزەرانیان بەرزە، بەشى پۆژێكیشیان ناكات!!

۴- وێرەى ئەوێ كە پاش دابەزینی نرخی زیو، كە وەك گومان پەنگە لەم پۆژگارەدا (نصاب)ى زیو بەس یەك سەر مەپ، یان یەك سەر بزنى پێى بکړئ! وە لە سۆنگەى ئەوەشەو، كە زەكەت لەسەر دەوڵەمەندان

(۱) بۆیە باسى (مانگا)م نەكردو، چونكە لەبارەى (نصاب)ەكەمەو پرا جیایی (اختلاف) لەنێو زانایاندا هەبە، وەك دواتر باسى دەكەین.

(۲) بېروانە: (حجة الله البالغة)، ج ۲، ص ۵۰۶.

فەزىزكراوه (تؤخذ من أغنيائهم) رواه البخاري، بىگومان كەسەك تەنیا
 ھىندە پاره لە خۆى زیاد بىت، كە مەركى پى بىت بە دەولە مەند دانانى،
 بەلى وىپاى ئەمە، ئەگەر دائرانى (نصاب)ى زىو بە پارەى قاقەزى ئەم
 پۆزگارە بۆ ھەزارونە داران باشو بەكەك بى - كە بىگومان سوودو كەلكىكى
 ئەوتوشى نىە، چونكە مال و سامانى كەم زەكاتى كەمىشى لى دەدرى و بارى
 لارو كەوتوى ھەزارو ئەدارانىش بەو پىوچكە پىوچكە پاست نابىتەو
 كەلىنىكى وایان بۆ ناگرى -، ئەو بە مسۆگەرى بۆ ئەو خاوەن مال و سامانە
 كەمانەى، كە بە تەرازوى (نصاب)ى زىو زەكاتیان لى وەردەگیرى، سەم
 زیان لیدانەو پەنگە زۆر لەو كەسانە، كە بەو پىتە زەكاتیان لى وەردەگیرى،
 دواى خوشیان پەکیان بەكەو و زەكاتیان پى بشى! زاناو شەرعزانانىش
 لەسەر ئەو یەكەنگەن كە: دوورخستەو ھەزەر و زیان لە پىش
 وەدەستەینانى سوودو كەلكەو ھە: (دفع المضار مقدم على جلب المنافع).

لە كۆتایى ئەم باسەشدا بە پىوستانى دەزانم مەسەلەى كە دیکەى گەنگ، كە زۆر
 پىتەو پەيوەستە، لە دووتوى ئاراستە كەردنى پرسىارىك و وەلامدانەو یدە، پوون
 بەكەمەو، ئەمىش ئەو ھەو بەكەى پىرسى:

باشە ئەو بەو بەلگەنى ھەنرانەو ئىسپات بوو، كە تەنیا زىپ بەكەلكى ئەو ھەو
 بەركىتە تەرازوى زەكات لىكەوتن و لىتەكەوتنى پارەى قاقەز، بەلام ئایا ئەگەر
 زىپىش نەرخەكەى وەك زىو گۆراو دابەزى تەگبىر چىیە؟! لەو ھەلامدا دەلێن:

ھەرچەندە دوور دىتە بەرچا، كە زىپىش بەمەردەى زىو بچى و بەھای شت پى
 كرىن (القيمة الشرائية) ھىندە دابەزى، بە بەلگەى ئەو، كە لە پۆزگارى
 پىتەمبەرەو ﷺ بگەر زووترىش و ھەتا ئىستاش زىپ تا پاددەىك ھەروەك خۆى
 ماوەتەو، بەلام ئەگەر شتىكى واش پوویدا، پەكمان ناكەو و چارەسەر تەگبىرى
 ھەبە، ئەمىش ئەو ھەو، كە یەكەك لە (نصاب)ى بەروبوومى كشتوكا، یان ئاژەل
 بەكەینە تەرازوو پىوەر، بەلام لە سۆنگەى ئەو ھەو كە نەرخى (نصاب)ى بەروبوومى

كشتوكال زۆر لە نرخى (نصاب)ى مالاات كەمترە^(١)، (نصاب)ى بەروبوومى كشتوكال كەلگى ئەو ناگرى بکرىتە تەرازوو پتوهرى زەكات لیدان و لیتەدانى پارەى قاقەز» كەواتە: دەبى ھەر(نصاب)ى ئاژەل ئەو دەورە ببینی و ئەو گپوگرفتە چارەسەربكات، ئنجا ئاژەلئیش سى جۆرى سەرەكییە، حوشتەر، پەشەولاخ، مەپووزن، جا وەك پیتشتەر ئاماژەمان پیکردو دواپیش بەروونی باسى دەكەین، ئەوھى (نصاب)ەكەى روون و بى چەندو چوونە ھەر حوشتەر مەپووزن، چونكە پەشەولاخ، شەرعزانان لەبارەى (نصاب)ەكەىھو» را جیایی (اختلاف)یان ھەدیو لە پیتنج سەرەو ھەتا پەنجە سەر پۆیشتون!

(نصاب)ى حوشتیش پیتنج سەرەو ھى مەپووزنیش چل (٤٠) سەرە، كەواتە: لە ھەر پۆژگارو سەرەدەمیکدا نرخى زیرپیش گۆراو ئەو تەرازوو پتوهرى، كە ئیستا بەدەستمانەوھىە بۆ دیارى کردنى (نصاب)ى پارە لاتەل و لاسەنگ بوو، ئەو» سەرنج دەدەین داخۆ نرخى کپین و فروشتنى پیتنج حوشتەر، یان چل سەر مەپووزن چەندە، ئەو ئەندازەىە دەکەینە (نصاب)ى (پارە) بۆ زەكات لیدان.

جا خوینەرى بەرتیز!

ئەوھى تا ئیترە نووسیومە لەبارەى ئەو مەسەلەىەو، كە خەریكى توژیئەوھو روونکردنەوھىنى راوبۆچوونى (د.یوسف القرضاوى)یە، كە لە كتیبى (فقه الزكاة)دا ھیناویەتى^(٢)، بەلام وای بۆ دەچم كە راست ترو چاكتەر ئەوھىە (نصاب)ى پارە- كە جیى زیپو زیوى گرتۆتەوھ-، نیوھى (نصاب)ى ئاژەل بیت، چونكە لەو فەرموودەىەو» كە (بخاری) لە (أنس بن مالك)ى گپتارەوھەو، دەردەكەوى كە لە

(١) ئەریش لەبەر چەند ھیکمەتیک: یەكەم: كە پەنجو ماندووبوونى ئینسان لە بەرھەمەتتانی بەروبوومى كشتوكالدا كەمترە، دووم: ھەمیشە ئینسان ئاتاجى بەروبوومى كشتوكالە، بەلام گۆشت وانیه، سیپەم: زەكاتى كشتوكال و میو» لە بەرھەم و قازانجى زەوى و زارە، بەلام زەكاتى ئاژەل لە سەروپەریەتى، پروانە: (فقه الزكاة)، ج ١، ص ٢٦٦-٢٦٧.

(٢) پروانە: ج ١، ص ٢٦٦-٢٦٨.

پژگاری پیغه مبهردا ﷺ مه پیک یان بزنیك نرخی ده (۱۰) درهم بووه، وهك فهرموویه تی: (..ويعطيه المصدق عشرين درهماً أو شاتین)، چونكه نه گهر (۲۰) درهم و دوو مهر، یان بز، به ران بهر بن، كه واته: (۴۰ × ۱۰ = ۴۰۰) درهم، كه دوو هینده ی (نصاب) ی زیوه، پیتم وا نیه نرخی پینج حوشریش له و نه دازه یه كه متر بووی، نه گهر زیاتریش نه بووی، هدر بویه ش زه کاتی پینج حوشر مه پیکه ^(۱).

۲- ناژهل، مالات (الانعام):

هه رچه نده جیهانی ژیانداران (عالم الحیوانات) جیهانیکی ژور پان و پۆو جزواو جزره، به لام ثووه ی كه ههر له دیزه مانوه نینسان لیتی به هره مه ند بووه توانیویه تی سوود و كه لکی لی وهریگری ثو جزه یانه، كه به ناژهل، مالات (انعام) ناوبراون، كه بریتین له: حوشر، مانگا و گامیش، مهر و بز، وه خوا ی به خشهر و پهروه ردگار له چهن دان نایه تدا سهرنجی نینسانی راکیشاوه بۆ گرنگی و بایه خ و سوود كه لکه کانی ناژهل، بۆ وینه فهرموویه تی: ﴿وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ۝ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَمُوفٌ رَّحِيمٌ ۝﴾

که —هۆکاری— خۆیی گهرم کردنه و تان و بهرژه و نندی ژوریان تیدایه، وه لیشیان ده خۆن، ههروه ها دیمه نیکی جوانیان بۆتان هیه له ده می له له وه پرگا هیئانه وه ی ئیواران و بهره له وه پرگا چوونی به یانیاندا. وه كه لویه له گرانه کانتان به ره و شو نیتیک هه لده گرن، كه —نه گهر له سهر پشتی نه وان نه بویه— مه گهر به كوله مهرگی بزیان چوبانایه! بیگومان پهروه ردگارتان به په رۆش و به به زه یی یه.

(۱) وهك له (صحيح البخاري) دا هاتوه دواپی باسی ده كه یین.

جا ئەو بە کورتی، یدک بە یدەك باسی چۆنیەتی زەکات لى دەركردنى ئەو جۆرە
گیاندارانە دەکەین، کە بە ئاژەل، یان ماللات ناوبراون:

(أ) حوشتر (الابل): لە سۆنگەى ئەووە، کە ئەو دەقاندەى لە پیغەمبەرى خوا
ﷺ و هاوێلانی بەرپزێوە خوا لییان پازی بى، هاتوون لەسەر ئەو خشتە
(جدول) یەى خوارى پێککەوتوون، دەربارەى (نصاب) و ئەندازەى زەکاتى حوشتر،
تیکرای مسوڵمانیش لەسەرى پێکھاتوون، خشتەکش بەم شێوەیە:

ئەندازەى زەکات لى کەوتن (نصاب) حوشتر	ئەو ئەندازەى، کە پێویستە وہک زەکات بدرى (القدر الواجب)	
	لە	ھەتا
۵	۹	۱ مەر
۱۰	۱۴	۲ مەر
۱۵	۱۹	۳ مەر
۲۰	۲۴	۴ مەر
۲۵	۳۵	۱ بنت مخاض، کە بەچکە حوشترىکى میچکەى پێى لە دوو سالی ناوہ.
۳۶	۴۵	۱ بنت لبون، کە حوشترە میچکەى کە پێى خستۆتە سالى سییەمەوہ.
۴۶	۶۰	۱ حقة، کە حوشترە میچکەى کە سى سالى تەواو کردوون و پێى ناوہتە سالى چوارەمى تەمەنیەوہ.
۶۱	۷۵	۱ جذعة، کە حوشترە میچکەى کە چوار سالى تەواو کردوون و پێى ناوہتە سالى پینجەمەوہ.
۷۶	۹۰	۲ بنت لبون .
۹۱	۱۲۰	۲ حقة .

وہ نہ گھر لہ (۱۲۰) زیاتر بوون، ئەوہ بەپای زۆربەى ھەرەزۆرى زانایان، لہ ھەر چل (۴۰) سەرىك (بنت لبون) ۛك و لہ ھەر پەنجا (۵۰) سەرىك (حقە) یەكە. شایانی باسیشە ئەوہى كە دەربارەى (نصاب) و ئەندازەى زەكاتى حوشتان، كوترا لہ و دەقەدا ھەيە، كە (بھارى) لہ (انس بن مالك) ھوہ خوا لىۛى رازى بى كىپراویەتەوہ، كە كاتىك (أبو بكر الصديق) خوا لىۛى رازى بى پەوانەى بەحرەینى كرد، نامە (كتاب) یەكى بۆ نووسى، كە چۆنیەتى زەكاتى حوشتى تىدا پوون كەردبۆوہ^(۱).

وہك تىبىنى دەكرى حوشتەر ھەتا ژمارەیان نەگاتە پىنج سەر زەكاتیان لى نادى، وە ئەو ژمارەيەش كە دەكەوئتە نىوان دوو ئەندازەى (نصاب) ھوہ، كە (وقص) ی پى دەكوترى، ديسان زەكاتى لى نادى، ئەمەش تايىت نىە بە حوشتەر ھوہ، بەلكو ھەموو جۆرەكانى ئازەل دەگرىتەوہ، لہ بەندى دووہمیشدا لہ بېرگەيەكى سەربەخۆدا باسى دەكەين.

ب) مانگا و گامىش (البقر والجاموس): ديارە (گا)ش لہ گەل مانگا حىساب دەكرى و (گامىش) یش، كە بە يەك دەنگىي^(۲) زانایان پەگەل مانگا دەخري، (كەل) یش دەگرىتەوہ.

بەلام ئەندازەى (نصاب) ی ئەم جۆرە ئازەلەو ئەندازەى زەكاتەكەى ھەرچەندە زۆربەى زانایان، كە ھەر چوار مەزەبەكانىشیان لەنىودان، لەسەر خشتە (جدول) یەك پىكھاتوون، كە دوایی دەینوسین، بەلام وەك ھى حوشتەر لەسەرى یەك دەنگ نەبوون، ھۆیەكەشى ئەوہیە ئەو دەق و فەرموودانەى، كە لە بارەى زەكاتى مانگاوە ھاتوون، وەك ئەوانەى حوشتەر راست و پاشكاو (صحیح و صریح)

(۱) بېوانە: (الأدلة الرضیة)، ص ۱۱۶.

(۲) بېوانە: (الھلى)، ج ۱، ص ۱۹۱، وە (المغنی)، ج ۲، ص ۴۷۰.

ئىن، پەنگە چىكمەتەكەشى ئەۋەبى، كە مانگاۋ گامىش جۆرۈ شىۋەيان زۆرنۈ بۆ ئەۋەى مسولمانان بە چەند دەقىكەۋە نەبەستىنەۋە مەۋدای بېرۋاۋ ئىجتىھادى جۆراۋجۆريان ھەبى، بەپىي ھەلۈ مەرجۈ بارودۆخە جىاجىايەكان، زەكاتى مانگاۋ گامىش بەۋ شىۋەيە ھەلخرايىت، پاي زۆرەۋ جەماۋەرى زانايانىش لەبارەى زەكاتى مانگاۋە بەم شىۋەى خوارىيە:

ئەۋلەندازەيەى . كە پىۋىستە ۋەك زەكات بەرى	ئەندازەى زەكات ئىكەۋتتى مانگا (نصاب البقر) لە تا
گۆلكە (گۆرەكە) نىر، يان مېيەك كە يەك سالى تەۋاۋ كەردىي.	۳۰ ۳۹
نېنگوۋنىك، كە بىرىتە لە مېچكەيەكى دوو سالى بەرپى كەردوۋى پى لە سى سالى ناۋ	۴۰ ۵۹
دوۋ گۆلكە نىر	۶۰ ۶۹
نېنگوۋنىكۋ گۆلكە نىرىك.	۷۰ ۷۹
دوۋ نېنگوۋن.	۸۰ ۸۹
سى گۆلكە نىر.	۹۰ ۹۹
نېنگوۋنىكۋ دوۋ گۆلكە نىر.	۱۰۰ ۱۰۹
دوۋ نېنگوۋنۋ گۆلكە نىرىك.	۱۱۰ ۱۱۹
سى نېنگوۋن، يان چۈار گۆلكە نىر.	۱۲۰ ۱۲۹

بەلگەى ئەۋ خىشتەيەش ئەم فەرمودەيەى:

((عن معاذ رضي الله عنه قال: بعثني رسول الله ﷺ إلى اليمن، فأمرني أن آخذ من كل ثلاثين بقرة، تبيعاً أو تبيعة، ومن كل أربعين مَسْنَةً...)) رواه أصحاب السنن

وأحمد وحسنه الترمذي، واتە پېغەمبەرى خوا ﷺ ئاردىمى بۆيەمدەن و فرماني پىن
كردم، كە لە ھەر سى (۳۰) سەر مانگا، گۆلگىكى نىر، يان مىن بىر زەكات-
و ەرىگرم، وە لە ھەر چل (۴۰) سەرىك نىنگوونىك.

ئەو پاياندى دىكەش كە بە پاي جەماوەرى زانايان پازى نەبوو، بەم جۆرەن:
يەكەم: كە (طبري) ھەللى بۆاردو (ابن حزم) پىش پىشتىگىرى كىردو (۱)، ئەو يە
كە لە ھەر پەنجا (۵۰) سەر سەرىكەو، ھەتتا ژمارەيان نەگاتە پەنجا سەر
زەكاتيان لى ناكەوئى، بەلام دوايى (ابن حزم) ھەر گەپاوەتەو سەر پاي
زۆرەو جەماوەر (۲).

دووەم: كە (ابن أبي شيبه) لە (شهر بن حوشب) گىپاوەتەو، ئەو يە كە ھەتتا
نەگەنە دە (۱۰) سەر زەكاتيان لى ناكەوئى، كە بوونە دە سەرىش
سەرىكيان لە زەكات دەدرى.

سەيئەم: كە (سعيد بن المسيب) و (زهري) و (أبو قلابه) يە، ئەو يە كە زەكاتى
پەشە و لاخىش ھەرەك ھى حوشتر وايد، ئەو نەندە ھەيە ئەو تەمەناندى، كە
بۆ زەكاتى حوشتر بە مەرج گىراون، بۆ پەشە و لاخ بە مەرج نەگىراون.

ئىنجا وەك پىشتىرىش ئامازەمان پىن كىرد، واپىن دەچىن ھىكمەتى ئەو پاجىيائى
(اختلاف) يە ئەو ھەي، كە پەشە و لاخ وەك حوشتر نىدو جۆراو جۆرەو بەرزى و نەزىمى
زۆريان لە نىئاندا ھەيە، جا دەگوئىن كە بۆ ئەو جۆرە مانگا و گامىشانەي، كە
جۆرىكى ئاسايى و ئاست نەزىم، پاي جەماوەر كارى پىن بىكرىو، بۆ ئەو جۆرانەش
كە زۆر چاك و نايابن، كە پەنگە جارى وا ھەي، يان لە ھەندىك شوپىن و ھەل و

(۱) بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۱۹۶، وە بېروانە: (الغلى)، ج ۵، ص ۲۰۱.

(۲) بېروانە: (الغلى)، ج ۵، ص ۲۰۱، ديارە ئەو جۆرە ھەلەستانەي (ابن حزم) جىنى رىزو سوپاسن و
بەلگەي بە دواي ھەق و راستىدا گەپانى و لە بەرانبەر ھەقدە تەسلىم بوونى و پەشت بەرزىنى!

مەر جاندا وەك حوشتر و بگره باشتريش بن، ئەو پرايانەى دىكە بە تايبەت دووهم و سىيەم كاريان پى بكرى.

بەلام پراى يەكەم زۆر لاواز دىتە بەرچاو، چونكە ئاشكرايە مانگا ھەر چۆن بى زۆر لە مەرو بزن چاكتەرە و ماقوول نىە، مەرو بزن لە چل سەر سەريكيان زەكات بى، بەلام مانگا و گاميش ھەتا نەگەنە پەنجە سەر زەكاتيان لى نەكەوى^(١).

(ج) مەرو بزن (الغنم): دەربارەى مەرو بزنيش، كە زانايان لەسەر ئەو يەكەدەنگن، كە زەكاتيان لى دەردى و وشەى (غنم) يەش ھەر كام لە (ضأن) مەرو (معز) بزن دەگرىتەو، پراى تىكپراى زانايان، يان بەلای كەمەو زۆرەى ھەر زۆريان، كە لەبەر تيشكى ئەو فەرموودەيەدا پى گەيشتون، كە (بخارى) لە (أنس بن مالك) خوا لى رازى بى گىپراويەتەو^(٢)، لەبارەى چۆنيەتى و ئەندازەى زەكات لىكەوتن و زەكات لىدانىيەو بەو جۆرەيە، كە لەو خشتە (جدول) ەى خوارى دا دەبينى:

(١) پروانە: (فقه الزكاة)، ج ١، ص ١٩٤-٢٠٣.

(٢) پروانە: (الأدلة الرضوية)، ص ١١٨.

ئەندازەى زەكات لىق و مەركەتن (نصاب)ى مەپرو بىزن	ئەندازەى زەكات لىق و مەركەتن (نصاب)ى مەپرو بىزن	
	لە	تا
ھېچى تېدانيە	۱	۳۹
يەك سەر	۴۰	۱۲۰
دو سەر	۱۲۱	۲۰۰
سى سەر	۲۰۱	۳۹۹
چار سەر	۴۰۰	۴۹۹
پىنج سەر	۵۰۰	۵۹۹
يەك سەر	پاشان لە ھەر سەد (۱۰۰) سەرتىك	

جا ھەرچەندە مەسەلەى زەكاتى مەپرو بىزن- ھەرۋەھا حوشترو پەشەۋلاخىش- پىۋىستى بە توۋىنەۋەى زىاتر دەكات، بەلام لە سۆنگەى ئەۋەۋە، كە لەچەند بېگەيەكى بەندى دوۋەمدا دووبارە دەگەپىنەۋە سەرى، لىترە بەم ئەندازەيە لىق دەگەپىنەۋە، ھەر مەسەلەيەك لىترە ھەقى تەۋاۋى نەدرابىتى، خوا يارىق لەۋى بۆى قەرەبوۋ دەگەينەۋە.

لە كۆتايى باسو توۋىنەۋەى زەكاتى مالاى (انعام)ىشدا، بە پىۋىستى دەزام نامازەيەكى كورت بە مەرجەكانى بگەين:

۱- گەيشتە ئەندازەى (نصاب)، كە زانايان لەسەرى يەكەدەنگن .

۲- سال بەسەردا ۋەرسوۋانەۋە، ئەمىش زانايان لەسەرى كۆك و پىكن .

۳- دەپنە بەزىرى خۇي لەۋەپايى، واتە لە زۆرىيە سالتىدا ئەۋ مالاتە (ۋىشترو پەشەۋلاخ ۋە مەپرو بىزىن) بۇ خۇي لە لەۋەپگاۋ مەزرادا لەۋەپايى ۋە پىتۈيىستى بە ئالتە نەبۈبى، كە ئەمىيان پاي زۆرىيە زانايانە ۋە بەلگەشىيان ئەۋ فەرموۋدانەن كە سىفەتتى لەۋەپاۋ (سائىمە) يان تىداكراۋ بە ئاۋەلناۋى ئەۋ ئاۋەلانى، كە زەكاتيان لى دەدرى، ۋەك: ((عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: في كل إبل سائمة في كل أربعين إبله لبون.)) رواه أحمد والنسائي وأبو داود، ۋە: ((وفي صدقة الغنم في سائمتها إذا كانت أربعين منها شاة)) رواه البخاري عن أنس بن مالك.

بەللام (مالك ورابعة وليث) ئەۋ مەرجەيان بە پىتۈيىست نەزائىۋە^(۱).

۴- كە تايىبەتە بە ۋىشترو پەشەۋلاخەۋە^(۲) - نابى ئىشكەرىي ۋە خاۋەنەكەي بۇ زەۋى كىلان ۋە ئاۋەلەتتىنجان ۋە بارلىنجان بەكارى يىنى، ديارە ئەمەش پاي زۆرىيە ۋە جەماۋەرى زانايانە، بەللام (مالك) پاي ۋە ئايە ئىشكەر (عاملة) ۋە ئىشەنەكەر يەكسان ۋە زەكات لە ھەمروياندا دەپنە بدرى، ئاشكراشە كە پاي جەماۋە بەھىزترەۋ، چەند دەقىكىشىيان ئەۋ بارەۋە بەدەستەۋ ھەن ۋە پاي بەلگەي عدەلى، بۇ ۋىتە^(۳):

أ- (أبو عبيد) لە (علي) خوا لىي پازى بى گىپراۋىتەۋە، كە گوتۈۋىتەتى: (ليس في البقر العوامل صدقة).

ب- ھەروەھا لە (جابر بن عبد الله) خوا لىي پازى بى گىپراۋىتەۋە، كە گوتۈۋىتەتى: (وليس على الحراثة صدقة).

(۱) پىۋانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۱۷۱، كە لە (الروض النضير)، ج ۲، ص ۳۹۹ ۋە رىگرتە.

(۲) چۈنكى مەپرو بىزىن ئەۋ جۆرە كارانەيان پى ئاكرىن ۋە لە تواناياندا نىيە.

(۳) پىۋانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۱۷۲.

ج- دیسان (أبو داوود) لە (علي) خوا لێی رازی بێ، وه (زهیر) گوتویهتی: پێم وایه، كه له پێغه مبهروه ﷺ هیناویهتی، گێپراویهتهوه كه گوتویهتی: (ولیس فی العوامل شيء).

ئنجای پێشتریش گومان گهشه کردن (نماء) یه کێكه له مهرجه بنهڕهتیهکانی زهکات، وه خستمانه پروو ههر مالو سامانیک له پێشهوکاردا به کاریتو له پێداویستیه بنهڕهتیهکانی ژيان و گوزهران بێ زهکاتی لێ ناکهوێ.

ه- زێدهبوون له پێداویستیه بنهڕهتیهکان، مهگر مالو سامانی دیکه ی هه بێ.

۳- بهروبومی کشتوکال و میوهجات:

زانایان دواي ئهوهی لهسهر ئهوه، كه بهروبومی کشتوکال و میوهجات زهکاتیان لێ دهردئ، یهکدهنگ بوو ون، چونکه چهندان دهقی قورئان و سوننهت لهوبارهوه ههن، لهسهر ورده بابتهکانی زهکاتی کشتوکال و میوه پرایان جیاوازه، جا ئهوه بۆ وهسێنایی خستنی خستنهپرووی باسهکه له چهند ورده خالیک دا دهینوسین:

أ- بهلگهی زهکات لێدرانی بهروبومی کشتوکال و میوهجات:

۱- خوای دادگهر فرمویهتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طِبْعَتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ...﴾ البقرة ﴿۶۷﴾، واته: ئه ی نهوانه ی پرواتان هیناوه! لهو رۆزی یه پاك و چاكه ی، كه وهدهستان هیناوه لهوه ی، كه له زهویدا بۆمان دهرهیناون و پرواندوومانه - بهههشن...

(جصاص) گوتوویه تی: ^(۱) (ولم یختلف والسلف والخلف فی أن المراد به الصدقة)،
واته: وه زانایانی پیشین و پاشین له وهدا، که مهبه ست لی رهدا زه کاته
جیاوازیان نیه.

۲- پیغه مبه ریش فدرموویه تی: (فیما سقت السما والعیون أو کان عَثْرًا
العشر. وفیما سقی بالنضح نصف العشر) رواه البخاری، واته: نه وهی به ناوی
باران و کانی و سهرچاوه کان ناودرابی، یان به هوی گوماوه. یان زهویه که ی
تهرو شیدار بی- نه وه دهییه ک (۱۰/۱) ی زه کات تی دایه، به لام نه وهی به هوی
هه لهنجرانی ناوه. ناودیر کرابی، بیست یه ک (۲۰/۱) ی زه کاته.

۳- پیشتریش گوتمان، که زانایانی نیسلام له سهر نه وه. یه کده ننگن. که بهروبوومی
کشتو کال و میوه جات زه کاتی لی ده درئ.

ب- نه وه بهروبوومانهی که زه کاتیان لی ده درئ:

زانایان به گشتی چوار رایان هه ن لهو باره وه، که تایا چی و چی له بهرهم و
بهروبوومی کشتو کال و میوه. زه کاتیان لی ده درئ؟!

پای یه که م: که هی (ابن عمر) و کومه لیک له زانایانی پیشینه ^(۲)، ده لئین: ته دنیا
گه نم و جوو خورماو میوژ (الحنطة والشعیر والتمر والزبیب) زه کاتیان لی
ده درئ، وه (ابن حزم) ته نانه ت (میوژ) یشی حیساب نه کرده وه بهس: گه نم و جوو
خورمای به وه داناوه که زه کاتیان لی بدرئ ^(۳).

پای دووه م: که هی (مالک و شافعی) یه، ده لئین: هه شتیک بژیو (قوت) بی و
پاشه که وت بکری و وشک بکریته وه، له دانه ویله و میوه جات، زه کاتیان لی

(۱) پروانه: (أحكام القرآن)، للجصاص، ج ۱، ص ۵۴۳.

(۲) پروانه: (أحكام القرآن) للجصاص، ج ۱، ص ۵۴۳.

(۳) پروانه: (الغلی)، ج ۵، ص ۱۴۴، مسألة: (۶۴۰). وه (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۸۳.

دەدرى، جا ديارە ئەمانىش لەسەر چەند شتێك كۆكن و لەسەر زۆر شتێش رايان جياوازه^(١).

پای سێهەم: کە باوترین پای (أحمد)ە، ئەوێه کە هەر شتێك سێ سێفەتی تێدا هەبێ زەكاتی لێ دەدری، کە بریتین لە: وشك کرانەوه، مانەوه، پێوران، کەواتە ئەم پایە بۆتوبوونی بە مەرج نەگرتووە هەر بەروبوومیك بگوفجێ وشك بکریتهوه و پاشەكەوت بکری، وە بـمـیـنـیـتـهـوه و نەپزێ و لە بەین نەچێ، وە بپێورێ، ئەو پێویستە مادام مەرجەکانی دیکەى زەكاتی تێدا هاتبەدی زەكاتی لێ بدری^(٢).

پای چوارەم: کە پای (أبو حنیفة)یە پەحمەتی خوا لە سەرچەم زاناو پێشەوايانمان بێ، دەلێ: هەر شتێك کە لە زەویدا دەروێنری و دەچینری و بەمەبەستی سوود و بەرھەم و دەستھێنان دەکری، زەكاتی لێ دەدری، تەنیا لە داری سووتەمەنی و پووش و گیاو قامیشی بێ شەکر^٣ زەكات نادری، بەلام ئەمانیش نەگەر بابای خاوەن زەوی و زارەکە خۆی بۆیان تەرخان کرد، دیسان زەكاتیان لێ دەدری^(٣).

جا لەبەرئەوێ ئەم پایەى کۆتایی و چوارەم، کە ھى (أبو حنیفة)یە پێم لە ھەموو پایەکانی دیکە پەسەندتر و بەھێزترە، بەچاکى دەزانم بەھێنانەوێ چەند بەلگەیکە پرونی بکەمەوه، بۆچی پای ناوبراوم پێ پەسەندتر و بەھێزترە:

یەكەم: خۆی پەرورەدگار لە ئایەتی ژمارە (٢٦٧) ی (البقرة) دا بەگشتی و بەبێ

ھەلاواردن فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طِبَقَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَرْجَبْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيْمَمُوا الْخَيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِعَاجِزِينَ إِلَّا أَنْ تُنْفِقُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَمِيدٌ﴾، کە

(١) پڕوانە: (الفقه الإسلامی)، ج ٣، ص ١٨٨٥-١٨٨٦، ط ٤، وە (المجموع)، ج ٥، ص ٤١٦.

(٢) پڕوانە: (المغنی)، ج ٢، ص ٥٤٩، وە: (الشرح الكبير)، ج ٢، ص ٥٤٩-٥٥٠.

(٣) پڕوانە: (الفقه الاسلامی)، ج ٣، ص ١٨٨٤، پڕوانە: (المجموع)، ج ٥، ص ٤١٦.

بینگومان ہرچی لہ زہویدا برپوی دہیگریتہ وہ، ہدروہا لہ نایہ تی ژمارہ (۱۴۱) ی (الأنعام) پاش تہوہی بہ گشتی باسی کشتوکالو میوہ جاتی کردوہ فہرموویہ تی: ﴿...وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ...﴾، واتہ: وہ لہ پژوی دروونو چنینو ہد لگرتنہوہی ہدروبوومہ کہیدا، ہدقہ کی لی بدن بہ خد لکی دیاریکراوی خوی -، نایہ تہ کہش بہ تہواوی تہمدیہ: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَفْشَأَ جَنَّتِ مَعْرُوشَتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْثُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالزُّمَانُ مُمْتَكِنُهَا وَغَيْرُ مُمْتَكِنٍ كُلُّوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ (الأنعام)، واتہ: وہ - خوا - تہو زاتہیہ، کہ باغاتی کہ پردارو بیکہ پری خہ ملاندوہ، ہدروہا خورماو کشتوکالی وا، کہ میوہ کانیان جیاجیان، وہ زہیتوونو ہدناری ویکچووو ویک نہ چوو، جا ہد رکاتیک میوہیدا لہ بہرہ کی بخونو لہ پژوی رپہ نیتوہینانیشیدا ہدقہ کی لی دہرکہن، وہ زیادہ پژوی مہکن بینگومان خوا زیادہ پژیکمرانی خوش ناوین۔

دوہم: پیغمبر ﷺ بہ گشتی فہرموویہ تی: ((وَمَا سَقَتِ السَّمَاءُ الْعُشْرُ...)) رواہ البخاری، جا دیارہ بہ بن بہ لگہش دروست نیہ ہیچ شتیک لہوانہی، کہ بہ ناوی بارانو کانیاوو... ہتد ناو دہدرین لہو حوکمہ ہدلباوتیرینو جیابکرتنہوہ۔ سییہم: لہ پیناسہی مالو ساماندا باسان کرد، کہ ہد شتیک بخرتہ ژیر رکیفو دہستہ لاتہوہو کہ لک و سوودی ہہ بن، بہ مالو سامان دادہ نریو ناشکراشہ، کہ خوی کاربہ جن بہ گشتی فہرموویہ تی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً...﴾ (۱۴۲) الصوبہ، واتہ لہ مالو سامانہ کانیان زہکات وہرگروہ ہیچ جوہ مالو سامانیکلی لہ زہکات لیندان ہد تہواردوہ۔

يەككە لە زانايانیش، كە راي (أبو حنيفة) ى ھەلبژاردو ە (إبن العربى) يە، ھەرچەندە بۆ خۆى (مالكى) يە، ە گوتوويەتى^(۱): (وأقوى المذاهب في المسألة مذهب أبي حنيفة دليلاً وأحوطها للمساكين، وأولها بشكر النعمة، وعليه يدل عموم الآية والحديث) واتە: ە بەھێزترین را لە رووى بەلگەو ە دووربینانەترینى بۆ نەداران و نزیكترینى بۆ سوپاسگوزارى چاكە سى خوا، راي (أبو حنيفة) يە، كە گشتییەتى نایەت و فرمودەش دەلالەتى لەسەر دەكەن.

ج- ئەو ئەندازەى كە زەكاتى لى دەكەوى (النصاب):

زۆری ە ھەرەزۆرى زانایان لەسەر ئەو یەك دەنگن، كە بەروبووم بەرھەمى كشتوكاڵ و میو، مادام نەگەیشتبیتە پێنج وەسەق زەكاتى لى ناكەوى، چونكە پێغەمبەرى خوا ﷺ فرمويەتى: (ليس فيما دون خمس أوسق صدقة) متفق عليه عن أبي سعيد الخدري، واتە: لە پێنج وەسەق كەمتر زەكاتى تیدا نیە. بەلام ژمارەىك لە زانایان، كە یەكێكیان (أبو حنيفة) یە ە ھەركام لە (إبراهيم النخعي و عطاء أبي رجاو العطاردي و (إبن حزم) یش گوتوويەتى: مجاهد و حماد بن أبي سليمان و عمر بن عبدالعزيز) یشیان لە نێودان^(۲) رايان وایە، كە لە كەم و زۆرى زەكات دەدرى و (نصاب) مەرج نیە.

بەلام مادام پێغەمبەرى خوا ﷺ مەسەلەكەى ھەلبەریی، یێگومان ھەر قسەو بۆچوونیكى دیکە لەو یارەو زیادەى، ھى ھەركەسیك بى.

پێنج وەسەق (خمسە أوسق) یش لەبەرئەو ە ھەر وەسەقێك شەست رپە (صاع) یە، بە یەك دەنگى زانایان^(۳)، دەكاتە (۶۰×۵-۳۰۰) صاع، ئنجا ھەر (صاع) یكیش كیشەكەى (۱۷۶، ۲) گرامە، بەرپای زۆری^(۱) زانایان، كەواتە:

(۱) پڕوانە: ((شرح الترمذي)، ج ۳، ص ۱۳۵.

(۲) پڕوانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۳۶۱-۳۶۲، ە پڕوانە: (الھلى)، ج ۵، ص ۱۴۷.

(۳) پڕوانە: (المغني)، ج ۲، ص ۵۶۰، كە گوتوويەتى: (قال إبن المنذر: هو قول كل من يحفظ عنه من أهل العلم).

(۶۵۳) كىلوگرام بۇ ئاسان كارى دەئىين: (۲,۱۷۶×۳۰۰ = ۶۵۲,۸) كىلوگرام (نصاب)ى دانەۋىلەو مېۋە^(۲).

ئەۋە بۇ ئەۋ جۆرە بەرۋوبومەدى دەگۈنچى راستەۋخۇ بېپۇرىۋ بېكىشىرى، بۇ جۆرەكانى دىكەش راستىرىن پەسەندىرىن پا ئەۋەيە، كە نرخی (نصاب)ى دانەۋىلەو مېۋەجاتىكى مېانە (متوسط) بىكرىتتە تەرازوۋى، بۇ وئىنە:

ئەگەر نرخی (۶۵۳) كىلوگرام گەنم ئەندازەيەك پارەى قاقەز بىت، كە بەرانبەرى (۱۰) مسقال زىپ بىت، ھەر كاتىك جۈۋىياريك بايى ئەۋ ئەنداز پارەيە جۈۋىيك لەۋ بەرۋوبومەندى ھەبۋو بۇ نمونە شەكر، يان لۆكە، ئەۋ پىۋىستە زەكاتى لى بدات ئەگەرنا لىي نادىرى^(۳).

د- ئەندازەى زەكاتى بەرۋوبومى كشتوكالۋ مېۋەجات:

لە سۆنگەى ئەۋەۋە، كە چەند فەرموودەيەكى راستۋ پاشكاۋ لەۋبارەۋ ھەن، تىكرپاى زانايان لەسەر ئەۋە يەك دەنگ بوۋ ون، كە ئەندازەى زەكاتى كشتوكالۋ دوو

(۱) زاناۋ شەرعزانانى ھاۋچەرخ دەريارەى ئەندازەى (صاع) بە گرام، پاىان جىياۋازە، ۋەك چۆن زانايانى پىشپىن پاىان جىياۋاز بوۋە، بەلام زۆرىدىان، كە (شافعى و أبو يوسف ومحمد بن الحسن وقتهاء الحجاز)يان لە نىۋدان بە (۲,۱۷۶) گراميان دانارە، بېۋانە: (فقه الزكاة)، ج ۱ ص ۳۷۵، ۋە (الفقه الإسلامى)، ج ۱، ص ۱۴۲-۱۴۳، ۋە (الأدلة الرضوية)، ص ۱۲۳، بە لىترىش (۲,۷۵)، ۋانە: (۳) لىتر شىتەك كەمە، بە (مست: مد)ىش چۈار مستە، بېۋانە: (الفقه الإسلامى)، ج ۱، ص ۱۴۲، يان پىنچ مست بۇ ئىحتىياط، بېۋانە: (جواهر الفتاوى)، ج ۱، ص ۲۲۲، ملا عبدالكريم المدرس، بەلام لە لای (أبو حنيفة) ۋە ھەندىك لە زانايانى دىكە (۳۸۰۰) گرام، يان (۲۷۵۱) گرامە، بېۋانە: (الفقه الإسلامى)، ج ۱، ص ۱۴۳.

(۲) بېۋانە: (الفقه الإسلامى)، ج ۱، ص ۱۴۲، ۋە بېۋانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۳۷۵.

(۳) بېۋانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۳۷۵، كە لە (المغنى)، ج ۲، ص ۵۵۷، ۋەرى گرتوۋ ئەم پايدەش ھى ژمارەيەك لە زانايانە، كە يەككىيان (أبو يوسف) ۋە پايدەكى زۆر ماقوۋلەو پىم وايە بۇ زەكات لىتدانى ئەۋ جۆرە بەرھەمانە چارەيەكى دىكەمان نىە.

جۆرە، ئەگەر بە ئاۋى باران، يان پوۋبارو كانياۋ ئاۋ درابى، يان زەۋىيە كەي وابوۋىي
 ھەر پىۋىستى بە ئاۋدران ئەگەردىن لەبەر شىدارىي، ئەۋ زەكاتى بەرۋىۋىمى ئەۋ
 كشتوكالە، دەيىك (۱۰/۱)ە، بەلام ئەگەر ئاۋى بۆ ھەلپىنجرايى، يان بە
 زەھمەت و مەسرەفى زۆر بۆي پاكىشرايى و بۆي ھىندرايى، ئەۋ زەكاتە كەي بىست
 يەك (۲۰/۱)ە، بۆ ۋىنە لەۋبارەۋ ئەم دەقە دىننەۋە، كە پىشتىش ھىناۋمانە:

((عن ابن عمر رضي الله عنهما عن النبي ﷺ قال: فيما سقت السماء
 والعيون أو كان عثراً العُشْرُ، وفيما سقي بالنضح نصف العشر)) رواه البخاري.

بەلام ئەگەر نىۋەي بە ئاۋى باران و نىۋەي بە ئاۋى ھەلپىنجراۋ بە پەنج و
 مەسرەف ھىتراۋ ئاۋدىكرابى، ئەۋ دەبى سى لەسەر چوار (۴/۳)ى دەيىكەي
 زەكات لى بدرى و، (ابن قدامة) لەۋبارەۋ گوتۋىيەتى^(۱): (ولا نعلم فيه مخالفاً)،
 واتە: نەمانزانىۋ ھىچ كەس راي لەمە جىاۋاز بى.

ھ- مەرجەكانى زەكات لىدەنى بەرۋىۋىمى كشتوكالە:

- ۱- گەيشتە ئەندازەي (نصاب)، كە راي زۆرەي ھەرەزۆرى زانايانە.
- ۲- زىدەبوۋن لە داينىكرەنى پىداۋىستىيە بنچىنەيىيەكان، بەلام ئەگەر جۆرە مال و
 سامانى دىكەي ھەبو، كە بەشى داينىكرەنى پىداۋىستىيەكانى بكات، لىرەدا
 ئەۋ مەرجە پىۋىست و بگرە دروستىش نابى.
- ۳- درانەۋى ئەۋ قەرزو قۇلانەي كە باباي جوتيار بۆ پەنپەننى بەرۋىۋىمەكەي،
 يان ژيان و گوزەرانى خۇي و ئەۋانەي بەئەستۆيەۋەن، كەۋتۆتە بن باريان، ئىنجا
 زەكاتەكە جىا بگىرەۋە، ئەم مەرجەش ھەرچەندە زانايان تىيدا جىاۋازن، بەلام
 پىدەچىت، كە بە مەرج گىرەنى راستىرو بەجى تىت^(۲).

(۱) پىۋانە: (المغني)، ج ۲، ص ۵۶۳.

(۲) پىۋانە: (المغني)، ج ۲، ص ۵۵۹-۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴۵۴، ۱۴۵۵، ۱۴۵۶، ۱۴۵۷، ۱۴۵۸، ۱۴۵۹، ۱۴۶۰، ۱۴۶۱، ۱۴۶۲، ۱۴۶۳، ۱۴۶۴، ۱۴۶۵، ۱۴۶۶، ۱۴۶۷، ۱۴۶۸، ۱۴۶۹، ۱۴۷۰، ۱۴۷۱، ۱۴۷۲، ۱۴۷۳، ۱۴۷۴، ۱۴۷۵، ۱۴۷۶، ۱۴۷۷، ۱۴۷۸، ۱۴۷۹، ۱۴۸۰، ۱۴۸۱، ۱۴۸۲، ۱۴۸۳، ۱۴۸۴، ۱۴۸۵، ۱۴۸۶، ۱۴۸۷، ۱۴۸۸، ۱۴۸۹، ۱۴۹۰، ۱۴۹۱، ۱۴۹۲، ۱۴۹۳، ۱۴۹۴، ۱۴۹۵، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹، ۱۵۰۰، ۱۵۰۱، ۱۵۰۲، ۱۵۰۳، ۱۵۰۴، ۱۵۰۵، ۱۵۰۶، ۱۵۰۷، ۱۵۰۸، ۱۵۰۹، ۱۵۱۰، ۱۵۱۱، ۱۵۱۲، ۱۵۱۳، ۱۵۱۴، ۱۵۱۵، ۱۵۱۶، ۱۵۱۷، ۱۵۱۸، ۱۵۱۹، ۱۵۲۰، ۱۵۲۱، ۱۵۲۲، ۱۵۲۳، ۱۵۲۴، ۱۵۲۵، ۱۵۲۶، ۱۵۲۷، ۱۵۲۸، ۱۵۲۹، ۱۵۳۰، ۱۵۳۱، ۱۵۳۲، ۱۵۳۳، ۱۵۳۴، ۱۵۳۵، ۱۵۳۶، ۱۵۳۷، ۱۵۳۸، ۱۵۳۹، ۱۵۴۰، ۱۵۴۱، ۱۵۴۲، ۱۵۴۳، ۱۵۴۴، ۱۵۴۵، ۱۵۴۶، ۱۵۴۷، ۱۵۴۸، ۱۵۴۹، ۱۵۵۰، ۱۵۵۱، ۱۵۵۲، ۱۵۵۳، ۱۵۵۴، ۱۵۵۵، ۱۵۵۶، ۱۵۵۷، ۱۵۵۸، ۱۵۵۹، ۱۵۶۰، ۱۵۶۱، ۱۵۶۲، ۱۵۶۳، ۱۵۶۴، ۱۵۶۵، ۱۵۶۶، ۱۵۶۷، ۱۵۶۸، ۱۵۶۹، ۱۵۷۰، ۱۵۷۱، ۱۵۷۲، ۱۵۷۳، ۱۵۷۴، ۱۵۷۵، ۱۵۷۶، ۱۵۷۷، ۱۵۷۸، ۱۵۷۹، ۱۵۸۰، ۱۵۸۱، ۱۵۸۲، ۱۵۸۳، ۱۵۸۴، ۱۵۸۵، ۱۵۸۶، ۱۵۸۷، ۱۵۸۸، ۱۵۸۹، ۱۵۹۰، ۱۵۹۱، ۱۵۹۲، ۱۵۹۳، ۱۵۹۴، ۱۵۹۵، ۱۵۹۶، ۱۵۹۷، ۱۵۹۸، ۱۵۹۹، ۱۶۰۰، ۱۶۰۱، ۱۶۰۲، ۱۶۰۳، ۱۶۰۴، ۱۶۰۵، ۱۶۰۶، ۱۶۰۷، ۱۶۰۸، ۱۶۰۹، ۱۶۱۰، ۱۶۱۱، ۱۶۱۲، ۱۶۱۳، ۱۶۱۴، ۱۶۱۵، ۱۶۱۶، ۱۶۱۷، ۱۶۱۸، ۱۶۱۹، ۱۶۲۰، ۱۶۲۱، ۱۶۲۲، ۱۶۲۳، ۱۶۲۴، ۱۶۲۵، ۱۶۲۶، ۱۶۲۷، ۱۶۲۸، ۱۶۲۹، ۱۶۳۰، ۱۶۳۱، ۱۶۳۲، ۱۶۳۳، ۱۶۳۴، ۱۶۳۵، ۱۶۳۶، ۱۶۳۷، ۱۶۳۸، ۱۶۳۹، ۱۶۴۰، ۱۶۴۱، ۱۶۴۲، ۱۶۴۳، ۱۶۴۴، ۱۶۴۵، ۱۶۴۶، ۱۶۴۷، ۱۶۴۸، ۱۶۴۹، ۱۶۵۰، ۱۶۵۱، ۱۶۵۲، ۱۶۵۳، ۱۶۵۴، ۱۶۵۵، ۱۶۵۶، ۱۶۵۷، ۱۶۵۸، ۱۶۵۹، ۱۶۶۰، ۱۶۶۱، ۱۶۶۲، ۱۶۶۳، ۱۶۶۴، ۱۶۶۵، ۱۶۶۶، ۱۶۶۷، ۱۶۶۸، ۱۶۶۹، ۱۶۷۰، ۱۶۷۱، ۱۶۷۲، ۱۶۷۳، ۱۶۷۴، ۱۶۷۵، ۱۶۷۶، ۱۶۷۷، ۱۶۷۸، ۱۶۷۹، ۱۶۸۰، ۱۶۸۱، ۱۶۸۲، ۱۶۸۳، ۱۶۸۴، ۱۶۸۵، ۱۶۸۶، ۱۶۸۷، ۱۶۸۸، ۱۶۸۹، ۱۶۹۰، ۱۶۹۱، ۱۶۹۲، ۱۶۹۳، ۱۶۹۴، ۱۶۹۵، ۱۶۹۶، ۱۶۹۷، ۱۶۹۸، ۱۶۹۹، ۱۷۰۰، ۱۷۰۱، ۱۷۰۲، ۱۷۰۳، ۱۷۰۴، ۱۷۰۵، ۱۷۰۶، ۱۷۰۷، ۱۷۰۸، ۱۷۰۹، ۱۷۱۰، ۱۷۱۱، ۱۷۱۲، ۱۷۱۳، ۱۷۱۴، ۱۷۱۵، ۱۷۱۶، ۱۷۱۷، ۱۷۱۸، ۱۷۱۹، ۱۷۲۰، ۱۷۲۱، ۱۷۲۲، ۱۷۲۳، ۱۷۲۴، ۱۷۲۵، ۱۷۲۶، ۱۷۲۷، ۱۷۲۸، ۱۷۲۹، ۱۷۳۰، ۱۷۳۱، ۱۷۳۲، ۱۷۳۳، ۱۷۳۴، ۱۷۳۵، ۱۷۳۶، ۱۷۳۷، ۱۷۳۸، ۱۷۳۹، ۱۷۴۰، ۱۷۴۱، ۱۷۴۲، ۱۷۴۳، ۱۷۴۴، ۱۷۴۵، ۱۷۴۶، ۱۷۴۷، ۱۷۴۸، ۱۷۴۹، ۱۷

۴- مالی بازرگانی (مال التجارة):

زۆریه‌ی هه‌ره زۆری زانایان پریان وایه، که که‌لویه‌لی بازرگانی (عروض التجارة) زه‌کاتی لێ‌ده‌درئ، هه‌ندیکیشیان پریان وایه، که زه‌کاتی تێدا نیه، جا نه‌وه ئێمه له چهند ورده خاڵێکدا نه‌و باسه ده‌خه‌ینه‌پوو.

أ- مه‌به‌ست له که‌لویه‌لی بازرگانی چی و چیه؟!:

که‌لویه‌لو شمه‌کی بازرگانی سه‌رجه‌م نه‌و شتانه‌ن، که بازرگانی و مامه‌له‌یان پێ ده‌کری، جا چ گوازاوه بن چ نه‌گوازاوه (المنقولة وغير المنقولة) وه‌ک که‌لویه‌لی نیو مال و قوماشو ئاژه‌لو سه‌بیاره‌و چه‌ک و زه‌وی و زاو خانوو و به‌ره‌و... هتد.

ب- به‌لگه‌ی فهرزبوونی زه‌کات له مالی بازرگانیدا:

زۆریه‌ی جه‌ماوه‌ری زانایان، که زه‌کات له که‌لویه‌لی بازرگانیدا به‌ پێویست ده‌زانن، سێ جوژه به‌لگه‌یان به‌ده‌سته‌وه‌ن:

یه‌که‌م: چهند ده‌قی‌ک

خوای په‌روه‌ردکار فەرموویه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طِبَقَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْنِصُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفِيرٌ حَكِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۶۷)، که توێژه‌ره‌وانی قورئان ده‌لێن: مه‌به‌ست له (مَا كَسَبْتُمْ)، نه‌وه‌ی وه‌ده‌سته‌تان هێناوه‌ ماله‌یکه، که له پێی مامه‌له‌و بازرگانییه‌وه وه‌ده‌ست هێنرابی^(۱).

(۱) پڕوانه: (جامع البيان)، للطبري، ج ۳، ص ۱۱، (الجامع لاحكام القرآن)، ج ۲، ص ۲۴۳، القرطبي.

پیغمبرِ مہدی ﷺ فرمویہ تی: ((فی الأبل صدقتها، وفي الغنم صدقتها، وفي البقر صدقتها، وفي البز صدقتها)) رواہ الدار قطنی والبیہقی، واتہ: حوشر زہ کاتی خوی ہدیہ، مہرو بن زہ کاتی خوی ہدیہ، مانگا زہ کاتی خوی ہدیہ، وہ قومایش زہ کاتی خوی ہدیہ، وہ (سمرة بن جندب) خوا لئی رازی بن گوتویہ تی: (أما بعد: فإن النبي ﷺ كان يأمرنا أن نخرج الصدقة من الذي نعهده للبيع) رواہ أبو داود والبیہقی، واتہ: پیغمبرِ مہدی ﷺ فرمانی پیدہ کردین، کہ زہ کات لہو مالہ دہرکہین، کہ بؤ فروشتنمان دادہنا، ہدروہا (أبو عمرو بن حماس) لہ بابی یوہ دہ گپرتیہو، کہ گوتویہ تی: (كنت أبيع الأدم والصحاف فمر بي عمر بن الخطاب ؓ، فقال أد صدقة مالك! فقلت: يا أمير المؤمنين إنما هو الأدم! قال: قَوْمُهُ ثُمَّ أَخْرَجَ صدقته) رواہ الشافعی وأحمد وأبو عبيد والدار قطنی والبیہقی، واتہ: من پیستہو مہنجہ لم دہ فروشتن، عومہری کوری خہتتاب خوا لئی رازی بنی بہ لامدا تیہری، گوتی: زہ کاتی مالہ کت بدہ! منیش گوتم: نہی فرماندہی پرواداران کہ لوپہ لہ کہ تہنیا پیستہیہ! گوتی: بیقہ بلینہو پاشان زہ کاتہ کہی بدہ.

دوہم: قیاس

کہ زانایان ناوا پیناسہیان کردہ^(۱): (قیاس بریتہ لہ یہ کسان کردنی شتیک کہ دہقی لہ سہر نہ ہاتوہ لہ گہل شتیک کہ دہقی لہ سہر، لہ حوکمدا، لہ بہر بہ شداری یان لہ ہؤ (علتہ) حوکمہ کہ دا).

جا زانایان ناوا قیاس دہ کہ نہ بہ لگی نہوہ، کہ کہ لوپہل و مالی بازرگانی زہ کاتی تیدا فہرہ، دہ لئن: کہ لوپہلی بازرگانی مالی کہ، کہ دہویستری گہ شو زیاد بکات، کہ واتہ راست وک ناؤل و پارہی نہ غدینہ و بہروبومی کشتوکال وایہو لہو پرووہوہ ہیچ جیاوازیان نیہو نہوانیش لہ بہر ہہمان ہؤ (علتہ) زہ کاتیان تیدا فہرہ کراوہ.

(۱) پروانہ: (الإحكام في أصول الأحكام) للآمدی ج ۱، ص ۲۰۹، وہ (الوجيز في أصول الفقه)، ص ۱۹۴.

سەيئەم: يەككەنگىسى زانايان (إجماع العلماء) :

كە زانايان بەم جۆرە پېنەسەيان كىردۈە^(۱): (تېجماع برىتتە لە يەككەنگ بىوونى تېكراي زانايانى ئىسلام پاش كۆچى دىوايى پېغەمبەر ﷺ لە چاخ و سەردەمىكدا لەسەر ھوكمىكى شەرى).

(ابن المنذر) لەبارەى يەككەنگىبىوونى زانايانەو لەسەر فەرزبىوونى زەكات لە مالى بازىرگانىدا، گوتىويەتى: (الإجماع قائم على وجوب الزكاة في مال التجارة... لكن لا يكفر جاحداً للاختلاف فيها)^(۲)، واتە: يەككەنگىسى زانايان لەسەر فەرزبىوونى زەكات لە مالى بازىرگانىدا ھەيە... بەلام كەسك بىرۋاى پى نەبى بە كافر دانارى، چونكە را جىيايى تىدايە^(۳).

ئىنجا وىراي ئەم سى بەلگەيەش، كە لەبارەى يەكەمىيانەو لەسەر فەرمۇدەكانى لەنىو فەرمۇدەناسان (محدثين) دا مشت ومى ھەيە^(۴) دەشتوانىن بلىين: ھىچ كەس ناتوانى نكووتى لەو ھەدا بىكات، كە كەلۋەلى بازىرگانى مال و سامانەو مال و سامانىش بە گشتى و بەبى لى ھەلاواردن (استثناء)، زەكاتى تىدا فەرز كراو: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾^(۱۰۳) التوبة.

كەواتە مالى بازىرگانىش زەكاتى تىدا فەرز كراو.

(۱) بىروانە: (الإحكام...)، ج ۱، ص ۲۵۴، وە: (الوجيز...)، ص ۱۷۹، للكتور عبدالكرىم زىدان.

(۲) بىروانە: (مجموعة الفتاوى لابن تيمية، ج ۲۵، ص ۱۳، وە بىروانە: (سبل السلام)، ج ۲، ص ۸۲۵.

(۳) بەلام (قنوجى) نكووتى كىردو لە دامەزىرانى ئىجماع لەو بارەو، بىروانە: (الروضة الندية)، ج ۱، ص ۲۸۸، منىش پرايەكەى بە راست دەزام، چونكە مادام را جىيايى تىدا ھەيە، ديارە ئىجماعى لەسەر نەبوو!

(۴) بىروانە: (الروضة الندية شرح الدرر البهية)، ج ۱، ص ۲۸۶-۱۸۸.

ئىنجا ۋەك پىشتىرش گوتقان قەرزبۇنى زەكات لە كەلپەلى مامەلەو بازىرگانىدا
پاى زۆرىي ھەرە زۆرى نىزىك بە ئىجماعى زانايانە لە پىشىن و پاشىن^(۱)، ئەوانەى
پىيان وايە مالى بازىرگانى زەكاتى لى نادى، ژمارەيەكى كەمن و بەلگەيەكى
واشيان بەدەستەو نە شايانى باس پىت و لە بەرانبەر بەلگەكانى جەماوەرى
زاناياندا خۆى بگرى^(۲).

ج- چۆنەتى زەكات دران لە مالى بازىرگانى^(۳):

مالى بازىرگانى سى حالتى ھەن:

يەكەم: يان كەلپەلەو كېراوەو جارى باباى بازىرگان نەيفرۆشتەو.

دووەم: يان پارەيەكى لەبەردەستە جا، چ لە شىوہى دراودا بى، چ لە شىوہى
چەكەو لە بانق دابى، يان لە شىوہى پشك (سەم) و لە شەرىكەيەكى
ھاوبەشدا.

سېيەم: يان لە شىوہى قەرزو قۆل داہە، كە لەلای خەلکىيە، جا چ ۋەرگرتنەوہى
ئاسان پىت و ئومىدى پى ھەبى، چ لىى بى ھىوا بووى، كە بىگومان
ھوكمەكەيان جىاوازە، ۋەك لە بەندى دووەمدا لە بېرگەيەكى تاييەتدا
باسمان كەردەو.

ھەرۋەھا مەگەر چۆن دەنا باباى بازىرگان ۋەك چۆن قەرزى لەلای خەلک دەبى،
قەرزى خەلکىشى بەلاوہ دەبى! جا ئايا باباى بازىرگان چۆن چۆنى زەكاتى مالو
سامانەكەى دەدات، كە ھەموو ئەو جۆرو حالەتانەى ھەن؟!

(۱) (نوي) گوتوبەتى: ئەمە پاى: (ھەمى و مالك و شوي و اوزاعي و شافعي و ابو حنيفة و اصحابه و احمد
و اسحاق و ابو ثور و ابو عبيد) ھ، پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۱، ۴، ۲، (سبل السلام)، ج ۲، ص ۸۲۵.
(۲) ئەمە پاى (داوود الظاهري) يە پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۱، ۴، ۲، (شوكاني) شىشە، پروانە:
(الأدلة الرضية)، ص ۱۲۱، ۲، (الروضة الندية)، ج ۱، ص ۳۸۱.
(۳) بۆ نووسىنى ئەمە باسە سوودم لە (فقه الزكاة)، ج ۱، ۳۲۲-۳۳۹، ۳، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷،

بۆ وهلامدانهوهی ئەم پرسیاره، سێ قسهی پێر مانا له سێ پیشه‌وایانی شۆینکه‌وتوان (أئمة التابعین) ده‌خوایینه‌وه، که له‌وباره‌وه گوتووین و (أبو عبید) گێڕاوییه‌وه^(۱):

۱- (میسون بن مهران) گوتویه‌تی: (إذا حَلَّتْ عليك الزكاة فانظر ما كان عند من نقد أو عرض فقومه قيمة النقد، وما كان من دين في مائة فأحسبه ثم أطرح منه ما كان عليك من الدين، ثم زك ما بقي)، واته: هه‌ركاتێك وه‌ختی زه‌كات دانت هات، سه‌رنج بده داخۆ مانی نه‌غدینه‌و كه‌لوپه‌لت چ له‌لا هه‌یه! ئه‌وه به‌ پێی پاره‌ی نه‌غدینه‌ بینرخێته، هه‌روه‌ها ئه‌و قه‌رزانه‌شت كه‌ هیوات پێیان هه‌یه‌ هیساییان بکه، وه‌ ئه‌و قه‌رزانه‌ی كه‌ له‌ سه‌رتن له‌و مانی، كه‌ ده‌ته‌وی زه‌كاتی لێ بده‌ی ده‌ریان بکه، پاشان ئه‌وه‌ی ده‌می‌نێته‌وه^۱ زه‌كاتیان لێ بده‌.

۲- (الحسن البصري)یش هه‌ر له‌وباره‌وه گوتویه‌تی: (إذا حضر الشهر الذي وقت الرجل أين يؤدي فيه زكاته، أدى عن كل مال له وكل ما ابتاع من التجارة، وكل دين، إلا ما كان منه ضمناً لا يرجوه)، واته: هه‌ركات ئه‌و مانگه‌ی، كه‌ كاپرا زه‌كاتدانی خۆی تێدا دیاری كردوه، هات سه‌بابای زه‌كاتده‌ر-، له‌ هه‌موو پاره‌ی نه‌غدینه‌وه، ئه‌و كه‌لوپه‌له‌ی بۆ بازرگانی كه‌پویه‌تی، هه‌ر قه‌رزێك كه‌ لای خه‌لكی هه‌یه‌تی، پێویسته زه‌كات ده‌ربكات، مه‌گه‌ر قه‌رزێکی نادیار، كه‌ ئومێدی پێ نه‌ماوه.

۳- (إبراهيم النخعي)یش هه‌ر له‌وباره‌وه گوتویه‌تی: (يقوم الرجل متاعه إذا كان للتجارة إذا حَلَّت عليه الزكاة فيزكيه مع ماله)، واته: هه‌ر كاتێك كاپرا كاتی زه‌كات دانی هات، ئه‌و كه‌لوپه‌له‌ی كه‌ بۆ بازرگانی دایناوه^۱ له‌گه‌ڵ پاره‌ی نه‌غدینه‌وه، كه‌ هه‌یه‌تی زه‌كاتی لێ ده‌دات.

(۱) بڕوانه: (الأحوال) لأبي عبید، ص ۴۲۶، كه‌ (فقه الزكاة) یش هێناونی، ج ۱، ص ۳۳۲-۳۳۳.

جا خوينەرى بەرپىز!

ئىستا لەم سى دەقەوہ کہ لەم سى پىشەوا بەرپىزەوہ خوا لىيان خۆش بى
هیناومانەوہ، زۆر چاک پروون بۆوہ کہ مالى بازارگانی چۆن چۆنى زەکاتی
لى دەردەکرى!

بابای بازارگانی موسولمان لەو کاتەدا، کہ سالانە دیاری کردوہ بۆ زەکاتدان،
دینى ھەرچى کەلوپەل و شەکی بازارگانی ھەيەتى» لەگەڵ ئەو قەرزانەى کہ
ئومىدى وەرگرتنەوہیانی ھەيە، ھەموویان پىکەوہ خرپە کاتەوہ و کۆدە کاتەوہ و
زەکاتیان لى دەردەکات بە رىزەى پارەى زەکاتى نەغدىنە، کہ چل يەك (٤٠/١)
يان (٢،٥%)، بە مەرجىک گەيشتبیته ئەندازەى (نصاب) بە پىوہرى زىر، وەك
پىشتەر پروونمان کردەوہ.

بەلām ئەو قەرزانەى کہ ھیواى پىيان نەماوہ، ھەركاتىك وەرى گرتنەوہ ئەوہ
زانایان لەبارەیان پايان جیاوازەو، وەك پىشتىرش ئاماژەمان پى کرد لە برگەيەكى
تایبەتى بەندى دووہ مەدا پروونمان کردۆتەوہ.

بەرلەوہى ئەم باسەش (چۆنیەتى زەکات دران لە مالى بازارگانی) بەجى بەيلىن
بەپىویستى دەزانم سەرو تیشك بچەینە سەر چوار مەسەلەى پەيوەست بەم باسەوہ:

یەكەم: ئەوہى لەبارەى چۆنیەتى زەکات دەرکردنەوہ لە مالى بازارگانی گوتمان،
پای زۆریەى ھەرە زۆرى زاناو شەرعزانان بوو، کہ (أبوحنيفة وشافعي وأحمد
وشوري وأوزاعي)یان لەنێودان، بەلām (مالك) پای وایە، کہ بازارگانەکان دوو
جۆرن: جۆرىکیان بازارگانی یەكەیان زیاتر شیوہى سەرپىیى ھەيە و ناتوانى
کاتىك دیاری بکات بۆ کرپىن و فروشتنى کەلوپەلەکانى، جا ئەم جۆرەیان
(مالك) رای وەك جەماوہرى زانایانە، کہ دەبى سالانە زەکاتى
کەلوپەلەکەى بدات.

بەلەم جۆرەكەي دىكەيان، كە كەلپەلىك دەكپى و پاشان چاۋەپى دەكات
 نرخى ئەو شەكە بەرزىتتەو، ئەوجار بىفرۆشى، كە (مالك) ئەم جۆرەي ئاۋناۋە
 بازىرگانی هیلەرەۋەي كەلپەل (التاجر المحتكر)، ۋە ئەۋەي پىشۋى بە بازىرگانی
 سەرىپىي، يان هەلسوۋپىنەر، (التاجر المدير) ئاۋىردەۋە، ئەۋە سالانە زەكاتى
 لەسەر فەرز نىيە، بەلكو ھەركاتىك فروشتى زەكاتى سالىكى لى دەردەكات،
 بەلەم بىگومان پاي زۆرىيە ۋە ماۋەرى زانايان بەھىزىترو بەلگەدارتەر، ئەۋەندە
 ھەيە ئەو پايەي (مالك) یش دەگۈنچى بۆ ھەندىك حالتى دەگەن (نادر) و
 تايىبەت، كە ھەندىك جۆرە شەك و كەلپەل بى رەۋاج دەبن و خاۋەنەكەيان لىيان
 دەچىتە زەرەرى، ۋەرىگىرى و كارى پى بىرى.

دوۋەم: ئەۋەي كە لە مالى بازىرگانی زەكاتى لى دەدرى ئەۋەيە، كە باباي بارزگان
 دەيگىرى و كپىن و فروشتى پى دەكات، بەلەم ئەو شتانەي بە ژىرخانى پرۆسەي
 بازىرگانی كردن (أساسيات عملية التجارة) دادەنرىن و باباي بازىرگان دەستيان
 لى نادات و نايەۋى مامەلەۋ سەۋدايان پى بىكات، ۋەك ئەو سەندۋوق و قەفەزو
 ەمبارانەي، كە كەلپەلى بازىرگانىيان تىدا دەپارىزىي، ئەو ئامپىروئامرازانەي
 كە بۆ بازىرگانی كردنەكەي پىۋىستى... ھتە، ئەۋە ئەو جۆرە شتانە ھىچيان
 زەكاتيان لى نادرى، چونكە ھوكمى كەلپەلى شەخسى و شتى ھەلگىراو
 (عروض القنية) يان ھەيەۋ، بىگومان ئەو جۆرە شتانەش زكاتيان لى نادرى.

سېيەم: كەلپەلى بازىرگانی لەكاتى زەكات لىدائىدا بە چ نرخىك دەنرخىترىت؟!

لەۋبارەۋە زانايان سى پايان ھەن:

پاي يەكەميان، كە پاي زۆرىيە ۋە ماۋەرى زانايانە، ئەۋەيە كە بەو نرخى
 كە لەكاتى زەكات لى دراندا لە بازار ھەيەتى دەقەبلىترى، واتە: بە نرخى
 رۆژ، كە لەۋبارەشەۋە ئەم دەقە لە (ابن جابر بن زيد) ۋە ھاتو، كە يەككىكە لە

زانیانی چینی شوینکہ وتوان (جیل الثابین): (قَوْمُهُ بَنَحُو مِنْ شَمْنِهِ يَوْمَ حَلْتِ فِيهِ الزَّكَاةُ، ثُمَّ أُخْرِجَ زَكَاتُهُ)^(۱)، واتہ: بہ نرخى ٿو پڙڙه، کہ زہ کاتى ٿيڊا فہرڙ بوءِ بينرخينہ و پاشان زہ کاتى لئِ دہرکہ.

راى دوءِ ميان، کہ لہ (ابن عباس) یش گيڙراوہ تہوہ^(۲)، ٺوہ يہ چاوہ پڙ بکري، تا دہ فروشري و ٺوہ کاتہ بہ گوڙہى نرخى پڙ فروشرانى زہ کاتى لئِ دہدرئ، بہ لآم ھر لہ کاتى زہ کات ٿيڊا فہرڙ بوءِ و زہ کاتہ کہى لہ سہر پٽويستہ و حيساب دہ کري.

راى سيٽيہ ميس ٺوہ يہ، کہ زہ کاتہ کہ بہ پٽى نرخى پٽڪپانى دہدرئ، نہ کہ بہہاى پٽ فروشرانى^(۳)، بہ لآم بينگومان راى زڙبہ و جہ ماوہر لہ ھہ موويان راسترو بہ ھيڙترہ.

چارہم: ٺايا زہ کات لہ خودى کہ لوپہ لہ کہ دہدرئ، يان لہ نرخہ کہى؟! واتہ: پاش نرخاندى کہ لوپہ لى بازرگاني و ديارى کردنى ٺہندازہى زہ کاتہ کہى، ٺايا پٽويستہ ٺوہ زہ کاتہ ھر لہ خودى کہ لوپہ لہ کہ بدرئ، يان بہ ٺہندازہى نرخہ کہى پارہى نہ غدينہ دہدرئ؟ زانیان چہند راہہ کيان ھہ يہ:

ھرچى (أبو حنيفه) و (شافعي) ین لہ يہ کيک لہ قسہ کانيندا، پايان وايہ کہ باباى زہ کات دہر سہرپشک (مختار) لہ نيوان نرخ و خودى کہ لوپہ لہ کہدا^(۴).

بہ لآم (أحمد) و (شافعي) لہ قسہ يہ کى ديکھيانندا، دہ ٽين: پٽويستہ لہ نرخہ کہى بيت نہ کہ لہ کہ لوپہ لہ کہ، چونکہ (نصاب) مالى بازرگاني بہ تہرازوو پٽوہرى نرخ (قيمه) ديارى دہ کري و، زہ کاتيکيش کہ لہ نرخہ کہى دہدرئ، وہ لہ خودى

(۱) پروانہ: (فقه الزکاة)، ج ۱، ص ۳۳۶، کہ لہ (الاهوال) ى أبو عبید، و ھريگرتوہ.

(۲) ھدمان سہرچاوہى پيشوو، ج ۱، ص ۳۳۷.

(۳) پروانہ: (بدایۃ المجتہد)، ج ۱، ص ۲۷۸.

(۴) پروانہ: (المغني)، ج ۲، ص ۶۲۵.

که لویه له که درایځ وایه، (ابن قدامة) له وباروه گوټوویه تی: (ولا نسلم أن الزكاة وجبت في المال، وإنما وجبت في قيمته)^(۱).

به لām (مزني) و (شافعي) له قسه یه کی دیکه دا، ده لّین: ده بی له خودی که لویه له که زه کات بدری و له نرخه که ی دروست نیه^(۲).

واش پښه چې پاسترین و چاکترین را له وباروه ټه وې، که مادام به رژه وړندی بابای زه کات وهرگر له ودها بی، که نرخ و دراو وهرگر، بو وینه: نه گهر که لویه له که ی پیویست نه بو، وه پاره و دراوه که ی بو شتیکی پیویست، یان په سند، یان به لای که موه بو بابای زه کات دهر سه غلته کردن و زه حمتی تیدا بو، ټه وه پیویست، یان په سند، یان به لای که موه دروست (جائز) بی، که زه کات له نرخه که ی بدری، وه (ابن تیمیة) یش به گشتی له وباروه هه مان پای هیه^(۳).

وه نیمه له برگیه کی سهریه خوی به ندی دووهدا ټم مه سه له یه مان توژیو ته وه، نه که هدر دهر باره ی مائی بازرگانی، به لکو به گشتی دهر باره ی هه موو جوړه مالو سامانه کانی زه کات لی دهر کراوه ټه و رایه شمان په سند کردوه، که دروسته نرخ (قیمه) له جیاتی خود (عین) ی شته کان به زه کات بدری.

د- مخرج کانی زه کات لیدرانی مائی بازرگانی:

مائی بازرگانیش وه هه موو جوړه مالو سامانه کانی دیکه، نه گهر چه ند مخرجیکی تیدا نه یه ندی زه کاتی لی ناکه وی، مخرج کانی ش نه مانه:

۱- که ټه مال به کرده وه له به رده ستی و له ژیر پکیفیدا بی و بوویته خاوه نی.

(۱) هه مان سهرچاوه ی پیشو.

(۲) پروانه: (بداية المجتهد)، ج ۱، ص ۲۷۸، وه (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۳۳۸.

(۳) پروانه: (مجموعة الفتاوى)، ج ۲۵، ص ۳۰-۳۱.

- ۲- کہ نیازو مدبہستی بازرگانی و مامہ لہ پینکردنی لہ دلدا بووی، واتہ نیہتی بازرگانی پیٹوہ کردنی لہو مالو کہ لوپہ لہ هیئا بی.
- ۳- کہ سائی بہ سہردا سوو پایتہ وہ.
- ۴- کہ گہیشتبیتہ راددهی (نصاب)، جا زانایان لہو بارہوہ سی پایان ہن: (مالك و شافعی)^(۱)، دہلین: تہ نیا لہ کڑتایی سالدا گہیشتنہ (نصاب) ی تیدا بہ مہرج گیراوہ، بہ لām (أبو ثور وأحمد وأسحاق وثور وأبو عبید وابن المنذر)^(۲)، دہلین: گہیشتنہ (نصاب) ی لہ سہرجہ می سالدا تیدا بہ مہرج گیراوہ، (أبو حنیفہ) و ہاوہ لہ کانیشی، دہلین: پیٹویستہ لہ سہرہ تاو کڑتایی سالدا لہ راددهی (نصاب) دا بیت، بہ لām تہ گہر لہ غہیری تہو دوو کاتانہ دا نہ گہیشتبیتہ راددهی (نصاب) زیانی نیہ^(۳)، واش دیتہ بہرچاو، کہ پای یہ کہم، کہ ہی (مالك و شافعی) یہ لہ ہہ موو پایہ کانی دیکہ بہ ہیتر بی، چونکہ ہیچ دہ قیکسی راست (صحیح) لہ پیٹہ مہرہوہ صلی اللہ علیہ وسلم لہو بارہوہ نہ ہاتوہ، وہ لہ رۆژگاری پیٹہ مہری خواو صلی اللہ علیہ وسلم خلیفہ سہر راستہ کان (الخلفاء الراشدون) یدا، کاریہ دہستان پھوانہ دہ کران بۆ کۆکردنہ وہی زہ کات و نہ شزانراوہ لہ ہیچ کہ سیان پرسیبی، ثایا لہ کہنگیوہ تہم سامانہ گہیشتوتہ (نصاب) و ثایا چہند مانگی پیٹچووہ؟! بہ لکو لہو کاتہ دا، کہ لہ سالتیدا دیاری کرابو زہ کاتہ کہیان و ہر دہ گرت لہو مالو سامانانہی، کہ گہیشتبونہ (نصاب) و سالتیکی مانگی (سنة قمرية) یان بہ سہردا تیپہ ریو بوو.

(۱) پروانہ: (المجموع شرح المہذب)، ج ۶، ص ۴۹، وہ: (فقه الزکاة)، ج ۱، ص ۳۲۹.

(۲) پروانہ: (المغنی)، ج ۲، ص ۶۳۳.

(۳) پروانہ: (الفقه الإسلامی)، ج ۲، ص ۱۸۶۷، ط ۴.

۵- كە ئەو مائى بازىرگانىيە ھەر ئەوئەندە نەبى، كە باباى بازىرگان بۆ داينىكرەنى
پىداويسىتيە بنەپەتەيىيەكانى خۆى و ئەوانەى بە ئەستۆيەوئەن پىتۆيسىتى
پىيى ھەبى.

۶- پىشتىرىش باسەن كەرد، كە دەبى بەر لە جياكرەنەوئەى زەكات، ئەو قەرزەنەى
لەسەرنى، بىيائەتەوئە، يان حىسابيان بىكات، ئەوچار زەكاتەكەى بەدات.
شايانى باسىشە كە زانايان لەسەر چوار مەرجەكانى پىشەوئە كۆك و يەكەدەنگەن،
بەلام لەسەر مەرجى پىنجەم و شەشەم رايان جياوازە، ھەرچەندە راي پاستىر بە
مەرج گىراني ئەوانىشە وەك مەرجەكانى پىشەويان.

۵) خەزەو كانزايەكان (الركاز والمعادن):-

خۆيەنەرى بەرپىز!

خو پىشتىوان بى، پاش پىناسەكەردن و پروونكرەنەوئەى چەمك و واتاى ھەركام لە
وشەكانى (المعدن) و (الكنز) و (الركاز)، بە جياجياو لە چەند وئە خاللىكا بە
كورتى باسى ھەركام لە خەزەو كانزايەكان دەكەين.

پىناسە: زاناو شارەزايانى زمانى عارەبى لەسەر ئەو يەكەدەنگەن، كە وشەى
(معدن) كە كۆيەكەى (معادن) ھەو لە ئەسلىدا لە رىشەى (عدن) ھەو ھاتو، كە بە
ماناى (أقام) دى، دەگوتى: (أقام بالمكان) واتە: لە شوئەكەيدا مايەو، بەو
ماددە كانزايانە دەگوتى، كە خواى بەخسەندە ھەر لە پۆزى بەرپۆ خستوئە
نىو زەوى، كەواتە: رىشە زمانىيەكەى بە ماناى مانەوئە، بەلام پاشان كراو
بەناو بۆ خودى ئەو ماددە كانزايانەى كە لە زەویدا پۆنراون و چەسپىنراون و
نىشەجى كراون.

و ھەمووشیان لەسەر ئەو رێکەوتوون کە وشە (کنز)، کە کۆیە کە (کنوز)، بەو خەزنەو مال و سامانە دەگووترێ، کە پێش ئیسلام کە خەلکی لە ژێر گل و بن بەرد و کەڵەو ئەشکەوتدا شاردوو بیانەو پەنھانیان کردوون^(۱)، بەلام دەربارە و وشە (رکاز) رایان جیاوازی، ھەرچی (أبو حنیفہ) یە پای وایە، کە وشە (رکاز) لە ئەسڵدا بە مانای کانزا (معدن) دێ، بەلام بە شیوەی مەجاز بە مانای خەزنە (کنز) یە، بەلام (مالک و شافعی) و سەرچەم شەرەزوان (فقهائ) ی حیجاز رایان وایە، کە (رکاز) بەس بە خەزنە (کنز) دەگووترێ و کانزا ناگریتەو، ئنجا بە سەرنجدانی فەرھەنگەکانی زمانیش دەردەکەوێ، کە پای (أبو حنیفہ) و ھاوئەکانی راستەر، (ابن الاثیر) لەوبارەو گوتویەتی: (۲) (الرکاز عند أهل الحجاز كنوز الجاهلية المدفونة في الأرض وعند أهل العراق: المعادن، والقولان تحتملها اللغة، لأن كل منهما مركوز في الأرض أي ثابت)، واتە: وشە (رکاز) لەلای خەلکی حیجاز بە خەزنەکانی سەردەمی نەفامیتی دەگووترێ کە لە زەویدا شیرراونەو، و لەلای خەلکی عێراق —دیارە مەبەست لە خەلکی حیجازو عێراق زاناو شارەزاییانی ئەو دوو ولاتەن—: کانزایەکانن، وە زمانیش ھەردوو قسەکان ھەڵدەگرێ، چونکە ھەردووکیان —واتە خەزنەو کانزا— لە زەویدا پەنھان کراون، واتە: چەسپێندراون.

ھەروەھا ھەر لە خواوەنی (القاموس المحیط)^(۳) و (المعجم الوسيط)^(۴) ھەمان قسەو بیروپا بە تەعبیریکی دیکە دووبارە دەکەنەو.

(۱) بۆ پێناسەی ھەرکام لە (معدن) و (کنز) سەرنجی ئەم سەرچاوانە بدە: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج ۳، ص ۲، و (المعجم الوسيط)، ص ۵۸۸، و ص ۸۰۰، و بڕوانە: (المنجد) وشە (عین)، و (رکز).

(۲) بڕوانە: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج ۲، ص ۱۰۷.

(۳) بڕوانە: ج ۱، وشە (رکز).

(۴) بڕوانە: ص (۳۶۹).

کهواته: کورتهی قسان نهوهیه، که وشه ی (کنز) تاییه ته به خهزنه و مال و سامانی له زهویدا شارراوهی پیش نیسلام و، وشه ی (معدن) یش تاییه ته به کاتزیه کانهوه، به لام وشه ی (رکاز) ههردووک لایان دهگریتهوه.

خهزنه (الکنن) ^(۱) :-

۱- به لگه ی ههق تیدا پیتویستبوونی و نه ندازه کهیشی:

پێغه مبهری خوا ﷺ فرموویهتی: ((... وفي الركاز الخمس)) متفق علیه عن أبي هريرة، واته: وه نهوه ی له ژیر گلدا شارراوتهوه پینج یه کی لی دهدرئ. ههروه ها له وه لامی کهسیکدا، که دهبارهی مائی دۆزراوه (اللقطة) پرسپاری لیکردوه، فرموویهتی: ((ما كان في طريق ماتي أو في قرية عامرة، فعرفها سنة، فإن جاء صاحبها وإلا فلك، وما لم يكن في طريق ماتي ولا في قرية عامرة، ففيه وفي الركاز الخمس)) رواه النسائي عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده، واته: نهوه ی که له پینگایه کی وادا، که خه لکی پیدا بروت، یان دیه کی ناوه داندا، دۆزیتهوه، سالتیک بانگ بکهو به خه لکی بناسینه، چا نه گهر خاوه نه که ی هات باشه، نه گهرنا نهوه هی تو ده بی، به لام نه گهر له پینه کی گوزهر پیدا کراوو دیه کی ناوه داندا نه بوو، نهوه لهو -شته دۆزراو-ه داو له مائی شیرراوه (خهزنه) دا پینج یه ک (۵/۱) هیه.

۲- نایا زه کاتدان له خهزنه هیچ مه رجی هه ن؟

زۆریه ی هه ره زۆری زانایان، که (مالك وأبو حنيفة وأحمد وإسحاق و شافعي له رای کۆنیدا)، یان له نیودان ده لێن گه یشتنه (نصاب) مه رج نیه بۆ زه کات لی

(۱) له زمانی کوردیدا وشه ی (خهزنه) یان (خهزنه) به مانای (کنز) عاره بی به کار دیتن، به تاییه ته له چیرۆک و به سه رهاته فۆلکلۆرییه کاندای زۆر باوه به کاره یتراره.

دەركرانى خەزىنە، بەللام (شافەي) لە راي نوێیدا پیتی وایە، كە گەشتە (نصاب) مەرجه بۆ زەكات لێدرانی^(١).

هەروەها تێكپرای زانایان لەوەشدا یەكپان، كە ساڵ بەسەردا وەسورپانەوێ مەرجه نیە، پێویستە پاش «ستگىربوونى پێنج یەكەكەى لى دەرېكات»^(٢).

سەبارەت بە مەرجه كانى دیکەش، وەك: قەرزدار نەبوون و پەك لەسەر نەكەوتن بۆ داوینکردنى پێداویستییە بنەرەتییهكان، لەو سەرچاوانەدا كە تەماشام كردوون نەمەیتووە باسیان كرابێ بەبوون و نەبوون، بەللام بە قیاس لەسەر شتەكانى دیکە، دەبێ ئەوانیش بەمەرجه بگێرێن، هەرچەندە پێم وایە ئیحتیاط وایە بە مەرجه نەگێرێن و هەر چۆن بوو پێنج یەكەكەى لى دەرېكرێ.

٣- خەزىنە بە چى و چى دەگوترێ؟!

زۆریه زانایان رایان وایە، كە هەر جۆره مال و سامانیك لە ژێر زەویدا شیررایبێتو «بە خەزىنە دادەنرێ، بەللام (شافعییهكان) بەس زێرو زیو بە خەزىنە دادەنێن، ئاشكراشە كە راي جەماوەر پاسترو بەجێ ترە، چونكە مادام لە دەقەكانى سوننەتدا خەزىنە تەنیا بە زێرو زیو دانەنراوە بەگشتى باسى كراوە، پێویستە هەروا بهێلرێتو»^(٣).

ئەجا لێرەدا مەسەلەیهكى گەرم هەیە، كە دیسان لە كۆتیبو سەرچاوەكانى بن دەستما «بە (فقه الزكاة) (د. قرضاوى)یشەو، كە زۆریه مەسەلەو بابەتە تازە پەیدا بوو كانى لەمەر زەكاتى باس كردوون «باسى نەكراوە، ئەویش ئەوێهە، كە

(١) بېروانە: (المغنی)، ج ٢، ص ٦١٥، بەللام (نووی) راي جەماوەرى پەسەند كردووە، بېروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٨٣.

(٢) بېروانە: (نیل الاوطار)، ج ٤، ص ٢١١، وە بېروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٨٣.

(٣) بېروانە: (نیل الاوطار)، ج ٤، ص ٢١٠-٢١١، (مالك)یش لە پێناسەى خەزىنەدا گوتوویەتى: (إنما الرکاز هو دفن یوجد من دفن الجاهلیة ما لم یطلب بال ولک یتکلف فیه نفقة..) الموطأ، ص ٢١٠.

ئایا ئەو شتانەى، كە لە شوێنەوارە مێژووییەكانى پێش ئىسلامدا دەدۆزێتەو لە شوێنەوارەكان (آثار)ى گەلان و دەولەتانى پێشین، كە لەم رۆژگارەمان نرخ بەهەیهكى زۆریان هەیه، حوكمى خەزنەیان هەیه یان نا؟! جا من لێردا بە بۆچوون و ئىجتىهادى خۆم دەلێم: هەرچەندە ئەگەر مسوولمانان كيان و قەوارەى كى شەرىعى خۆیانىان هەبى، پێویستە ئەو جۆرە شتانە بە ئەمانەتەو بە دامودەزگا پەسپۆرەكان بپەرێت بۆ ئەوێ بۆ لێكۆڵینەوێ مێژوویی سوودیان لى وەرێگرن، بەلام ئەگەر ئەو نەكراو نەگولجا، پێویستە ئەو جۆرە شتانەش —كە زۆر جار گەلێك لە زێڕ و زیویش بەنرخترن— هەروەك زێڕ و زیو پەفتاریان لەگەڵ بكرى، چونكە بەپێى پێناسەى (مال) بە مال و سامان دادەنرێن و دەبى هەمان حوكمیشیان هەبى.

٤- ئەو پێنج یەك (٥/١)ەكەى، كە لە خەزنە وەرەگەرتى لە چیدا سەرف بكرى؟

لە سۆنگەى ئەو، كە فەرموودەكەى پێغەمبەر ﷺ دیارى نەكردووە ئەو زەكاتەى لە خەزنە وەرەگەرتى چۆن سەرف بكرى، زانایان پرایان جیاوازه لەو بارەو، زۆریەیان كە (أبو حنیفة وأحمد ومالك) لە پراوەكیدا، یان لە نێودان دەلێن: حوكمى دەستكەوتى بى جەنگ و كوشتار^(١) (فىء)ى هەیه، واتە دەبى بخرێتە خەزنەى دەولەتەو، بەلام (شافعى وأحمد) لە پراوەتێكدا پرایان وایە، كە وەك زەكات دا بەش دەكرى و حوكمى ئەوێ هەیه^(٢).

(١) (فىء) ئەو دەستكەوت (غنیمە)یە، كە بەبى جەنگ دەستگیر دەبى، پراوانە: (المعجم الوسيط)، ص ٧٠٧.

(٢) پراوانە: (نیل الأوطار)، ج ٤، ص ٢١١.

كانزايەكان (المعادن)

١- ئەو كانزايانە چىو چىن، كە زەكاتيان تىدا قەرزە؟

زانائو شەرعزانان لەوبارەو پايان جياجيايە، شافىعى تەنيا زىپو زىو بەو كانزايانە دادەنئ، كە زەكاتيان لى دەدرئ، بەلام (أبو حنيفة) و ھاوئەكەنى ھەمووى ئەو كانزايانەى، كە لە زەوى دان و نرخ بەھايان ھەيە زەكاتيان تىدا بە قەرز دەزانئ، بەمەرجىك بەھۆى ناگرو گەرمکردنەوە کاریان تى بکرى وشتيان لى دروست بکرى^(١).

حەنبەلىيە کانیش^(٢) ھەروەھا زەيدىيەکان و سەرچەم شەرع زانائى شیعە^(٣)، پايان وایە، كە ھەموو ئەو كانزايانەى كە لە زەوى دەردەھینرئ، چ پەق (جامد) بن وەك: ئاسن و پۆلاو مس، وە چ شل (سائل) بن وەك: وەك نەوت و گازو كبریت، بەمەرجىك نرخ و بەھايان ھەيئ، زەكاتيان لى دەدرئ.

ناشکراشە كە پابوچوونى حەنبەلىيەکان و زەيدىيە و شیعەکان پاسترە، چونکە كانزا (معدن) ھەر كانزايە، چ توندو پەق بئ چ نەرم وشل، وە مادام دەقەکانى قورئان و سوننەت بە گشتى باسيان کردبن، دروست نيە لە خۆمانەوە چەند جۆرىکيان لى ھەلاویرين، مەگەر ھىچ نرخيان نەبئ و بئ کەلک بن.

دیارە زانايانى پيشووش سوود^(٤) کەلکى ھەندىك لەو جۆرە كانزايانەيان بۆ دەرنەکەوتبوو، ئەگەرنا بئگومان پاو ھەلوئىستىكى دیکەيان لەبارەيانەوە دەبوو، ئەوھتا لەم پۆژگارەدا نەوت (پەتروئىل) بە زىپى پەش (الذهب الأسود) ناودەبن^(٥)!!

(١) بېروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٨٤.

(٢) بېروانە: (المغني)، ج ٢، ص ٦١٧.

(٣) بېروانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، محمد جواد مغنیه، ص ١٨٦، وە بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ١، ص ٤٢٨.

(٤) بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ١، ص ٤٣٩.

۲- به لگه‌ی زه کات لیترانی کانزایه کان و نه‌دازه کەیشی:

زانایان تی‌کرا له‌سه‌ر شه‌وه یه‌ک‌ده‌نگن، که کانزایه‌کان پی‌یسته زه‌کاتیان لی‌ بدری و چەند به‌لگه‌یه‌کیش دیننه‌وه، که به‌هیزترینیان شه‌م دووانه‌ن:

یه‌که‌م: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْنِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَمِيدٌ﴾ (البقرة: ۶۷)، چونکه (ومما أخرجنا لكم من الأرض) واته: وه له‌وه‌ی که له‌ زه‌وی بۆ‌تافان ده‌ره‌ینه‌وه، هه‌موو شتێک، که له‌ زه‌وی په‌یدا ده‌بێ، ده‌گرێته‌وه‌و ته‌نیا له‌سه‌ر پووه‌ک کورت هه‌لته‌هاته‌وه.

دوه‌م: ((... وفي الركا ز خمس)) متفق علیه، که پی‌شتر پووه‌غان کرده‌وه، وشه‌ی (رکاز) هه‌رکام له‌ خه‌زنه‌و کانزا ده‌گرێته‌وه.

ده‌باره‌ی نه‌دازه‌ی شه‌و زه‌کاته‌ش زانایان چەند پایه‌کیان هه‌ن: زۆربه‌یان، که (مالك وشافعي وأحمد) و له‌پیش شه‌وانیشه‌وه (عمر بن عبدالعزیز) یان له‌ نی‌بودان ده‌لێن: نه‌دازه‌ی زه‌کاتی کانزایه‌کان بریتیه‌ له‌ چل یه‌ک (۴۰/۱) ^(۱)، به‌لام (أبو حنیفة وزه‌ری) ده‌لێن: زه‌کاته‌که‌یان پی‌نج یه‌که (۵/۱) ^(۲).

وه له‌ مه‌زه‌بی (مالك) دا پایه‌کی دی‌که‌ی به‌ناویانگ هه‌یه، که ده‌لێ: هه‌موو شه‌و کانزایانه‌ی، که له‌ نی‌و زه‌وی ده‌رده‌هێنرێن هه‌ر جوړی‌کی بن، ده‌بێ بکړینه‌ مو‌لکی گشتی بۆ‌ مو‌لتمانان، به‌ به‌لگه‌ی شه‌وه که شه‌و جوړه‌ شتانه به‌رژه‌وه‌ندی له‌وه‌دایه که مو‌لکی هه‌موو مو‌لتمانان بن، نه‌ک هی چەند که‌سی‌کیان، که یان ده‌که‌ونه

(۱) بروه‌نه: (نبیل الاوطار)، ج ۴، ص ۲۱۱، وه بروه‌نه: (المغنی)، ج ۲، ص ۶۱۸.

(۲) هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پی‌شوو.

دەست خەلگىكى ناشايستەو سوودو كەلكى پىويستيان لى نايىنرى، يان دەبنە مایەى سەرەلەدانى ھەراو كىشەو ئاژاوەو كوشتار لە نىو خەلگىدا^(۱).

پىشەم وایە نەم پرایەى كۆتایی، كە بىجگە لە بەلگەى عەقل و واقیعی بینراو نەو بەسەرھاتەى خوارى، كە (أبو عبید) لە كىتبى: (الاهوال)^(۲) دا ھىناویەتى، پشتگیری دەكات، راستترین و چاكترین پرایە لەو بارەو، گومانیشم نیە، كە ئەگەر زاناو پىشەوایانمان لەم واقیع و پۆزگارى ئىستاماندا ژیاپان، بى سى و دوو پرای ناوبراویان ھەلەبژاردو پەسەند دەکرد^(۳)، بەسەرھاتەكەش ناوایە:

(عن أبيض بن حمال المازني رحمته الله أنه استقطع رسول الله ﷺ الملح الذي بمأرب فقطعه له، قال: فلما ولى، قيل: يا رسول الله أتدري ما قطعت له؟ إنما أقطعت له الماء العذب! قال فرجعه منه) رواه الترمذي^(۴) وابن ماجه، واته: (أبيض بن حمال المازني) دەگێڕێتەو، كە داواى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ كردووە نەو خویىەى لە مەنرەبە بۆى دا برئ (دیارە مەبەست خویلێن و كانگای خویە) ئەویش بۆى دا برئ، بەلام كاتێك رویشت، گوترا: ئەى پىغەمبەرى خوا! ئایا دەزانى چ شىتێك بۆ دا بریو؟ كانگایەكت^(۵) بۆ دا بریو كە وەك سەرچاوەى نەبراوێه! دەلى: ئەو جار — پىغەمبەر ﷺ لى وەرگرتەو.

جا (أبو عبید) لەبارەى ئەم پروداووەو گوتوویەتى^(۶):

- ۱) پڕوانە: (فقه الزكاة)، ص ۴۴۰، وە پڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۱۸۵۷-۱۸۵۸، ط ۴.
- ۲) پڕوانە: (ص ۲۷۵، ۲۷۶)، وە پڕوانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۴۴۱.
- ۳) چونكە بۆ خۆیان بنچینە (قاعدة)ى (تختلف الفتوى زماناً ومكاناً وشخصاً حالاً)یان داناو.
- ۴) پڕوانە: (الاحكام السلطانية) للمارودي، ص ۳۰۵ طبعه بغداد ۱۹۸۹.
- ۵) وشەى (العذب)م بۆیە بە كانگا لێكدایەو، چونكە لە فەرموودەكەدا مەبەستیان پى خویلێن و كانگای خویە، ھەرچەندە وشەكە لە ئەسلى زماندا ناو بۆ كانى و سەرچاوە، پڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص ۵۸۷، وە پڕوانە: (الأمى) (شافعى)، ج ۲، ص ۱۳۱، كە گوتوویەتى: (..فقیل له: إنه كالما = العذب..)، كەرواتە: مەبەست پى چواندن (تشبيه) بوو.
- ۶) پڕوانە: (الأموال)، ص ۲۸۱، وە (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۴۴۱.

(بۆيە پىتغەمبەر ﷺ يەكەمجار دابوويە، چونكە وای زانیو، كە زەوويەكى بەيار (أرض موات) ھە (أبيض) بۆ خوی دەرژيەنیتەو ھاو دەدانی دەكاتەو، بەلام كە بۆی دەرگەوتەو كانگایەكە ھەك كانی و سەرچاوەی بەردەوام، لێی ھەرگرتۆتەو، چونكە رێبازی پىتغەمبەر ﷺ لە ھەوەرگا و ناگرو ئا (الكلا والنار والماء) دا ئەوێ، كە خەلكى تێكرا تێياندا بەشداری، بۆیە ھەزى نەكردو، كە بەتەنیا بیداتە پیاویك و جیا لە خەلكى بۆ خۆی پاوانى بكات).

جا خۆنەری بەرێز!

لەمەو كە رابرد وەردەگیرێ، كە ھەموو ئەو جۆرە كانزایانەى، كە خەلكى بەگشتى ئاتاجیان و پێویستی پێیان دەبێ، دروست نیە بكرێنە مولكى شەخسى و تاییەتى و پێویستە ھەر لە ژێر رێنێ دەولەتى ئىسلامی و خواوەنیتی گشتى و مسولماناندا بمینیتەو، بۆ وێنە: ئاسن، گاز، خۆی... ھتد.

ناشكراشە كە ئەم راوێچوونە لەسەدا سەد لەگەڵ رێپەر (اتجاء) ى گشتى ئىسلامدا دەگونجێ، كە وێرەى دانھێنانى بە خواوەنایەتى تاكى (الملكية الفردية) دا لەبەرئەوێ داخوازیەكى سروشتییە لە فێطرەتى ئىنساندا، ھەمیشەش ھەول دەدات، كە چىنایەتى و قىس و پىس دروست نەبێت، ھەر بۆیەش ئەك ھەر كانزایەكان بەلكو سەرچەم سەرچاوە سروشتی یەكانیشى كردوون بە مولكى گشتى خەلكى: ھەك پىتغەمبەر ﷺ فرمویەتى: ((ثلاث الناس فيهم شركاء: الماء والكلا والنار) رواه أبو داود وفي رواية: (الملح)، واتە: سێ شت خەلكى تێياندا ھاوبەشن: ئاو و ھەوەرگا و ناگر، لە پیاوێ تێكیشدا (خۆی) ش.

ئەجا ناشكرايە لە پۆژگار و سەردەمى پىتغەمبەرى خوادا ﷺ، زیاتر ئەو جۆرە شتانە خەلكى بەگشتى سوودیان لێ وەرگرتوون، بۆیە تەنیا ئەوانەى باس كردو، نەگەرنا ھەر شتیكى دیکەش خەلكى ھەك ئەو چوار شتانە: (ئاو و ناگر و ھەوەرگا و خۆی) پەکیان لەسەرى بكەوێ، ھەمان حوكمیان دەبێ.

وہ ئەو پايەى مالکىيەکان دەريارەى کانزايەکان — کە دەپى بە مولکى گشتى بهیلتەنەو — تەنیا رای ئەوان نیە، بەئکو لە ئەنجامى لیتۆیۆنەوێى ئەو مەسەلەىەو گەپان و پشکینەندا بۆم دەرکەوت، کە ئەو رایە زۆریەى زانیان پەسەندیان کردووە! بۆ وێنە:

(شافعی) لە کتیبى (الأم) دا نووسیویەتى^(١): (وَأَصْلُ الْمَعَادِنِ صَنْفَانِ: مَا كَانَ ظَاهِرًا كَالْمِلْحِ فِي الْجِبَالِ تَتَابَعَهُ النَّاسُ، فَهَذَا لَا يَصْلُحُ لِأَحَدٍ أَنْ يَقْطَعَهُ بِحَالٍ وَالنَّاسُ فِيهِ شُرْعٌ، وَهَكَذَا النَّهْرُ وَالْمَاءُ الظَّاهِرُ وَالنَّبَاتُ فِيمَا لَا يَمْلِكُ لِأَحَدٍ، وَقَدْ سَأَلَ الْأَبِيضُ بْنُ حِمَالٍ النَّبِيَّ ﷺ أَنْ يَقْطَعَهُ مِلْحٌ مَأْرَبٌ فَأَقْطَعَهُ آيَاهُ أَوْ أَرَادَهُ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّهُ كَالْمَاءِ الْعَدْلُ فَقَالَ: فَلَا إِذْنَ، قَالَ: وَمِثْلُ هَذَا كُلُّ عَيْنٍ ظَاهِرَةٌ كَنْفَطٌ أَوْ قَيْرٌ أَوْ كَبْرِيْتُ أَوْ مِيَا أَوْ حَجَارَةٌ ظَاهِرَةٌ... فَهُوَ كَالْمَاءِ وَالْكَلْأِ، النَّاسُ فِيهِ سَوَاءٌ)، واتە: وە کانزایەکان لە ریشەدا دوو جۆرن — جۆریکیان —: ئەوێیە کە ئاشکرایە وەك خۆیى چیاىەکان کە خەلکى خۆیى لى دینن، ئەمەیان ناگونجی هیچ کەس بە تەنیا بۆى دابەری و خەلکى بە گشتى لى دەبنەوێە بۆ خۆیان، هەر وەها پروبار و ئاوى ئاشکرا و رووەکێک، کە ناکریتە مولکى هیچ کەس، وە (أبييض بن حمال) داواى لە پیغەمبەر ﷺ کردووە، کە خۆی مەترەبى بدات و ئەویش بۆى دابەریو، یان ویستوویەتى — بۆى دابەری — بەلام کە پیتی گوتراوێ: ئەو خۆیە وەك ئاوى کانى و سەرچاوێ وایە، فەرموویەتى: کەواتە: نابێ، گوتوویەتى — واتە شافیعی —، هەر وەها هەر سەرچاوێە کى دیکەى ئاشکرا وەك: ئەوت، یان قیر، یان گۆگرد (کبریت)، یان مۆمیا^(٢)، یان بەردێکى ئاشکرا.. هەمان حوکمیان هەیدەو، وەك ئەو ئاوو ئەوەرگایە وان، کە خەلکى تییاندا یەكسانن.

(١) بېروانە: (الأم)، ج ٢، ص ١٣١.

(٢) مۆمیا ماددەىەك بوو لە جەستەى مردوان دراوێ تاكو لە پزین و گۆپان پارێزراوین، بېروانە: (المعجم الوسيط) و (المنجد) و شەى (موم).

ہمدردہا خواہنی کتیبی (نہایہ المحتاج إلى شرح المنهاج)، کہ شافعی مذهبہ
لہو بارہوہ نو سیویہ تی^(۱): (ان المعدن الظاهر وهو ما يخرج بلا علاج كنفظ أو
کبریت، لا يملك ولا يثبت فيه إختصاص بتحجير ولا إقطاع..)، واتہ: کانزای
دیارو بہرچاو کہ بریتہ لہوی بہی پرنج و زہمت دہردہ ہینری، و ہک نہوت و
گژگد، ناکریتہ مولکی تایبہت و دروست نیہ بہوی شورہ بژگدن و داپرنہوہ
پاوان بکری...

ہمدردہا مہذبہی حنبہلیی ہمان پای ہدیہ، و ہک خواہنی (المغنی)
نوسویہ تی^(۲): (مسئلة: ولا يجوز بيع كل ماء عذّ، كماء العيون ونقع البئر
والبركة، والمعادن الجارية من القار والملح والنفط، ولا ما ينبت في أرضه من الكلال
والشوك ومن أخذ منه شيئاً ملكه)، واتہ: وہ فروشتنی ہر ناویکی بہردہوام
دروست نیہ، و ہک ناوی کانی و سہرچاوان و ناوی پاوستای بیرو گژماو، ہمدردہا
کانزایہ بہردہوامہ کانی و ہک قیر^(۳) (زہفت) و خوی و نہوت، دیسان نہو لہوہرو
دپرکھی، کہ لہ زہوی یہ کہیدا دہروئی دروست نیہ بیفرؤشی۔ وہ ہر کہ سیٹک
شتیکی لی دہستگیر کرد، ہی خویہ تی۔

(أبو الحسن الماوردي) يش لهو بارہوہ گوتویہ تی^(۴): (وأما إقطاع المعادن وهي
البقاع التي أودعها الله تعالى جواهر الأرض، فهي ضربان: ظاهرة وباطنة، فأما
الظاهرة فهي ما كان جوهرها المستودع فيها بارزاً، كمعادن الكحل والملح والقار
والنفط، وهو كالماء الذي لا يجوز إقطاعه والناس فيه سواء.. وأما المعادن الباطنة

(۱) پروانہ: (نہایہ المحتاج)، ج ۵، ص ۳۴۶.

(۲) پروانہ: (المغنی)، ج ۴، ص ۲۱.

(۳) وشہی (قار، قیر، زفت) ناون بڑیک شت، کہ ناوا پیناسہیان کردہ: (مادۃ سودا = صلبۃ تسلیہا
السخونة..) پروانہ: (المعجم والوسیط) ص ۳۹۵، واتہ: ماددہیکہ کی پڑشی پڑقہ کہ گدرمی شلی
دہ کاتہوہ.

(۴) پروانہ: (الأحكام السلطانية والولايات الدينية)، ص ۳۰۵-۳۰۶.

فهي ماكان جوهرها مستكناً فيها لا يوصل اليه الا بالعمل» كمعادن الذهب والفضة والصُّفَر والحديد... وفي جواز إقطاعها قولان: أحدهما: لا يجوز كالمعادن الظاهرة وكل الناس فيها شرع، والقول الثاني يجوز..)، واته: به لام بؤ دابرين و به خشيني كانگايه كان، كه بریتين لهو جیانی، كه خوی بهرز نهو کانزایانهی تیدا داناون، نهوه دوو جۆرن: دیارو پنهان، دیاره کان نهوانه كه ناشکراو بهرچاو بن، وهك کانزایه کانی کل و خوی و زهفت و نهوت، نهو» حوکمیان وهك نهو ثاوه وایه، كه دروست نیه بؤ هیچ که سیک دابیرین و^(۱) خه لکی تیاندایه کسانن... به لام کانزا پنهانه کان، كه بریتین لهوانه ی له نیو زهوی شارراونهوه به نیش و پهنج نه بی دهستگیر ناکرین، وهك کانزایه کانی زیرو زیوو مسی^(۲) زهر دو تاسن، وه دهر باره ی دروستبوونی دابیرینی، دوو قسه هه ن: یه کیان نهویه، كه دروست نیهو وهك کانزا دیاره کان وانو سهرجم خه لکی بویان هه یه لییان بیهن، قسه ی دووه میس نهویه، كه دروسته..

ههروه ها نه م پایه پای سهرجم شهر عزانانی شیعه شه وهك خواهنی کتیبی (اقتصادنا) له ژماره یهك له زانان و شهر عزانانوه هه یه ناویه تی^(۳).

بؤیه ش به پیوستم زانی» كه نه م مه سه له یه باش پروون بکه مه وه، چونکه بیگومان کانزایه کان به ناشکراو پنهانیانوه له پوژگاری نیمه دا پوژگاری یه کجار کاریگه له ژیان و گوزهرانی خه لکیدا ده گپن، به تاییه ت: نهوت و گازو خه تووزی به رد، جا گوتم با بزانی كه زانوا پی شه وایانمان هه رچه نده له پوژگاری خویاندایه گرنگی و

(۱) وشه ی (اقتطعة اقطاعا) واته: پارچه یهك زهوی بؤ دابری و پی به خشی، پیوسته بزانی، كه نه م وشه یه له فیهی نیلایا هیه چ به یوهندی به پوژیمی ده به گایه تی (اقطاعی) یه و، كه له ولاتانی نه وریاو له سه ده کانی نیو راست باو بووه.

(۲) به روانه: (المعجم الوسيط)، ص ۵۱۶، كه گوتویه تی: (الصفرة: النحاس الاصفر).

(۳) به روانه (اقتصادنا)، ص ۴۵-۴۵۲، كه له هه ركام له (العلامة الخلی) و (السید العاملي) و خواهنی کتیبی: (مفتاح الكرامة) و نهو مه سه له یه یه ناوه، نو سه ری (اقتصادنا) ش، (محمد باقر الصدر).

بایہ خی نہو کانتزایانہ یان وەك ئیمە بۆ دەرئەكەوتو، بەلام لە سۆنگە ی چاک تیگە یشتیان لە قورئان و سوننەت و پێساو یاساکان (الدساتیر و الأحکام) ی شەرع، چەندان سەدە پیش شارەزایان و ئابووری ناسانی دوا ی خۆیان کەوتوونەتەو و بیروکە (فکرة) ی خۆمائی کردن و گشتیی کردن (تامیم) ی سەرچاو و سروشتیەکان (المنابع الطبیعیة) یان ئەک هەر خستۆتەرپوو، بەلکەر وەك بریارێکی شەرعیی راگەیانندو.

۳- مەرجەکانی زەکات لێ دەرکرانی کانتزایەکان:

هەرچەندە وەك لە لاپەرەکانی پێشوو دا خستمانەپوو پای زۆربە ی زانا و شەرعزانان ئەویدە، کە کانتزایەکان هەر مولکی گشتی خەلکی بن و نەکرێنە مولکی تایبەت و شەخسی، بەلام بە هەر حال، ئەگەر لەبەر هۆ ھۆیکە بوو کرانە مولکی تایبەت، ئەو مەرجەکانی زەکات لێدانیان ئەمانەن:

بێجگە لە (أبوحنيفة) و ھاوئەکانی زۆربە ی ھەرە زۆری زانایان، کە (مالك و شافعی و احمد و إسحاق) یان لەنێودان، رایان وایە کە گەشتنە (نصاب) مەرجە^(۱)، بەلام سالا بەسەردا سوورپانەو، ئەو بێجگە لە (اسحاق و ابن المنذر) هیچ کام لە زانایان بە مەرجیان نەگرتو و دەلێن: پێویستە راستەوخۆ پاش دەستگیرکرانی کانتزایەکان زەکاتیان لێ بدری^(۲).

دیارە مەرجەکانی دیکەش وەك قەرزدار نەبوون، ناتاج نەبوون بۆ دا بینکردنی پێداویستیە بنەرەتیەکان، ئەو هەر پێیستەن، وەك باقی جۆرە زەکاتدانەکانی دیکە.

(۱) بیوانە: (المغنی)، ج ۲، ص ۶۱۸-۶۱۹، وە (نیل الأوطار)، ج ۴، ص ۲۱۱.

(۲) بیوانە: (المغنی)، ج ۲، ص ۶۱۹.

۴- زه کاتی وهرگیراو له کاتزایه کان له کویدا صرف ده کری؟!

لهم مهسه له یه شدا زانایان جیاوازن، ههرچی (مالك و احمدو شافعي)ین: - به لام شافعی قسه ی دیکه شی هیه - ده لئین: وهك زه کات به سهر شه وهشت جور ه که سانه دا دابهش ده کری، که خوی پروه ردگار دیاری کردوون، به لام (أبوحنيفة) پای وایه، که وهك (فیء) ههئس و که وتی له گهئ ده کری و ده خرینه خه زینه ی ده ولته وه^(۱)، وه شافعییه کان پایه کی دیکه یان هیه که ده لئین: نه گهر پینج یهك (۵/۱) مان وهرگرت، نه وهك (فیء) حیسابی بو ده که یان، به لام نه گهر چل یهك (۴۰/۱) بوو، نه وهك زه کات دابهش ده کری^(۲).

۵- نایا دۆزه ره وه ی خه زنه و ده ره یته ری کاتزا مسوئمان بن، یان کافر ههر یه که

هوکمیان هیه؟!

یئجگه له (شافعی) سه رجهم زانایان پایان وایه، که کافرو مسوئمان له مه سه له ی زه کات لیدانی خه زنه و کاتزا کاندایه کسان^(۳)، به لام (شافعی) ده لئیت: بابای (ذمی) هیچی لی وهر ناگیر^(۴)، دیاره پای جه ماوهریش به هیزتره، چونکه دهقی (وفي الرکاز الخمس) حوکمیکی گشتیه و به بی به لگه نابی هیچی هه لاویرین و به لگه یه کی نه وتوش نیه^(۵).

تیبینی: به به لگه ی شه فرموده یه ی، که (نسائی) له (عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده) یه وه گپراویه ته وه و پیشت هینامان، خه زنه به پینچه وانده ی کاتزاه له

(۱) پروانه: (نیل الاوطار)، ج، ۴، ص ۲۱۱.

(۲) پروانه: (المجموع)، ج، ۶، ص ۸۳.

(۳) پروانه: (المغنی)، ج، ۲، ص ۶۱۶.

(۴) پروانه: (المجموع)، ج، ۶، ص ۸۳، (ذمی) یش کافریکه له وئیر سایه ی ده ولته ی نیسایمیدا ده وئیت.

(۵) پروانه: (المغنی)، ج، ۲، ص ۶۱۶-۶۱۷، وه پروانه: (نیل الاوطار)، ج، ۴، ص ۲۱۱.

زەوى ھەركەسىڭدا - مەسۇلمان بى، يان نا - دۆزىيەو، دەبىتتە مەلۇكى
خاۋەن زەۋىيەكە دۆزەردەكەى ئابىتتە خاۋەنى.

جا خۇنەرى بەرپىز!

ۋەك پىشتىرىش ئامازەمان پى كەردە، خوا پىشتىوان بى لە بەندى دوۋەمدا، كە
بەناۋونىشانى: (چەند تىيىنىيەكى گىرگ دەربارەى زەكات دان)، لە دوو توتى
چوار باسو چلو نۆ وردە خالو تىيىنى گىرگدا، ھەموو ئەو مەسەلانى، كە
پىتۈستە بىرئىنەپرو، كە زۆرىيە پەيۋەستى بەم بىرگەى چوارەمەو، دەياغەينەپرو، بە
ھىۋاى ئەو، كە لە ئاكامدا بتوانىن ۋەك شايستەى دوۋەمىن دروشمى خواپەرستى و
سىيەمىن پايدەى ئىسلامە، لە زەكات ھالى بىنو پىي شارەزابىن.

پىنچ: زەكات بەكىۋ كى دەردى ۱۹

خۇنەرى مەسۇلمانى بەرپىز!

كۆكەردەۋى زەكات چەندە گىرگەو بايەخداربى، بەبى دابەشكەردى بە شىۋەيەكى
دادگەراندە گەياندنى بە دەست خاۋەنە شايستەو پى شىۋەكانى خۇى، ھەر دەبىتتەو
بە ھىچ! بۆيە ئىسلام زۆر گىرگىيە ۋە مەيەتى بۆ چۆنىەتى دابەشكەردى زەكات
داۋەو خاۋى دادگەرەو كارەبە، ئەۋكارە گىرگەى تەنەت بۆ پىتەمبەرى خۇشى
بەجى نەھىشتەو، بۆ خۇى بە تايىبەت ئەو جۆرە كەسانەى دىارى كەردون، كە
پىتۈستە پىيان بەردىۋ بە دەستىكى ئەمىن و پاك تەسلىمىيان بەرى.

جا ئەو جۆرە كەسانەش بە دەقى ئايەتى قورئان ھەشت (۸)ن، بەلام بە گىشتى
دوۋ جۆرن:

أ- ئەۋانەى كە پىتۈستىيان بە ھاۋكارىي كران و يارمەتى دران ھەيە، كە: ھەۋارو
نەدارو قەرزدارو كۆيلەو پىپوارن.

ب- ئەوانەى كە مسوئلمانان پىئوستيان بە رەنج و كۆشش و ھاوكارىيان ھەيدە، كە: دەرپاگىراوان (المؤلفة قلوبهم) و كارىبە دەستانى كۆكردنە ھەى زەكات (العاملين عليها) و جەنگا ھەران و تىكۆشەران و خزمەتگوزارانى پىبازى خوا (في سبيل الله). كەواتە: ھەك زانايان^(۱) گوتوويانە: زەكات بە دوو جۆرە كەسان دەدرى:

يەكەم: كەسەك كە پىئوستى بە ھاوكارىى مسوئلمانان ھەيدە.

دووەم: كەسەك كە مسوئلمانان پىئوستيان بە ھاوكارىى ئەو ھەيدە، ئاشكراشە كە: ھەژارو نەدارو قەرزدارو كۆيلە و پىبوار، لە جۆرى يەكەم، دەرپاگىراوان، كارىبە دەستانى كۆكردنە ھەو دابەشكردنى زەكات، جەنگا ھەران و خزمەتگوزارانى رىي خواش، لە جۆرى دووەم، ھەرچەندە (في سبيل الله) ھەك دوايى لە كورتە باسەككى سەربەخۆدا پروونى دەكەينە ھە، چەمك و واتايەكەى فراوانەو سەرجەم ئەو بەرژە ھەندىيە گشتىيانە دەگرىتە ھە، كە كۆمەلگا پىيان ئاتاجە.

جىي سەرنجە كە خەى كاربەجى، زەكات پىي شىاوانى (كە ھەشت جۆرن) بە دوو جۆرە تەعبىر باس كەردوون:

أ- چوارىان كە: (اللفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم) ن پىتى لام (لەى خستۆتە پىشيان، كەواتە: زەكاتە كە بە شىئو ھەك دەياندرىتى كە بىيئە مەلكى خۆيان، چەنكە لام بۆ بەخا ھەن كەردن (تەملىك) ھە.

ب- چوارەكەى دىكەشيان كە (في الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل) ن، پىتى (لە) (في) يان خرا ھە پىش، كە ماناى (ظرفية) دەگەينە، كەواتە: بۆ ئەمان ئەو ھەندە بەسە، كە زەكاتە كە لە بەرژە ھەندىياندا بەكاربەيتى، ھەرچەندە تەسلىمىشيان نەكرى.

(۱) ئەوە قەسى (ابن قيم الجوزية) يە، پەوانە: (زاد المعاد في ھەى خىر العباد)، ج ۲، ص ۹.

بهائی نهوانه زه کاتیان پی دهشی و په وایه بیاندریتهی نهو ههشت جوړه کهسانه،
که خوی دادگهرو کاربه چی دیاری کردون:

■ ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُعْمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةُ قُلُوبُهُمْ
وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (التوبة ۶۰)، واته: ینگومان زه کاته کان ته نیا بؤ هه ژاران و
نه داران و نهوانه کوی ده که نه ووه دل پاگیراوان و نهو کویلانهی دهیانه وی خویان
نازاد بکه نه و قهرزداران و له پتی خوادا تیگوشاوان و پیوار-ه کان-ه، له لایه نه خواوه
پتویست کراوه، وه خوا زاناو کاربه چی یه. (زیاد بن حارث الصدائی) ش خوا لیی
پازی بی دهئی: چوومه لای پیغه مبهری خوا ﷺ و پدیمانم له گه ل بهست (مبهستی
مسولمان بوونه)، جا پیاویک هات و پیی گوت: له زه کاتی بهشم بده! نهویش
فهرمووی: ((إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرْضَ بِكُمْ نَبِيٍّ وَلَا غَيْرَهُ فِي الصَّدَقَاتِ، حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ،
فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ، فَأَنْ كُنْتَ مِنْ تِلْكَ الْأَجْزَاءِ أُعْطِيَتْكَ)) رواه ابوداود، واته:
ینگومان خوا به حوکمی پیغه مبهرو غهیری ویش له بواری (دابه شکردنی)
زه کاته کاندا پازی نه بووه، ههتا خوی حوکمی تیذا کردوه بؤ ههشت بهشان (که
دهدرین به ههشت جوړه کهسان) دابهشی کردوه، جا نه گهر توش له یه کیک لهو
ههشت بهشانه بی نهوه ده تدهمی. (نه گهرنا ههقت نیو گلدهی مه که).

نیستاش با پیناسیه کی کورتی هه ر کام لهو ههشت جوړه کهسانه بکه نه، که به
دهقی فهرموودهی خوی زاناو دادگهرو، پیجگه لهوان زه کات به که سی دیکه ناشی:

۲۰۱: الفقراء والمساكين (هه ژاران و نه داران):

که یه که میان کوی (فقیر) هو دووه میان کوی (مسکین) هو، ماناشیان زور له
یه که وه نزیکه، ته نانهت هه ندیک له زانایان ده لپن هاو واتا (مترادف)ن، به لام نهو
پایه بی هیزه واپی ده چی نهو لیکن دانه ویه راست و ته واپی، که ده لپ (فقیر) و

(مسکین) ہمدوویکیان دہستیان کورتہو نہ دارن، بہ لّام (فقیر) ہدرہیچی نیہ پیّی
 بڑیہت و (مسکین)یش شتیکی ہدیہ، بہ لّام بەشی ناکات، ہدر بڑیہش من (فقیر)م
 بہ ہڈارو (مسکین)م بہ نہ دار لیکنانہوہو کردوومنہ کوردی، چونکہ پیّم وایہ لہ
 بہ کارہینانی کوردانیشدا ہڈار شپرزہ حائثر لہ نہ دار، دہشگونجی ویتپای بہ
 (فقراء) دہست پیگردنی خوی کاربہ جی، پستہی: ﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ
 لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ...﴾ (الکھف) بکریّتہ بہ لگہی تہوایی
 قسہ کہ مان، چونکہ تہو کڑمہ لہ گہل ہہ بوونی (کہشتی)یشدا ناویان بہ
 (مساکین) ہاتوہ، کہواتہ: (مسکین)یش موحتاج و دہستکورتہ بہ لّام شتیکی کہ می
 ہدیہ و کیفایہتی ناکات، بہ پیچہوانہی (فقیر)ہوہ، کہ ہڈاری کاری کردوہ سہر
 برپڑی پشتی و یہ کجاری پەکی کہوتوہ^(۱).

۳- العاملین علیہا (کاربہ دہستان و کۆکەرہوانی):

کہ تہو کریکارو کاربہ دہستانہن، کہ لہ لایہن دہولتہ تہوہ تہرخان دہکریّن بۆ
 کۆکردنہوہی زہکات و مشوورو لیّ خواردنی و تہسلیم بہ خەزینہی دہولت کردنی و
 دابہشکردنی و .. ہتد.

دیار تہمانہ تہگەر دہولتہ مہندیش بن ہدر دہگونجی و مووچہیہ کی دیاری
 کراویشیان بۆ دہبریتہوہ لہ بہرانبہر کارہ کہیاند، پیغہ مہبری خوا ﷺ لہو بارہوہ
 فہرموویہتی:

* ((عن أبي سعيد رضی اللہ عنہ أن النبی ﷺ قال: لا تحل الصدقة لغني إلا لخمسة:
 لعامل علیہا، أو رجل اشتراها بماله، أو غارٍ في سبيل الله، أو مسكينٌ تُصَدَّقَ
 علیہ منها فأهدى منها لغني)) رواہ أحمد وأبو داود وابن ماجه والحاكم وقال:
 صحيح علی شرط الشيخین، واتہ: زہکات بۆ ہیچ دہولتہ مہندیک حد لّال نیہ، مہگەر

(۱) بیوانہ: (معجم مفردات الفاظ القرآن)، ص ۶۴۲، وشعی (فقر).

بۇ پېتىنچ كەسان: كارىبە دەستىك كە كارى تېدا دەكات، يان پىاويك كە بە مالى خۇزى كېيىبە تەو، يان قەرزدارىك، يان جەنگاۋەرىك لە رىي خوادا، يان نەدارىك، كە لە زەكات پىتى دراۋە ۋە ئىش بۇ دەۋلە مەندىك لىي دەكاتە دىارى.

۴- المؤلفۈ قلوبهم (دېراگىراۋان):

ئەمانىش شەرىع زانان كەردوويانن بە دوو بەشەو:

أ- مسولمانانىك كە دەۋىستىرى دىيان پابگىرىۋ ھان بىرىن ۋە بەھىزىكرىن، ئەمانىش چەند جۆرىكن^(۱).

ب- كافرو بى پروايانىك، كە يان بۇ سەرنج پاكىشانىان، يان بۇ دوورخستەنەۋى خراپەۋ زىيانىان زارىان شىرىن دەكرى، جا ھەرچەندە لەۋبارەۋ، كە ئايا ئىستاش دروستە لە مالى زەكات بە مەبەستى سەرنج پاكىشان ۋە دېراگرتن بىرى بە كافران، يان نا؟! لەنىۋ زاناياندا مشتومپو پاجىيى (اختلاف) ھەيە، بەلام ۋەك لىكۆلەرەۋ پۇچۋەكان گوتوويانە: ئىستاش ئەۋ دەرگايە بۇ حوكمرانى مسولمان ھەر ئاۋەلەيە ھەر كاتىك دوۋچارى ئەۋ ھەلومەرچە بوون، كە پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەۋ ھەلۋىستەي تېدا نواندە، ئەۋانىش بۇيان ھەيە، مادام داينىكرىنى بەرژەۋەندىيەكى گشتى، يان لابرەنى زىيانىكى سەرەكى بۇ ئىسلامو مسولمانانى تېدا بى^(۲)، بەلام بىگومان ئەم پەفتارە ۋەك ھەر ھەلۋىستو پەفتارىكى دىكەي گەرەۋە گرنگ، پىۋىستە لەسەر بىچىنەي پايۋى مشور خۇزان ۋە دۋا ھەلسەنگاندن ۋە خەشەۋ پلان دانان پىت، ئەك بە پىتى مىزاج ۋە بۇچوۋنىكى شەخسى ۋە تاقپەۋانە.

(۱) پروانە: (فقہ السنە)، ج ۱، ص ۵۲۶.

(۲) پروانە: (فقہ السنە) ج ۱، ص ۵۲۹، كە لە (رشيد رضا) ۋە ئەقلى كەردە، ۋە پروانە: (نيل الأوطار) ج ۴، ص ۲۳۴.

۵- وفي الرقاب (كۆيله ژۆر دەستهكان):

ئەمانىش كەسانىڭ، كە لە ھەل و مەرجىڭى ئاتاساىى ۋەك جەنگدا نىرى كۆيلايەتى يان دەچىتە سەرشان، جا لە سۆنگەى ئەۋە، كە خۋاى پەرۋەردگار ھەز ناكات بەندەكانى بىتجگە لە خۆى بەندە ۋژۆر دەشتى ھىچ كەس بن، كە بىگومان بەندايەتى و ملكەچىيان بۆ خواش ئەۋپەرى عىززەت و سەربەرزىى و ئازادى تىدايە، لە زۆر پىتگاۋە نەخشەى پزگار كەردنى كۆيله كانى كىشاۋە بەرنامەى بۆ داناۋە، كە گەنگەرتىنى ئەۋ پىشانەش تەرخان كەردنى ھەشت يەكى زەكاتى ھەموو مەسۇلمانانە بۆ كەپنەۋە و ئازاد كەردىيان، ئىنجا ۋەك زانايان پەرويان كەردۆتەۋە، ۋشەى (وفي الرقاب) ھەم ئەۋ كۆيلاۋە دەگەرتتەۋە، كە راستەۋخۆ بە پارەى زەكات دەكەپرىن و ئازاد دەكەرتن، ۋە ھەم ئەۋانەش، كە پىتيان دەگوترى (مكاتب) و لەسەر ئەندازەيەك مالّ لەگەلّ خاۋەنەكانيان رىك كەوتوون، كە پەيداى بكن و پزگاريان ببى، كە ئەمانىش لە پارە مالى زەكات ھاۋكاريان دەكەرتى^(۱).

۶- الغارمون (قەرزداران):

ئەمانىش كەسانىڭ، كە كەوتوونە بن بارى قەرزو قۆلەۋە توۋاناشيان نىە قەرزەكانيان بەندەۋە، جا ھەيانە بەھۆى بەلاۋ گەرتارىيەكەۋە ئىفلاسى كەردە، ھەشيانە لە سۆنگەى صۆلح كەردن و رىكخستەۋەى دوو كەس، يان دوو كۆمەلى ناكۆكەۋە دوۋچارى قەرزدارى بوۋە، ۋە ھەشيانە بەھۆى خرابەكارىى و لادانەۋە لات كەوتە، بەلام پاشان تۆبەى كەردەۋە گەپراۋەتەۋە سەر جادەى شەرع، ھەموو ئەمانە بۆيان پەۋايە زەكاتيان بەرتىتى ھىندەى ئەۋەندە، كە قەرزو قۆليان لەكۆل بىتتەۋە.

(۱) (مالك وأحمد بن حنبل وأبو شور وأبو عبيد وابن المنذر وبخاري) پای يەكەم و (ليث وشوري) و ھەنەفییەكان و شافعییەكانىش، پای دوۋەمیان دەربارەى مانای (في الرقاب) ھەلبۇاردە، پەروانە: (نیل الاوطار)، ج ۴، ص ۲۳۴-۲۳۵.

۷- في سبيل الله (له پىي خوادا):

زانايان لەوبارەو، كە ئايا مەبەست لە (في سبيل الله) چىدو پىيويستە ئەو بەشەى زەكات بدرى بە كى؟ پايان جىاوازەو بەگشتى لەوبارەو پىنج پايان هەن:

يەك: كە پاى زۆرىدى هەرە زۆرى زانايانە، دەئىن مەبەست لە (في سبيل الله) بەس جەنگو جىهادەو پىيويستە ئەو هەشت يەكەى جىهاد تەنيا بدرى بە جەنگاوەرانى ئىسلام، ئەو پاى (أبو حنيفة وأبو يوسف وشافعي ومالك وثورى وأبو شور وابن المنذر) و قسەيەكى هەركام لە (أحمد) و (إباضية) كان و (إمامية) كانەو (ابن حزم) يەسەندى كردو^(۱).

ديارە بە مەرجىك لە (بيت المال) مووچەى تايەتايان بۆ نەپراپىتەو، ئەگەرنا نا مادام مووچەيان بۆ تەرخان كرابى، ناياندرىتى.

ئىنجا زۆرىدى زانايان پايان وايە، كە جەنگاوەران (مجاهدين) ئەگەر دەولەمەندىش بن هەردەبى ئەو بەشەى زەكاتيان بدرىتى^(۲)، بەلام (أبو حنيفة) پاى وايە، كە ئەگەر باباى جەنگاوەر (غازي) نەدار نەبوو نايدرىتى^(۳)، بەلام بىنگومان پاى زۆرى بەهێزترە، چونكە باباى موچايد ئەگەر نەچىتە جەنگو جىهادىش مادام هەزارو نەدارو قەرزدارو... هتد بى زەكاتى هەر دەكەوى، ئىنجا وەك پىشتريش باسما كەرد، پىغەمبەرى خوا ﷺ چەند كەسىكى جىاكرۆتەو^۱ لەوەى، كە لەبەر دەولەمەندىي زەكاتيان پى نەشيت، كە يەكەيك لەوانە باباى جەنگاوەرە!

(۱) بىروانە: (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص ۵۲-۵۳، د. محمد عبدالقادر أبو فارس.

(۲) بىروانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۹۳.

(۳) هەمان سەرچاوەى پىشوو.

دوو: كە پايەككى (أحمد) و (زيدية) و (امامية) كانیسه، ده‌لێن: مەبەست له (في سبيل الله) جيهاد و حج و عومر» كردنه^(١).

سێ: كە پای (محمد بن حسن الشيباني) يه ده‌لێن: مەبەست له (في سبيل الله) به‌س ئەوانەن كە ده‌يانەوێ حج بکەن^(٢).

چوار: ئەمیش كە پای هەندێك له شەرعزانان (فقهاء) ه^(٣)، ده‌لێن: (في سبيل الله) قوتاييانى زانيارىيه شەرعىيه‌كانه.

پێنج: كە پای ژماره‌يه‌ك له زانايانى پيشين و شەرعزانانو ژماره‌يه‌ك له زانايانى هاوچەرخيش په‌سه‌نديان كرده، — كە دواى ئاماژه‌يان پێ ده‌كەين— ده‌لێن: مەبەست له (سبيل الله) به‌رژه‌وه‌ندييه گشتىيه‌كان (المصالح العامة) ه، واته: هەموو ئەو كارو چالاكى و خزمەتگوزاريانەى، كە خەلك و كۆمەلگا به‌ گشتى بۆيان ئاتاجن و پێويستيان پێيان هەيه، وه‌ك دروستكردنى مزگه‌وت و خەسته‌خانه‌و چاك‌كردنى رێ و بان و پرد و جيهاد و به‌ره‌نگارى و پاراستنى ولات و... هتد.

جا له‌به‌رئەوه‌ى منيش ئەم پايەم به‌لاوه په‌سه‌ندترو پاست تهر، به‌ پێويستى ده‌زانم سەر‌ه‌تا ئەو زانايانەى، كە لايەنگرى ئەم پايەن ئاماژه‌يان پێ بکەم، پاشان به‌لگه‌كانى ئەم پايە بجه‌مه‌روو، وه‌ له‌ كۆتاييدا وه‌لامێكى كورتى به‌لگه‌ى پايە‌كانى ديكه‌ش به‌ده‌مه‌وه:

أ- ئەو زانايانەى، كە پێيان وايه (في سبيل الله) برىتيه له به‌رژه‌وه‌ندييه گشتىيه‌كان:

(١) پروانه: (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص ٧٤، ٧٥.

(٢) سەر‌چاوه‌ى پيشوو، ص ٨٠، وه: (الفقه الإسلامى) ج ٢ ص ٨٧٤، ط ٣.

(٣) پروانه: (الروضة الندية)، ج ١، ص ٣٠٧، وه (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٣٢، وه (إنفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص ٨٢-٨٣.

یہ کہم: (فخرالدین الرازی) خواہنی (التفسیر الکبیر)، کہ نمیش له (القفال) وہ نہ قلی کردوہو نمیش له ژماره یه ک شعر عزانانہ وہ هیناویہ تی، کہ پریان داوہ، زہکات له هه موو کاروباریکی خیردا خه رج بکری، وهک: کفن کردنی مردووان و دروستکردنی قه لاو بورج و ناوہ دانکردنہ وہی مزگه وتہ کان... چونکہ فرموده ی خوا: (وفي سبيل الله) هه موویان ده گریته وه^(۱).

دوہم: (أبو عبيد) له (أنس بن مالك، الحسن البصري) یه وه هیناویہ تی، کہ گوتوویانہ: (ما أعطيت في الجسور والطرق فهي صدقة ماضية، قال اسماعيل: يعني أنها تجزي من الزكاة^(۲))، واته: نه وهی کہ ده درئ به پرده کان و پئ و بانہ کان خیریکی به رده و امه، نیسماعیل گوتوویہ تی: یانی نه وه وه بری زہکات ده که وئ.

سییم: (الکاشانی الحنفی) یش هه مان پای هدیہ، کہ گوتوویہ تی: (وأما قوله تعالى (وفي سبيل الله) فهي عبارة عن جميع القرب فيدخل فيه كل من سعى في طاعة الله وسبيل الخيرات إذا كان محتاجاً)^(۳).

چواره م: (زیدیه)^(۴) کان و (امامیه)^(۵) کانیش هه مان پایان هدیہ.

پینجهم: له زانایانی هاوچه رخیش هه رگام له (المراغي)^(۶) و (محمد رشید رضا)^(۷) و

(۱) پروانه: (التفسیر الکبیر)، ج ۱۶، ص ۱۱۳.

(۲) پروانه: (الأحوال) لأبي عبيد، ص ۷۵۸.

(۳) پروانه: (بدائع الصنائع)، ج ۲، ص ۹۰۷.

(۴) پروانه: (البحر الزخار)، ج ۳، ص ۱۸۱.

(۵) پروانه: (فقه الإمام جعفر الصادق)، ج ۲، ص ۹۲. هه روه ها بؤ (۲ و ۳ و ۵) پروانه: (انفاق الزكاة في المصالح العامة)، ص ۸۴-۸۶.

(۶) پروانه: (تفسیر المراغي)، ج ۱۰، ص ۱۴۵.

(۷) پروانه: (تفسیر المنار)، ج ۱۲، ص ۴۳۶، ۴۳۷.

(محمد شلتوت)^(۱) و (محمد عبده)^(۲) و (سيد قطب)^(۳) و (محمد أبو السعود)^(۴) و (أبو بكر الجزائري)^(۵) ھەمان پايان ھەيدەو پای (د. يوسف القرضاوي)^(۶) یش لە (فقه الزكاة) ھەکیدە ئێھەو نزیكە.

ب- بەلگەکانی ئەم پایە:

یەكەم/ ھیچ دەقیك لە قورئان و سوننەتدا نیە، كە بەشی (في سبيل الله) تايبەت كردبێ بە كەسێك، یان كۆمەلێك، یان شتیکی دیاری كراو ھەو، ھەر بۆیەش بە درێژایی میژوو، زاناو شەرعزانان لەوبارەو كێشەو مشت و مەریان ھەبوو، ئەگەر دەقیك لەوبارەو ھەبوایە مشت و مەرو راجیایی دروست نەدەبوو.

كەواتە: لە ھەموو پایەكان راسترو چاكتر ئەو ھەو، كە ھەك چۆن خوای كارەبەجێ ئەو دەقە بەگشتی و بە مۆتەقی فەرموو، ئێمەش ھەروەھا بیهێلینەو ھیچ مەرج و بەندیکی نەخەینەسەر، بەئێ دەتوانین بلیین: لە كاتیكدا مسوڵمانان پەکیان لەسەر جەنگ و جیھاد كەوتبێ، جەنگاوەران و پێداویستیەكانی جیھاد لە ھەموو شتیك و ھەر بەرژەو ھەندیکە دیکە گشتی لە پێشتن، ھەروەھا ھەر بۆیەش (مالك) گوتویەتی: (سبيل الله كثيرة، ولكني لا أعلم خلافاً أن المراد بسبيل الله ههنا: الغزو من جملة في سبيل الله)^(۷).

(۱) بېروانە: (الإسلام عقيدة وشریعة)، ص ۱۲۴.

(۲) بېروانە: (الفتاوى) للشيخ محمد رشيد رضا، ج ۹، ص ۱۰۴۹.

(۳) بېروانە: (العدالة الاجتماعية)، ص ۱۳۵، و (في ظلال القرآن)، ج ۳، ص ۱۶۷۰.

(۴) بېروانە: (خطوط رئيسية في الاقتصاد الإسلامي)، ص ۱۷.

(۵) بېروانە: (منهاج المسلم)، ص ۲۷۲.

(۶) بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۶۵۵-۶۶۹.

(۷) بېروانە (أحكام القرآن) لابن العربي، ج ۲، ص ۹۵۷.

دووەم/ (بخاري و مسلم و نسائي و أبو داود و ابن ماجه) له (بشير بن يسار) هوه خوا لىي رازى بى گىپراوىيانەتەوه، كه پىغه مبهري خوا ﷺ له حوشترى زهكات خوينى پياويكى ئەنصارىي داوه كه له خەبەر كوژراوه، جا دياره صولحو ناشتى نيوان مسولمانان بەرژەوه و نەدييه كى گشتى هەمويانەو (في سبيل الله) نەبى هيج كام له حەوت بەشەكانى ديكەى زهكات ناگرەنەوه.

سێيەم/ وهك زانايان گوتويوانە: ئەگەر سەرئەقى ئەوانە بەدين، كه زهكاتيان بۆ ديارى كراوه له دوو حالان بەدەر نين:

أ- پيوستيان به هاوكارىي مسولمانانه.

ب- مسولمانان پيوستيان پييانە، كه واتە هەر ئيش و كاروبارو بەرژەوه و نەدييه كى ديكەش ۛ كه مسولمانان بۆى ناتاج بن، هەمان حوكمى هەيه، هەربۆيه شه كه زۆربهى زانايان به دروست (جائز)يان داناهه كه مالى زهكات بەرژتە زانايان و دادوهران (قضاة) و قوتاييانى زانسته شەرعىيەكان، هەرچەندە تواناي كاسبى و بۆيو پەيدا كەردنیشان هەبى.

چوارەم/ وهك پيشتريش ئاماژەمان پى كرد: خواى پەرەردگار زهكات پىشيانوانى، كه هەشت جۆرن، كەردوونە دوو بەشەوه:

يەك: چواريان: (لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةُ فُلُوقُهُمْ) پيتى (ل) لاميان چۆتە سەرى، كه ماناى خاوەندارىتتى دەگەيەنئى و، له واقعيشدا ئەم چواره زهكاتە كه تەسليمى خۆيان دەكرئ.

دوو: وه چواره كەى ديكەيان: (وَفِي الرِّقَابِ وَالْغُرْمِمْ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ) پيتى (في)يان چۆتە سەرى، كه ماناى شوين بوون (ظرفية) دەگەيەنئى و ئەمەش ئەوهى لى دەفامرژتەوه كه ئەم چوار جۆرهيان مەرج

نیہ زہ کاتہ کہ تہ سلیمی خودی خویان بکری و تہ وندہ بدسہ، کہ
 بہرژہ وندیہ کانیانی پی دابین بکرتن، واتہ: تہ گہر کویلہ کہ نازاد بکری و
 قہرزدارہ قہرزہ کہی بڑ بدریتہ وہو، ریہوارہ بگہیہ ندریتہ وہ شوینی خوی،
 جا مادام وایی، (فی سبیل اللہ) ش ہموو تہو بہرژہ وندیہ گشتیانہن،
 کہ بہ جی بہ جی کردن و دابین کردنیان مسولمانان بہ گشتی بہ ہرہ مہند دہ بن و
 کہ لک و سود و ہر دہ گرن، دہ گریتہ وہ.

ج- کورتہ وہ لامیکی بہ لگہ کانی رایہ کانی دیکہ:

یہ کہم: جاری تہ وانہ کہ دہ لٹن وشہی (فی سبیل اللہ) تہ نیا جہنگاوہ رانی
 ری خواو پیڈاویستہ کانی جہنگ و جیہاد دہ گریتہ وہ، لہ بہرژہ وہی لہ
 بہ کارہینانی عورف و شہرعدا وشہی نابراو ہر تہو دہ گہیہ نی! لہ
 وہ لامیاندا دہ لٹین: جاری بہ کارہینانی عورف و عادت پیوہ گرتن ہیچ لہ
 حقیقتہی وشہو زاراوہ شہرعیہ کان ناگڑپی و ہیچ نیعتیباری پی
 ناگری، پاشان راست نیہ، کہ وشہی (فی سبیل اللہ) لہ بہ کارہینانی
 شہرعدا بہس جیہاد و جہنگ بگریتہ وہ، بہ لکو بہ سہرنجدانی و قورپان و
 سوننت بڑمان دہر دہ کہوی کہ وک پہ سہندمان کرد، وشہی ناوبراو
 ہرچی کاری خیر و چاکہ و بہرژہ وندی گشتی مسولمانانہ دہ یگریتہ وہ
 بہ بی جیاوازی، بابزانین چون؟!

* خوی بہ خشہر دہرباری مال بہ خشین لہ پیناوی خوادا فرموویہ تی:

﴿الَّذِينَ يُفْسِدُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا
 وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾
 البقرة ﴿۲۳۲﴾

* وہ دہریارہی ریٹازو بدرنامہی خوئی، کہ بہ (سبیل اللہ) ناوی ہیٹاوه
 فرمویہ تی: ﴿قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ عَن سَبِيْلِ اللّٰهِ...﴾
 ... ﴿١١﴾ آل عمران ﴿۱۱﴾

* ہدروہا فرمویہ تی: ﴿وَلٰنْ تُطْعَمَ اَكْثَرُ مَنْ فِی الْاَرْضِ یُضْلُوْكَ
 عَن سَبِيْلِ اللّٰهِ...﴾ ﴿١١﴾ الانعام ﴿۱۱﴾

■ وہ دہریارہی کوچ کردن له پی خوادا فرمویہ تی: ﴿وَمَنْ یُّهَاجِرْ فِی
 سَبِيْلِ اللّٰهِ یَجِدْ فِی الْاَرْضِ مُرَغْمًا کَثِیْرًا وَّسَعَةً...﴾ ﴿١٠٠﴾ النساء ﴿۱۰۰﴾

■ ہدروہا (سبیل اللہ) بہ مانای خیر و چاکہ ہاتوہ، وک خوی کاربہ جی
 فرمویہ تی: ﴿... وَالَّذِیْنَ یَکْزِبُوْنَ اَلَّذَہَبَ وَالفِضَّةَ وَلَا
 یُنْفِقُوْنَہَا فِی سَبِيْلِ اللّٰهِ...﴾ ﴿٣٤﴾ التوبہ ﴿۳۴﴾

جا ناشکرایہ بدپی ندم نایہ تہ، نگہر کہ سیٹک ہدمو سامانی خوئی
 بکاتہ خیر و چاکہو بیبہ شیئہ وہ بدپی نہوی بؤ جیہاد صہرفی بکات،
 ناگوئی بلین: مالہ کہی له پیٹاوی خوادا (فی سبیل اللہ) نہ بہ خشوہ!!

* ہدروہا (فی سبیل اللہ) بہ مانای خوا پی مہدست بوون (الإخلاص) یش
 ہاتوہ، وک لم فرمودہ یدہا دہ بینری: ((عن ابي موسى الأشعري رضی اللہ عنہ
 قال، سئل رسول اللہ ﷺ عن الرجل یقاتل شجاعة، و یقاتل حمیة، و یقاتل
 ریا، فای ذلک فی سبیل اللہ؟! فقال: من قاتل لتکون کلمة اللہ ہی
 العليا فهو فی سبیل اللہ)) رواہ البخاری و مسلم و أصحاب السنن.

کہواتہ: راست نیہ، کہ وشہی (فی سبیل اللہ) تابیہت بی بہ جیہادہ وہ،
 بہ لکو زور مہدست دہ گریٹہ وہو بہ گشتی و اتاو چہ مکہ کہی بریتیہ لہ

کردنی هەرچالاکى و جم و جۆلۆ و کارىكى خێر لەبەر خوا و لە پێناوى ویدا،
جا چ جیهاد بێت چ مال و سامان بەخشین بێت... هتد.

دووەم: ئەوانەش کە گوتوویانە مەبەست لە (فی سبیل الله) حەج و عومرە و
جیهادە، یان بەس حەج و عومرە، یان خزمەت کردنی ئەهلى زانستە.
هیچ بەلگەىەکیان بە دەستەوه نەبوو دەقانهش، کە پشتیان پێیان
بەستەوه، یان بێ هیژن و قسەیان لەسەرە، یان هەر هیئە دەگەیهێنە کە
وشەى ناوبراو ئەو جۆرە خوایەرستی و کارە خێرانە دەگریتهوه، بەلام کە
لەسەر ئەوان کورت هەلێ و لەواندا (حصەر) بێت، ئەو دەقانه نایگەیهێن،
ئەو پێشووێش کە وشەى ناوبراو ئەو جۆرە کارانە دەگریتهوه لەگەڵ ئەو
پایەدا، کە پەسەندمان کردەوه، بەرگری لێ دەکەین تێک ناگیرێن.

سێهەم: وه ئەوێش کە هەندێکیان گوتوویانە: ئەگەر مەبەست لە (فی سبیل
الله) بەرژەوهەندیه گشتیهکان (المصالح العامة) بێت دووبارەبوونەوه
(تکرار) لەوانەدا پوودەدات، کە زەکاتیان پێ دەشی!! دەتێن: وانیه،
چونکە وهك پوونمان کردەوه حەوتەکانى دیکە دیاریکراو (محدد)ن و لە
پێناو خوا (فی سبیل الله)ش بەرژەوهەندیه گشتیهکان دەگریتهوه، واتە
حەوتەکانى دیکە بۆ تاکەکان (أفراد)ن و ئەم هەشتەمەش بۆ هەر قازانج و
خێرو بەرژەوهەندیهکى کۆمەڵ و کۆمەلگایه^(۱).

چوارەم: وه لە کۆتاییدا پێویستە لە دوو راستى بێ ناگا نەبین:

۱- هیچ بەلگەىەکی پوون و بێ چەند و چوونم لەسەر ئەوێ پێ شک نایەت، کە
بابای زەکات دابەشکەر مۆلزم بێ بەوه کە هەر کام لە هەشت جۆرەکان

(۱) بۆ نووسینی سەرچەم ئەم باسەى (فی سبیل الله - له رێى خوادا-) سوودیکی چاکم لە نامێلکەى:
(انفاق الزكاة في المصالح العامة) ی د. محمد عبدالقادر أبو فارس، وەرگرتوه، خوا پاداشتی بداتەوه.

وہ کہ یہ کہو بہ یہ کسانیں زہ کاتیان پی بدری، بہ لکو، پیّم وایہ نہو
مہسہ لہیہ دہ کویتہ باز نہی سیاستی شہرعیہ وہو حوکرمان بڑی ہدیہ
نیجیہادی تیدا بکات!

۲- بہرژوہندیہ کانی کڑمہ لگا لہ چاخو سہر دہ میکہوہ بڑ چاخو
سہر دہ میکہو لہ کڑمہ لگایہ کہوہ بڑ یہ کیکی دیکہ، دہ گورینو جیاوازنو
ہہر جارہ جوڑیکیان لہ پیشتہ دہبی و، دہبی زیاتر بایہ خی پیبدری، پڑوٹیک
جہنگو جیہادو، کاتیکی دیکہ چارہ سہری کیشتہ کڑمہ لایہ تیہ کانو،
پڑوٹیک دیکہ بہرہو پیٹشبردنی زانست و، پڑوٹیکیش پزیشکی گہریو
چارہ سہری نہ خوشی و... ہتہد۔

وہ نہوہ کہ وشہی (فی سبیل اللہ) لہ عورفو باوی زانایان و شہر عزاناندا زیاتر
جہنگو جیہادی گہیانندہ، ہژیہ کہی نہوہیہ کہ زانایانی ئیسلام بہ دریژایی میژوو
ہہستیان کردہ کہ جیہادو بہرہنگاریو پاریزگاریی کردن لہ ئیسلامو مسولمانان
گہورہترین و گرنگترین بہرژوہندیی گشتیان بووہ نہو جہوو بارو دؤخہ کان کہ
شہر عزانانمان تیدا ژیاون نہوہی خواستہ ۔

۸- ابن السبیل (ریہوار):

نہمیش کہ سیکہ، کہ ریہوارو ثاوارہیہو پارہو مائی پی نہماوہو پەکی کہوتوہو،
ہیندہی زہ کات دہدریتی، کہ پیی بگاتہوہ مالّو ولّاتی خوئی و لہو حالہ تہ نہدارییہ
کاتیہ قوتاری بیی۔

تیبینی:

زانایان دواي نہوہی لہسہر نہوہ یہ کدہنگن، کہ ییجگہ لہو ہہشت جوہ
کہسانہی خواي دادگہر دیاری کردوون، زہ کات بہ کہسی دیکہ ناشی، وہ زوربہی
ہہرہ زوریشیان لہسہر چہند مہرجیکی دیکہش پیکہاتوون، بڑ زہ کاتدان:

۱- دەپن باباى زەكات پىندراو مەسۇلمان بىت، بىجگە لە دەرگاگراوان (المؤلفة قلوبهم)، چونكە پىنغەمبەر ﷺ بە (مەزادى) فەرموودە، وەك پىشتەر فەرموودە كە مان هىناو: ((تؤخذ من أغنياءهم فتد في فقراءهم)) رواه البخاري ومسلم.

۲- نابى ئەو كەسە لە وەچەى ھاشىم و موطەلىب بى، چونكە ئەوانە خەزم و بىنە مالى پىنغەمبەر ﷺ وە ئەوانىش زەكاتيان نادىتتى، بە بەلگەى فەرموودەى پىنغەمبەر ﷺ: ((إن هذه الصدقات إنما هي أوساخ الناس، وإنها لا تحل لمحمد ولآل محمد)) رواه مسلم، ورواه أحمد وأصحاب السنن عن أبي رافع بلفظ: ((إن الصدقة لا تحل لنا))، واتة: ئەم زەكاتانە چلك و چەپەرى خەلكىن، وە بىگومان بۆ موحەممەد و خەزمانى موحەممەد رەوانىن.

وەچەى ھاشىمىش، كە زەكاتيان نادىتتى بەراى خەنەفىيەكان و شافىعىيەكان و خەنبەلىيەكان برىتىن لە: وەچەى (عباس و علي و جعفر و عقیل) و (حارث بن عبدالمطلب)، بەلام مالكىيەكان دەلتىن: وەچەى (مطلب) لە رىزى ئەوان نىن^(۱)، بەلام بىگومان راى جەماوەر پاسترە، چونكە پىنغەمبەر ﷺ فەرموودەتى: ((إن بني هاشم وبني المطلب شيء واحد وشبك بين أصابعه)) رواه البخاري عن جبير بن مطعم.

بەلام ئەگەر ھات و ھەقى خۆيانيان لى زەوت كرا، كە پىنج يەكى پىنج يەك (خمس الخمس)ە لە (الغنيمة والفىء)، يان ھەر خەزىندەى مال (بيت المال) لىيان خالى بوو، ئەو بەپىتى راى زۆر لە زانايان ئەوكاتە زەكاتيان پى دەشى، ديارە بەپىتى راى زۆرەى زانايانىش ھەموو كاتىك خىراتى غەيرى زەكاتيان ھەر پى دەشى^(۲).

(۱) پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۱۸، وە پروانە: (الفقه الإسلامى وأدلته)، ج ۳، ص ۸۸۴.

(۲) پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۱۸، وە پروانە: (الفقه الإسلامى...)، ج ۱۲، ص ۸۸۴، ھەندىك لە زانايانىش دەلتىن: بەھىچ رەنگىك ھەر پىيان ناشى، پروانە: (سبل السلام)، ج ۲، ص ۸۵۴.

۳- نابێ ئەو کەسەى زەكاتی دەداتى ئەوانەبێ، کە مەسرهف کێشان (نفقة) یان لەسەرى فەرزه^(۱)، وەك: بابو دایك و باپیر ئەك و بەرهو سەر، وە كۆپو كۆچ و ئەوه بەرهو خوار، وە هاوسەر (ژن)، بەلام بەو سیفەتە کە قەرزدار، یان موحامید بن، دروسته^(۲).

و بەپای زۆریەى زانایان^(۳) زەكاتی ژن بە میردی دەشی، چونکە پیغه مەبەر ﷺ بە (زینب) ی ژنی (ابن مسعود) ی خوا لێیان پازی بێ، فەرمووه: ((زوجك و ولدك أحق من تصدقت عليهم به)) متفق علیه، واتە: میردەكەت و مندالەكەت شیاوترین كەسن، كە پێیان بەدەى.

شەش: گواستنه‌وه‌ى زەكات (نقل الزكاة):

وەك ئەو فەرموودانەدا دەبینرێ، كە باسى كۆکردنەوه‌و دابەشکردنى زەكاتی دەكەن، بنچینه‌ى گشتى ئەوه‌یه، كە زەكات لە دەوله‌مەندانى چ شوێن و ولایتك وەرده‌گیرێ، هەر بەسەر هەزارو ئەدارو باقى زەكات پێپەوابووەكانى ئەو شوێن و ولاته‌شدا دابەش بكړی، بەلام زانایان لەسەر ئەوه‌ یەكده‌نگن، كە ئەگەر هات و ئەو شوێنه‌دا كە زەكاته‌كەى لێ كۆكراوه‌ته‌وه، خەلكى زەكات پێپەوابینراوى لێ نه‌بوو ئەوه دروسته^(۴) بۆ شوێن و ولایتكى دیکه‌ بگوازێته‌وه، كە خەلكى زەكات پێشیاوى لێبێ^(۵)، بەلام ئایا ئەگەر هات و خەلكى ئەو شوێنه‌ كە زەكاته‌كانى لێ

(۱) بڕوانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۱۹، وە بڕوانه: (الفقه الإسلامی)، ج ۲، ص ۸۸۵.

(۲) سەرچاوه‌ى پێشوو، ج ۲، ص ۸۸۵.

(۳) بەلام (أبو حنیفة) و (أحمد) ئە پڕوایه‌تیکیدا ده‌لێن دروست نیه، بڕوانه: (المغنی).

(۴) بەلكو ده‌بێ فەرزیش بێ ئەك هەر دروست، چونکە پە پێچەوانه‌وه دروست نیه مالى زەكات لە شوێنك خەرج بكړی، كە كەسى لێ نه‌بێ پێویستی بێ هەبێ، ئە هالێكدا كە لە شوێنى دى مۆسلمانان بۆى ناچارو ناتاج بن.

(۵) بڕوانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۴۶.

كۆكرانەنەو وەرگىراون خۇيان پىتويستيان بوو، وە خەلكى وايان ھەبوو زەكاتيان پى پەوابى، حوكمكى چۆنە؟

زانايان لىرەدا پايان جيا جيايە:

خەنەفىي يەكان بە ناپەسەند (مكروه) دەزانن زەكاتەكە بگوازىتتەو، مەگەر لە ھاڭىدا، كە خەلكى شوئىنە زەكات بۆ گوازراو كە خزمى باباى زەكاتدەر بن، يان پىتويستيان زياترو وەزعيان شپتر بىت، يان بۆ بەرژەو ھەندىي مسولمانان چاكتربى، يان بۆ بابايەكى قوتابى زانستى شەرعىي بىت، ئەو لەم ھالاندا ناپەسەند نابى^(۱). شافىعيەكانىش دەلەين مەگەر ھىچ كەسى زەكات پى شياو لە شوئىنى يەكەم نەبى، ئەگەرنا دروست نىە^(۲).

(مالك)يش ھەر پاي وايە، كە دروست نىە مەگەر خەلكى ئەو شوئىنە دووچارى ھەل و مەرجىكى ناھەموار بووبن و پىشەواو مشوورخۆرى مسولمانان بە ئىجتىھادى خۆى ئەو بىرپارە بدات^(۳).

خەنبەلىيەكانىش دەلەين دروست نىە لە ماو (مسافة)يەك زياتر بىگوازىتتەو، كە نوئۆى تىدا كورت بىكرىتتەو، بەلام ئەگەر كەمترى دروستە^(۴).

(ابن القدامة)ش گوتويەتى: (فان خالف ونقلها أجزاء في قول أكثر اهل العلم)^(۱)، واتە: بەلام ئەگەر باباى زەكاتدەر بەپىچەوانەو پەفتارى كردو زەكاتەكى گواستەو، ئەو بەپاي زۆرىەى زانايان بۆى وەبەردەكەوئ.

۱) پىوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ۲، ص ۸۹۲، وە (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۴۷.

۲) پىوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۱۱.

۳) پىوانە: (نيل الاوطار)، ج ۴، ص ۲۱۵، وە: (المفني و الشرح الكبيس)، ج ۲، ص ۵۳۱، وە پىوانە:

(الفقه السنة)، ج ۱، ص ۵۴۸.

۴) ھەمان سەرچاوەى پىتشو.

واش پئے دہچی پای ٹوانہ بہ ہیڑتری، کہ دہلین بہی ہوں دروست نیہ
بگوازیتہو، بہ لّام ٹوہی گرنکہ لیڑہدا بزائری دوو مہسہلن:

یہ کہم: مادام بابہ تہ کہ راجیایی (اختلاف)ی تیدایہ دروست نیہ بہ ہیچ لایہ کدا
دہ مارگیریی سہ ختگیریی بکری.

دوہم: ماوہ (مسافہ)ی زہ کات بۆ گواستنہو بہ لای کہ مہوہ، ماوہی نوئیڑدا
کور تکر دنہوہو، دیارہ ہیچ دہ قیکیش لہویارہوہ نیہو ٹہ میس ٹیج تہیہادیہ!

حہوت: زہ کات بہ کی بدری خیرترو چاکترہ؟!

ٹاشکرایہ، کہ ٹہ گہر زہ کات لہ ژیر سایہی قہوارہو دہستہ لاتیکی شہر عییدا
کۆبکری تہوہ، ہم وەرگرتن و کۆکردنہوہی و ہم دابہ شکردنیشی بہ شیوہ کی
مہرکہ زبی دہبی و دہستہ لاتی شہرعی ولّات جیبہ جی دہ کات، بہ لّام ٹہ گہر
ہرکہ سہ نازادبوو لہ چۆنیہ تی دابہ شکردنی زہ کاتی مالّو سامانی خۆیدا و ہک
حالّو واقعی ٹیستای مسولمانان لہ زۆریہی ولّاتاندا، ٹہوہ زۆریہی ہەرہ زۆری
زانایان پایان وایہ پہسہندو چاکتر ٹہوہیہ، کہ زہ کاتہ کی بدات بہ خزم و نزیکہ
زہ کات پی شیاوہ کانی خۆی بہ مہرجیک لہو جۆرانہ نہ بن، کہ مہسرفیان لہ سہری
پیویست بی و ہک پیشتہر باسمان کرد، چونکہ (ابن المنذر) گوٹوویہ تی: (زانایان
یہ کدہنگن لہ سہر ٹہوہ، کہ زہ کاتی ٹینسان بہ بابو دایکی و سہرووترو کوپو
کچی و خوارووتر ناشی)^(۲). ہرہوہا خیرانیشی واتہ: ژنہ کی، چونکہ (ژن)،
نہ فہقہی لہ سہر میڑدی فہرہ.

(۱) بروانہ: (المغنی والشرح الکبیر)، ج ۲، ص ۵۳۱.

(۲) بروانہ: (نیل الاوطار)، ج ۴، ص ۲۴۸، بہ لّام (شوکانی) ٹہو قسہیہی (ابن المنذر) ہدراست نازانی و
دہلن ہیچ بہ لگہیک لہ سہر ٹہوہ نیہ، کہ دروست تہبی زہ کات بدری بہو خزمہ نزیکانہی، کہ
مہسرفیان لہ سہر ٹینسانہ لہ کاتی ہمزایی و نہ داریاندا، دیارہ ٹہو پایہی (شوکانی) پای (ابو

نہمہ چند دہقیک لہو بارہوہ، کہ زہ کاتی ٹینسان بہ خزمانی خیرترو چاکترہ:
 ■ پیغہ مہری خوا ﷺ لہ وہ لامی پرسیاری (زینب) ہاوسہری (ابن مسعود) و
 نافرہ تیکی دیکہ دا کہ ثایا نہ گہر زہ کاتہ کہیان بدہن بہ میڈرہ کانیان و بہ چند
 ہدیویک، کہ بہ ختیوان دہ کہن بویان وہ بہرہ کہوی؟! فرمویہ تی: ((لہما
 أجران أجر القربة وأجر الصدقة)) متفق علیہ، واتہ: دوو پاداشتیان ہن:
 پاداشتی خزمانیہ تی و پاداشتی زہ کاتیش.

* ہر وہا فرمویہ تی: ((الصدقة على المسكين صدقة، وهي على ذي الرحم
 ثنتان: صدقة وصله)) رواہ أحمد والترمذی وابن ماجہ، واتہ زہ کاتدان و
 خیر کردن بہ نہ دار ہر بہ زہ کات و خیر کردن دادہ نری، بہ لام زہ کاتدان و
 خیر کردن بہ کہ سیٹک خواہنی خزمانیہ تی بیت، دووانہ: زہ کاتدان و خیر کردن و
 خزمانیہ تی کردیشہ.

■ ہر وہا فرمویہ تی: ((إن أفضل الصدقة الصدقة على ذي الرحم الكاشح))
 رواہ أحمد عن أبي أيوب، واتہ: بہ پاستی چاکترین مال بہ خشین چ فہرچ
 سوننہت مال بہ خشینہ بہ خواہن خزمانیہ تیہ کی ناحہزو بوغزینہر، (واتہ:
 لہہر خزمانیہ تیہ کہی نابی گوی بہ ناحہزایہ تی و بوغزو غہرہ زہ کہی بدری،
 بہ لام دیارہ بہ مہرجیک مسولمان ہی و بو نیسلام ہی زیان ہی).

حنیفہ) و ہاوہ کانی و ہندیٹک لہ زانایانی دیکہ شہو چند فرمودہ یہ کیش بہ بد لگہ دیننہوہ،
 یہ کیکیان نہوہ، کہ (معن بن زید) دہیگیریتہوہ کہ بابی نہ نڈازہ یہ کہ پارہ لہ لای پیوٹک لہ
 مزگہوتی دادہ نی، کہ بڑی بیہ خشنی و (معن) پیش پارہ کہ دہات و پاش دہمقاتی پان لہو بارہوہ، کہ
 دہچند خزمانہت پیغہ مہر ﷺ، دہ فرموی: (لك ما نويت يا يزيد، ولك ما أخذت يا معن) رواہ
 البخاری.

٤- زەکاتی سەرفتەرە (زکاة الفطر)

خوایشتیوان بێ لە ھەوت (٧) بڕگاندا بە کورتی باسی زەکاتی (فطر) دەکەین:

یەك: پێناسە و کاتی ھەرزکراوی:

زەکاتی (فطر)، کە بە کوردی (سەرفتەرە) ی پێ دەلێن ئەو زەکاتەیە، کە لە ئەنجامی تەواوکردنی گرتنی پۆژووی پەمەزاندە فەرز دەبێ^(١)، وە لە مانگی شەعبانی ساڵی دووھەمی کۆچیدا فەرزکراوە، واتە: ھەر لەو ساڵەدا، کە گرتنی پۆژووی مانگی پەمەزانی تێدا فەرزکرا^(٢)، دەقی سوننەتیش لەسەر فەرزبوونی زەکاتی (فطر) زۆرن، بۆ وێنە:

((عن ابن عمر رضی اللہ عنہما قال: فرض رسول الله ﷺ زكاة الفطر من رمضان على الناس: صاعاً من تمر، أو صاعاً من شعير على كل حر أو عبد، ذكر وأنثى من المسلمين)) رواه الجماعة إلا ابن ماجه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ زەکاتی تەواو کردنی پۆژووی پەمەزانی لەسەر خەڵکی پێویست کرد: صاعێک لە خورما، یان صاعێک لە جو^٣ لەسەر ھەموو ئازاد و کۆیلە یەك، چ نێر بێ، چ مێ، لە سەر جەم مسوڵمانان.

دوو: ھۆکەم و ھیکمەتی :

ھۆکمی سەرفیتەرە بریتییە لە فەرزبوون (الوجوب) بە یەك دەنگیی^(٣) ھەموو زانایان، بەلگەشیان ئەو فەرموودانەن، کە لەوبارەو ھاتوون و ھیکمەتە کەیشی وەك لەو دەقە دەردەکەوێ کە تۆزێکی دیكە دەبێتین، دوو شتە:

(١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي...)، ج ٣ ص ٢٠٣٥، ط ٤ وە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٥١.

(٢) ھەمان سەرچاوە پێشور.

(٣) بڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٨٦، وە (الروضة الندية)، ج ١، ص ٣٢٠-٣٢١.

أ- پىرىكەنەۋەي كەلپىن و ئاتەۋاۋىيەكانى پۇژوۋو پاكىردنەۋەي باباى رۇژوۋگر لەو ھەلەو پەلانى، كە توشىيان بىوۋە بوونەتە ھۆى كەمكىردنەۋەي خىرو پاداشتى پۇژوۋەكانى.

ب- ھاۋكارىيەكردن و دەستبار بۇ گرتنىكى خىراۋ دەست و بردى ھەژارو نەداران لەو پۇژە تاييەتبيەدا، كە جەژنى مسولمانانە:

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: فرض رسول الله ﷺ زكاة الفطر طهرة للصائم من اللغو والرفث، وطعمة للمساكين..)) رواه أبو داود وابن ماجه والدارقطني، واته: پيغەمبەرى خوا ﷺ زەكاتى كۆتايى پەمەزانى بۇ پاكىردنەۋەي رۇژوۋگر لە پەفتارى پوۋچ و قسەى ناشىرىن، وە خواردن دان بە نەداران، پىتويست كىردە..

سى: ئەندازەى چەندەو لەسەر كى فەرزە؟

سەرچەم زانايان لەسەر ئەۋە يەكەدەنگن، كە ئەندازەى ئەو زەكاتە برىتيە لە (صاع)يك: لە بۇتويى زۆرىەى خەلگى ولات، پە (صاع)يش بە گىرام بە پاى زۆرىەى^(۱) زانايان (۲، ۱۷۶)ە، واته: دوو كىلوۋ چارەكىك شتىك كەمترە، بە مست (مد)يش چوار مست، يان بۇ ئىحتياط كىردن پىنچ مستە.

ئەۋە لەبارەى ئەندازەكەيەۋە، لەبارەى ئەو كەسانەشەۋە كە لەسەريان فەرزە، زۆرىەى ھەرزۆرى زانايان دەلپن: ئەو زەكاتە لەسەر ھەموو مسولماننىكى ئازاد (حر) فەرزە، چ گەۋرە بى، گچكە، نىر بى، مىن، چ عاقل بى، چ شىت، بەمەرجىك بۇتويى شەۋو پۇژى جەژنى خۆى ئەۋانەى نان و نەفەقىيان لەسەرى

(۱) ئەندازەى (صاع)مان بە گىرام و لىترو مست، لە بىرگەى چوارەمدا: (زەكات لە چى ۋەردەگىرئ و چەندە دەدرئ؟) لە كاتى باسى (نصاب)ى زەكاتى كشتوكال و مىۋەدا، پوون كىردەشەۋە، بۇيە لپىرەدا پىتويست بە دوۋبارەكردنەۋە ناكات.

پىتويستە، ھەبىي^(۱)، بەللام ھەنەفەيەكان دەلەين: ئەگەر ئەو زەكاتە لە پىداويستىيە بنەرەتتەيەكان (الحاجات الأصلية)ى زىدەنەبىي، لەسەرى فەرز نابىي^(۲)، مەبەستىشيان لەو پىداويستىيانە: خانوو بەرگو پۆشاك و كەلپەلى نىومال و كەلپەلى مال و خىزانى و چەك و ھەموو ئەو شتانەيە، كە ژيان و گوزەرانى پەكى لەسەريان كەوتو، ھەروەھا قەرزدارىش نەبىي.

بەللام بىگومان پاي جەماوەرى زانايان بەھىترو چاكتەرە.

ئىجا ھەركەسىك ئەو زەكاتەى لەسەر پىتويست بوو، دەبىي ھەم ئەوئى خۆى و ھەم ئەوئى لەسەر ئەو كەسانەش پىتويست بوو، كە مەسەرەفيان لەسەرى پىتويستە، بدات، وەك: ژن و مندالە نەبالغەكانى و^(۳)، دايك و بابى، ئەگەر ھەژار بوون و^(۴).. ھتد.

تەبىئى:

ھەرچەندە زۆرەيى زانايان بەمەرجيان گرتو، كە دەبىي ئەو زەكاتە لە خودى بۆيەكە بىت، بەللام واپى دەچى ئەو پايە پەسەندترىي، كە دەلەي: نرخ (قيمة)ەكەشى ھەر دروستە، مادام بۆ باباي زەكات پىدراو باشت بىي، ئەو پايەش ھى: (أبو حنيفة و ثوري)يەو لە پىش ئەوانىش پاي (حسن البصري و عمر بن العزيز)ە، ئىجا ھەركام لە (اسحاق و ابو ثور)يش گوتويانە: ئەگەر ناچارىي بوو دروستە^(۵). بەتايبەتى لەم رۆژگارەدا كە ژيان و گوزەرانى خەلكى زۆر گۆراوە و پارەكە ھەر كەلپىتەكان بوى بۆيان دەگرى، بەللام بۆيە (قوت)ەكە و نىو بگرە جارى وايە بۆيەكە ئەك ھەر كەلپىيان بۆ ناگرى، بگرە لىشيان دەباتە بار!!.

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۸۶-۸۹، وە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۰۳۷-۲۰۳۸.

(۲) ھەمان سەرچاوەى پىشور.

(۳) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۹۵، ۱۲۱، وە بېروانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۰۳۸، بەللام (ماليكيەكان) دەلەين: ھى كەكەكانى ھەر لەسەر ھەتا دەچنە لای مېرديان، بېروانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۰۳۹، ط ۴.

(۴) ھەمان سەرچاوەى پىشور.

(۵) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۲۳-۱۲۴.

چۈر: چى و چى بە بۇئو (قوت) دادەنرى؟

دەربارەى جۆرەكانى بۇئو، كە بۇ زەكاتى پەمەزان دەشىت زانايان بېوپايان جىاوازه: ھەرچى ھەنفىيەكانن دەلئىن پىئويستە يەككە لەم چۈر شتانه بى:

گەنم (الحنطة)، جۆ (الشعير)، خورما (التمر)، مېۋز (الزيب)، ۋە دەلئىن: نەگەر گەنم بوو نىو صاع پىئويستە، بەلام ئەوانى دىكە صاعىك، صاعيش لەلاى ھەنفىيەكان نىكەى (۳۸۰۰) يان (۲۷۵۱) گرامە^(۱).

ھەنبەلىيەكانىش دەلئىن: وپراى ئەو چۈرە، كەشك (أقط) یش ھەر دەبى، ۋە دەلئىن نەگەر ئەو پىنجانە چنگ نەكەوتن، ھەر بۇئويكى دىكەش دەگونجى^(۲). مالىكىيەكانىش^(۳) دەلئىن: دەبى ئەو زەكاتە لە بۇئوى زۆربەى خەلكى ۋلات بى، بەلام لەم نۆ شتانه دەرەنچى: گەنم، جۆ، خورما، مېۋز، كەشك، جۆ پەشكە (سەلت)، گەنمەشامى (ذرة)، زوپات (دخن)، برنج (رز)^(۴).

شافىيەكانىش دەلئىن: پىئويستە لەو بۇئو ھەبى، كە زۆربەى خەلكى ئەو شوئىن ۋلاتە پىئى دەژىن، جا ھەرچى ھەبە با بېئى^(۵)!

ۋاش دېتە بەرچاۋ، كە پراى شافىيەكان لە ھەموو پرايەكانى دىكە پەسەند تر بىت، چونكە لە راستىدا بۇئو (قوت)ى خەلكى لە شوئىتەك بۇ شوئىتەك ۋە لە پۇژگارەكەۋە بۇ پۇژگارەكە دىكى جىاوازه ۋە گۆپرانى بەسەردا دى، ۋە كە لە

(۱) بېوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۰۴، ط ۴، ۋە: ج ۱، ص ۱۴۳، ط ۴.

(۲) بېوانە: (المغني و الشرح الكبير)، ج ۲، ص ۶۱۴، ۶۱۳، ۋە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۰۴.

(۳) بېوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۰۴، ط ۴.

(۴) سەرچاۋەكە، كە (الفقه الاسلامي) يە تەنيا (۸)ى ھىئانن، بەلام من (برنج) یشم لى زىادكردن بۇ ئەۋەى بېنە نۆ (۹)ۋ پىشام ماقول ئەبوو (برنج) يان لەگەل نەبى، كە ئىستە بۇئوى زۆربەى ھەر زۆرى خەلكىيە.

(۵) بېوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۴.

دہقہ کانی سونہت تہنیا باسی چوار پینجیکیان کراوہ ہڈیہ کھی ٹہوہیہ، کہ لہو رۆژگارو ژینگہ (بیٹہ)یہدا ہەر ٹہو جۆرانہ ہہبوونو باو بوو ون، ناشکراشہ لہ بوارى ہہٹسوکہوتہکان (المعاملات)دا پیٹویستہ سہرنجی نامانج مہبہستہکانی شہریعت (مقاصد الشریعة) بدریو، چاو لہسەر پوالتو دہقاودہقیٹی دہقہکان (نصوص) چہ دانہگیری، نگہرنا دووچارى ہہٹہی سہیرو سہمەر دہبینو بہرنامہی خواش وشکو تہسک دہکینہوہ.

لہ پرگہی سیہمیشدا لہ ژیر سہریاسی تیپینیہکدا خستمانہپروو، کہ ٹہو پایہی دہٹن: نرخ (قیمت) دہخریتہ بری بڑیو (قوت)ہکہ، ہیچ گومانیش لہوہدا نیسہ، کہ لہم رۆژگارہدا زۆر پیٹویستیمان بہوجۆرہ پاوبۆچووانہ ہہیہ بۆ چاکتر ہیٹانہدی نامانجو مہبہستہکانی شہریعتی فراوانو زیندوی خوی پەرہردگار.

پینج: ٹہو جۆرد زہکاتہ کھی فہرزدہبی؟

سہرجہم زانایان لہسەر ٹہوہ ریککہوتوون، کہ لہ کۆتایی پرمہزاندا فہرزدہبی^(۱)، بہلام لہ دیاریکردنی (تحدیدی کاتہکدا جیاوازن:

(ثوري وأحمد وإسحاق وشافعي) لہ قسہی دووہم و تازہیداو (مالك) لہ یهکک لہ دوو قسہکانیدا، دہٹن: کاتی فہرزیوونی بریتیه لہ ناوابوونی پۆژی شہوی جہژن، چونکہ کاتی کۆتایی ہیٹان بہ پرمہزان (الفطر من رمضان) ٹہو کاتہیہ^(۲).

وہ (أبو حنيفة وليث وشافعي) لہ پای کۆنیداو (مالك) لہ قسہی دووہمیدا، دہٹن کاتی فہرزیوونی ٹہو زہکاتہ لہ بہرہبیانی پۆژی جہژنہویہ (طلوع فجر يوم العيد)^(۳).

(۱) ہروانہ: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۵۳، و ہروانہ: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۰۶۱-۲۰۶۲، ط ۴.

(۲) ہروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۲۱.

(۳) ہروانہ: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۵۳، و ہ (المجموع)، ج ۶، ص ۱۲۱.

شەش ۱ ئايا دروستە پېش بخرى و زووتر بدرى؟

زانايان دواى ئەوھى لەسەر ئەو يەك دەنگ بوون، كە پەسەندو وايە زەكاتى (فطر) پۇژى جەژن پېش نوژ، واتە نوژى جەژن بدرى^(۱) ۱ لەويارەو كە ئايا دروستە پەلەى لى بخرى و پېش بخرى؟ چەند پايەكيان ھەن: (أبو حنيفة) پاي وايە، كە بە سالىش پېش بخرى، نەك ھەر بە مانگ و پۇژ^(۲)! دروستە.

(مالك وأحمد) و (كرخي) يش لە ھەنەفىي يەكان دەلىن: دروستە پۇژىك و دووان پېش بخرى^(۳).

(شافعي) يش گوتوويەتى: لە سەرەتاي مانگى پەمەزانەو دروستە بدرى، بەلام نابى پېش مانگى پەمەزان بخرى^(۴).

(داود) يش پاي وايە، كە نابى پېش بەرەبەيانى پۇژى جەژن بخرى و، نابى بخرىتە دواى نوژى جەژنەو^(۵).

بەلام بۆ دواخستنى لە نوژى جەژن، ئەو زۆربەى ھەرەزۇريان، كە (أبو حنيفة ومالك وشافعي وليث وأحمد) يان لەنىودان، پايان وايە مادام ھەر لە پۇژى جەژندا بى دروستە و گوناچار نابى، بەلام ئەگەر دواتر كەوت ھەم گوناچارەو ھەم دەبى دوايش ھەر بىدات و بۆيشى بە گىرپانەو (قضاء) لە قەلەم دەدرى^(۶) ۱ ئەمەش تىكرای زانايان لەسەرى پىككەوتون^(۷).

(۱) بېوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۲۱.

(۲) سەرچاوەى پېشەو ھەمان بەرگ و لاپەرە.

(۳) سەرچاوەى پېشەو ھەمان بەرگ و لاپەرە.

(۴) ھەمان سەرچاوە بەرگ و لاپەرە، وە پوانە: (نيل الأوطار)، ج ۴، ص ۲۵۲.

(۵) بېوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۲۱.

(۶) ھەمان سەرچاوە بەرگ، ص ۱۲۲، وە پوانە: (نيل الأوطار)، ج ۴، ص ۲۵۶.

(۷) بېوانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۵۴.

خەوت: ئەو زەكاته دەدرئ بە كە؟

ئەو كەسانەى ئەم جۆرە زەكاتهيان دەدرئ هەر ئەوانەن، كە خەوای پەرەردگار
لە نایەتى: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ...﴾ (١) العوبة دا باسى
كردوون، لەوبارەشەو ئەم فەرمودەىە هاتو:

■ (عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: فرض رسول الله ﷺ زكاة الفطر وقال: أغنؤهم عن طواف هذا اليوم) رواه البيهقي، واتە: پێغه مەهرى خوا ﷺ
زەكاتى تەواو كردنى پۆژووى مانگى پەمەزانی پێویست كرد، وە فەرمووی: لە
گەرەن و سووڕانى ئەمڕۆ - بۆ سوڵا و داواکردن - بێ نیازیان بکەن.

دوو تێبینی:

یەكەم: (أبو حنيفة و زهري و محمد بن الحسن و ابن شبرمة) پرایان وایە، كە
دروستە زەكاتى سەرفیتەرە بدرئ بە ئەهلى كىتاب^(١).

دووەم: شافعییهكان پرایان وایە، كە پێویستە زەكاتى گشتى و ئەم زەكاته
تایبەتیەش هەموو ئەو هەشت جۆرە كەسانەى، كە لە ولاتدا چنگ دەكەون
پێ بگێژنەو وەو بدرئ بە هەموویان، كە بێگومان ئەمە زۆر سەختە بۆیە
هەندێك لە زانایانى شافعی مەزەب، وەك پای جەماوەرى زانایان فتوایان
داوە، كە دروستە بدرئ بە یەك كەسیش، وە گوتوویانە: ئەگەر شافعی
زیندو بووایە ئەویش وای فەتوا دەدا^(٢).

(١) هەمان سەرچاوە و بەرگ و لاپەرە.

(٢) پڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ٣، ص ٢٩٤٩، ط ٤، وە پڕوانە: (جواهر الفتاوى)، ج ١،
ص ٢٢٢-٢٢٣.

۵- مال بەخشىنى سۈننەت (خېرىكردن التصدق):

خۇيىنەرى بەرپىزو خۇشەويست!

مالو سامان لە پىي خوادا بەخشىن وەك چۆن جۆرى فەپزى ھەيە، كە لە خالەكانى پىشوو دا باسان كرد، جۆرى سۈننەتیشى ھەيە، كە لە زمانى كوردیدا: (خېرىكردن)، يان (سەدەقە كردن) ى پى دەلەين.

جا ئىمە خۋاى بەخشەر پشتىوان بى، ھەول دەدەين لە يازدە (۱۱) بەرگەى كورتدا باسى خېرىكردن، يان مال بەخشىنى سۈننەت بەگەين.

يەك: خېرىكردن لە ئىسلامدا لە مال بەخشىنىدا كورت ھەلنەھاتو:

بەلەئى لە روانگەى ئىسلامدە تەنھا مالو سامان بەخشىن، خېرو چاكەو سەدەقە نىيە، بەلكو چەمەك (مفهوم)ى خېرىكردن يەكجار فراوانەو ھەموو جۆرە كارو چالاكىيەكى شەرعى و پەسەندو سوود بەخش دەگرىتەو، پىغەمبەرى خوا ﷺ لەو يارەو فەرموويەتى:

■ ((على كل مسلم صدقة، فقالوا يا نبي الله فمن لم يجد؟ قال: يعمل بيده فينفع نفسه ويتصدق، قالوا: فإن لم يجد؟ قال: يعين ذا الحاجة الملهوف، قالوا: فإن لم يجد؟ قال: فليعمل بالمعروف ويمسك عن الشر، فإنها له صدقة))
رواه البخاري وغيره، واته: ھەر مسولمانىك لەسەرى پىويستە خېر بكات، گوتيان: جا ئەى پىغەمبەرى خوا كەسەك نەيبو چى بكات؟ فەرمووى: با بە دەستى خۆى كاريكات، ھەم خۆى كەلكى لى وەرگىرى و ھەم خېرىشى پى بكات، گوتيان: ئەدى ئەگەر بۆى نەكرا؟ فەرمووى: با پەفتارى چاك پىت و دەست لە خراپە بگرىتەو، بىگومان ئەو ھەش بۆى بەخېر دەنووسى.

■ هەروەها فەرموویەتی: ((کل معروف صدقة، ومن المعروف أن تلقى أخاك بوجه طلق، وأن تفرغ من دلوک فی إنائه)) رواه أحمد والترمذي وصححه، واته: گشت چاکەیکە خێرکردنە، وە لە ریزی چاکەکردندا ئەوێ، کە بەپووی گەش لەگەڵ بڕایە کەتدا پووبەرپووبیوە، وەکە لە دۆڵچە کەت ناوی بۆ لە قاپە کە ی بکە ی.

* هەروەها فەرموویەتی: ((کل سلامی من الناس علیه صدقة کل یوم تطلع فیہ الشمس: تعدل بین اثنين صدقة، وتعین الرجل فی دابته حملة علیها وترفع له علیها متاعه صدقة، والكلمة الطيبة صدقة، وبکل خطوة تمشیها إلى الصلاة صدقة، وتمیط الأذى عن الطريق صدقة)) متفق علیه عن أبي هريرة، واته: هەر پۆژیک کە خۆری تێدا هەڵدێ لەسەر هەر جومگەیکە خەلکی خێرکردنیک فەرزە، جا بە دادگەرانە دوو کەسان ناشت بکە یەوێ خێرە، وە یارمەتی کابرا بەدی لە بارلێنانی و لاخە کەیداو بارە کە ی بۆ بخە یە سەر پەشتی خێرە، وە قسە یە کە خۆش و پەسەند خێرە، وە هەر شەقاویک کە بەرەو نوێر دەینی ی خێرە، وە نازاریک لەسەر رینگا لابەری خێرە.

دوو: پێناسە و حوکم و گەرنگی مالا بەخشینی سوننەت:

مەبەست لە مالا بەخشینی سوننەت ئەوێ، کە بابای مسوڵمان بێ ئەوێ شەرع لەسەری پێویست کردبێ و بەویستی نازاد و خێرخوازییانی خۆی لەو مالا و سامانی کە خوا پێی بەخشیوە، لەپێناوی پازیکردنی خوا و پاداشتی دواپۆژدا، بەخشێ. ئاشکراشە، کە حوکمی ئەو جۆرە مالا بەخشینە، کە ئێمە بەپێی زاراوی^(۱) شەرعزانان (فقهاء) وەسفی سوننەتەن بۆ بەکارهێناوە، ئەوێ کە ئێنسان لەسەر کردنی پاداشتی هەیدەو لەسەر ئەکردنیشی گوناچار نابێ.

(۱) وەشە (سنه) لە زاراوی فەرموودەناسان (مُحَدِّثِينَ) دا هەموو دەقەکانی سوننەت و پێبازی پێغەمبەر ﷺ دەرگرتەو، بە فەرزو سوننەت و هەموو جۆرە کانییە و.

پلهو پایهو گرنگی نهو جوړه مال به خشینهش له دهقه کانی قورشانو سوننه تدا وده پوژی پوون دده رهوشیته وه، بۆ وینه:

* ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

﴿البقرة﴾ ، واته: وینهی نهوانه که مال و سامانه کانیان له پوژی خوا دا خه رج ده کهن، وده دهنکه تۆوێک وایه، که دهوت گولان سهوز ده کات، له هه ر گولیکدا سه د (۱۰۰) دهنک هه یه، وه خوا بۆ هه ر که سیکیش هه ز بکات چه ند قات ده کاته وه، وه خوا (دهسته لات و به خشش) فراوان و زانایه.

که واته: چاکه و خێرو مال به خشین، که بیگومان له م نایه ته دا تایبته نه کرا وه به مال به خشینی فه رز، یان سوننه ته وه، له ته رازووی که ره م و به خششی بی وینه و بی سنووری خوای به به زه یی و به خشه ردا، پادا شته که ی هه تا یه که به ده وت سه دو پتیش ده روات.

* ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ﴿البقرة﴾ ، واته: نه و که سه کی یه، که قه رزیک ی باش له گه ل خوا دا بکات، تا کو نه ویش به چه ند قاتی زۆر پادا شتی بۆ چه ند قات بکاته وه!

وده ده بینین خوای کار به جی و به به زه یی، خێرو چاکه کردن له گه ل خه لکی دا له به ر خوا به قه رز به خوادان ناو ده بات!! له حالیکدا که بابای خێر که ر خو ی و ماله که شی هه ر هی خوان و بۆ لای ویش ده گه رینه وه.

به هینانه وهی ده قیکیش له سوننه تی پیغه مبهەر ﷺ کۆتایی بهم برگهیه
 دینن، به لام به مهبهستی کورتکردنه وه دهقه عاره بییه که ی نانوسین و به کسهر
 وه ریده گیرینه سهر زمانی کوردی، دیاره فهرمووده کهش لهو جۆریه که پی
 ده گوتری (قدسی)، چونکه پیغه مبهری به پریز له خوی بی وینه و تاکه وه
 ده یگیریتته وه:

❖ (فەرموویتى: خۆاى زالو پايەبەرز پۆژى قيامەتى دەفەرموئى: ئەى ئادەمىزادا نەخۆش كەوتم و سەرت لىئەدام! دەلئى: ئەى پەرورەدگارم جا چۆن سەرت لىئەدەم، كە تۆ پەرورەدگارى جىهانەكانى؟ دەفەرموئى: ئەدى نەتزانى كە فلانە بەندەيەم نەخۆش كەوت و سەرت لىئى نەدا؟ ئاگادارىبە ئەگەر سەردانت كەردبايە منت لەلەى وى دەبينى، ئەى ئادەمىزادا داواى خواردم لىكردى و دەرخوارد نەدام! دەلئى ئەى پەرورەدگارم جا چۆن دەرخواردت بەدەم، كە تۆ پەرورەدگارى جىهانەكانى؟! دەفەرموئى: ئەدى نازانى كە فلانە بەندەيەم داواى خۆراكى لىكردى و دەرخواردت نەدا؟ ئەدى نازانى، ئەگەر دەرخواردت دابايە پاداشتى ئەوت لەلەى من چەنگ دەكەوتەوه؟ ئەى ئادەمىزادا داواى ئاوم لىكردى و ئاوت نەدامى! دەلئى: ئەى پەرورەدگارم جا چۆن ئاوت بەدەمى، كە تۆ پەرورەدگارى جىهانەكانى؟ دەفەرموئى: فلانە بەندەيەم داواى ئاوى لىكردى و ئاوت نەدايە، دەجا دلتىابە ئەگەر ئاوت دابايە ئەوت لەلەى من دەبينىيەوه) رواه مسلم.

سى: كى لەيىشتە بۇ خىر يىكرىن؟!

له بهر تیشکی چەند فەرمووده‌یه‌کدا، وه‌لامی ئهو پرسیارهی سه‌ری پوون ده‌سته‌وه:

• (عن جابر رضی اللہ عنہ أن رسول الله ﷺ قال: إذا كان أحدكم فقيراً فليبدأ بنفسه، وإن كان فضّل فعلى عياله، وإن كان فضّل فعلى ذوي قرابته، أو قال: ذوي رحميه، وإن كان فضّل فهاهنا وهاهنا) رواه أحمد ومسلم.

وہک دہ بین پیغمبرِ لیزان ﷺ ہم شیوہ پز (ترتیب)ی داناوہ بؤ خیرو چاکہ: ا- خؤ ب- خیزان ج- خزمان د- خہلکی .

ناشکرایہ کاتیک ٹینسان بؤخوی ناتاجی شتیک بی و بیداتہ خیزانی چاوی لہ دواویہ و دہ بی، وہ ٹہ گہر خیزانی پیویستی بی و بیداتہ خزمانی، ہاوسہری ہہ قی گلہی دہ بی و، شتیکیش خزمان پی ناتاج بن و بدریتہ خہلکی خزمان پی قہلئس و پست دہ بن.

* ہہ روہا لہ و فرمودہ یہ شدا، کہ (أبو داود ونسائي وحاکم) بؤمان دہ گیر نہوہ، کہ دوا ی ٹہوہ پیغمبر ﷺ بہ مسولمانانی فرمودہ: خیر بکہن (تصدقوا)، پیاوٹک گوتوویہ تی: دیناریکم لہ لایہ، ٹہویش فرمودہ تی: بیدہ بہ ژنہ کت، ٹہو جار گوتوویہ تی: دیناریکم دیکہ شم لہ لایہ، ٹہویش فرمودہ تی: بیکہ بہ خیر بؤ خزمہ تکارہ کت، وہ لہ کؤتاییدا گوتوویہ تی: دیناریکم دیکہ شم ہہ! ٹہویش فرمودہ تی: بؤ خؤت دہ زانی چی لیبکہ ی باشہ! بدلتی لہ میشدا ہہ مان مہبہستی فرمودہ ی پیٹشو دووبارہ بؤتہوہ.

ناشکراشہ، کہ دوا ی پہ چاوکردنی ٹہو پز (ترتیب)ہ کہ باسکرا، پزی دیکہ ش ہن، کہ لہ خیرکردن و مال بہ خشیندا پہ چاوکردنیان پیویستہ، بؤ وینہ:

ا- پیش خستنی ٹینسانی چاک و پاریزکار، وہک پیغمبر ﷺ فرمودہ تی: ((لا تَصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَأْكُلْ طَعَامُكَ إِلَّا تَقِي)) رواه أبو داود والترمذي عن أبي سعيد الخدري، واتہ: ہاوہ لایہ تی ہرودار نہ بی، مہکوہ با بابای پاریزکاریش نہ بی خواردنت نہ خوات.

ب- پێشخستنی بابای ناچارتر و کەنفەت تر، وەك: كۆیلە و دیل و هەتیوو هەژاری بارکەوتوو، خۆی دادگەر و بەبەزەیی لەویارەو فەرموویەتی: ﴿فَلَا أَقْنَحَمَ الْعَقَبَةُ ۝۱۱﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝۱۲ ﴿فَكَ رَقَبَةٍ ۝۱۳﴾ أَوْ إِطْعَمُ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۝۱۴ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۝۱۵ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝۱۶﴾ (البەدەر)، واتە: نەخێر ئەو کەسە، کە لافێ سەخاوەت و مالا بەخشین لێ دەدات، دەرووی سەختی نەبڕیوە، وە تۆ چووزانی دەرووی سەخت چیه؟ ئازاد کردنی کە لەنیری کۆیلاوەتی و دیلی، یاخود خواردن بەخشینه لە پوژیکێ برسیهتیدا، بە هەتیویکی خزم، یان نەداریکی پەککەوتوو.

چوار: خێرکردن بۆ کەسێک باشە ۞ پێویستی خۆی و، ئەوانە ی بە ئەستۆیەوێ زیاده ی هەبێ:

بەئێ ئیسلام کە بەرنامە ی خۆی کاربەجێ و پەنھان بینە، هەموو یاسا و ئاراستەکانی بەورد و درشتەو ۞ ئەوپەری حیکمەت و لێزانیا ن تیدا پەچاوکرەو و هیچ بپاریکی بەگۆتر ۞ نەداو، ئەو هەتا لەبارە ی خێرکردن و مالا بەخشینی سوننەتەو پێغەمبەری پێشەوا ﷺ فەرموویەتی: ((خیر الصدقة ما کان عن ظھر غنی، وأبدأ بمن تعمل) متفق علیه، واتە: باشترین جوړە خێرکردن ئەو یە، کە لە بێنیازیەو ی بێت، وە لەو کەسانەو دەست پێ بکە، کە مەسرەفیان دەکێشی.

ئەگەر نا خێرکردنی بابایەک، کە ئەوانە ی بەرپوێوەردن و بژێو بۆ پەیدا کردنیان ئەرکی شەرعییەتی، ئاتاج بن و خێریان پێ بشێ، ئەك هەر پاداشتی نیە، بگر ۞ زۆر نزیکە دووچاری سزاو جەزەبەش ببێ، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((کفی بالمر ۞ إثمًا أن يُضَيَّعَ من یقوت)) رواه أبو داود والنسائي عن أبي هريرة، واتە: نینسان ئەو ئەندە گوناحە ی بەسە، کە ئەو کەسانە پشت گوێ بخات، کە بژێو پەیدا کردنیانی بە ئەستۆو یە.

ئىنجا بەسەرھاتى ئەو پىاوەش، كە بە ئەندازەى ھىلكەيەك زىچى ھىناو بە پىغەمبەرى ﷺ گوت: بىگرەو ھەر ئەو ھەشم ھەبوو ھىچى دىكەم نىە! پىغەمبەرىش بە توورەيى يەو - پاش سى جار قسەو تەكلىفى ئەو پىاوە - لىي وەرگرت و پىي^(۱) گورزان، ئەگر پىي كەوتبايە ئازارى دەدا، وەپاشان فەرمووى: ((يَا أَيُّهَا أَحَدُكُمْ بَمَالِهِ كَلِمَةٌ يَتَصَدَّقُ بِهَا ثُمَّ يَمْلِكُ بِهَا يَتَكْفَى النَّاسُ! إِنَّمَا الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ غِنًى)) رواه أبو داود والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم، واته: يەككىكتان ھەموو سامانەكەى دىنئەو دەيكاتە خىر، پاشان دادەنیشئەو دەست لە خەلكى پان دەكاتەو! خىر كەردن بەس دەبى لە ھالەتى ھەبوون دابى.

بەلى ئەو بەسەرھاتەدا پەندىكى گەرەو پەرمانا ھەيە بۆ ئەو كەسانەى، كە لەبەر زالبوونى سۆزو عاتىفە گوئ نەدەنە تەرازوو ئاراستەكانى شەرع.

ھەلبەتە زانايان لەبەر پۆشنایى ئەو دەقەدا، كە (أبو داود وترمذى وصححه) لە (عمر بن الخطاب) خوا لىي رازى بى، گىراويا نەتەو، دەلئىن: بەچەند مەرچىك دروستە ئىنسان لە ھەندىك ھالەتى تايبەتیدا ھەموو مائەكەى لە رىي خوادا بەخشى، جا ئىمە دەقەكە لە پىشەو دەخەنەرەو، پاشان مەرچەكان.

(عومەر خوا لىي رازى بى گوتوویەتى: پىغەمبەرى خوا فەرمانى پىكرەدىن، كە خىر بكەين و ئەو كاتەشدا ھەندىك سامانم ھەبوو، جا گوتم: (واتە: لە دلى خۆیدا) ئەگر چ پۆزان پىش نەبوو بەكر خوا لىي رازى بى كەوتبەو مەگر ئەمۆ بى! ھاتم نىوہى مائەكەم ھىنا، پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: چىت بۆ مال و خىزانەكەت ھىشتۆتەو؟ گوتم: ھىندەى ئەمە كە ھىناومە، ئەبوو بەكرىش خوا لىي رازى بى ھەرچى ھەيىو ھىنابووى! جا پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: چىت بۆ مال و خىزانەكەت ھىشتۆتەو؟ گوتم: خواو پىغەمبەرەكەم بۆ بەجى ھىشتوون، (واتە: بەتەمەى ئەوان لىيان گەرەو) منىش گوتم: ھەرگىز لە ھىچ شتىكدا پىشبركەت لەگەل ناكەمەو).

(۱) پىي گورزان: پىداداو بۆ ھاوئىشت.

ئەمە مەرجانەش كە زانايان بە مەرجيان گرتوون بۆ دروست بوونى ئەمە جۆرە مان بەخشىن و گەسك لە مائەۋە دانە، ئەمانەن:

۱- كە باباى بەخشەر حالەتى پشت بە خوا بەستى (توكلى) زۆر بەھىزىي و خۇپاگرىي.

۲- كە وزە و توانا سەلىقەى كارو كەسابەتى ھەبى.

۳- كە قەرزدار نەبى، چونكە قەرز دانەۋە فەپزە و خىر كەردن سوننەتەمە نەبى سوننەت پىش فەپزە بىخى.

۴- نەبى ئەۋانەى نان و نەفەقىيان لەسەرى پىۋىستە ئاتاج بن.

پىنج: نەسەلەمىنەمە لە خىر كەردنى گچكەم بەخشىنى شتى كەمىش:

چونكە خۋاى وردىين فەرموۋىەتى: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (۷) الزلزلة، واتە: ھەركەس بە قورسايى گەردىك چاكە بكات، دەپىنىيەتەمە.

پىغەمبەرىش ﷺ فەرموۋىەتى: ((اتقوا النار ولو بشق ثمرة)) متفق عليه، ئەگەر بە ئەتكە دەنكە خورمايە كىش بى، كە بىبەخشن خۇتان لە ئاگرى دۆزەخ بپارىزن.

ھەروەھا فەرموۋىەتى: ((يا نساء المسلمين لا تحرقن جارة أن تهدي لمارتها ولو فرسن شاة)) متفق عليه عن أبي هريرة، واتە: ئەمە ئافرەتەنى مسولمان! با دراوسىيەكتان دىارى ناردن بۆ دراوسىيەكەم بەكەم نەگرى، ئەگەر پىچكە مەپنىكىش بى.

بەئى لە كەمى كەم و لە زۆرىش زۆر، جارى واش ھەيە خىيىكى گچكەو كەم لەلای خواى دادگەر پىش خىركردن و ماڵ بەخشىنىكى يەكجار زۆر دەكەوتتەو، وەك لەو فەرموودەيەدا دەردەكەوت، كە (نسائي وابن خزيمة وابن حبان) لە (أبو هريرة) دەگىپنەو، كە پىغەمبەرى ﷺ خۆشەويستمان ﷺ فەرموويەتى: (درهميك پيش سەت ھەزار درھەم كەوتەو! پياويك گوتى: جا ئەو چۆن بوو ئەى پىغەمبەرى خوا؟ فەرمووى: پياويك سامانيكى زۆرى ھەبوو لەلایەكەو سەد ھەزار درھەمى بردو كرديە خىر، پياويكىش بەس دوو درھەمى ھەبوو، يەككىيانى بردو كرديە خىر).

شەش: خىركردنى بەردەوام (الصدقة الجارية)

ئەو خىرو چاكانەى، كە ئىنسان پىيان ھەلەستى لە پروى بەردەوام بوونو بەردەوام نەبوونيانەو دوو جۆرن:

أ- جۆرىكيان يەكجار دەكرى و لە كات و شويىكى ديارىكراو دادەبەيتتەو، وەك: بەخشىنى ئەندازەيەك خواردن و خواردنەو، يان بەرگ و پۆشاكىك بە بابايەكى ئاتاج.

ب- جۆرەكەى دىكەشيان كەم و زۆر دەوامى دەيىت، تەنانتە بۆ دواى مەرگىشى، وەك: چاككردنى پىويانىك، دروست كردنى مزگەوت و قوتابخانەو نەخۆشخانەو... ھتد، بلاوكردنەو زانستىكى سود بەخش، بنیاتنانى باغيك... ھتد.

پىغەمبەرى ﷺ خوا ﷻ لەوبارەو فەرموويەتى: ((إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاثة: صدقة جارية، أو علم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له)) رواه أحمد ومسلم، واتە: ئىنسان، كە مرد كردهو چاكى دەبەى، مەگەر لە سى پىيانەو: خىيىكى بەردەوام، يان زانباريەك، كە سوودى لى ببينى، يان مندالىكى صالح، كە بۆى بپايتتەو.

ناشکراشه که کارو کرده و هی خیر و چاکه، همر جزیرتیکی بی همر باشه، به لام بیگومان هتا له پووی پوویه (مساحتی سود گه یاندنی فراواتترو له پووی خایاندن (استمراریه) وه زیاتر بی، چاکترو پاداشتی پتره.

حهوت: خیرکردنی ثافرهت له مالی میردیدا:

بیگومان ژن له مال و میردیدا خاوهن ههق و مافه و بۆ ههیه که له مال و سامانی میرده کهیدا له سنوورتیکی گونجاو و ماقوولدا، مادام بزانی میرده کهی پیتی ناخوش نیه خیر و چاکه بکات و ههه خۆشی ههه میرده کهیشی پاداشتیان بۆ ده نووسری، نه مهیش چهند ده قیکی سوننهت که نه مه سه لهیه جوان پروون ده که نه وه:

■ (عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال النبي ﷺ: إذا أنفقت المرأة من طعام بيتها غير مفسدة كان لها أجرها بما أنفقت، ولزوجها أجره بما كسب، وللخازن مثل ذلك، لا ينقص بعضهم أجر بعض شيئا) رواه البخاري، واته: ههه کات ثافرهت له خوارده مهنی مال کهی به خشی به بی زیانگه یاندن، نه وه ههه خۆی پاداشتی ههیه به هۆی به خشینه کهیه وه، ههه میرده کهیشی پاداشتی ههیه به هۆی پدیداکردنییه وه، ههه عه مباداره کهیشی پاداشتی ههیه، ههه ندیکیان یه که تۆز له پاداشتی ههه ندیکیان کهم ناکه نه وه، واته: ههه چیان له پاداشتی نه وی دی کهم ناکاته وه.

■ (عن أبي أمامة قال سمعت رسول الله ﷺ في خطبة عام حجة الوداع: لا تنفق المرأة شيئا من بيت زوجها إلا بإذن زوجها، قيل: يا رسول الله ولا طعام؟ قال: ذلك أفضل أموالنا) رواه الترمذي وحسنه، واته: گویم له پیغه مبهری خوا ﷺ بوو که له وتاری حه جی مالتا واییدا ده یفرموو: نابی ژن ههه شتی که له مالی میردی به خشی به بی مۆله تی وی، گوئرا: نه ی پیغه مبهری خوا ته نه نهت خواردنیش؟ فرمووی: نه وه -خواردن- چاکترین جویری سامانهه.

به لام دیاره مه بهستی پیغه مبهری خوا علیه السلام نه وه، که ژن بوی نه بی هدر هیچ به خشی! چونکه نه وه تا (آساء بنت أبي بكر) خوا لییان رازی بی پرسیری له پیغه مبه علیه السلام کردوه، گوتویه تی: زوبیر خوا لیی رازی بی پیایوکی تونده (مه بهستی نه به خشینه) جاری وایه نه داریک دیته لامو له مالی وی خیری پی ده کم به بی مؤله تی وی! پیغه مبهری خوا علیه السلام فرمووی: ((أرضخي ولا توعي فيوعي الله عليك)) رواه أحمد والبخاری ومسلم، واته: که میك به خشدو سامانه که تان مه خنده کیسه وه، (واته: ده ست مه نو قینن) نه گهرنا خواش رۆزیتان لی ده گریته وه.

هه شت: به خشین و خیر کردن به ئینسانی گوناچارو ته نانهت کافیش دروسته:

خوای په روه ردگار له وبارهو فرموویه تی:

■ ﴿لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (٨) المتحفة، واته: خوا ریتان لی ناگری، که چاکه بکه نه دادگری (١) بکه نه گهل نه وانده که له بهر ئایسن له گهلان نه جهن گاون، وه له مالو حالتان وه ده ریان نه ناون، بی گومان خوا داد گهرانی خوش دهوین.

هه روه ها فرموویه تی:

■ ﴿وَيُطْعَمُونَ وَالطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِمْ وَنَسِيكًا وَبَيْمًا وَأَسِيرًا﴾ (٨) الإنسان، واته: وه خوار دنیان، که له لایان خوشه ویسته ده بده نه دارو هه تیو و دیل. (تاشکراشه (دیل) ی لای مسولمانان کافرو دوژمنیکه، که له جهنگدا گیراوه).

(١) مانای راستری: (وَقُسِطُوا إِلَيْهِمْ) بریتیه له: به شیک له مالو سامانتانیا نه بده تی، وه که له شوینی دیکو به ره ره می دیکه مدا گوتو وه.

■ (اسماء بنت ابی بکر)^(۱) یش خوا لی خوئی و بابی پازی بی دہائی: دایکم لہ کاتیکدا جائی ہر ہاویہش بو خوا پیداکہر (مشرکہ) بو ہاتہ لام، منیش گوتم: نہی پیغہ مہبری خوا دایکم ہاتوتہ لام و مہیلیشی ہدیہ، (واتہ: بہ لای نیسلامدا) جا نایا ہاوکاری بکہم و چاکہی لہ گہل بکہم؟! فہرموی: (نعم صلی اُمک) بہائی چاکہ لہ گہل دایکتدا بکہو ہاوکاری بکہ، (بخاری و مسلم) گپراویانہ تہوہ.

نو: خیر و چاکہ کردن لہ گہل مردودا:

مسوئلانان چ لہ حالہتی ژیان و چ لہ حالہتی مردن و دوی ژیانیشدا بہرامبہر بہیہ کتر بہر پرسیارن، جا بہ شیک لہو بہر پرسیار تیتیہ، کہ مسوئلانان بہرامبہر بہ مردوہ کانیان نہرکی سہرشانیانہ، بریتیہ لہ خیر و چاکہ لہ گہل کردنیان و پیبہ خشینیان، جا نہو خیر و چاکہ و بہ خشینہش چند جوریکی ہدیہ و ہندیکیان سہرجہم زانیان و ہندیکیشیان زوربہو جہ ماوہرین لہ سہریان ریککہ و توون، کہ نہمانہ:

۱- پارانہوہ (الدعاء):

خوای میہرہ بان لہو بارہو: فہرمویہتی: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰)، واتہ: وہ نہواندی لہ دویانہو: دین دہلین: پەرہردگارمان لہ نیہو لہو برایانہمان ببورہ، کہ بہ نیمانہوہ لہ پیشماندا رابردوون، وہ بہرانبہر بہوانہی نیمانیان ہیٹاؤ: کینہمان مہخہ نیو دلان، پەرہردگارمان بہ راستی تو میہرہ بان و بہ بہزہیی.

(۱) پروانہ: (ریاض الصالحین) للنفوی، ص ۱۳۳.

هروه‌ها پیشتریش باسمان کرد، که یہ کیك له پایه‌کانی نوژی مردوو بۆ پارانه‌وه‌یه‌تی، وه‌ك پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمویه‌تی: ((إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلَصُوا لَهُ الدُّعَاءَ)) رواه أبو داود والبيهقي وابن حبان وصححه.

۲- ماڵ بەخشین (الصدقة):

نەمیش (نووی)^(۱) گوتوویه‌تی: زانا یان لەسەر گەشتنی بە مردوو لە هەر کەسێکەوە بۆ یەكده‌نگن، نەم ده‌قه‌ش یەكێکە لە بەلگەکانی خێرو صەده‌قه بە مردوو:

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رجلا قال للنبي ﷺ: إن أبي مات وترك مالا ولم يوصي، فهل يكفر عنه أن أتصدق عنه؟ قال: نعم)) رواه أحمد ومسلم، واته: پیاویك بە پیغه‌مبه‌ری ﷺ گوت: بایم مردووێ سامانیکی بەجێ هێشتوێ وه‌صیه‌تیشی نه‌کردوێ، جا ئایا نه‌گەر خێری بۆ بکەم گوناحی لێ ده‌سپێته‌وه؟! فرمووی: بەئێ.

۳- پۆژووگرتن:

بەلگە‌ی نەمیش چەند فرمووده‌یه‌که یەكێکیان نه‌وه‌یه، که (بخاري ومسلم) له (ابن عباس) وه‌و خوا لییان پازی بۆ گێراویانه‌ته‌وه، که هاتۆته‌ خزمەت پیغه‌مبه‌رو ﷺ گوتوویه‌تی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا دایکم مردووێ پۆژووی مانگیك قەرزداره‌، جا ئایا بۆی بگێرمه‌وه؟! فرمووی: ((لَوْ كَانَ عَلَى أَمَلِكُ دَيْنٌ أَكُنْتُ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟)) قال: نعم، قال: فَلْيَنْزِلْهُ اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى، واته: ئایا دایکت نه‌گەر قەرزێکی لەسەر بوايه‌ بۆت ده‌دایه‌وه؟! گوتی: بەئێ، فرمووی: ده‌جا قەرزێ خوا شایسته‌ تره‌ به‌درانه‌وه^(۲).

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۵، ص ۲۸۶.

(۲) (نووی) رحمه‌تی خۆی لیستی دوا‌ی نه‌وه‌ی پایه‌که‌ی (شافعی) دیتن، که مردوو پۆژووی بۆ ناگێرته‌وه، گوتوویه‌تی: (الصواب الجزم يجوز صوم الولي عن الميت سواء رمضان والنذر وغيره من

۴- حەج كۆردن:

بەلگەى ئەمەش ئەم فەرمودەيدە:

■ (عن ابن عباس رضي الله عنهما أن امرأة من جهينة جاءت إلى النبي ﷺ فقالت: إن أمي نذرت أن تحج فلم تحج حتى ماتت، أفأحج عنها؟ قال: حجي عنها، أرايت إن كان على أمك دين، أكنت قاضيته؟ أقتضوا فالله أحق بالقضاء) رواه البخاري، واته: ئافرهەتییكى جوھەینییە ھاتە خزمەت پیتەمبەر ﷺ، گوتی: دایکم حەجی لە خۆی گرتیبوو، بەلام حەجەكەى نەكەرە ھەتا مرد، جا ئایا حەجی لەباتى بكەم؟ فەرمووی: حەجی لە جیاتى بكە، ئایا نایینی دایكت ئەگەر قەرزیكى لەسەر بووایە، ئایا بۆت نەدەدایەو؟ دەجا ئەو جوۆرە قەرزانەى خوا بگێرێنەو، چونكە خوا لە پێشتەرە كە قەرزی بەریتتەو.

حەج كۆردنیش لە جیاتى مردوو ئەگەر وەسیەتى كۆردبێ، وەك (نووي) گوتوویەتى: پاي ھەركام لە (أبو حنيفة ومالك وشافعي وأحمد) ئەوێە، كە دروستە^(۱)، بەلام ئەگەر وەسیەتى نەكۆردبێ ئەو ديسان زۆرەى^(۲) زانایان، كە بێجگە لە (أبو هريرة وابن عباس) خوا لییان پازی بێ ھەركام لە (عطاء وابن سيرين) وە (أبو حنيفة وأبو ثور وشافعي وابن المنذر) ییشان لە نیتودان، دەلێن: دروستە، بەلام (مالك) گوتوویەتى: ئەگەر وەسیەتى نەكۆردبێ حەجی بۆ ناكات، بەلام خێرو چاكەى دیکەى بۆ دەكات و بۆ دەكاتە دیارى^(۳).

الصوم الواجب للاحادیث الصحیحة السابقة ولا معارض لها ويتعين أن يكون هذا مذهب الشافعي، لأنه قال: إذا صح الحديث فهو مذهبي وأتركوا قولی المخالف له.. بېروانە: (المجموع) ج ۶، ص ۳۹۳.

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۸۱.

(۲) بېروانە: ھەمان سەرچاوە و بەرگ، ص ۸۳.

(۳) ھەمان سەرچاوە و بەرگ، ص ۸۳.

۵- نۆيۈز كۆرۈن قورئان خۇتەندەن:

ژمارە يەككى زۆر لە زانايان^(۱) پايان وايە، كە نۆيۈز قورئان خۇتەندەنەش وەك دووعا و مال بەخشەن و پۇرۇز و گرتەن و حەج، بە مردو و دەگات، ھەندەكەشەن پايان وايە، كە ئەم دووانە بە مردو ناگەن، بەلگەي ئەوانە كە دەلەين پەي دەگەن، چەندە شەتەكە يەكەكەيان ئەم فەرموودە يەيە، كە (دار قطنى) گەپراويە تەو: كە پەيائەك گوتى: ئەي پەيغەمبەرى خوا ﷺ مەن باب و دايكەكەم ھەبوون، كە ھەتا لە ژياندا بوون چاكەم لەگەل دەكەن، جا ئايا پاش مردەيان چۆن چاكەيان لەگەل بەكەم؟ ئەويەش ﷺ فەرمووى: (ان من البر بعد الموت أن تصلي لهما مع صلاتك وأن تصوم لهما مع صيامك)، واتە: لە چاكەكەن لەگەلەيان پاش مردەن ئەويە، كە لەگەل نۆيۈزە كەتەن نۆيۈزەيان بۆ بەكەي و لەگەل پۇرۇز و گرتەن پۇرۇزەيان بۆ بەگەي.

بەلام ھەندەكەيان^(۲)، كە (شافەي) يەكەكەيانە پايان وايە كە نۆيۈز قورئان خۇتەندەن ناگەن! بە سەرنەجەدانى دەقەكانى قورئان و سوننەتەش دەردەكەوئ كە پاي زۆرە و جەماوەرى زانايان بەھەزترە، كە دەلەين ھەموو كە ھەيەكەي خەرو چاكە مادام بەكەتە ديارى (ھەيە) بە مردو و دەگات، ئەوئەندە ھەيە ھەندەكەيان بەشەكە لەو كارە خەيرانە تايەت دەكەن بە خەزمى^(۳) نۆيەكەي مردو و ھە، وەك پۇلە بۆ باب و دايەك و، ژن و مەيەد بۆ يەكەتەر، بە تايەت نۆيۈز و پۇرۇز^(۴).

(۱) بېوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ۲ ص ۴۲۴-۴۳۰، وە بېوانە: (نيل الأوطار)، ج ۴، ص ۱۴۲-

۱۴۴، وە بېوانە: (مجموع الفتاوى) لابن تيمية، ج ۴، ص ۱۷۸-۱۷۹ وە ج ۳۱، ص ۱۷۹، وە بېوانە:

(فقه السنة)، ج ۴ ص ۴۴۳-۴۴۴، وە بېوانە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۲۰۵، ط ۴.

(۲) بېوانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۴۳، وە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۲۰۵، ط ۴.

(۳) بېوانە: (نيل الأوطار)، ج ۴، ص ۱۴۲-۱۴۳.

(۴) ئەو پايە كاتى خەزى نووسىيە، بەلام تەست (۱۷-۵-۲۰۰۹) دەلەيم: پۇرۇز و گرتەن و حەج و غومرە و

سەدەقە دەقيان لەسەرە، بەلام نۆيۈز و ئايە و مەبەستەش لە (صلا) لەو فەرموودە يەدا، كە

(دارقطنى) ھەتتا يەتەي پارائەدە (دعاء) يە، ئەك نۆيۈز زاتراوا

وہ سہرجمہ زانیانیش لہ سہر ثموہ یہ کدہ ننگن، کہ نابیٰ قورشان خویندہ کہ بہ کرئی (أجرة) بیتو لہ بہرانبہر شتیک دا بی^(۱)، ہدروہا زوربہ شیان دہ لیتن نابیٰ لہ سہر گزہ کہی بخویندری، بہ لام (أحمد) بہ دروست و بگرہ بہ بہ پہ سہ ندیشی زانیوہ^(۲)، بہ لام بیگومان پای زوربہی زانیان بہ ہیترو بہ لگہ دارترہو زانیانی لیکولہرہو گوتوویانہ: لہو بارہوہ ہیچ فہرموودہ یہ کی پاست (صحیح) و بگرہ چاک (حسن) یش نیہو سہرجمہ میان بی ہیتز (ضعیف) ن^(۳) و حوکیکی وایان بی ناچہ سپی۔

دہ: خیرکردن و چاکہ کردن لہ گہل ژیانداران دا:

بہ خشین و چاکہ کردن نہک ہر لہ گہل ٹینسانہ کان بہ لکو لہ گہل ژیاندارانیشدا پاداشتی ہدیہ، پیغہ مہبری بہ بزدہی ﷺ لہو بارہوہ ثہم فہرمیشتہی فہرموودہ: ((بینما رجل یمشی بطریق أشتد علیہ العطش، فوجد بئرا فنزل فیہا فشرب ثم خرج فإذا کلب یلہث الثری من العطش، فقال الرجل: لقد بلغ هذا الکلب من العطش مثل الذي قد بلغ منی، فنزل البئر، فملأ خفه ماء ثم أمسک بغمہ حتی رقی فسقى الکلب، فشکر الله له فغفر، قالوا یا رسول الله: إن لنا فی البہائم أجرا؟ فقال: فی کل کبد رطبة أجر) متفق علیہ، واتہ: لہ کاتیکدا پیایوٹک بہ پئیہ کدا دہرؤی تینویتی سہغلہتی کردبوو، بیریکی بینی جا پییدا چووہ خواری و ناوی خواردہوہو دواپی ہاتہوہ دہرؤ و سہگیکی بینی لہ تینوان زمانی پہ عہرزئی دہخشانہ، کابرا لہ دلی خؤیدا گوتی: دیارہ من چہندہم تینوہو بوو ثہم سہگہش ہیئندہی تینوہو بووہ، نہوجار دابہزیہ نیو بیرہ کہو گزہویہ چہرمہ کہی پڑکرد لہ ناوو پاشان بہ زاری گرتی و ہدہا سہرکہو تہوہو سہگہ کہی ناودا، خواش سوپاسی کردو لیتی خوش بوو، گوتیان ثہی پیغہ مہبری خوا ثایا لہ ژیاندارانیشدا پاداشتمان

(۱) پروانہ: (مجموعۃ الفتاوی)، ج ۲۴، ص ۱۶۷، ۱۶۸۔

(۲) پروانہ: (المغنی والشرح الکبیر)، ج ۲، ص ۴۲۴، ۴۲۶۔

(۳) پروانہ: پەرراویزی (المغنی والشرح الکبیر)، ج ۲، ص ۴۲۵-۴۲۶۔

هده؟ فرمودی: هم‌موو ژيانداريكي هه‌ناوتەر پاداشتي له‌سەر هه‌يه، نه‌گەر چاكه‌ي له‌گه‌ل بگري و سوودی پێ بگه‌یه‌نرێ.

يازده: خيژکردن به مالي چه‌پام:

زانايان هه‌موويان له‌سەر ته‌و يه‌كده‌نگن، كه خيژو چاكه‌کردن به مال و ساماني چه‌پام وهرناگري، له‌وباره‌شه‌و ته‌م دوو ده‌قه دینه‌وه:

* پيغه‌مبەر ﷺ فرمويه‌تی: (يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الرُّسُلَ) فقال: اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ ﴿٥١﴾ الْمُؤْمِنُونَ﴾، وقال: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ ﴿١٧٢﴾ البقرة﴾، ثم ذكر الرجل يطيل السفر، أشعث أغبر يمد يديه إلى السماء: يا ربَّ يا ربَّ! ومطعمه حرام، ومشربه حرام، وملبسه حرام، وغذي بالحرام، فأني يستجاب له!)) رواه مسلم، واته: نه‌ي خه‌لكينه! خوا پاك و چاكه‌و خيژو چاكه‌ي پاك و^(١) چاكيش نه‌بێ وهرناگري، وه‌خوا به‌وه كه فرماني به پيغه‌مبهران -عليهم الصلاة والسلام- كردوه، فرمانيشي پێ به پرواداران كردوه، خوی زانو پايله‌رز فرمويه‌تی: (نه‌ي پيغه‌مبهرينه! له‌ پوزييه پاك و چاكه‌كان بخۆن و كرده‌وی باش بكهن، بيگومان من به‌وه‌ي ده‌يكه‌ن زانام)، وه فرمويه‌تی: (نه‌ي ته‌وانه‌ي پرواتان هه‌ناوه له‌و پوزييه پاك و چاكه‌كانه بخۆن، كه پيمان به‌خشيون)، پاشان پيغه‌مبەر ﷺ باسی

(١) بۆيه جاريك وشه‌ي (طيب) مان به (پاك و چاك) ماناكرده‌و جاريكيش به (هه‌لال)، چونكه (طيب) له‌ ته‌سلي زماندا به ماناي پاكی و چاكی دێ، دياره هه‌ر شتيكيش پاك چاك نه‌بێ خوی كاربه‌جێ هه‌لالی نه‌كرده‌و.

کابرایه کی کرد، که سه فهری دریت ده کاته وه، سه رو پیش ئالۆزو ته پو تۆزاوی، ههردووک دهستی به رهو ئاسمانی بهرز ده کاته وه ده ئی: ئه ی پهروه دگام! ئه ی پهروه دگام! به لām خواردنه که ی هه پامه وه خواردنه وه که ی هه پامه وه، پۆشاکه که ی هه پامه وه، وه هه به هه پامیش به خپوکراره، ئاخه چۆن پارانه وه ی بابای وا وه لāmی بدریته وه!!

* ههروه ها فهرموویه تی: ((من تصدق بعدل تمره من کسب طیب ولا یقبل الله الا الطیب فان الله تعالى یقبلها بيمينه ثم یریبها لصاحبه کما یریبی أحدکم فلو ه حتی تکون مثل الجبل)) رواه البخاری، واته: هه که سیك هینده ی ده نکه خورمایه که له مالتیکی هه لāl بکاته خیر، وه خواش خیری مالتی هه لāl نه بی وه رناگری، نه وه بیگومان خوی بهرز به دهستی راستی وه ریده گری، پاشان بۆ خاوه نه که ی گه شه ی پی ده کات، وه که چۆن یه کیکتان جوانوه که ی به خپوده کات، هه تا پاداشتی نه و خیر هینده ی چیا به کی لیدی.

به م برگه یه ش کۆتایی به باسی مāl به خشین سوننه ت و خپرو چاکه کردن دینین و، ده چینه سه ر خالی شه شه م، (چۆنیه تی مāl به خشین).

ڤۆکە باندی هه که ی ماموستا عه لی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

QR Codes

له زۆره خه به رینه وه ی نه که یکتان

هه ی ماموستا عه لی بابیر

www.alibapir.com

هه ی ماموستا عه لی بابیر

عه لی بابیر/ AliBapir

عه لی بابیر/ AliBapir

هه که ی

ڤۆکە باندی هه که ی ماموستا عه لی بابیر

QR Codes

ڤۆکە باندی هه که ی ماموستا عه لی بابیر

٦- چۆنیەتی مال بەخشین | چەند ئەدەب و پەشتیکی بەرزو جوان

خوینەری بەرپێزو سەنگین!

خودی مال و سامان بەخشین چ فەرز بێ، چ سوننەت، ھەرەك چۆن لە قورئان و سوننەتدا زۆر جەختی لەسەر كراوە و فەرمانی پێكراوە، لە زۆر دەقانیشتا كۆمەڵێك ئەدەب و پەشت بۆ چۆنیەتی و شیوازی دیاریكراون، كە بەبێ پەچاو كردن و پەپەرھەیی لێكردنیان مال و سامان بەخشین، نەك ھەر ئامانجە بەرزەكانی خوای ناپێكێ و مەبەستە شەرعییەكانی ناھینیتە دی، بگرە دەبیئتە مایە قەرزداربوونەوی بابی بەخشەرو زەرەرو زیانی بابای پێ بەخشراویش، جا خوا یاری ئیمە لە (چواردە) بڕگەدا بە كورتیی و گوشارویی چۆنیەتی و شیوازی مال و سامان بەخشینی شەرعییانە، روون دەكەینەو:

یەك: ھەموو چاكەو نیعمەتەكان لە خوای بەخشەر بزانی:

یەكەمین و گەورەترین ئەدەب و پەشتی ھەر بەرزێ مال و سامان بەخشین ئەوێ، كە بابای بەخشەر تەنیا خوای پەرەردگار و خواوەن لوتفو كەرەم بە سەرچاوەی سەرجەم چاكەو خێرو نیعمەتەكان بزانی، وەك خوای بەخشندە فرمویەتی: ﴿وَمَا يَكُم مِّنْ نَّعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ تُمْرَأَ إِذَا مَسَّكُمُ الضَّرُّ فَإِنَّهٗ يُخْرُونَ﴾ (النحل ٥٣)، واتە: ھەرچی نیعمەتێك كە ھەتانه ھەمووی لە خواوەی، ئنجا ھەر گرفتارییەكیشتان توش بێ، بەس پەنا بۆ وی دەبن.

بەلێ ھەر كاتیك ئەو پاستییە مەزنە لە عەقل و دەلی ئینساندا جێگیر بوو بۆ دەبیئتە كانگا و سەرچاوەی تێكپاری ئەو پەشت و ئەدەبە بەرزو جوانانە كە پێویستە لە كاتی خێركردن و مال بەخشیندا پەچاو بكرێن.

دوو: مالّ به خشین جی به جی کردنی ئه رکی سه رشان و به جی خۆ
گه یاندنی ئه سانه تیکی گرانه:

به ئی خۆی کار به جی به مه بهستی تاقیکردنه وه (امتحان) ئینسانی کردو به
جینشینی خۆی و ئاوه دانکردنه وهی سه ر زه وی پێسپاردوه و هه رچی نازو نیعمه ته،
وه ک ئه مانه تیك خستویه ته به ر دهستی، وه ک فه رمویه تی: ﴿عَامِنُوا بِاللّٰهِ
وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ

كَبِيرٌ ۝۷﴾ الحديد، واته: به روا به خوا و پێغه مبه ره كه ی به یئن، وه له و مال و
سامانه دا، كه ئیوه ی تیدا کردۆته جینشین، به به خشن، چونكه ئه وانه تان به روا یان
هیناوه و مالی خۆیان به خشیوه، پاداشتیکی گه وره یان هیه.

وه پێغه مبه ری خۆشه و یستمان ﷺ فه رمویه تی: ((إِنَّ الدُّنْيَا حُلُوهٌ خَضِرَةٌ وَإِنَّ
اللَّهَ تَعَالَى مُسْتَخْلَفُكُمْ فِيهَا، فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ...)) رواه مسلم عن أبي سعيد
الخدري، واته: بێگومان ژبانی دونه ی شیرین و سه وزه، وه خۆی به رزیش ئیوه ی تیدا
کردۆته جینشین، جا ته ماشا ده کات داخۆ چۆن ره فتار ده کهن!

سێ: ده بی به خشین به دلخۆشیی و پووگه شییه وه بیّت:

به ئی مادام بابای به خشه ر مال و سامان به خشینه كه ی به خواپه رستی و
دینداری بزانی، پێویسته له زاتی خۆیدا پێ دلخۆش بی، كه خۆی به به زه بی
هیدایه تی داوه ئه و جۆره خواپه رستییه ته نجام بدات، وه له گه ل بابای وه رگێشدا
پووگه ش بیّت، كه خوا کردویه تی به هۆکاری ته نجامدانی ئه و خواپه رستی و
تاعه ته به رزه، خۆی په روه ردگار فه رمویه تی: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ
فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ۝۸﴾ یونس، واته: بلی با ته نها به به خششی
خوا و به به زه بی و دلخۆش بن، ئه وه چاکتر له وه ی، كه خری ده کهنه وه.

ناشكراشە كە بەخششى خوا ۋە ھەممەتە كەى تەنھا بە ھۆى فەرمانبەرىي بۆ
كردىيە ۋە دەستگىر دەبن، كەواتە: جىي خۆيەتى باباى بەخشەر لە كاتى بەخشىن و
خىزىر كەندا لە ۋە پەرى دلخۆشىي و شادىيدا يىت، كە بە كارىك ھەلساۋە مايەى
بەخشش و بەزەيى خواى پەرۋەردگەر، پىشنىانىشمان گوتويانە: (نانت جۆين بى
خولقت گەنمىن بى).

چوار: بەخشىن لە مالى ھەلبەت ئارە ۋە خوشەويست:

خوای كار بە جى فەرمويەتى: ﴿لَنْ نَنَالُوا الْآخِرَ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا حُبَبْتُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَوْمَهُ عَالِمٌۭ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، واتە: ناگەنە پلەو پاىەى
چاكە كارىي ھەتا لە ۋە نە بەخشىن، كە خوشتان دەۋى، ۋە ھەر شتەك بەخشىن خوا
پىي زانايە.

ھەروەھا فەرمويەتى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِكَافِرِينَ إِلَّا أَنْ تُغْنِصُوا فِيهِ وَعَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَكِيمٌ﴾ (البقرة)،
واتە: ئەى ئەوانەى بېراتان ھىناۋە! لە ۋە پەزىيە ھەلەى، كە ۋە دەستتان ھىناۋە
لە ۋەى، كە لە زەويدا بۆمان دەر ھىناۋن، بەخشىن، بەلام لە جۆرە خراپە كەى
مەخەفتىن، لىي دە بەخشىن، بەلام تامادەن ۋە رىبگرن، مەگەر بە ناچارىي و چار
لى نووقاندنە ۋە بى.

جا ديارە ھاۋەلە بەرپەزەكانى پىغەمبەر ﷺ ئەم ئاراستە (توجىە) يەى قورئانيان
ۋەك ھەموو ئاراستەكانى دىكە با چاكتىن شىۋە جى بەجىن كردو، ئەو ھەتا (بخارى
ۋە مسلم) دەگىپنە ۋە، كە عومەر خوا لىي رازى بى گوتويەتى: ((يا رسول الله لم

أَصْبَ مَالاً قَطُّ هُوَ أَنْفَسُ عِنْدِي مِنْ سَهْمِي الَّذِي هُوَ بِخَيْرٍ، فَمَا تَأْمُرَنِي بِهِ؟ قَالَ: حَبَسَ الْأَصْلَ وَسَبَّلَ الثَّمَرَةَ، وَاتِهِ: نَدَى يَبْتَغِهِ مَبْرَى خَوا هەرگىز سامانىڭىڭ دەست نەكەتوۋە، كە لەلام چاكتەر بوۋىن لە بەشم لە خەيىەر، جا بەچى فەرمانم پىدەكەى؟ فەرموۋى: ئەسلەكەى بەيئەۋە ميوە بەرەكەشى بەخىر لە پى خوادا بىبەخشە^(۱).

ھەروەھا (بخاري ومسلم) دەربارەى جى بەجى كەردن (تطبيق)ى ئايەتى: ﴿لَنْ نَأْتِيَ الْبَرَّ حَقَّ تَنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ بەسەرھاتىڭى دىكەى لەو جۆرە لە (طلحة) ۋە خوا لىي پازى بى، دەگىرپنەۋە، كە باخىڭى ھەبوۋە بە ناۋى (بەپرەھە) ۋە لە ھەموو مال ۋ سامانى خۆى خۆشتى ويستوۋە، دواى راۋىز كەردن بە يىغەمبەرى خوا ﷺ لە پى خوادا بەخشيويەتى ۋ، بەسەر خزمە نەدارەكانى خۆيدا دابەشى كەردە^(۲).

دىسان (أبو بكر البزاز) لە (عبدالله بن عمر) خوا لىيان پازى بى، دەگىرپتەۋە، كە گوتويەتى: كاتىك ئەم ئايەتەم بىست: ﴿لَنْ نَأْتِيَ الْبَرَّ حَقَّ تَنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ ۋە بىر لەو شتەنە كەردەۋە، كە خوا پى بەخشيوم، ھىچ شتىڭم لەلا خۆشەويستەر نەبو لە كەنيزەكىڭى پى، بۆيە گوتم: ئەۋە لەبەر خوا ئازادى كەرد^(۳).

(۱) پروانە: (تفسير القاسمي، المسمى: عاين التاويل)، ج ۲، ص ۱۴۵-۱۴۶.

(۲) ھەمان سەرچاۋەى پيشو.

(۳) ھەمان سەرچاۋەى پيشو.

**پینج: نابی بابای به خشم منته و فیزو که شخی لی هست
پی بکری:**

خوای پنهان بین فرموده تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى...﴾ (البقرة ۲۶۵)، واته: نهی نهوانی پرواتان هیناوه خیره کانتان به منته له سرکردن و، نازاردانی دلی بابای پی به خشراو هه لئه وه شیننه وه..
که واته: به ده قی فرمایشتی خوا (جلّ جلاله) منته له سرکردن و دلّ نازاردانی بابای خیر پی کراو، ده بیته مایه ی هه لئه هاشانده وه و شورده وه ی خیر و چاکه کدی.
وه له خالی حوتهم (سهرنجامی مال به خشینی ریاکارانه) دا، چاکتر هم مه سه له یه پروون هه که ینه وه.

**شهش: قسه ی خوش و ره وشتی جوان و پووی گهش، له خیرکردنی
نازاردهرانه زور باشته:**

خوای به خشنده فرموده تی: ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّبْتَغِيهَا أَذًى وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ (البقرة ۲۳۷)، واته: قسه یه کی باش و خوش و لی بردنیك، له قسه و ره فاریکی بی جی بابای داواکر، چاکتره له خیر پی کردنیك که نازاردانی به دوا دا بیت، وه خواش بی نیاز و هییدی و مه نده.

به لئی نینسان ته نها جهسته نیه، تاکو بهس پیویستی به ماده وه نان بی، به لکو بهرله وه پروو و عه قل و هه ست و نه ست و پیویستی به ریزو حورمه ت و که سایه تی و هه ست نه پرووشاندنی هیه، پیگومان نه و که سه ش که ریزو حورمه تی که سایه تی خوی له بهرانبهر نان و ناویکدا داده نی، زیانیکی زوری کرده، بویه خوای کاربه جی و وردیین و دووریین، پاریزگاریی کردن له ریزو حورمه تی نه داران له

پېشتەر دادەنئى لە تىرکردنى گەدەيان و داپۆشىنى جەستەيان و بە دەوڵە مەندەكان دەفەرموئى: ئەگەر بە خشینەكەتان دەبیته مایەى ئازاردان و هەست پرۆشاندى نەداران، هەر لییان بگەرپێن و مەیان دەنئى و بەقسەى باش و پووی گەش، پێزو حورمەتیان بگرن و هەست و نەستیان بپاریزن، بۆ ئیوێش و بۆ ئەوانیش چاکترە، چونکە بە پێچەوانەو، هەردووکتان لەسەرى قەرزار دەبنەو!

جەوت: باسکردنى پاش ملەش، هەر جوړیکە لە ئازاردان و مەت لەسەر کردن و بەچاودادانەو:

هەندیک کەس هەیه، کە بە پوالت خێرو چاکەیدە دەکات، بەلام دواى ئەوەندە لەملاولا بەراشکاوێ (صراحة)، یان بە کینایەیهکی چاکتر لە راشکاوێ، باسی دەکات، کە بۆ بابای خێر پیکراو، چەند قات خراپتر بئى لەوێ هەربەرەو روو شکاندبايەو بەچاوی دادابایەو!

جا پێویستە بزانی، کە چەمک واتای (يَتَّبِعُهَا أَذَى) وه (لَا يُبْطِلُوا صِدْقَتَكُمْ بِالْأَمْنِ وَالْأَذَى) زۆر فراوانەو هەموو جوړەکانی ئازاردان و بەچاودادانەو مەتکردن دەگرەنەو، چ بەرەو پووبن، چ پاش ملە، خۆی تۆلەستینیش فەرموویەتی: ﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ ① الهمزە، واتە: سزای سەخت بۆ هەر پاشملە بەخراپە باسکەرێکی بەرەو پوو تانەدەر.

پێغەمبەر ﷺ یش دەفەرموئى: ((ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة، ولا ينظر إليهم، ولا يزكيهم، ولهم عذاب أليم، قال: فقرأها رسول الله ﷺ ثلاثة مرات، قال أبوذر: خابوا و خسروا، من هم يا رسول الله؟ قال: المسبل، والمثان، والمنفق سلعتة بالهلف الكاذب)) رواه مسلم عن أبي ذر رضى الله عنه، واتە: سێ کەس خوا لە پۆزى قیامەتدا نایاندوێنئى و تەماشایان ناکات و پاکیان ناکاتەو، وه ئازاریکی بە ئیشیان

دەبى، دەتتى پىغەمبەرى خوا ﷺ سى جارەن خۆنىدىيەو، ئەبوۋدەپ گوتى: ئەوانە كىن ئەى پىغەمبەرى خوا پەشىمان و زىانبەن؟! فەرموۋى: پۇشاك شۆپكەرەو (بەفیزو كەشخە) و مەتكەرەو بەرپەكەرى كەلپەلى فرۆشراوى بە سویندى درۆ.

هەشت: ئاشكراکردن و پەنھان كردنى مال بەخشىن، بەپىي ھەل و مەرج حوكمەكەيان دەگوۋى:

خوای كارەجى فەرموۋىتى: ﴿إِنْ بُدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ (البقرة ۲۷۱)، واتە: ئەگەر خیرکردنەكانتان ئاشكرا بكەن ئەو شتىكى زۆر باشە، وە ئەگەر پەنھانى بكەن و بیدەن بە ھەژاران، ئەو بەو جۆرە بۆتان باشترە، وە ئە خراپەكانىشتان لىتان دەسپىتەو، وە خوا بەو ھى دەيكەن شارەزايە.

جا ديارە پىشتىرش لە باسى زەكاتدا باسەن کرد، كە مەسەلەى ئاشكرا كردن و پەنھانکردنى مال بەخشىن و ھەلپۆاردنى لایەكەيان شتىكى مۆتەق نە، بەلكو ھەرچارە لایەكەيان چاكتەرەو دەبى ھەلپۆرتىن، وە ھەر كام لە مال بەخشىنى فەرزو سوننەتىش ئەم مەسەلەیدا يەك حوكمیان ھەيەو، باباى بەخشەر دەبى سەرنج بدات، چۆن چۆنى بەرژووەندى باباى وەرگر دابىن دەبى ولە زىان و ئازار بەدوور دەبى، دەبى وابكات، ھەلبەتە ھاوكات لەگەڵ ئەو ھەش، پىتەستە وریای خۆیشى بىت، كە لە روپامایى و ھەر خەسلەتەى دیکەى پىس و بەد، پارىزراو سەلامەت بى.

نو: حکمت و سہلیقہ و لیژانیی لہ بہ خشیندا زور پیویستہ:

ناشکرایہ کہ، ہر کاریک لہ سدر بناغہی حکمت و لیژانیی نہ نجام نہ درئی، بی سہروہر دہرہ چی و ہیچی باشی لی سہوز نابی، ہر بزیہش خوی کاربہ جی لہ ریزی نہو نایہ تانہ دا، کہ باسی مال و سامان بہ خشین دہ کات، باسی حکمتی کردوہ و فہر موویہ تی: ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ البقرة ﴿۱۲۹﴾، واتہ: خوا بہ ہر کہ سیٹک، کہ حز بکات لیژانیی پی دہہ خشین، وہ بیگومان ہر کہ سیٹک حکمتی پیدرابی، نہوہ چاکہ یہ کی زوری پی دراوہ، وہ خواوہن عہ قلائش نہ بی پند و ہر ناگرن۔

جا دیارہ حکمت و سہلیقہ لہ بہ خشیندا زور شت دہ گریتموہ، بہ لام دہرفہ تی زور دیرتہ پیدانمان نیو تہنیا وینیک دینینہوہ:

ہیچ گومانیک لہوہ دا نیہ، کہ دروستکردنی مالتی خوا (مزگہوت) کاریکی یہ کجار خیرہو چاکہ یہ کی بہرزو مدزنہ، بہ لام نایا دروستکردنی چہندان مزگہوتی وا، کہ رہنگہ مسولمان پہ کیان لہ سہریان نہ کہوتبی، لہ ولایتیکدا کہ حوکمی نیسلامی تیدا قاچاغ کراوہو، لہ نیتو گہ لیتکدا کہ رہنگہ دہیان و سہدان فہرزی کیفایہیان فہوتاندبی، لہ ہر بی ٹیمکانیہ تی و دہست نہ پڑیشتووی لہ ہموو پوہکانی فیکریی و پہرورہ دہیی و سیاسی و ثابووری و کومہ لایہ تی و جہنگی و تہ کنولوجی و... ہتدہوہ! نایا مہرجہ چاکترین جوری مال و سامان بہ خشین بی، وہک زوری ہی ہرہ زوری تہ گہر نہ لیم ہموو نہوانہی مزگہوتان دروست دہ کەن، گومان دہ بن؟!

نایا لہ کاتیکدا مسولمانانی ولایتیک لہ نہ نجامی گہرانہوہ یاندا بؤ نیسلام لہ ہموو ہوارہکانی ژیاندا کیان و قہوارہ یہ کی شہرعیی پیکدینن، مزگہوت دروست

كردن و گەلەك كاروچالاكى دىكەى لەو بابەتە، نايىتە كارىكى زۆر ئاسان و يەكەك
لە نەركەكانى ئەو قەوارە شەرىيە؟!

وہ لەلایەكى دىكەشەوہ ئایا لە حالێكدا مسوڵمانان خواہنى بوون و قەوارەى
شەرىي خۆيان نەبن، ئەو تاغوووانەى كە خۆيان بە كوێخوا ھەمەكارەى خەلك و
میللەت دەزانن، پێگە بە مزگەوت و ئەھلى مزگەوت دەدەن كە پۆلى
شەرىيى يانەو پەواى خۆيان بگێڕن؟!

بە كورتى: پێويستە مسوڵمانان لێزان و ھەستا بن، لە خەرج كردن و بەخشینی
مال و سامانەكانيانداو، لە ھەر قۆناغ و ھەر لومەرجێكدا چاك سەرئەج بەدەن و
پامینن، داخۆ چ شتێك لە پێشترەو ئەمىت و بايەخ و كارىگەرىي زياترى ھەيە، بۆ
بەرھەييش بردنى و ھەزەى مسوڵمانان و چاككردنى حال و باليان، لەوہدا مال و
سامانەكانيان بەخت بکەن، ئەك بە پائەنەرى چاويكەرىي، بکەونە پيش بركەى
مزگەوت دروست كردن.

دە: چا و وردكردنەوہ بۆ دۆزینەوہى شەخسى ئاتاج ترو
شاىستەتر:

پێغەمبەرى كارزان ﷺ لەبارەوہ فەرموويەتى: ((ليس المسكين الذي يطوف
على الناس، ترده اللقمة واللقتان والتمر والتمرة، ولكن المسكين الذي لا يجد
غنى يَغْنِيه، ولا يُقْطَنُ لَهُ فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ، ولا يقوم فيسأل الناس)) متفق عليه عن
أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: نەدار ئەو كەسە نيە، كە بۆ سوال بەسەر خەلكەوہ دەگەڕێ و
بە پاروويەك و دوو پاروو، وە بە خورمايەك و دوو خورما قەناعەت دەكات، بەلكو
نەدارى شاىستەى خێرپێكران ئەو كەسەيە، كە خۆى ھيئەدى نيە مەدارى ساز
بكات، وە لە سۆنگەى عيززەت و ئەدەبىيەوہ ھەستى پێ ناكړى، تاكو خيىرى پى
بكرى، خويشى ھەلناستى داوا لە خەلكى بكات.

بہائی روحم فیدای پیغمبرمبری خواو فہرمایشته بہرزو پیروزہ کانی بیت، ہر نہو بہر پڑہندو ناکار پہسہندو کارزانو لیزانہ دہزانی، کہ مالو سامان چوں چونی و لہ کوئی و بہ کن ببہ خشری، چاکتر جیگا دہگری و خوی لیبوردهش وہری دہگری!

یازدہ: جی پنی گرتن و کہلین پنی پرکردنہو، نہک خہلک زور پنی گرتنہو:

یہ کن دیکہ لو نہدہب و پھوشته بہرزو گرنگانہی، کہ پیویستہ لہ شیوازو چونیہتی مالو سامان بہخشیندا پھچاوی بگری، نہوہیہ، کہ ہرچی زیاترو چاکتر ہول بدری نہو خیرو مال بہخشینہ، جیگای شایستہی خوی بگری و، بڑ بابای وەرگر کہلین بگری، بڑ پروونکردنہوہی مہبہست دہلیم:

ہندیک کہس، چ لہ پروی خراپ لہ شہر حال بیون، یان لہ پروی پریای کردن و خو دہرختنہو، دینی نہو نہنداز پارہو مالہی دہیہوئی ببہخش، بہسہر چہندان کہس و شیندا پرزو بلاوی دہکاتہو، بہپروچکہ پروچکہ دہیدات بہم بہو، ہتا سہرہنجام ہیچ کام لہو خیر پینکراو پارہو مال وەرگرانہ، سوودیکی وای لیوہرناگرنو، ہر بابی نیشتیاکردنہوہو ناو لہ دہم ہینان دہکات!!

دیار دواتر لہ باسی چونیہتی زہکاتدان باسی دہکین، کہ پیویستہ چہندہ بدری بہو کہسانہی، کہ شایستہی وەرگرتنی زہکاتن و لیردا دووبارہی ناکہینہو.

دوازدہ: چاوہروانی نہکردنی ہیچ کری و پاداشتیک:

خوای پەروردگار لہ مددھی کہسانیکدا، کہ لہ پیناوی پزامہندیی خواو مالو سامانیان دہبہخشن، فہرمویہتی: ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ (۸) إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ﴿۹﴾ (الإنسان)،

واتە: وە ئەو خواردنە، کە خۆشیان دەوی دەیدەن بە ئەدارو هەتیوو دیل، دەڵێن بەس لەبەر پەزنامەندیی خوا دەرخواردتان دەدەینو، هیچ پاداشت و سوپاسی کمان لێتان ناوی؟

بەڵێ، نابێ بابای بەخشەر، هیچ جوړە چاوەروانییەکی لە بەرانبەر مالا بەخشینە کەیدا هەبێ، چونکە مالا بەخشین وەک لە پابردودا گوتمان، خواپەرستی و طاعتە و ئەمیش دروست نیە، بێجگە لە پاداشت و پەزنامەندیی خوا هیچ شتیکی دیکە تییدا پەچاو بکری.

هەربۆیەش زانایانمان گوتوویانە: وا باشە ئەگەر بابای پێبەخشراو دوعای خیری بۆ کرد، بەخشەریش دوعای خیری وەک خۆی بۆ بکاتەو، بۆ ئەوێ هیچ لە پاداشتی خێرەکە کەم نەبێتەو^(۱).

سێزە: بۆ وەرگریش وا چاکە مەگەر زۆر چار بێ ئەگەر داوا نەکات و خۆی بەووت و پەجال پێشان نەدات:

چونکە خۆی زاناو توانا مەدحی ئەو جوړ کەسانە کردو، کە وێرایی ئاتاجیی و ئەداریشیان، عیززەتیان پێی ئەداون خۆیان بێ مالاو شپزە حال پێشان بەدەن، بەلکو مەگەر کەسێک لە نزیکەو پێیان ناشنا بێ، ئەگەر نا بە پێچەوانەو.

لێیان حالێ دەبێ، وەک فەرموویەتی: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللَّهَ يَدْعُ إِلَيْهِمْ ۖ عَلَيْهِمُ السُّرَّةُ﴾، واتە: مالاو

(۱) بېروانە: (مغني المحتاج شرح المنهاج)، ج ۳، ص ۱۲۳، وە بېروانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، د. وهبة الزحيلي، ج ۳، ص ۲۰۶.

سامانە کانتان با بۆ ئەو ھەژارانە بى، كە لە سۆنگەى جەنگ و جىھاد كەردنەو، لە پىي خوادا پىي ھەرچوونيان نىو، بىيان ئالوئ بەزەويدا بگەرپىن بۆ پەيدا كەردنى پۆزىي، باباى نەشارەزا بە دەولە مەنديان تىدەگات بەھۆى نەفس بەرزييانەو، بەلام تۆ بەسەر و سىمايان دەيانناسى، عادەتيان وايە بە مكووپى داوا لە خەلك ناكەن، وە بىگومان ھەرشتيك بەخشىن خوا پىي زانايە.

ھەلبەتە بىتەماعى و نەفس بەرزيي (عفة) يش بۆ باباى ھەژارو نەدار، ھىندەى خاكىي بوون و خۆ بەكەمگرتن (تواضع) بۆ باباى دەولە مەندو ھەبوو، جوان و شەپىنەو، ھەموو خىرو بىرو نازو نىعمەتيك لە خوا زانينيش، لە دلاو ھەروونى ھەر كام لە نەدارو ھەبوودا، ئەو جۆر ھەلوئىست و رەفتارە شەرعىي پەسەندانە پەيدا بكات، وەك پىشتىريش گوتمان.

چوارە: پىويستە باباى ھەرگەر، پىزان و بە ئەمەك بىت:

بىگومان ھەموو سوپاس و ستايشيەك، ھەر شاىستەى خواى پەرورەدگارەو، پىويستە ئىنسان ھەموو چاكە و نىعمەتيك و خىرو بىرو خوشيەك، بەس لە خوا بزانئ و دلتيا بى، كە بەبى ويست و دەسلەلاتى خوا، ھىچ خىرو شەپتيك پوو لە ئىنسان ناكات، جا ھەرچى شەپرو زيان خراپەيە، ھۆكارەكەى خودى ئىنسانە، بەلام خىرو چاكە بەرژەو ھەندىي بەس لە خواو ەيە، وەك فەرموويەتى: ﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ (النساء: ۷۹)، بەلام وىرەى ئەو ەش، ئەمەك و ەفاو پىزانينى ئىنسانەكان بەرانبەر بەيەكتر، رەوشت و ئەدەبىيەكى بەرزو پەسەندە، بەتايبەت بۆ باباى چاكە لەگە ئىراو لە بەرانبەر چاكە كاردا، پىغەمبەريش ﷺ لەوبارەو فەرموويەتى: ((لَا يَشْكُرُ اللَّهُ مِنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ)) رواه أحمد عن الأشعث بن قيس بسند رواه ثقات، واتە: ھەر كەسيەك سوپاسى خەلكى نەكات، سوپاسى خواش ناكات.

۷- سەرەنجامى مال بەخشىنى پىياكارانە

خوپىنەرى مسوئلمانى خۆشەويست!

وہك پىشتىرش باسان کرد مالو سامان لہ پىتى خوادا خەرج کردنو بەخشىن، جۆرىكە لہ جۆرەکانى خوپەرستىي (عبادە) و، مەرجى سەرەكى ھەر جۆرە خوپەرستىيەكىش بۆ ئەوئى لہ لای خوا جىئى ئىعتىبار بىو وەر بگىرى، دووانن:

أ- بەپىئى شەرىعى خوپوون (الإتباع).

ب- تەنیا خوا پىئى مەبەست بوون (الإخلاص).

جا لہ سۆنگەئى ئەوئەوہ کە سروشتى مالو سامان بەخشىن وایە کە ئەگەر خاوەنەكەئى مسوئلمانى تىرو تەواوو ئىمان دامەزراو ھۆشیارو بىتدار نەبى، زۆر نزىكە تىپىدا تووشى پروپامایى کردنو خۆپى دەرختىنى ببى، بەپىئوستم زانى لہم خالى ھەوتەمەدا سى ئایەت لہ سوورەتى (البقرة) بە کورتى بتویژمەوہ، کە خوائى زاناو وردبىن و پەنھان بىسن، بە ھىنانەوئى چەند وئىئەكى یەكجار سەرنج پاكىش و پاچەئەكىنەر، سەرەنجامو ئاکامى ھەركام لہ پىياكارىو ئىخلاص لہ بواری مالو سامان بەخشىندا، پروون دەکاتەوہ:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا بُطْلُوْا صَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٦﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّتٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَتَأَنَّتْ أَكْلَهَا ضَعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ ۖ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٧﴾﴾

أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا
إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ

تَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٣﴾ البقرة ﴿٣٣﴾، واتە: ئەي ئەوانەي بڕواتان هێناو! ماڵ
بەخشینە کانتان بەهۆی منەتکردن و ئازاردانی دژی خێر پێکراوە و
هەڵمەوشێننەو، وەك كەسێك كە مالى خۆى بۆ پووپامایى خەلكى خەرج
دەكات و بڕواى بە خواو پۆژى دواى نیه، چونكە وێنەى ئەو كەسە وەك تاشە
بەردیكى لووس وایە كە تەنكە گلیكى بەسەرەوێهەو تۆویكى تێدا چێنراوە جا
بارانیكى دۆپە زلی بە خورزەم لێی بدات و بە رەق و سافی بێتێتەو، وە ئەوانەى
تۆویان لەسەرى چاندووە ناتوانن هیچ بەرھەمیكى لى وەدەست بێنن، وە خواش
رێنوینى كۆمەلای كافران ناكات.

وە وێنەى ئەوانەش، كە ماڵ و سامانەكانیان بۆ وەدەستەپێنانى پەزەماندیی خواو
بەهۆی دڵدامەزراویانەو دەبەخشن، وەك ئەو وایە كە باخێك لەسەر بەرزاییەك
بێ و بارانیكى درشت و بە خورزەمى لى ببارى، جا بەرو میووەكەى چەندان بێتەو،
وە ئەگەر بارانى بە خورزەمیش نەبێتەو، هەر پشێنەیهكى بەس بێ، وە خوا
بەوێ كە دەیکەن بینایە.

نایا یەكێكتان حەز دەكات كە باغیكى لە خورماو تریى هەبێ كە جۆگە
ئاوێكانى بەژێردا بڕۆن، وە لە هەموو جۆرە میووەیهكى تێیدا هەبێ، وە لە حالێكدە
كە تووشى پیری بوو و وەچەیهكى ساوا و لاوازی هەیه، گێژەلۆوكەیدەك كە ئاگرى
تێدا یە لێی بدات و بسوتێ؟! ئاوا خوا ئایەتەكانتان بۆ پڕوون دەكاتەو بەلكو
بیربەكەنەو.

جا ئىستا با سەرنجى ھەركام لەم سى وىنەيە بەدەين كە خەي پەرۋەردگار بە مەبەستى ھالى كەردنمان لە سەرەنجام و ئاكامى مال و سامان بەخشىنى رىكاكارانە و ساختە چىيانە و شەرىعيانە و دىئەنە بۆي ھىناوينە.

وینەي يەكەم:

تاتە بەردىكى لووس و ساف كە توپالە گلىكى بەسەرۋە ھەيە توپىكى تىدا چىنراۋە و خاۋەنى چاۋەپىيە پىرۋى و بۆي بىتەبەرۋ بەرھەمى لى ھەلبىگى، بەلام ھەر ھىندەي خۆشە ھەتا بارانىكى درشتى بە خورزەم و لىزمەي لى دەبارى و ھىندەي دەلىي يەك و دوو، دەبىنى تاشە بەردى گۆرىن داشۇراۋە جگە لە بەردىكى رەق و تەق و لووس، نەك تۆ دانە وىلە بگرە تۆزە خۆلىكىشى بەسەرۋە نەماۋە!!

دەجا ئەو كەسەش كە بە پالەنەرى رىبابازىي و سەرنج راکىشانى خەلىكىيەۋە مالى خۆي خەرج دەكات و پىرۋى بە خاۋە بە پۆزى قىامەت نىيە، ۋە سەربارەش مەنەت فىزو كەشخە بەسەر باباى خىرپىكراۋا دەكات و بە قسە و رەفتارى ناشايستە و دلى ئازار دەدات، ئەو مەنەت و ئازاردانەي ھەمۋە خىرۋ چاكەكانى دادەشۇرن و ئەو دەمامكە ساختە چىيانەي سەرپىرۋى لادەچى و ماھىيەتى راستەقىنەي دەردەكەۋى و دىكۆرۋ پۈللە تەنەك كاتىيەكەي نامىنى و دەمىنىتەۋە دلو دەروونە بى ئىمان و وىژدان و رەق و تەقە بى خىرەكەي، ئاۋى بىنە و دەستان بشۇ!

وینەي دوۋەم:

باغىكى گەش و جوان و بە خورپەم كە لە شوپىنىكى بلىند و كەش و ھەۋايەكى سازگار و خۆشدا ھەلخراۋە، چ بارانى درشت و بە خورزەمى لى ببارى، چ ھەر پىشەنە تەنەت، ئەگەر شەۋنمىش بىگىتەۋە بەشى دەكات و دوو چەندانەي ئەۋەي لى چاۋەپوان دەكرى، بەرومىۋەي باش دەگرى و ماھىيەي خۆشھالىي و چاۋپى رۈۋىۋونەۋەي خاۋەنەكەيەتى.

دەجا كەسكىش كە بە پائىنەرى خوا لە خۆپازى كردن و لەپرووى ئيمان و
عەقىدەى پتەوو لە دالدا دامەزراوە لە مال و سامانى خۆى دەبەخشى و، ھەموو
سنوورەكانى شەرع و ئەدەب و پەشتە بەرزو جوانەكانىشى تىدا پەچا و دەكات، ھەم
لە دونيا و ھەم لە دواړژيشتدا بەو بەخشين و خيرو چاكەيەى خۆى، وەك باباى خوا و
باغ دلخۆش دەبى و لەبەرى پەنجى خۆى بە ھەرەمەندو پىتى بەختەوەر دەبى.

وێنەى سىيەم:

كا بريدك كە گەشتۆتە قوناغى پيرى و تەمەنى ھەلگەشيەو چۆتە سالتەو و
پىستى تەنك و ئىسكى باريك و جەستەى بى ھىزبوو و، دەستى لە خۆى شۆردو و
لەو بى ھىوا بوو كە تين و تاقەت و ھىزو وزەى جارانى بۆ بگەپتەو، دەزانى
ھىدى ھىدى بەرەو چاللى مەرگ ھەنگاو دەنى، وە كۆشيك مال و خىزانى وردو
ساوا و پىرۆچكە و سەلكەو پىچكەى ھەيە كە پاش ئۆمىدى بەرەمەتى خوا، بۆ
داينکردنى ژيان و گوزەرانىان ھىواى بەو باغەيەتى كە سالتەھى سالتە پەنجى
كىشاو و تەمەنى لاوتى و تين و تاوى گەنجىتى خۆى تىدا بە كارھىناو و سەرف
كردو، بەلام باباى پيرى كەنەفت و خاوەن كۆشيك مال و منداللى وردو بى پەرو بال،
ھەر ھىندە دەزانى كە گەردەلووليكى ئاگراوى لە باغەكەى دەدات و ھىچى بەسەر
ھىچەو نەھىلى و دەيكاتە قەرەبروود!!

دەجا كەسكىش كە مال و سامانى خۆى بە پراولت بۆ خوا و لە پىناوى وەدەست
ھىنانى بە ھەشتى نەپراو و پاداشتى پەزەمەندى خاودا بەخشىو، بەلام لە راستيدا
وانەبوو و مەبەستى پروياماى كردن و خۆپيا و باشكردن و خەلك خەلەتەندى بوو،
ھەر بۆيەش نەيتوانىو ئەدەب و پەشتە بەرزو جوانە شەرعىيەكان لە مال و سامان
خەرجكردنەكەيدا پەپەو بكات، بەلكو گىرۆدەى چەندان خەسلەتى بەدو پيس و
پەفتارى نالەبار بوو، خۆى لەسەر مال بەخشىنەكەى قەرزداريش كردۆتەو، بەللى
ئەو كەسەش لە قىامەتدا وەك باباى تەما بە ژيان نەماوى باغ و باغات سوتواوى

مال و خێزان بەجێماو، دەست لە ھەموو پچکان دەبڕی و، دەروونی لە پەشیمانی یان گری دەگری و، فرمێسکی گریان و ھەپەسان و دەستەوستان دەسپێ.

ھەلبەتە ھەرکام لەو سێ وێنە زۆر زیاتر لەوێی کە نووسیمان تۆیژینەو بەر لەوێش پامان و وردبوونەو ھەرکردنەو ھەڵدەگرن، بەتایبەتیش کە خوای پەروردگار لە کۆتایی ھەرسێک وێنەکاندا فرموویەتی: ﴿...كَذَلِكَ يُبَيِّنُ

اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٣﴾ البقرة﴾، وە لە شوێنی دیکەشدا فرموویەتی کە ھەموو کەس توانای تێگەیشتن و پەند وەرگرتنی لەو وێنە ھێنەوانەیی خوای زانا نیدو، تەنیا زانا دانایان کە شایستەیی ئەوێان ھەبێ: ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

العنکبوت﴾، بەلام لێرەدا ھەر ئەوێندەمان دەرەفت ھەبە.

لە کۆتایی ئەم باسەشدا دەلێم:

بێگومان پاش بەپێی شەرع بوون، ھەوێن و ھەناوی ھەر خوایەریستیێک و کاکل و جەوھەری ھەر کردەوێکە باش، چ مال بەخشین بێ چ ھەر کار و چالاکی یەکی دیکە شەرعیی، بریتیە لە خوا پێ مەبەست بوون (الإخلاص لله)!

بەلێ خوێنەری خۆشەویست!

مال و سامان بەخشین بەبێ نیاز و مەبەستی ساغ و یەکلەبوونەوێ خواوەندەکی بۆ خوای پەروردگار و بژارکردن و پاککردنەوێ دڵ و دەروونی لە ھەر جۆرە نیاز و مەبەست و ھاندەر و پائەنرێکی دیکە، وە ک شیری بێ ھەوێن و جەستەیی بێ ھەناو و دەنگ و تۆوی بێ کاکل و نێوەرۆکە! شاعریکی فارسی زمانیش لەو بارەو ھەوانی گوتو:

عبادت به إخلاص نیت نیکوست وگرته چ اید زبسی مَعزِ پُوست؟

اگر جز به حق میرود جاده ات در اتش نشانند سَجاده ات!

واته: خواپەرستی به نیازو مەبەستی ساغەوه زۆر باشه، ئەگەرنا توێکلی بێ کاکلێ چی لێ پەیدا دەبێ؟

ئەگەر پێگات بەرهو لای غەیری خوا بجێ، ئەوه بەرمالە کەت لێ فری دەدەنە ناگری بەتینی دۆزەخەوه!

سا خوايه به لوتفو کەرەمی خۆت دەرو دەروونمان پاک و ساغ بکەیهوه، دەر (ظاهر)مان لە ناشەرعیی و سەرپێچی و، دەروون (باطن)یشمان لە نەخۆشی و ریابازی تامين.

به نندی دووهم

چه ند تیبینی یه کی گرنګ دهرباره ی زه کاتدان

- ١- زه کاتدان و وه گرگرتنی و دابه شکردنی.
- ٢- زه کات و کۆسپ و گیسرو گرفته کانی.
- ٣- زه کاتی نازه ل و به رو بوومی کشتوکال و میوه جات.
- ٤- چهند جۆره زه کاتیك.

خوتىنلارنى بەرپىزۇ خۆشەويست!

بابەت (موضوع)ى زەكات بابەتتىكى يەكجىر بەرغراوانو بەلقو پۆپەو لەكتىبە
 فىقھىيەكاندا وردەكارىي زۆرى دەربارە كراو، يىگومان وا بەئاسانىي ھەقى خۆي
 پى نادىو، ھەموو شتتىكى لەبارەو بەس ناكى، بەلام بە پىتويستىم زانى كە لەم
 بەندەشدا چەند تىبىنىيەكى گىرنگ بۆ زياتر تىشك خستىنە سەرئەو بابەتە گىرنگو
 ئەو سىيەمىن پايدى ئىسلامەتتە، بىخەمەرەو، چونكە: (ئەو ھى فرىاي ھەموويشى
 نەكەوى، نابى ھەندىكىش فەرامۆش بەكى)، ديارە بەھۆي ئامازە كىرەنىشەو بە
 سەرچاوەكان، لە پەراويزەكاندا پى گەرانەو بەئەو سەرچاوانەو چاكتى تىگەيشتنو
 بەرچاوپروون بوونەو ھى سىناتر دەبى، وەك پىشتىرش گوتمان.

وہ سەرچەم ئەو تىبىنىيەنەش، لەژىر چوار سەرباسدا دەنوسىن:

The banner is divided into several sections with a central portrait of a man in a green turban and white robe. Above the portrait, there is a line of text in Uyghur: "لە ژۇرنە خوتەن پەرسىيە ئىسلامىيە" and "بىز ھەممە بىز مۇھىم ئۇسۇلنى تەتقىقەت قىلىمىز".

Below the portrait, the website address "www.alibapir.com" is displayed. The banner includes several social media and app links:

- Facebook:** "AliBapir" and "AliBapir" (in Uyghur).
- YouTube:** "AliBapir" (in Uyghur).
- Archive:** "archive.org/details/@alibapir".
- Apps:** "AliBapir" app available on the App Store and Google Play.
- QR Codes:** Multiple QR codes for downloading the app and accessing content.
- Telegram:** A link to the AliBapir Telegram channel.
- WhatsApp:** A link to the AliBapir WhatsApp channel.

یه کهم: زهکات دان و وەرگرتنی و دابه شکردنی

۱- زهکاتدان وهك هەر خواپەرستییهکی دیکه، نیاز (نیة)ی تیدا بهههرج گیراوه:

خوای پهروهردگار لهو یاره وه فرمویهتی: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ﴾^(۱) الینه، واته: وه ته دنیا بهوه فرمانیان پیکرابوو، که خوا بهپرستو گردنکهچی خۆیانی بۆ ساغ بکه نهوهو، واز له هه موو شتیکی دیکه بهینن، وه نوژی بهربابکهن و زهکات بدن، هه ره شه دینداری راسته قینه.

پیغه مبهری خواش ﷺ فرمویهتی: ((إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)) متفق علیه، جا هه رچی (مالك و شافعي)ین، ده لئین: ده بی له کاتی زهکاتدانه که دا نهو نیازهی ئاماده بیته، به لām (أبو حنيفة) ده لئین: نه گه ر له کاتی جیا کردنه وهشی دابی، هه ره ده بی، (أحمد)یش ده لئین: نه گه ر ماوهیه کی کهم بهر له دانی بیته دروسته، به لām ناببی ماوهیه کی زۆر بی^(۱).

۲- دهرخستن و دهر نه خستنی زهکات له کاتی بهخشینیدا:

بابای زهکاتدهر بۆی ههیه به ئاشکرا، یان به په نهانی زهکاته که ی بدات، جا جاری و ههیه ئاشکرا کردنی باشه، نه گه ر بیته هۆی په واندنه وهی ته می گومان و تۆمهت، یان بیته مایه ی چاولی کران و کرانه سه ره مه شق (أسوة) بۆ خه لکی

(۱) بپروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۷۰.

دیکھ^(۱)، جاری واش ہدیہ لہبہر دلپراگرتنی بابای زہکاتدہر، یان لہبہر خوہاراستن
تووشبوونی پروہامایی کردن، پەنہانکردنی چاکترہ، وەك خوای کاریہجی
فہرموویہتی: ﴿إِنْ بُدُّوا الصَّدَقَتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخَفُّوْهَا وَتُؤْتُوْهَا
الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾... ﴿البقرة﴾، واتہ: تہ گہر زہکاتہ کان میان
خیڑکردنہ کان-تان ناشکرا بکہن تہو شتیکی زور باشہ، بہ لآم تہ گہر پەنہانیان
بکہن و بیاندہن بہ ہہزاران، تہو» بۆتان چاکترہ.

شایانی باسیشہ، کہ بابای زہکاتدہر لہسہری بہمدہرج دانہنراوہ، کہ لہ کاتی
زہکاتانداندا، بہ بابای زہکات وەرگر بلتی: تہمہ زہکاتہ! ﴿۲﴾ مہ گہر ہہلو مہرجہ کہ وا
داخواز بکات، بۆ ویتنہ: بابای زہکات وەرگر» تہ گہر نہزانی زہکاتہ، ہہست بہ
منہت باری بکات و پیتی وایی خیرو پیاوہیتی لہ گہل کراوہ!

۳- زہکاتدان کہی فہرزدہبی؟!

زۆریہی ہہرہزۆری ﴿۳﴾ زانایان پایان وایہ، کہ ہہر لہوکاتہدا، کہ زہکات لہ مالدا
پیتویست دہبی، فہرزدہ «ہستہجی ہدی»، مہ گہر پەرچیکی لہبہردہم دابیو،
عوزریکی شہریعی ہہبی، لہویارہشہو» چہند دہقیکی سوننہت ہہن، بۆ ویتنہ:

((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ قال: ما خالطت الصدقة مالاً قط
إلاّ أهلكته)) رواه البخاري في التاريخ، ورواه الشافعي، واتہ: مائی زہکات
ہہرکاتیک تیکہ لآوی مائییک بووی حہتمہن لہ نیوی ہردوہ.

(۱) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۲۴.

(۲) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۲، وہ پروانہ: (الفقه الإسلامي)، ج ۲، ص ۸۸۲.

(۳) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۲۲، وہ پروانہ: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۷۰.

۴- ئايا دروستە زەكاتدان پېش كاتى فەرزبۇنى بخى؟!

زۆرىيە زانايان رايان وايە، كە باباي زەكاتدەر، ئەگەر مائەكەي- ھەر جۆرىك بى لەو شتانەي، كە سال بەسەردا وەرسوورانيان تېدا بە مەرج گېراو- گەيشتە ئەندازەي (نصاب)، ئەو دروست نېدو دەبى سالتىك تەواوې، ئەو جار زەكاتەكەي بدات، ھەندىكىشيان دەلېن: دروست نېدو دەبى سالتىك تەواوې، ئەو جار زەكاتەكەي بدات^(۱)، ديارە راي جەماوهرى زاناينىش بەھىترە، چونكە (احمد وابوداود وابن ماجه والترمذى بآسناد حسن) لە (علي بن ابي طالب) خوا لېي پازى بى گېراويا تەو، كە (عباس) خوا لېي پازى بى داواي لە پېغەمبەر ﷺ كىردو، كە رېي بدات بەر لە ھاتنى زەكاتدان زەكاتەكەي بدات، ئەوېش مۆلەتى داو^(۲).

۵- ئايا مەرجە زەكات ھەر ھەشت جۆرەكان بگىرېتەو؟!

زۆرىيە زانايان بە مەرجيان نەزانيو، بەلام شافىيەكان بە مەرجيان گرتو، بە سەرنجدانى دەقەكانى سوننەتىش دەردەكەو، كە راي جەماوهرى زانايان بەھىترە، چونكە خواي كارىبەجى، بەس فەرموۋىتەي دەبى زەكات بدىتە ئەو ھەشت جۆرە كەسانە، ئىدى نەيفەرموۋ، كە ھەقەن دەبى بە يەكسانىي بىاندېرېتىۋ لەيەك كاتدا بە ھەموويان بدې، وە لە راستىدا ھېچ دەقەك لەو بارەو نې، كە بۇ بەلگە پى ھىنانەو بىشى^(۳)، چاكتر وايە سەرنج بدې، كى پېويست تر بىۋ، چۆن بۇ بەرژەو نەدى ئىسلامو مەسۇلمانان باشتەر بى، بەو پېيە ھەلس و كەوتى لە گەل بگىرى^(۴).

(۱) بېروانە: (الفقه الإسلامى...)، ج ۲، ص ۷۵۵-۷۵۶، بەلام (ظاہىرى يەكانو مالىكىيەكان) دەلېن: دروست نېە.

(۲) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۲۶، وە: (الفقه الاسلامى...)، ج ۲، ص ۷۶۵.

(۳) بېروانە: (فقه السنة).

(۴) بېروانە: (الروضة الندية)، ج ۱، ص ۳۰۸-۳۰۹.

۶- ٹو ٹندازہیہی، گہ دہریتہ بابای زہکاتپیڈراو دہبی چہندبی؟

ناشکرایہ نگہر بابای زہکات پیڈراو قہرزدار بی، بہ ٹندازہی درانہوہی قہرزہکھی، نگہر پیوار بی، بابی ٹوہ کہ پی پی بگاتہوہ شویٹی خوی، نگہر کاربہدہستی کۆکردنہوہی زہکات بی بہ ٹندازہی کارو رہنجہکھی، زہکاتیان پی دہدری، بہلام نگہر لہ پینج جۆرہکانی دیکہ بی ٹوہ زۆربہی زانیان دہلین: پیویستہ، یان بہلای کہمہوہ دروستہ، ہیئدہی بدریتی کہ مہداری پی سازیٹو لہ کۆل ناتاجبی بیہوہ، بۆ وینہ: نگہر بازرگان بوو ہیئدہی بدریتی کہ مامہٹوہ بازرگانی پی بکات، وہ نگہر پیشہ (حرفۃ)یہکی دہزانی ہیئدہی بدریتی کہ پیڈاویستیہکانی ٹو ٹیش و پیشہیہی پی دابین بکات^(۱)، چونکہ حیکمہت لہ فہرزیوونی زہکات لہ مالو سامانی دہولہمہنداندا ٹوہیہ کہ چین و تویرہ نہدارو موحتاجہکانی کۆمہلگا لہ بن باری نہداریو ناگوزووری بیئہ دہری و قوتاریان بی، بہلگہی راستی پای زۆربہی زانیانیش، زۆرن بۆ وینہ:

ٹو فہرموودہیہی کہ (قبیصۃ بن مخارق الہلالی) گپراویہٹوہو پیغہمبہر ﷺ تییدا فہرموویہتی: ((فحلت لہ المسألة حتی یصیب قواماً من عیش..)) رواہ أحمد و مسلم و ابوداود و النسائی، واتہ: جا- لہوسی حالہتانہدا، کہ لہ فہرموودہکدا باسکراون- داواکردنی مالو سامان - زہکات بی، یان غہیری زہکات-ی بۆ رہوا دہبی، ہدتا ژیان و گوزہرانی ہلڈہستیتہوہو پیویستی نامیت^(۲).

(۱) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۱.

(۲) بگرہ ہندیک لہ زانیان دہلین: دروستہ ہیئدہی زہکات بدریتی کہ بەشی کیفایہتی ہمہموو تہمدنی بکات، پروانہ: (المجموع) ج ۶، ص ۱۸۱.

هندیكيش له زانايان پايان وايه كه به نه ندازهی (نصاب)^(۱)، يان بايی مه سرفی سائيكي زیاتری نادریتی^(۲)، به لام وهك گوتمان پای زۆریه ی زانایان كه (شافعییه كانو حه نبه لییه كان) یان له نیودان، چاکترو به لگه دارتیه.

هه ر بۆیه ش زانایانی پۆچووو لیكۆلهره وه پايان وايه كه زهكات به بابایه كیش دهشی كه مالو سامانی هینده ههیه كه زهكاتی لی بکهوی، به لام مه سرفی زۆره بهشی ناکات^(۳)! واته: له لایه کهوه كه بايی زهكات لیكهوتن مالو سامانی ههیه به دهوله مه ند داده نریو، لهو پروهه شه وه كه کیفایه تی ژیانو گوزهرانی ناکات، به نه دارو شایسته ی زهكات وه رگرتن حسیب ده کری^(۴)!

۷- که سیك داوای زهكات بکات و پئی نهشی حوکمی چییه؟!

جاری زانایان له سه ر نه وه یه کده نگن كه هه رکه سیك لهو هه شت جۆره که سانه نه بوو كه خوای په روه ردا گار دیاری کردوون، دروست نیه زهكاتی بدریتی، به لام نه گه ر بابای زه کاتده ر وایزانی پئی دهشی و داویی بۆی ده رکهوت كه شایسته نیه، نه وه لی ره دا پايان جیاوازه: زۆریه یان كه (مالك و شافعی و أبو یوسف و شوري و ابن المنذر) یان له نیودان ده لێن: زه کاته که ی بۆ وه به ر ناکه وی و پیویسته دووباره ی بکاته وه، هه ندیكیشیان ده لێن: بۆی به رده که وی و داوای دووباره زه کاتدانه وه ی لی ناکری، جا هه رچی زۆریه ن به لگه به روا له تی ثایه تی زه کات دێننه وه، كه خوای کاربه جی زه کاتی تایبه ت کردوه بهو هه شت جۆره که سانه وه دیاره نه گه ر بدری به

(۱) نه مه پای (أبو حنیفة) یه، به روانه: (الفقه الإسلامي...)، ج ۲، ص ۸۷۶، (تُعْطَى مِنَ الزَّكَاةِ تَمَامَ كِفَايَتِهِ وَلَا يَكْفِي بَعْدَهُ...) به روانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۷۹.

(۲) نه مه ش پای (مالیکی یه کان) ه، به روانه: (الفقه الإسلامي...)، ج ۲، ص ۸۷۶.

(۳) به روانه: (المجموع) ج ۶، ص ۱۸۴، وه (الفقه الإسلامي...)، ج ۱، ص ۵۲۳.

(۴) (نوي) لهو باره وه گوتویه تی: (إذا كان له عقار ينقص دخله عن كفايته فهو فقير أو مسكين)، به روانه (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۴.

غەمىرى ئەوان مائى وایە ئەو ھەقەى کە خوا لەسەرى پێویست کردووە، بە جیى نەگەیانداوە، بۆیە لەسەرى لانهچووە، ئەوانى دیکەش بەلگەیان چەند دەقیكى سوننەتە کە یەکیکیان ئەو فەرموودەیدە، کە پێغەمبەر ﷺ لە کۆتاییە کەیدا فەرمووی: ((لک ما نويت يا یزید، ولک ما اخذت يا معن)) رواه البخاری، کە پێشتر هینامانەو، ھەروەھا چەند دەقیكى دیکەى ئەو بابەتە کە جەماوەرى زانایان لەبارەیانەو دەلێن: ئەم فەرموودانە دەربارەى خێرکردن و مال بەخشینی سوننەتن، ئەک زەکات^(١)!

منیش وای بۆ دەچم کە ئەگەر بابای زەکاتدەر کەمتەرخەمیی نەکردبۆ ئە ناسینی ئەو کەسانەدا کە زەکاتەکیان دەدات^٢ ئەو پێویست بە دووبارەکردنەو ناکات، ئەگەرنا پێویست دەکات، چونکە ھەرکەسێک کەمتەرخەمیی کرد، دەبێ تۆلەو سزایە کەى ببنی.

٨- ئایا کەسێک ھێزو وزەى کاسبیی ھەبێ، زەکاتى دەدریت؟!

لەبارەشەو زانایان دوو رایان ھەن، بەشیکیان^(٣) کە (شافعی وأحمد وإسحاق وأبو عُبَیْدَة)یان لەنێودان، دەلێن: پێى ناشی و پێویستە کاسبیی بکات و بۆتوی خۆی و ئەوانەى بەئەستۆیەو پەیدا بکات، ئەم فەرموودەیش بە بەلگە دێننەو: ((لا تمل الصدقة لغيري ولا لذي مِرَّةٍ سوى)) رواه أبو داود والترمذي وصححه، واتە: زەکات بۆ ئێنسانى دەوڵەمەندو بۆ کەسێکی خاوەن ھێزو لەش ساغ پەوا نە. بەشیکیشیان^(٤) کە حەنەفییەکانیان لە نێودان، دەلێن: مادام بە ئەندازەى (نصاب)ی زەکاتى نەبێ، دروستە زەکاتى بدریت، ئەم فەرموودەیش بەلگە

(١) پێوانە: (فقہ السنە)، ج ١، ص ٥٤٩-٥٥٠، ھەروەھا پێوانە: (الفقہ الاسلامي...)، ج ٢.

(٢) پێوانە: (فقہ السنە)، ج ١، ص ٥٤٩، ھەروەھا پێوانە: (الفقہ الاسلامي...)، ج ٢.

(٣) پێوانە: (فقہ السنە)، ج ١، ص ٥٢٢-٥٢٣.

دیننہ وہ: (عن عبید اللہ بن عدی الخیار قال أخبرني رجلان أنهما أتيا النبي ﷺ في حجة الوداع وهو يقسم الصدقة فسلأه منها، فرفع فينا البصر وخفضه فرآنا جلدین، فقال: ((إن شئتما أعطيتكما، ولا حظ فيها لغني ولا لقوي مكتسب)) رواه أبو داود والنسائي، واته: نگہ کر۔ عز دہ کہن دہ تاندہ من، بہ لām بہ شی دہ ولہ مہ ندو بابایہ کی بہ ہیژی کاسبی پیکہری تیدا نیہ۔

بہ لām من وای تیدہ گہم، کہ ثم فہرموودہ یہش، وہ کہ نہ وہی پیشو ہر بہ لگہ یہ لہ سہر نہ وہ، کہ بابای بہ ہیژو توانو ساغ و سہ لیم زہ کاتی پی ناشی، چونکہ پیغہ مہر ﷺ بہ راشکاوی فہرموویہ تی: (لا حظ فیہا...) کہ واتہ: نگہ کر بابای دہ ولہ مہ ندو ہیژدارو لہش ساغ زہ کات و ہر بگرن، نہ وہ ہقی غیری خویانیان و ہر گرتوہو پییان نارہ وایہ۔

نہ وندہ ہدیہ ہندیک لہ زانیان رایان وایہ، کہ نگہ کر بابایہ ک سہر بہ بنہ مالہو خیزانیک بیت، کہ پیشتر ہہ بوین و فیژ کاسبی نہ بی، وہ کہ حالتہ تیکی ہہ لا ویراو (حالة إستثنائية) دروستہ، وہ کہ ہہ ژارونہ دار دابری و زہ کاتی بدریتی^(۱)۔

۹- زہ کات چوں و ہر دہ گیری و چوں دابہش دہ کری؟!

کاتی خوی لہ پوژگاری پیغہ مہری خوادا ﷺ بؤ خوی نوینہ رکانی خوی دہ ناردن بؤ کؤ کردنہ وہی زہ کات، پاشان بہ سہر نہ و کہ ساندہا دابہشی دہ کرد، کہ خوی کاریہ جی دیاری کردون، ہدروہا (أبویکر و عمر) یش خوا لییان پازی بؤ ہدروایان دہ کرد، بی نہ وہی مائی پدنہان و ناشکرا^(۲) لہ یہ ک جیابکہ نہ وہ۔

(۱) (نوی) گوتوویہ تی: (سئل الغزالي عن القوي من أهل البيوتات الذين لم تجر عاداتهم بالتكسب بالبدن، هل له أخذ الزكاة من سهم الفقرا والمساكين؟ قال: نعم) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۰۔
(۲) مہبست لہ مائی پدنہان (باطن) پارہی نہ غدی نہ و ہندیک جوری مائی بازوگانییہ، مائی ناشکرا (ظاہر) یش ناژہ لا و کشتوکال و زوریہی مائی بازوگانۃ یہ۔

وه كاتێك (عثمان) خوا لێی پازی بێ هات، ئەویش ماوەیهك هەر ئاوا پەشتاری كرد، بەلام دواى تەماشای كرد مآل و سامانى پەنھان زۆر زۆر بوو و پشكێن و سۆراخ كردن بۆ كۆكردنەوهی دەبیته مایەى سەغڵەت كردنى خەلگى، بۆیه كۆكردنەوه و دابەشكردنى خەوالەى خاوەنەكانى كرد^(١).

پاشان زانایان لەسەر ئەو «پێككەوتوون كە زەكاتى مالى پەنھان، دروستە هەر خاوەنى خۆى دابەشى بكات»^(٢)، بەلگە (شافعییهكان و حەنبەلییهكان)، پاریان وایە مالى ئاشكراش هەمان حوكمى پەنھانى هەیه و خاوەنى بۆى هەیه ئەویش سەرۆبەر بكات^(٣)، بەلام (مالیک و حەنبەلییهكان) دەلێن: ئەگەر مالى ئاشكرا بوو دەبێ میری (دیار) مەبەست حكومەتى شەریعیە (سەرپەرشتى بكات)^(٤)، وە ئەمە پاری زۆریەى زانایانە^(٥).

بەلام هەمووشیان لەسەر ئەو «یەك دەنگن كە ئەگەر پێشەواى دادگەر (إمام عادل) هەبوو، بەلای كەمەو» چاكتر وایە تەسلىمى كار بە دەستانى میرى بكړی، تەنیا (حەنبەلییهكان) دەلێن: چاكتر وایە خۆى جێ بە جێى بكات، بەلام ئەگەر تەسلىمى میریشى بكات، هەر دروستە^(٦).

بەلام لە راستیدا بە سەرنجدانى دەقەكانى قورئان و سوننەت و سیرە و ژيانى پێغەمبەر ﷺ خەلیفە سەر پاستەكانى بۆمان دەردەكەوێ كە ئەو پایە پاسترو بەهێزترە كە هەموو جۆرەكانى زەكات چ لە پووی كۆكردنەوه، چ لە پووی دابەشكردنەوه، بە تەرك و مافى دەسەلاتى شەریعی ولات دەزانێ، چونكە پێگومان

(١) پروانە: (الفقه الإسلامي)، ج ٢، ص ٨٨٨.

(٢) سەرچاوەى پێشوو هەمان بەرگ و لاپەرە.

(٣) پروانە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٤١.

(٤) هەمان سەرچاوە و بەرگ و لاپەرە.

(٥) پروانە: (الفقه الإسلامي وأدلته) د. وهبة الزحيلي، ج ٢، ص ٨٨٩.

(٦) پروانە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٤١.

بہ وجوہ باشتہ کژدہ کرتے وہو داد گہرانہ تر دابہش دہ کریو کہ لینی باشتیشی پیدہ گیرین، مہ گہر دہستہ لاتی ناشہ رعیی حوکمران بی کہ بینگومان ٹہو کاتہ دروست نیہ زہ کات تہ سلیمی بکری، یان ناداد گہرو ستہ مکاری بی کہ ٹہو کاتہش مہ گہر ناچار بی - وک دوا بی باسی دہ کہین - ٹہ گہرنا بد لای کہ مہوہ نا پہ سہ ندہ .

ٹہ مہش چہ ند دہ قیک بڑ نیسپاتی ٹہو پایہ کہ دہ بی زہ کات لہ کژ مہ لگای نیسا مییدا بہ شیوہ کی مہر کیزی و ہر گیری و دابہش بکری:

■ ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا... ﴾ (۱۳) التوبہ ﴿﴾، کہ ناشکرایہ رووی دواندن (خطاب) لہ گہل پیغہ مہری خواہہ ﷺ .

* ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغُرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ (۱۰) التوبہ ﴿﴾، جا مادام بہ شیکی زہ کات بڑ ٹہو کار بہ دہستانہ بی کہ کزی دہ کہ نہ وہ، دیارہ دہ بی لہ ہل و مہرجی ٹاساییدا لہ لایہن میریہ وہ کژی کرتے وہو .

■ ((واللہ لو منعونی عقلاً کانوا یؤدونہ إلی رسول اللہ ﷺ غاربتہم علیہ)) رواہ الجماعۃ إلا ابن ماجہ عن أبي ہریرۃ، کہ ٹہ مہش قسہ و ہل و نیستی خلیفہ ی کہ مہ خوا لی پی رازی بی و ٹہو دہ گہ نہ نی کہ کژ کرد نہ وہو دابہ شکردنی زہ کات، ٹہرکی سہر شانی فہرمان پہ وای مسولمانانہ .

بہ لآم ٹہوانہش کہ دہ لین: دروستہ بابای خاوہن زہ کات زہ کاتہ کی بہہ خشی - بہ تابیہت ہی مالی پد نہان - بہ لگہیان بہ دہستہوہ ہدیہ، بڑ وینہ:

* ﴿ وَالَّذِينَ فِيْ أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿۲۴﴾ لِّلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿۲۵﴾ ﴾ (المعارج ﴿﴾، واتہ: وہ ٹہوانہی، کہ لہ سامانیاندا مافیکی دیاریکراو ہدیہ، بڑ سوا لکدرو بیہش - نہ دار - .

دیاره نهوهی که دهشد ریته سوالکهر و نه داری بهرده رگا، ده بی پاسته و خو و ده سته جی بیت.

■ ((عن السائب ابن یزید سمعت عثمان بن عفان یخطب علی منبر رسول الله ﷺ یقول: هذا شهر زکاتکم، فمن علیہ دین فلیقض دینہ، حتی یتخلص أموالکم فتؤدوا منها الزکاة)) رواه البیهقی بأسناد صحیح، واتہ: نه مه مانگی زه کاتتانه، جا همر که سیٹ قدرزی له سهره با قدرزه که ی بداته وه بڑ نهوهی مال و سامانه کانتان بڑ ساغ بیته وه و زه کاته که ی لی بدنه.

هه لبه ته بنچینه ی گشتی له زه کاتداند ا نهوهیه که له پیشه وه گوتمان که ده بی مدرکه زی بی، به لام بڑ مالی پنهان یان هه ندیک حالتی ناناسایی به شیوه ی تاکیی و سهره خو ش بدری، همر دروسته.

۱۰- نایا دروسته زه کات بدری به حوکمرانیکی نیسلا میی سته مکار؟!

بیگومان په سهندو چاکتر نهوهیه که بابای زه کاتدر له حالیکی وادا بوخوی زه کاته که ی بگه یه نیسته دهستی نه و جوړه که سانه ی که شهر دیاری کردون، به لام نه گهر ناچارکرا، نه وه زوړبه ی زانایان ده لین: دروسته و بوی وه بهر ده که وئ، هه ندیکیشیان ده لین: دروست نیه و بوی وه بهر ناکه وئ، دیاره پای زوړبه ش پاست و ته واه و چندان ده ق (نص) ی پاست پشتگیریان ده کات^(۱)، بڑ وینه:

■ ((عن انس رضی الله عنه، أن رجلاً قال لرسول الله ﷺ: إذا أدیت الزکاة الی رسولک فقد برئت منها الی الله ورسوله؟! قال: نعم، إذا أدیتها الی رسولی فقد برئت منها الی الله ورسوله فلك أجرها وإثمها علی من بدّلها)) رواه أحمد، واتہ: پیاویتک به پیغه مبهری خوی ﷺ کوت: نایا نه گهر زه کاتم ته سلیمی نیروای

(۱) بپروانه: (نبیل الاوطار) ج ۴، ص ۲۱۹-۲۲۱، وه بپروانه: (المغنی والشرح الکبیر)، ج ۲، ص ۶۶.

تۆ کرد، گەردنم لە هەقی خواو پیغەمبەرکە ی ئازادبوو؟! فەرمووی: بەئێ، ئەگەر تەسلیمی نێراوە کەمت کرد، ئەو ییگومان لەپاست خواو پیغەمبەرە کە یەو تۆبائی ئەو زەکاتەت لەسەر نەماوە، وە تۆ پاداشتە کەیت هەبەو، گوناحیشی لەسەر ئەو کەسە یە کە دە یگۆڕی و نایگە یە نیتتە شوینی خۆی.

■ وە کاتێک پرسیار لە پیغەمبەر ﷺ کرا دەربارە ی چۆنیەتی هەئس و کەوت کردن لە کەل ١١ حوکمپانانی ستمەکارو نالەباردا، فەرمووی: ((تُودُونَ الْحَقَّ الَّذِي عَلَيْكُمْ وَتَسْأَلُونَ اللَّهَ الَّذِي لَكُمْ)) متفق عليه، واتە: ئەو هەقە ی لەسەر تانە جێ یە جێی بکەن و، ئەو هە ی لەسەر ئەوانیش هە تانە لە خوا ی داوا بکەن.

ئەمە لە حالێکدا کە حوکمە کە ئیسلامی بیّت، بەلام ناپێکی و ستم و هەئەو پەئە ی تێدابی، بەلام ئەگەر حوکمە کە ناشەرعی بوو، واتە: هەر لە ریشە وە بە پێی شەرعیەتی خوا بنیات نەرابوو، وە ک حوکمی زۆرە ی هەرە زۆری ئەو دەوڵەتۆکەو پڕێمە نەفامییانە ی کە ئەمە پۆ بەسەر مسوڵماناندا سەپێنراون و بەناوی رێچکەو بێدۆزە مەزفەرکەرەکانی وە ک: کاپیتالیزم و لیبرالیزم و سۆسیالیزم و سیکۆلاریزم... هتد حوکمپانی دەکەن و دژایەتی بەرنامەو شەرعیەتی خوا دەکەن، ئەو ییگومان بە هیچ جۆرێک^(١) دروست نیە زەکاتیان بدیەتی و هەر کەسیکیش بیانداتی سەرەپای بۆ وەبەرئە کەوتنی زۆریش گوناحبارو تاوانبار دەبی، چونکە لەلایە کەو هەقی هەژارو نەدارانی داو وەو کافرو ملهوپرانهو، لەلایە کی دیکە شەو دەستباری بۆ گرتوون و لەسەر گوناح و دەستدریژی هاوکاری کردون، خوا ی تۆلەستێنیش فەرموویەتی: ﴿...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى

الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ... ۝ المائدة ٢٠﴾

(١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٤٢-٥٤٣، کە ئەمیش لە (رشید رضا) وە نەقلی کردووە.

۱۱- نایا بابای زہکاتدر دروستہ وہ کیل بگری؟!

سہرجمہ زانایان لہ سہر نہو^۱ یدکدہنگن کہ دروستہ بابای خاوەن زہکات (مُزگی) یدکیک بکاتہ وہ کیلی خوی بۆ زہکاتدان، بہ لَام پیویستہ لہ کاتی جیاکردنہ وہی زہکاتہ کہ، یان تہ سلیمکردنی بہ وہ کیلہ کہی، یان درانی بہ بابای زہکات وەرگردا، نیاز (نیۂ)ی لہ دلدا ہدی، وہ بابای وہ کیل مہگر خاوەن زہکاتہ کہ پیی گوتبی، ہەرکەسیکت حەزکرد بیدہیہ، یان چۆنت پی باشہ وای لیبکہ، نہ گەرنای بۆی نہ بۆ خوی ہدی بگری، یان لیی ہلگری^(۱).

۱۲- واباشہ زہکات بدری بہ خەلکی پارێزکارو چاکہ کار:

دیارہ زہکات بہ ہەر مسوڵمانیک دەشی کہ لہو جۆرہ کہسانہ بی کہ خوای دادگەر باسی کردوون، چاکہ کاری بی یان خراپہ کار، بہ لَام چاکتر وایہ بابای زہکاتدەر زہکاتی مائہ کہی بگہیہ نیئتہ دەستی خەلکی صالح و پارێزکار، بگرہ نہ گەر بیئت و بزانی کہ بابای خراپہ کار نہو زہکاتہ بۆ تاوان و خراپہ بہ کاردینی، وەک دووربینی و پئی گرتن لہ خراپہ (سد الذریعۃ) دروست نہی بیداتی، مہگر لہ حالیکدا کہ بزانی بہ ہۆی نہو مائہ وہ بہرہ و خیر دہ گہریتہ وہو دہ بیئتہ مایہی چاکبوونی^(۲)، پیغہ مہری خواش ﷺ فرمویہ تی: ((.فأطعموا طعامکم الاتقیاء وأولوا معروفکم المؤمنین)) رواہ أحمد بسند جید، واتہ: — جا خواردنی خۆتان دەر خواردی پارێزکاران بدہن و، چاکہی خۆتان تہرخان بکەن بۆ پرواداران.

(۱) پروانہ: (الفقہ الاسلامی وأدلئہ)، ج ۲، ص ۸۹۰-۸۹۱، ط ۳.

(۲) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۳۳، وہ: (فقہ السنۃ)، ج ۱، ص ۵۴۳.

۱۲- زەکات بە قوتابی زانیاری شەرعیی: گە توانای کاسبیی ھەبێ دەشتی، بەلام بەبابای سەرگەرمی خواپەرستی مادام توانای کاسبیی ھەبێ ناشی:

(نووی) خوا ئێی خوش بێ لەو بارەو گوتوویەتی: (قالوا: والمعتبر کسب یلیق بحالہ ومروثہ، وأما مالا یلیق بہ فهو کالمعدوم، قالوا: ولو قدرَ علی کسب یلیق بحالہ، الاّ أنه مشغولٌ بتحصيل بعض العلوم الشرعیة، بحيث لو أقبل علی الکسب لا نقطع عن التحصيل، حلت له الزکاة، لأن تحصيل العلم فرض کفایة... وأما من أقبل علی نوافل العبادات والکسب ینعہ منها، أو من استغراق الوقت بها فلا تحل له الزکاة بالاتفاق، لأن مصلحة عبادتہ قاصرة علیہ بخلاف المشتغل بالعلم، قال أصحابنا: وإذا لم یجد الکسوب من یستعمله حلت له الزکاة لأنه عاجز^(۱)، واتہ: زانیان گوتیانە: ئەو کاسبیی کردنە کە لەپرووی شەرعەو بە کاسبی دادەنری ئەوێ کە لەگەڵ پلەو پایەو کەسایەتییدا گونجاوبی، ئەگەرنا ئەو جۆرە کە لە کەسایەتی و ناوەشیتمەو، وەک نەبوو دادەنری، ئنجا گوتوویانە: ئەگەر دەستی گەیشتە کەسایەتیکی شایستە کۆی، بەلام لە سۆنگە سەرقالبونییەو بە فیروونی ھەندێک لە زانیارییە شەرعییەکان نەیدەپەرژایە سەری، بە جۆریک کە ئەگەر سەرگەرمی کاسبییە کە بپوایە لە خوێندنە کە دادەپرا، ئەو - بابای وا- زەکاتی پێ پەوایە، چونکە فیروونی زانیاری فەززی کیفایە،... بەلام ئەو کەسە کە خەریکی سوننەتەکانی خواپەرستی دەبێ (و توانای کارو کاسبیشی ھەیە) وە ئەگەر کاسبیی بکات ناپەرژیتە سەر ئەو جۆرە خواپەرستی، یان ناپەرژیتە سەر ھەمووی، ئەو زەکاتی پێ پەوا نیە، بە یە کەدەنگیی سەرچەم زانیان، لە سۆنگە ئەوێ کە قازانجی خواپەرستیە کە لە خۆیدا کورت ھەڵاتو،

(۱) پڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۷۷-۱۷۸.

به پیچده وانه ی بابای سهرگهرم به زانیارییه وه، هاوه لائمان (مه بهستی زانیانی شافیعی مه زبه) گوتوویانه: وه نه گهر بابای کاسبیی که سی چنگ نه کهوت که نیش و کاریکی پیبکات (واته: کارو کاسبیه کی دهست نه کهوت) نه وه، زه کاتی پیده شی چونکه دهسته وستانه. وه ک ده بینین له م دهقه وه که له (نووی) یه وه نه قلمان کرد، چهند راستیه کی گرنه گه ن:

۱- هه که سیک له بهر داواکردن و پیداکردنی زانیاری شهرعیی نه یه پرژیتته سهر کارو کاسبیی، نه وه به نه دار داده نرئ و هه چهنده توانای کارو کاسبیی هه یه، به لām زه کاتی پی ده شی، چونکه خه ریکی شتی که، که له سهر مسو لمانان فه پزی کیفایه یه وه گهر هه ندی کیان پی هه لئه ستن تیکرپایان گونا حبارن، به لām نه وه ی بهنده تییینی له سهر هه یه نه وه یه، که (نووی) زانیاری (علم) ی تایبته کرد وه به زانیارییه شهرعییه کان (العلوم الشرعیة) وه! که له راستییدا نه وه بهند (قید) ه زیاده یه وه هه ر جو ره زانیارییه ک، که ژیان ی مسو لمانان په کی له سهر بکهوئ وه دهسته ینانی به فه پزی کیفایه داده نرئ.

ننجا ناشکرایه که نه گهر زه کات به قوتابی (طالب العلم) به شی، چاکتر به زانا (عالم) ده شی، هه ر بۆیه ش زانیان گوتوویانه: (لو کان له کُتُب علم وهو عالم، جاز دَفَعُ سهم الفقراء إليه.. ولا تُباع کُتبه فی الدین)^(۱)، نه گهر بابایه کی زانا کتیبی زانستی هه بوون (دیاره مه بهست نه ندازه یه کی زۆره که زه کاتیان لی بکهوئ)، دروسته له به شی هه ژاران زه کاتی بدریتی.. وه کتیبه شهرعییه کانی نابی بفرۆشرین.

۲- به لām نه گهر له بهر سهرگهرم بوونی به زیاده خوابدەرستییه وه نه یه ره ژایه سهر کارو که سابهت، نه وه زه کاتی پی ره وا نیه، چونکه خه ریکی شتی که که بهس خۆی لی ی به هره مه نده وه، مادام وایی دروست نیه مائی مسو لمانان به یی

(۱) بپروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۰.

بەرانبەر (مقابل) بدری بە کەسیک کە بۆ خۆی خۆی نەدار کردووە، دەتوانی
وانەبێ کارو کاسبیەک بکات!

بەلێ نەسەم دەستی ئەهلی زانست دەگرێ و دەستباریان بۆ دەگرێ، بەلام بە
پێچەوانەوه پێزی ئەو کەسانە ناگرێ کە بەهەر بیانویە کەوه بێ تەنانت زێدە
خوابەرستیش! تەنبەلێ و بێ کاری هەڵدەبژێرن و چا و لە دەستی خەلکی
دەکەن!

۳- ئێمە پێشتر لە خاڵی (۸) دا پوونمان کردووە کە کەسیک هیژو وزە کاسبی
هەبێ، زەکاتی پێ پەوا نیە، بەلام دیارە ئەم مەسەلەیه دوو شتی تێدا بە مەرج
گیراون!

یەکەم: کارو کاسبی دەست بکەوی، ئەگەرنا توانای کاسبی کردن بەبێ کارو
ئیش وەگیرکەوتن، بە کەلک نایەت و وەک مەلەوانی زانیی بێ ئاو وایە!

دووەم: دەبێ کارو کاسبیە کە شایستە ی ئەو کەسە بێت و لەگەڵ کەسایەتی و
پلەو پایە ی نێو کۆمەلگایدا بگونجێ، چونکە هەموو جۆرە کاسبیە کە
هەموو کەس ناوەشیتەوه، جا دیارە لەمەشدا حیکمەت و وردبینی و واقع
بینی بەرنامە ی خوا زیاترو چاکتر پوون دەبێتەوه کە دەبینن لە دانانی
یاساکانیدا تێکڕای لایەنەکان و سەرچەم هەل و مەرجەکان پەچاو دەکات.

۱۴- ئایا دەگونجێ مالی زەکات بۆ بەرزەو هندییه گشتیهکان
بەکار بهێنرێ؟!

هەرچەندە زۆریه^(۱) هەرزۆری زانیان وشە ی: (فی سبیل اللہ) لە نایەتی
زەکاتدا لەسەر جیهاد و جەنگ کورت هەڵدەهێنن، بەلام وەک کاتی خۆی پوونمان

(۱) بپروانه: (الفقه السنة)، ج ۱، ص ۵۴۰، وه: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۱۹۵۸، ط ۴.

کردہ وہ، کورت ہڈینان (حصری وشہی: (فی سبیل اللہ) لہسہر جیہادو جہنگو
جہنگاوہران، ہیچ بہلگہیہ کی وای لہسہر نیہ شایستہی پشت پی بہ ستران بیست،
بڑیہ وک پیشتر کوتوومانہ: راست نہوہیہ کہ وشہی: (لہ پئی خوادا) وک چون
خوای کاربہجی بہ موتلہ قبی نہرموویہتی، ہدروا بہیلریتہوہو بہ ہیچ شتیکہوہ
تایبت نہ کری، ہدہرچہندہ بیگومان جہنگو جیہادو خزمہتی موحاہیدان و
جہنگاوہرانی پئی خوا لہ پیشہوہی پئی خوا (فی سبیل اللہ) و پیزی یہ کہ می
بہرژوہندیہ گشتیہ کاندایہ، بہ لام بہ بی بہلگہیہ کی پروونو بی چہندو چوون
دروست نیہ واتاو چہمکی گشتی نایدتیکی قورپان سنوودار بکری و ہدربڑیہش لہ
وہ لامی ٹو پرسیارہدا کہ کردوومانہ تہ سہریاس بہ راشکاو دہلین:

بہ لئی بہ بی ہیچ دوو دلیہک دروستہو دہگونجی کہ مائی کؤکراوہی زہکات لہ
پیناوی سہرجہم بہرژوہندیہ گشتیہ کانی کؤمہلگای مسولمان و دہولتہتی
نیسلا میدا بہ کاربہیتری، وک:

لایہنی جیہادی و سہریازی بہ ہہموو بہشہ کانیہوہ، لایہنی زانستی لایہنی
تہندروستی، خزمہتگوزاریہ کؤمہلایہ تیہ کانی وک چاککردنی پئی و بان و
دروستکردنی پردو صلح و ناشتی بہرپاکردن لہ نیوان مسولماندا... ہتد.

ناشکراشہ کہ بہ گویرہی بہرژوہندی نیسلا م و مسولمانان ریز (ترتیب) بو ٹو
مہسہلانہ دادہنریو، کامیان گرنگی و نہمیہت و (اولویہی) ہہ بی پیش دہخری.

دیارہ پیشتریش باسمان کرد کہ کہم وزیادی کردن لہ پڑوہی پیدرانی نہندازہی
زہکات بہو ہشت جؤرانہی زہکاتیان پی دہدری، لہ جوغزی دہستہ لاتی حوکمران و
بازنہی سیاسی شہریعی دایہ.

دېۋم: زەكات ۋە كۆسپ ۋە گىرۈگۈرگە كەلگەن

۱- ئايا بە مردننى زەكات لادەچى؟

زۆرىدى زانايان كە (مالىكىيەكان ۋە شافىئىيەكان ۋە ھەنبەلىيەكان) يان لەنئودان، دەلئىن: كەسك زەكاتى لەسەر پىتۈست بوۋى ۋە توانىيىتى بىدات، بەلام كەمتەر خەمىي تىدا كەردى ۋە نەيدابى ۋە مردى، گوناچارە ۋە پىتۈستە - ھەرچەندە ۋە ھىيەتەش نەكەردى - لە مېراتەكەى بدردى، بەلام (أبو حنيفة) دەلئى مادام ۋە ھىيەتە نەكەردى بە مردننى لەسەرى لادەچى^(۱)، بەلام بىگومان راي زۆرى بە ھىيەتە، (نوي) لەوبارە ۋە قەسەيەكى جوانى كەردە كە بەرپەرچى راي (أبو حنيفة) پى دەداتە ۋە: (فمن وجبت عليه زكاة وتمكن من أدائها فمات قبل أدائها عصى ووجب إخراجها من تركته عندنا بلا خلاف، و به قال جمهور العلماء، وقال أبو حنيفة: تسقط عنه الزكاة بالموت، وهو مذهب عجيب، فأنهم يقولون: الزكاة تجب على التراخي وتسقط بالموت، وهذا طريق الى سقوطها..)^(۲)، واتە: جا ھەر كەسك زەكاتى لەسەر پىتۈست بوۋى ۋە توانىيىتى بىدات ۋە بەرلە ۋە ھىيەتە بىدات مردى، ئەو گوناچارە ۋە پىتۈستە لە مېراتەكەى بدردى، ئەو لاي ئىمە كىشە تىدا نى، ۋە زۆرىدى زانايانىش رايان وايە، بەلام (أبو حنيفة) گوتۇيەتە: بە مردننى زەكاتى لەسەر لادەچى، ۋە ئەمە پايەكى سەيرە! چۈنكە ئەوان (واتە ھەنبەلىيەكان) دەلئىن: زەكاتدان دەستبەجى فەرز نى ۋە بە مردننىش لادەچى، ئەمەش رىيەكە بۇ لەبەين چوونى زەكات...

(۱) بېروانە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۱۹۸۰-۱۹۸۱، ط ۴، ۋە بېروانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۶۹-۴۷۰.

(۲) بېروانە: (المجموع شرح المذهب)، ج ۶، ص ۲۲۲.

ئەم دوو دەقەى خوارەو ەش بەلگەى پاي جەماوەرى زانايانن:
 * خۆى پەرەردگار لە ئايەتى ژمارە (۱۲)ى سوپەتى (النساء)دا پاش ئەوەى
 باسى چەند ئەندازە مېراتىكى کردو، فەرمووەتى: ﴿...مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
 يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دِينَ...﴾، واتە: پاش جى بەجى کردنى وەصىيەتکە کە
 کراوە يان - دانەوەى - قەرزىک..

ئەجا ئاشکراشە کە زەکاتىش قەرزى خواو خەلکىشە، وە قەرزى خواش -
 وەک لە دەقى دوو ەمدا ەردە کەوئ - لە پىشتەرە بۆ درانەوەى لە قەرزى
 بەندەکان.

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما ان رجلاً جاء الى رسول الله ﷺ فقال: إن
 أمي ماتت وعليها صوم شهر، أفأقضيه عنها؟! فقال: لو كان على أمك دين
 أَكُنْتُ قاضِيَهُ عنها؟! قال: نعم، قال: فدين الله أحق أن يقضى)) متفق عليه،
 واتە: پياوێک ەاتە خزمەت پىغەمبەرى خوا ﷺ و گوتى: دايکەم مردوو
 پۆژووى مانگىک قەرزدارە، ئايا بۆى بگيرمەو؟ فەرمووى: ئەگەر قەرزىكى
 لەسەر بووايە بۆيت ئەدەدايەو؟ گوتى: بەلى، فەرمووى: دەجا قەرزى خوا
 لەپىشتەرە بۆ دانەو.

۲- دواخستنى زەکات نابىتە ھۆى لاچوونى:

ھەر کەسێک چەندان سالى بەسەردا تىپەربووين و زەکاتى نەدابين، با نەشى
 زانيبى کە لەسەرى فەرزە، پىويستە زەکاتى ئەو چەند سالى بەدات، يان لىى
 بستىنرى، چونکە قەرز کۆن دەبى بەلام نافەوتى.

وە (ابن المنذر) گوتووەتى: ئەگەر کۆمەلێكى ياخى بوو، يان دەرچوو لە
 فەرمانبەرى پىشەواى مسولمانان، لە شوئنىکدا حوکمپرانىيان کردو خەلکە کەش
 بۆ ماوەى چەند سالىک زەکاتيان نەدا، پاشان پىشەواى مسولمانان ئەو شوئەى

خستەو ژیڤر پکیتی خۆی، ئەو بە پیتی قسەى (مالک و شافعی و أبوئور) دەبێ زەکاتى ئەو چەند سالەیان لى بستینى^(۱).

۳- پاکردن لە زەکاتدان و فیل و تەلەکە تیدا کردنى قەدەغەیه:

کەسیک بە ئەندازەى (نصاب) جۆرە مائیکى هەبێ کە زەکاتى لى دەدرێ، بەلام بەر لە سال سوورپانەوێ فیل و پیلانیکى تیدا بکات کە بە خەیاڵى خۆى بپیتە ھۆى زەکات لى نەدرانى، وەك ئەوێ کە بیفرۆشێ، یان ببەخشێ، یان ھەندیکى لى بفرۆشێ کە ئەوێ دەمیتێ لە ئەندازەى (نصاب) کە مەترى، یان ئەوێ بلۆه^(۲) کۆبکرتەو تاکو زەکاتى کە مەترى لى دەربکری، یان بەپێچەوانەو، ھى کۆبوو ھو^(۳) پڕۆو بلۆو بکری بۆ ھەمان مەبەست، ئەو لە ھەموو ئەو ھالەتانەو ھاووتنەکانیاندا بەپای زۆرەى^(۴) زانیان کە (مالک و أوزاعى و أحمد و إسحاق و أبو عبيد) یان لەنیودان، زەکاتى تەواو لى وەرەگیرى، بەمەرجیک ئەو فیل و تەگبیرانە لە نزیک کۆتایى سال و زەکات وەرگیراندا کرابن، چونکە ئەگەر لەسەرەتای سالو ئەو جۆرە پەفتارانە بکری، مەزەنەى فیل و فەرەجى لى ناکری، بەلام بەشیک لە زانیان کە (ابو حنیفە و شافعی) یان لەنیودان دەلین: زەکاتەکەى لەسەر لادەچى بەلام گوناچار دەبێ^(۵).

(۱) پڕوانە: (الفقه السنه)، ج ۱، ص ۵۱۸.

(۲) وەك ئەو کە سێ کەس، یەکی چل (۴۰) سەر مەرو بزنیان ھەبێ، یێن کۆیان بکەنەو بۆ ئەوێ بە ھەموویان یەك سەر بەن، ئەك ھەر کامیان سەرتك!

(۳) وەك ئەوێ دوو کەسى ھاویدەش (شريك) دوو سەدو یەك سەر مەرو بزنیان ھەبێ و یێن بەشەکانیان لەیدک جیا بکەنەو، تاکو یەکی یەك سەر بەن، ئەك بە ھەردووکیان سێ سەر.

(۴) پڕوانە: (فقه السنه)، ج ۱، ص ۵۱۹، وە پڕوانە: (الفقه الاسلامي وأدلته) ج ۳، ص ۱۹۷۸-۱۹۳۹، ط ۴.

(۵) ھەردووک سەرچاوەى پێشوو، ھەمان بەرگ و لاپەرە.

جا ديارە بەندە پاي جەماوەرى پى بەھىزترەو چاكتە^(۱)، كە ئەم چەند بەلگەيەيان بە دەستەوون:

ا- بەسەرھاتى خاوەنانى باغەكە (أصحاب الجنة) كە پىريان دابوو بەرلەوھى ھەژارو نەدارەكان لەكاتى ديارىكرادا بچنە لايان داويان لى بكن، ئەوان بەروبو مەكەيان ھەلەبگرنو تاكو نەدارە خاوەن ھەقەكان بەسەر پەريزى خالىدا بچن! خۆى تۆلەستين و دادگەريش لە تۆلەى ئەو ھەدا سزاي دانو باغەكەى لىكردنە زەويەكەى پاكرەوھى بى بەرھەم، وەك فەرموويەتى: ﴿إِنَّا بَلَوْنَهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ۝١٧ وَلَا يَسْتَنْوْنَ ۝١٨ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِبُونَ ۝١٩ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ۝٢٠ الْقَلَمُ ۝﴾

ب- ھەركەسىك بىھوئ بەشى خاوەن بەشىك بھەوتينى كە مافى پەواى خۆى بى، پى نادى وەك ئەو كەسەى كە لە نەخۆشى مەرگدا ژنەكەى تەلاق دەدات بۆ ئەوھى لە ميراتى بى بەش بكات، ژنەكەى تەلاقى ناكەوى.

ج- ھەركەسىك مەبەستىكى خراپو نا شەرعىي ھەبى، شەرع بە پىچەوانەى مەبەستەكەيەو سزاي دەدات، وەك ئەو كەسەى كە ميرات لىگىراو (مورث) ھەكەى خۆى دەكوژى، تاكو زوو ميراتەكەى پى بپى، لە ميراتەكەى بى بەش دەكرى، وپراى سزاو تۆلەى شەرعىي خۆى^(۲).

(۱) وەك تېبىنى دەكرى، مەگەر چۆن دەنا ھەميشە پاي جەماوەرو ژۆرەى زانايان بەھىزترەو پەسندترە، بەلام پيش دەكەوى يەكەك، يان ھەندىك لە زانايان، لە جەماوەر ژۆر باشتريان پىكەسەن.

(۲) پروانە: (فقہ السنە)، ج ۱، ص ۵۱۹-۵۲۰.

۴- له نیوچوونی زه کات دواى جیاکردنه وى :

زانایان له وباروهه رایان جیا جیایمو زۆربه یان ده لّین: هه ركه سيك زه كاتى مالى خۆى جیا کرده وه، به لّام به رله وهى بیهگه یه نیتته ده ستى خاوه نانى شه رعیى خۆى فه وتا، ئەو له سهرى فه رزه دووباره زه كات جیا بکاته وه و بیهگه یه نیتته شویتى خۆى^(۱)، به لّام (أبو حنیفة) پای وایه كه فه رزه كه ی له سهر شان لاچووه، مه گه ر خۆى فه وتاندى، نه گه رنا له سهرى پتویست نیه دووباره ی بکاته وه.

واش پى ده چى پای ئەوانه به هیزترى كه ده لّین: له سهرى فه رزه دووباره بیداته وه، وه ئەو په سندرکراوى (ابن حزم) ی ئەنده لووسیشه^(۲).

۵- له نیوچوونی مالى زه كات ليكه وتوو پيش زه كات ليذرانى :

له ميشدا زانایان رایان جیا وازه هه ندىکیان، كه (أحمدو ابن حزم)^(*) یان له نیودان، ده لّین: مادام زه كاتى لى كه وتبى هه رچۆنىكى فه وتابى، كه مه تر خه مى تیدا كرده بى، یان نا، ئەو زه كات دانكه ی هه ر له سهر فه رزه وه ده بى بیدات، چونكه به پای ئەوان- زه كات له نه ستۆ ئۆیالى خاوه ن مالدایه نه ك خودى مال و سامانه كه، به لّام (أبو حنیفة) پای وایه كه مادام خه تای نه بووى زه كاته كه ی لاچووه وه له سهرى پتویست نیه بیدات.

زۆربه شیان كه (شافعي و حسن بن صالح واسحاق وأبو ثور وابن المنذر) یان له نیودان، ده لّین: نه گه ر ماله كه به رله وه فه وتابى كه بتوانى زه كاتى لى ده ريكات، زه كاته كه ی لاچووه، نه گه رنا لانه چووه وه ده بى بیدات، (ابن قدامة) ش

(۱) پروانه: (الغلی شرح المغلی)، ج ۵، ص ۱۸۱-۱۸۲.

(۲) ئەوهش مه سه له یه كه دواى پاسبى ده كهین، پروانه: (الغلی)، ج ۵، ص ۱۸۱.

(*) به لّام (ابن حزم) ده لّێ به مه رچیک دواى ئەوه بێن كه بۆ گونجایی زه كاته كه ی بیدات، پروانه: (الغلی)، ج ۵، ص ۱۸۱.

هەر ئەم پاریی پەسەند کردووە^(١).

٦- ئایا دەگونجی قەرز بخریتە بری زەکات؟

واتە: کەسێک مالتیکی هەبێ کە هەل و مەرجی زەکات لێدرانی پەخسابی، بەلام لە جیاتی زەکات لێدانی، قەرزیەک کە لەسەر بابای وەرگر هەبێتی، بە ئەندازەی زەکاتەکە لەسەری لایەری و بیخاتە بری!

زانایان لەو بارەو دەواریان هەن: زۆریو جەماوەریان دەڵێن: نەخێر دروست نیە و بەو زەکاتی لەسەر لاناچی، چونکە مەرجی سەرەکی زەکاتدان، وەک پێشتر پوونمان کردووە، تەسلیم کردنیەتی بەو کەسانەی کە پێیان پەوایە، بەلام ناکرایە کە مالتی قەرز شتیکی نادیارە و مسۆگەر نیە، دیسان وەک پێشتر باسمان کرد نیە تەهتێنان لەکاتی زەکاتداندا مەرجیکی بنەرەتیەو لە قەرز خستەبری زەکاتدا ئەویش هەر نایەتەدی، شایانی باسیشە کە ئەم پای یەکەمە بێجگە لە هەر چوار پێشەوا سەر بەرەزەکان پای هەرکام لە (سفیان الثوری) و (ابوعبید) و (زیدیە) و (اباضیە) شە^(٢).

هەندێکیکیان کە (ظاهریە) و (الشیعە الجعفریە) و هەندێک لە (تابعین) وەک (حسن البصری و عطاء)^(٣) دەڵێن: قەرز دەخریتە بری زەکات و بابای زەکاتەر بەو کە بە ئەندازەی زەکاتەکە قەرز لەسەر قەرزداریکی زەکات پی شیوا لادەبات، ئەو ئەندازە زەکاتەکە لەسەر لادەچی.

بەلام بێگومان پای زۆریو جەماوەر بەهێزترە و بەرژووەندی هەزاروئەدارانیشی زیاتر تێدایە، چونکە وێر پای ئەو، کە وەک باسمان کردو مەرجی سەرەکی زەکاتدان

(١) بڕوانە: (فقه السنة) ج ١، ص ٥١٧.

(٢) بڕوانە: (الفقه الاسلامي...) ج ٣، ص ١٩٨٣، ط ٤.

(٣) سەرچاوەی پێشوو، ج ٣، ص ١٩٨٢.

ئەوێهە کە تەسلىمى خواوەنى شەرعىيى خۆى بکرى^(١)، ئەگەر ئەو جۆرە زەکاتدانەش پەوابێ سەردە کیشى بۆ نەدرانى زەکاتى گەلیك کەس کە زەکاتى ماله کانیان دەخەنە جیگای ئەو قەرزو قۆلانەى لە درانەووە وەرگرتنەوێان بێ هیوا بوو ون!

ئەنجا ئەک هەر ئەو بەلکو زانیان لەسەر ئەوەش پێککەوتوون^(٢)، کە دروست نیه بابایەکی دەوڵەمەندی خاوەن قەرز بە قەرزدارە زەکات وەرگرە کەى خۆى بلێ: ئەو زەکاتە کەم پێدای بە مەرجێک دواى لەجیاتى ئەو قەرزەى لەسەر تەبەمە یەو، وە لە حالیکى وادا زەکاتە کەى لەسەر لاناچى، بەلام ئەگەر هەردووکیان - زەکاتدەر و زەکات وەرگر - نیازیان وابێ، بەلام نەیکەنە مەرج و باسى نەکەن، ئەو دروستە، چونکە لە حالەتى یەکەمدا بابای زەکات وەرگر نابێتە خاوەن (مالک) و پرۆسەى کردنە خاوەن (تملیک) نایەتەدى، بەلام لە حالەتى دووەمدا دیتەدى.

٧- ئایا ئەو باج (ضريبة)ەى کە میری وەریدەگرێ، وەبرى زەکات دەکەوێ؟!

لە سۆنگەى ئەوێهە کە پۆژگارى زوو لە کۆمەلگای ئیسلامییدا (باج) وەرگرتن نەبوو، زاناو شەرعزانانى پابردوو قسەیان لێ نەکردو، بەلام زانیانى هاوچەرخ دەلێن: بە هیچ جۆرێک دروست نیه باج (ضريبة)ێک کە دەوڵەت بەزۆر لە هاوولاتیانى دەستینى لەجیاتى زەکات حیساب بکری، چونکە: زەکات جۆرە خواپەرستییە کەو نیازو مەبەستى لەگەڵدا یەو هەم ئەندازە کەى و هەم ئەوانەى کە

(١) بۆیه زانیان دەلێن: ئەگەر زەکات دەریک قەرزى مردوویەک لە جیاتى زەکاتدان بەتەو دروست نیه، بەلام دروستە قەرزى زیندوویەک بە ئیزنى خۆى بەتەو، چونکە لە حالەتى یەکەمدا (تملیک) نیو لەهى دووهدا هید! پڕوانە: (الققە الإسلامى...)، ج ٣، ص ١٩٨٦، ط ٤.

(٢) پڕوانە: (المجموع)، ج ٤، ص ١٩٩، وە پڕوانە: (المغنى...)، ج ٢، ص ٥١٦، وە پڕوانە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٤٦.

«ھىاندېرىتىۋ ھەم ئەو شتەنى كە لىيان دەدرى ئەلەين شەرەمە دىارىكران، بەلام (باج) ھىچ كام لەو سىفەتەنى تىدا نى»^(۱).

۸- ئايا دروستە زەكاتدەر زەكاتەكەى لە باباى زەكات وەرگەر بېرىتەو؟

زۆرىدى^(۲) ھەرە زۆرى زانايان بە ناپەسند (مكروھ)يان زانيوھ كە زەكاتدەر زەكاتەكەى لە باباى زەكات پىدراو بېرىتەو، ھەندىكىشيان بە دروست (جائز)ى دەزانن، كە ئەمە پاى (حسن وعكرمة ورييعة وأوزاعي)يەو (ابن حزم)يش ھەلىباردوھ^(۳)، بەلام بىگومان پاى جەماوەر بەھىزترەو پەسندترە، چونكە ئەم دەقىيان بەدەستەوھىە:

«(عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن عمر رضي الله عنه حمل على فرس في سبيل الله، فوجده يباع فأراد أن يبتاعه، فسأل رسول الله ﷺ عن ذلك؟ فقال: لا تبتعه، ولا تعد في صدقتك)) رواه الشيخان وابوداود والنسائي، واته: عومەر خوا لىي پازى بى ئەسپىكى بۆ جىھاد بەكەسىڭدا، پاشان دىتى دەفروشرى ئەویش ويستى بىكىرىتەو، جا لەوبارەو پرسىياری لە پىغەمبەرى خوا ﷺ كرد؟ ئەویش فەرمووى: مەيكەرە، وە زەكاتى خۆت مەگىرەو لەى خۆت.

بەلام بىگومان ئەگەر قازانچو بەرژوھەندى زەكات وەرگەر لەوھدا بوو، ئەو بە پاى ھەموويان دروستە، چونكە بە ناپەسند دائرانەكە ھەر لەبەر بەرژوھەندى زەكات وەرگەر بوو، جا ئەگەر ھاتو قازانچى لەوھدا بوو ھوكمەكەى دەگۆرى^(۴).

(۱) بېوانە: (فقہ الزكوة)، د.يوسف القرضاوي، ص ۹۹۷-۱۰۰۳، وە بېوانە: (الفقه الإسلامي...)، ج ۳، ص ۱۹۷۹.

(۲) بېوانە: (فقہ السنە)، ج ۱، ص ۵۴۴.

(۳) بېوانە: (الھلى)، ج ۶، ص ۶۸، وە (فقہ السنە)، ج ۱، ص ۵۴۴.

(۴) بېوانە: (المفني والشرح الكبير)، ج ۲، ص ۵۱۶.

سەيپەم: زەكاتى ئاژەل و بەربوومى كشتوكال و ميوەجات

۱- جۆرەكانى زەكات مادام يەك پەگەز (جنس) بن دەخرىنەو
سەرىك :

سەرجمە زانايان^(۱) لەسەر ئەو يەكدەنگن كە جۆرەكان (أنواع) شتیک هەرچەندە لە چاكى و خراپى و پەنگ و... هتەدا جىاوازين، لەكاتى زەكات لیدەركردندا پیکەو «كۆدەكرىنەو»، ئەم بنچىنەيش هەم بەربوومى كشتوكال و ميوەجاتو، هەم ئاژەلو، هەم مائى بازىرگانش دەگرىتەو، بەلام بەمەرجىك كە ئەو جۆرە شتانه بكمەنەو جوغزى يەك پەگەز (جنس) هەو، بۆ وینە:

جۆرەكانى گەنم^(۲) دەخرىنەو سەرىك، بەلام گەنم و جۆ، يان جۆو گەنەشامى، چونكە لە پەگەزدا لە يەك جىيان ناخرىنەو «سەرىك، بەلكو هەركامىكىان بە جىاو سەرىكە خۆ زەكاتى لى دەدرى و دەبى لە هەر كامياندا مەرجەكانى زەكات هاتبەندى» ئەوجار لى دەردەكرى.

هەروەها جۆرەكانى حوشتەر، وە جۆرەكانى مانگا و گامىش، وە جۆرەكانى مەرو بزن، دەخرىنەو «پال يەك بەلام هېچ كاميان ناخرىتە گەل ئەوى دىكەيان، چونكە پەگەزىان جىاجىايە، ئەمەش وەك (ابن المنذر) گوتوىتە: زانايان لەسەرى يەكدەنگن^(۳)».

دىسان كەلوپەل وشمەكى بازىرگانى لەگەل ئەو نرخ و پارەيەى كە لىيانەو «پەيدا

(۱) بىروانە: (المغنى)، ج ۲، ص ۵۵۹.

(۲) لە دانەوتەلەكان (حبوب) دا زانايان يەكدەنگ نەن، بەلكو ئەوى سەروە پراى زۆرىيانەو هەندىكىشيان دەلێن: پەگەزە لەيەك جىاجىاكانىش دەخرىنەو سەرىك، بىروانە: (المغنى)، ج ۲، ص ۵۶۰.

(۳) بىروانە: (المغنى)، ج ۲، ص ۵۵۹.

بوو، دہ خریتمو سدریک شو جار زہ کاتیان لی دہ ردہ کری، بہ لام (شافعی)^(۱) دہ لی؛
دہ بی شہک و کد لوبہ لہ کہ بہ چ پارہ یک کپرابی بخریتموہ پالوی، نہک پارہ یک
دیکہ کہ دیارہ مہبستی زیرو یوی شو پوژگارہ یک کہ دراوی شو کاتہ بو ون۔

۲- بہ چکہی ناژہل کہ بہر لہ وەر سوو پانہ وہی سال پیدای دہ بی بو
زہ کات لی دران، پگہل دایکی دہ خری، بہ مہرجیک شو ناژہل نہ
بیجگہ لہ بہ چکہکان، گہیشتبہ (نصاب):

زوری ہمرہ زوری زانیان پایان وایہ کہ ہمر جوڑہ ناژہلک (حوشتر،
مانگا و^(۲) گامیش، مہرو^(۳) بزن) ژمارہی گہیشتبہ پاددہی زہ کات لی
دہرکان، نگہر لہ میانہی سالدا واتہ بہر لہ تہ و ابوونی سال۔ بہ چکہیان
لی پیدای بوو لہ کاتی زہ کات لیدہر کراندا شو بہ چکانہ شیان لہ گہل حیساب
دہ کریں، بہ لام بہ چکہکان بہ زہ کات وەر ناگیرین، تہمہ پای ہمر چوار مہز بہ کان و
زور لہ زانیانی دیکہ شہ^(۴)، بہ لگہ شیان تہم دہ قہیہ:

■ (عن سفیان بن عبد الله الثقفي أن عمر بن الخطاب قال: تَعُدُّ عَلَيْهِم السَّخْلَةَ
يَحْمِلُهَا الرَّاعِي وَلَا تَأْخُذْهَا...) رواه مالك والشافعي، واتہ: (تہو کاریلہ یہی کہ
شوان ہلی دہ گری لہ سہریان حیساب بکہ- بو وەر گرتنی زہ کات- بہ لام شویان
لی وەر مہ گرہ)، ہروہا خاوہنی (المغنی) دہ لی تہم مہسہ لہیہ تیجا ماعیشی
لہ سہرہ^(۵)۔

(۱) ہمان سہرچاوہو بہرگ و لاپہرہ۔

(۲) پروانہ: (الغلی)، ج ۵، ص ۱۸۳-۱۹۱۔

(۳) ہمان سہرچاوہی پیشوو۔

(۴) پروانہ: (الفقہ الاسلامی وأدلثہ)، ج ۳، ص ۱۹۴۔

(۵) پروانہ: (المغنی)، ج ۲، ص ۵۵۹۔

۳- و لاخه بهرزهو ئیسترو کهر زهکاتیان لی نادرئ:

زانایان لهسەر ئهوه یهکدهنگن که و لاخه بهرزه (ئهسپو ماین) و ئیسترو کهر، نهگهر کران به مائی بازرگانی زهکاتیان لی دهرئ، وه جگه له (أبو حنیفة)ش ههمویان یهکدهنگن مادام بازرگانییان پی نهکری زهکاتیان لی نادرئ، بهلام (أبو حنیفة) پای وایه که و لاخه بهرزه نهگهر ئهسپو ماین، یان ههر ماین بن، زهکاتیان لی دهرئ، جا خاوه نهکهیان دهتوانی لهجیاتی ههر سهریک دیناریک (مسقالیک زیت) بدات، یاخود بیانقه بلینئ و لهباتی ههر دوو سهه درهم پینج درهم بدات، وه کهلوپهلی بازرگانی^(۱).

بهلام ییگومان پای زۆریه ی نریک به ئیجماعی زانایان بههیزترهه چهند دهقیکش به بهلگه دیننهوه، که ئهمه یهکیکیانهه راست ترینیشیانه:

* ((عن أبي هريرة رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ ليس على المسلم صدقة في عبئه ولا فرسه)) رواه الجماعة، واته: مسولمان له کۆیله که ی و ئهسپه کهیدا زهکاتی لهسهر نیه.

۴- ئایا زهکات له ئوبالی بابای زهکاتدهر دایه، یان له خودی ئهه شته دایه که زهکاتی لی دهرئ؟!

زانایان لهو بارههه پریان جیاوازه ههنبهلییهکان و مالیکییهکان وه شافیعی و نهحمدهش له یهکیک له دوو قسهکانیانهه، پریان وایه که زهکات له خودی ئهه شته دایه که زهکاته که ی لی دهره کری (الزكاة في العين) بهلام شافیعی و نهحمده له قسهی دووه میاندا دهلین: زهکات له ئوبال و گهردی زهکاتدهر^(۲) دایه، (الزكاة في

(۱) بهروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۰۳، وه بهروانه: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۱۹۲۸-۱۹۲۹، ط ۴.

(۲) بهروانه: (المغني والشرح الكبير)، ج ۲، ص ۴۹۱-۴۹۲.

الذمة)، (ابن حزم)یش^(۱) زۆر جەختی لەسەر ئەم پای دوووە کردووە، جیاوازی ئەو دوو پایەش بە وێنە هێنانەوێک پوون دەکەینەو:

ئەگەر کەسێک بیست مسقال زێری هەبێ و دوو سالی بەسەردا تێپەربووبێ و زەکاتی لێ نەدابێ، بە گوێرەی پای یەکەم تەنیا مسقالێکی زەکات دەکەوێتە سەر، چونکە مالهەکی پاش ئەوێ مسقالێکی لێ بە زەکات دەدرێ نۆژدە (۱۹) مسقالی دەمیتێتەو کە لە (نصاب) کەمتر دەبێتەو چوێ دیکە لێ نادری، بەلام بەگوێرەی پای دوووەم، دوو مسقالی لە جیاتێ هەردووک سالتەکە لێ دەدری، چونکە لە ئەستۆی زەکاتەر دایە وەک قەرزی و دەبی هەر بیدات.

واش پێ دەچێ پای یەکەم بەهێزتری و ئەوەش کە پای دوووەم بە بەلگە دیننەو -بە تاییەت (ابن حزم) کە چاک شیکردۆتەو- کە ئەگەر زەکات لە خودی شتەکەدا بووایە نەدەبوو دروست بێ لە غەیری ئەو پاره نەغدینە، یان ئاژەلە، یان دانەویڵە زەکات بدری، وەلامەکی ئەوێ کە لەبەر ئاسانکاری مۆلتی دراو، وەک گەلیک مۆلت (رخصة) دیکە شەریعت^(۲).

۵- ئایا دروستە لە جیاتێ خودی زەکاتەکە، نرخ (قیمە) هەکی بدری؟!

لەم مەسەلەیدا زانیان رایان جیا جیا، هەرچی زۆریو^(۳) جەماوەریانن، کە (مالک و شافعی و أحمد)یان لەنیودان و (ابن حزم)^(۴)یش زۆر سەختگیرانە پشتگیری کردو، دەلێن: دروست نیە وەر شتێک دەبی لە خودی خۆی زەکاتی لێ بدری،

(۱) پڕوانە: (الغلي)، ج ۵، ص ۱۸۱، وە (المغنی)، ج ۲، ص ۵۳۷.

(۲) پڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۱۹۳۶-۱۹۳۷، ط ۴.

(۳) پڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۱۹۳۸-۱۹۳۹، ط ۴.

(۴) پڕوانە: (الغلي شرح الغلي)، ج ۶، ص ۵-۲۳، (مسألة: ۶۷۴).

به لّام (أبو حنيفة) پای وایه که بهی بندهو مهرج (بدون قید و شرط) دروسته^(۱)، به لّام وای ده چی پاستترین و دادگه رانه ترین پا نهو بهی که نه سل نهو هیه هه ر شته له خودی خوی زه کاتی لی بدری، چونکه دهقه کانی قورئان و سوننهت که باسی زه کاتدان لهو شتانه ده کمن که زه کاتیان لی ده دری، و ده گهینن، بو وینه: پیغه مبر ﷺ که (معاذی رهوانه یه مهن کرد، پی فهرموو: ((خذ الحب من الحب، والشاة من الغنم، والبعير من الإبل، والبقرة من البقر)) رواه أبوداود وابن ماجه، به لّام له کاتی پیوستی و ناچاریدا وه نهو که سهی که له زه کاتدانی حوشراندا مه ری ده که وینه سهرو مه ریشی نین! یان له کاتی کدا که بهرزه و هندی بابای زه کات و هرگر له و هرگرتنی پارهو نرخ دابی، نهک خودی شته که، نهو لهو حاله تانه دا دروسته که نرخو بهها له جیاتی زه کات بدری، نه م رایهش جگه له (احمد)^(۲) له قسه یه کیداو (شافعی)^(۳) له چند حاله تیکی تاییه تدا، هرکام له (ابن تیمیة)^(۴) و (شوکانی)^(۵) یش هه لیان بواردوه، (ابن تیمیة) له و باره و گو توویه تی: (ومعلوم أن مصلحة وجوب العين قد يعارضها أحياناً في القيمة من المصلحة الراجحة وفي العين من المشقة المنفية شرعاً)، واته: وه ناشکرایه که جاری و اهیه پیوستی بونی زه کات له خودی شتدا له گه ل بهرزه و هندی چاکتر بهوی دانی نرخ (قیمه) وه، وه زه حمهت و گرفتاری ناپه سند له پروی شه رعه وه، له سونگهی زه کاتده و رکردن له خودی شته که دا، دژ دوه ستن و تیک ده گپین.

(۱) بهوانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۱۸.

(۲) بهوانه: (مجموعه الفتاوی)، ج ۲۵، ص ۳۰.

(۳) بهوانه: (المجموع)، ج ۵، ص ۳۸۶-۳۸۷، وه بهوانه: (الفقه الإسلامي...)، ج ۳، ص ۱۹۳۸، که له سهر زمانی شافیعییه کان نهو حاله تانه له پیجنجاندا کورت هه ل دینی.

(۴) بهوانه: (مجموعه الفتاوی)، ج ۲۵، ص ۳۹.

(۵) بهوانه: (نیل الأوطار)، ج ۴، ص ۲۱۶-۲۱۷.

(مەبەست ئەوەیە کە مادام جاری وا دانسی نرخ لەبری خودی شتە کە بەرژووەندی چاکتر و گەورەتری تێدا یە، وە دانسی خودی شتە کە دەبێتە مایەیی زەحمەت و ناپۆختی، کەواتە ئەو حالتانەدا درانی نرخ لەجیاتی خود (دفع القيمة بدل العين) دروستە^(١).

٦- لە زەکاتی ئازەدا ئەو ئەندازەیە کە دەکەوێتە نێوان دوو ئەندازەو، کە زەکاتیان تێدا دیاری کراوە، زەکاتی لێ نادری، کە پێی دەگوترێ (وقص):

سەرچەم^(٢) زانیان لەسەر ئەوە یە کە دەنگن کە هەروەك چۆن هیچ کام لە جوۆرەکانی ئازەل هەتا ژمارەیان نەگاتە ئەندازە (نصاب) زەکاتیان ناکەوێتە سەر، بەهەمان شێوەش ئەو ژمارەیی، کە لە (نصاب) زیاد دەبێ، هەتا نەگاتە ئەو ئەندازەیی، کە شەرع دیاری کردووە بۆ زەکات لێدران، زەکاتی لێ ناکەوێ. بۆ روونکردنەوەی مەبەست دەئێین:

أ- بێگومان حوشتەر زەکاتیان لێ ناکەوێ هەتا ژمارەیان نەگاتە پێنج^(٣) (٥) حوشتەری کامل، جا ئەو کاتی یە کە سەر مەپێک لە زەکاتیان دەدری، پاشان کە گەیشتنە دە (١٠) سەر، مەپێکی دیکەیان زەکات لێ دەدری، بەلام ئەگەر هەر نۆ (٩) سەربن، بەس هەر یەك سەر مەپێکە، ئەو چوار سەرهش پێیان دەگوترێ

١) بۆ مائی بازوگانی زۆریە زانیان بە پێیست، یان بە دروستی دەزانن، کە لە نرخ زەکات بدری، بپواند: (المغنی)، ج ٢، ص ٦٢٥.

٢) بپواند: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ٣، ص ١٩٤٢-١٩٤٣، ط ٤، وە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٠١-٥٠٢.

٣) وەك ئەو فەرموودەیەدا هاتووە کە (بخاری) لە (أنس) هەو هیناویەتی، بپواند: الأدلة الرضیة، ص ١١٦.

(أوقاص)، که کۆی (وقص)^(۱) و زانیان تیکرا ده لّین: (عفو) یه زه کاتیان لّی نادرئ.

ئجا زه کاتی حوشران هه ره له پینج سهران مه پێک بهردهوام ده بئ ههتا ده بنه بیست و پینج (۲۵) سهر، که نهوکاته ههتا ده گهنه سی و شهش (۳۶) سهر به چکه حوشریکی می یه یه سال تهواو کردووی پئ له دوو سال ناو (بنت محاض) یان لّی ده درئ^(۲)، کهواته: له حوشری بیست و شهشم (۲۶) ههتا سی و پینج (۳۵) دیسان زه کاتیان لّی نادرئ، چونکه کهوتونه نیوان دوو نه نذازه ی فهرزه که که (۲۵) و (۳۶) ن.

ب- بۆ زه کاتی ره شه ولاخ (مانگا و گاو گامیش و کهل) یش دیاره ههتا نه گهنه سی (۳۰) سهر زه کاتیان لّی ناکهوی و که بوونه (۳۰) سهر گۆلکیکی نیر، یان می یه کسال (تبیع أو تبیعة) یان لّی ده درئ، که بوونه چل (۴۰) سهر نینگوونیک^(۳) (مسنة) یکیان لّی ده درئ، کهواته له سی و یه کهم (۳۱) ههتا سی و نویم (۳۹) (أوقاص) ن و زه کاتیان لّی ناکهوی.

ج- بۆ زه کاتی مهرو بزنیش ههتا نه بنه چل (۴۰) سهر هیچیان لّی ناکهوی و، که بوونه چل سهر سهریکیان لّی ده درئ، پاشان ههتا نه بنه سه دو بیست و یه ک (۱۲۱) سهر هیچی دیکه یان لّی ناکهوی، به لام که بوونه (۱۲۱) دوو سهر یان لّی ده درئ، پاشان، که بوونه دوو سه دو یه ک (۲۰۱)، سئ سهرو که بوونه سئ سه دو یه ک (۳۰۱) یش، چوار سهرو ئنجا له هه ره سه د (۱۰۰) سهر سهریک^(۴)،

(۱) وشه ی (وقص) له نه سلّی زماندا به مانای ناتهواوی (تقص) و پهراگهنده یی (تفرق) هاتهوه، بهروانه: (المعجم الوسيط)، ص ۱۰۴۹.

(۲) وهك (بھاری) له (انس)ی گێپراوه تهوه، بهروانه: (الأدلة الرضیة)، ص ۱۱۶.

(۳) وهك (أصعاب السنن) له (معاذ) یان گێپراوه تهوه، بهروانه: (نیل الأوطار)، ج ۴، ص ۱۹۱.

(۴) بهروانه: (وهك (بھاری) له (انس) و شهویش له (أبوبكر الصديق) ههتا خوا لییان پازی بی گێپراویه تهوه، بهروانه: (الأدلة الرضیة)، ص ۱۱۸.

کهوایی: له چلو په کهمدوه هدا سهدو بیست، که ههشتا (۸۰) سهره، به (أوقاص) داده‌نړینو زه‌کاتیان لی نادرې، هه‌روه‌ها له (۱۲۲) هوه تا (۲۰۰) و، له (۲۰۲) هوه تا (۳۰۰) و، له (۳۰۲) هوه هتا (۳۹۹) به‌همان شیوه هم‌ویان به (أوقاص) داده‌نړینو زه‌کاتیان تیدا نیه.

۷- دیاریکړدنو ته‌ندان‌ه‌گیری (نصاب) ی خورماو ترې، به‌گوټ‌ره‌و مه‌زنه‌نده ده‌بی، نه‌که به‌پیوان:

زۆربه^(۱) جه‌ماو‌هری زانایان پایان وایه، که دیاریکړدنې (نصاب) ی ته‌ندان‌ه‌ی زه‌کات وەر‌گیران له خورماو تریدا باشتر وایه-هه‌ندیک‌یشیان^(۲) ده‌لین: پیویسته- که به‌گوټ‌ره‌و مه‌زنه‌نده بیت له‌کاتی پی‌گه‌یشتنیان دا، به‌لام له‌لایه‌ن بابایه‌کی پس‌پوړو شاره‌زای ته‌میندارو^(۳) داد‌گه‌روه بیت، به‌لام هه‌نه‌فیه‌کان^(۴) ته‌و قه‌بلان‌دن (حُرس) به دروستو ره‌وا نازان، ته‌وه‌نده هه‌یه ده‌لین: نه‌گه‌ر بو ترسان‌دنو نا‌گادار‌کردنه‌وی خوا‌ه‌نیان بی‌باشه!

به‌لام بی‌گومان پای جه‌ماو‌هری زانایان به‌هیت‌ره، چونکه چهند ده‌قیکیان به‌ده‌سته‌وه همن، حیکمه‌تی ته‌و کاره‌ش ته‌وه‌یه، که خورماو ترې، پاش پی‌گه‌یشتنیان، خه‌لک ده‌ست ده‌کات به لی‌خوا‌ردنیان، جا بو ته‌وه‌ی زیان به مافی زه‌کات وەر‌گران نه‌گات، وا باشه هدر له سهره‌تاوه هه‌قو مافی ته‌وان له‌و باخو ره‌زانه‌دا^(۵) دیاری بکړی.

(۱) پروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۱۹۱۰-۱۹۱۳، ط ۴، وه (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۹۳-۴۹۴.

(۲) سهرچاوه‌ی پیشو‌و هه‌مان به‌رگو لاپه‌ره، که ته‌مه پای (مالک) وه (شافعی واحد) به سونه‌تی ده‌زان.

(۳) پروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۱۹۱۱، ط ۴.

(۴) پروانه: (نیل الأوطار)، ج ۴، ص ۲۰۶-۲۰۷.

(۵) به‌لام دانه‌وتلو می‌ره‌جاتی دیکه دروست نیه بقه‌بلینری، چونکه هک ترې و خورما به‌رچاوه‌ی نیه و دیار نیه، پروانه: (المغنی)، ج ۲، ص ۵۷۲.

به لآم پئویسته بابای قهبلینەر (خارص) ئەندازە ی سێ یەك، یان چوار یەكی ئەو میوه و بهروبوومه حیساب نەكات، چونكە خاوەن باخ و رەز، بۆ خۆی و خێزانێ و میوانەكانی و پێیوار و ژیاندارانی ش لێی دەخۆن و، ئەگەر لەكاتی قەبلاندندا هەمووی بقیەلینرێ، بابای خاوەن، دوو چاری زیان و تەنگ پێی هەلچنران دەبێ.

ئەمەش چەند دەقیك لەوبارەوه:

* ((عن عتاب بن أسيد أن النبي ﷺ يبعث على الناس من يحرص عليهم كرومهم وثمارهم)) رواه الترمذي وابن ماجه.

* ((عن سهل بن أبي حنمة قال: قال رسول الله ﷺ إذا خرصتم فخذوا ودعوا الثلث فان لم تدعوا الثلث فدعوا الربع)) رواه الخمسة الا ابن ماجه.

* ((عن عائشة قالت: كان رسول الله ﷺ يبعث عبدالله ابن رواحة فيحرص النخل حين يطيب قبل أن يؤكل منه، ثم يخبر يهود يأخذونه بذلك المحرص أو يدفعونه اليهم بذلك المحرص، لكي يُخصي الزكاة قبل أن تؤكل الثمار وتفرق)) رواه أحمد وأبو داود.

وهك ئەم سێ دەقهدا دەبینن، پێغه مبهری خوا ﷺ فەرمانی کردوه به مهزەننه کردن و قەبلاندنی بهروبوومی خورما و تری، بهرلهوهی لێی بخوړی و پرژوبلاو بیتهوه به مالاوлада، به لآم لههه مان کاتیشدا فەرمانی کردوه، که ئەندازە ی سێ یەك، یان به لای که مهوه چوار یەك، لهو خه مالاندنه ببوین و، نهیهیننه نیو حیسابهوه.

۸- حوکمی خواردنی خاوهن کشتوکال و میوه له بهروبوومه که ی پیش زه کات لیدانی:

زانایان له وباره شهوه رایان جیاوازه، به شیکیان که (شافعی و احمد و لیث)^(۱) یان له نیودان و (ابن حزم)^(۲) یش به عهزمیکی جهزمهوه له گه لیانه: ده لئین: دروسته لیی بغوات و دوا ییش له سهری حیساب ناکری، به لام (مالک و ابو حنیفه) ده لئین: بوی نیوه نه گهر لیچی خوارد له کاتی زه کاتدانا له سهری حیساب ده کری^(۳)!

پیشم وایه که پای یه کهم و یچو و ترو کرده و بی ترو له گه ل پووحی گشتی شهر عدا گونجاوتره.

۹- چ کاتی زه کاتدان له بهروبوومی کشتوکالدا پیویست ده بی^(۴)!

به پای زۆریه و جهماوه ری زانایان زه کات له وکاتهوه له دانه و یله دا فەر ز ده بی، که پیگه یشت و له میوه جاتی شدا له وکاتهوه، که ده گات و به که لکی خواردن دیت^(۵).

به لام دانه و یله هه تا پاک نه کری و میوه ش هه تا ئیشک نه بی، زه کاتیان لی نه رنا کری^(۶).

هه ر کاتی کیش خاوهنی دانه و یله پاش پیگه یشت و خاوهنی میوه جات دوا گه یشتی دانه و یله و میوه کانی خۆیانیان فروشت، نه وه زه کاته کانیان له نه ستۆی خۆیان دایه، نه که له نه ستۆی کپاردا^(۷).

(۱) بېروانه: (المغنی والشرح الکبیر)، ج ۲، ص ۵۷۱-۵۷۲.

(۲) بېروانه: (اغلی شرح المجلی)، ج ۵، ص ۱۷۸، مسأله: ۶۵۸.

(۳) بېروانه: (الفقه السنه)، ج ۱، ص ۴۹۵.

(۴) بېروانه: (الفقه الاسلامی)، ج ۳، ص ۱۸۹۴-۱۸۹۵، ط ۴.

(۵) هه مان سه رچاوه و بهرگ، ص ۱۹۰۹، وه: (المغنی)، ج ۲، ص ۵۷۲.

(۶) بېروانه: (المغنی)، ج ۲، ص ۵۷۲، وه: (الفقه الاسلامی)، ج ۳، ص ۱۹۰۹، ط ۴.

شایانی باسیشه که مەسەرەف و کرێی پەنۆهێنان و پاککردن و هەلگرێتی دانەوێڵەو میوەش هەر لەسەر خاوەنەکانیانەو نابێ لە (نصاب) کەم بکریتهوه، چونکە بەروبوومی کشتوکال و میوەجاتیش وەک ئاژەل وایەو هەروەک چۆن کرێی لەوەراندن و پارێزگاریی لێکردن و سەرپەرشتیکردنی ئاژەل لەسەر خاوەنیەتی، دانەوێڵەو میوەش بەهەمان شێوە^(١).

١٠- لە وەرگرێتی زەکاتدا پێویستە دادگەریی بکری و بەرژەوهندیی و مافی هەرمکام لە زەکات وەرگرو زەکاتدەر پەچاو بکری:

بەلێ ئیسلام بەرنامەی خوای دادگەر و کاریبەجێیەو لە تێکپرای دەستوورو یاسایەکانیدا دادگەریی مۆتەلەق هەیەو بەرژەوهندیی هەموو لایەک پەچاو دەکات، لە مەسەلەی زەکات وەرگرێشدا بەهەمان شێوە، نە لەسەر بابای زەکاتدەر پێویست دەکات و نە لە کاریبەدەست (عامل)ی زەکات وەرگریش قبوڵ دەکات، کە چاکترین جوۆی مالتیان بە زەکات دابنری، وە لەلایەکی دیکەشەو ديسان لیشیان رازی نابێ و قبوڵ ناکات، کە کامەي خراب و لاتە، بەزەکات دابنری، بەلکو دەلێ: دەبێ میانپەوی (اعتدال) پەچاوبکری و^(٢) کاریک بکری نە شیش بسووتی نە کەبابیش نەبرژی^(٣)!

دیاره لەوبارەشەو دەقی قورئان و سوننەت زۆرن بۆ وێنە:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طِبِّبَتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ

(١) پروانە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٤٩٦-٥٠٢.

(٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٣) پێم وایە ئەم پەندە ناوا راستە، چونکە کاتیکی شیشی کەباب دەسووتی، کەباب بۆتە پەژوو یان دووکەل!

تُعْمَرُوا فِيهِ وَعَلِّمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَكِيمٌ ﴿٧٧﴾ البقرة ﴿٧٧﴾، واتہ: نہی تہوانہی پرواتان ہیٹاؤ، لہو سامانہ پاک و چاکہی کہ وہ دستتان ہیٹاؤ و لہوہی، کہ لہ زہوی بڑمان وہ دہرنان بہہ خشن، وہ لہوہی، کہ بہ دوو خراپہ تییدا مہ خفتین، لہوہ دہہ خشن، مہ گہر بہ ناچاری چاوی لی بنوقینن، نہ گہرنا نامادہ نین و ہریبگرن، بشارنن، کہ خوا دہولہ مہندو ستایش کراؤ۔

*(عن سهل بن حنيف عن أبيه قال: نهى رسول الله ﷺ عن لونين من التمر: المجرور ولون الحبيق) رواه أبو داود والنسائي وغيرهما، واتہ: پیٹغہ مہری خوا دہو جڑوہ خورمای قہدہ غہ کردن، کہ بڑ زہکات و ہریگیرین، کہ (جو عروپ) ^(۱) و (لہونو لوبہیق) ^(۲)۔

■ ((عن عبدالله بن معاوية الغاضري أن النبي ﷺ قال: ثلاث من فعلهن فقد طعم الإيمان: من عبدا لله وحده، وأن لا اله الا هو، وأعطى الله زكاة ماله طيبة بها نفسه رافدة عليه كل عام، ولا يعطي الهرمة، ولا الدرنة، ولا المريضة، ولا الشرط ولا اللثيمة، ولكن من وسط أموالكم، فان الله لم يسألكم خيره ولم يأمركم بشره)) رواه أبو داود والطبراني بأسناد جيد، واتہ: سنی شت ہمن ہد رکہ سیٹک جیبہ جی بکات، تہوہ تامی تیمانی چیڑتوہ: کہ سیٹک تہنیا خوا بہرستی، وہ بہروی و ابی۔ کہ بیتجگہ لہوی ہیچ بہرستراو نین، وہ بہدلیٹکی خوشوہ ہہموو سالیٹک زہکاتی مالہ کہی بہ خوا دہہ خشیو، دل و دہروونی دہ بیتہ ہاندہری بڑ خیرو چاکہ، نہ ناڑہلی پیرو، نہ ہی گہرو، نہ ہی گچکہو خراپو، نہ ہی کہم شیر، ناکاتہ زہکات، بہ لکو۔ دہبی زہکات۔ لہ نیوہندی مالہ کانتان بدہن، چونکہ بیگومان خوا، نہ تہوہی ہلہ بڑاردہیہتی لیسی داوا کردوونو، نہ بہ خراپترینیشی فہرمانی پی کردوون۔

(۱) (جعور): جڑوہ خورمایہ کی رہق و ردہ، پروانہ: (المعجم الوسيط) و ((المنجد) وشہی (جعور)۔

(۲) (لون الحبيق) بیش بدہمان شیوہ کہ بہ کوردی (قہ سپہرہ قہ) بیان پی دہلین و زیاتر دہ کرتنہ نالیکی حوشر، پروانہ: (نیل الاوطار)، ج ۴، ص ۲۰۷۔

«...فان هم أطاعوك لذلك فأعلمهم أن الله افترض عليهم صدقة تؤخذ من أغنياءهم فترد على فقرائهم فان أطاعوك لذلك فأياك وكرائم أموالهم، واتق دعوة المظلوم فانه ليس بينها وبين الله حجاب») رواه الجماعة عن ابن عباس، ثم فرموده يه مان پيشتر هيئاوه و نه وهى جئى مەبەستمانه ليئره دا رستهى: (فأياك وكرائم أموالهم) ه، واتە: توخنى مائە ھەلبژارده و ھەر چاكەكەيان نەكەوى- كە بەزەكات لىيان وەرېگرى!

(شوكاني) لەوبارەو گوتوويەتى: (لەم فرمودە يەدا بەلگەى نه وه ھەيە كە دروست نيه كاربەدەست (عامل)ى زەكات وەرگر، كامەى ھەلبژارده و چاكە وەرېگرى، چونكە حكيمەتى زەكات دەستبار بۆگرنتى ھەژارانە، بۆيە تەو پەفتارە كارىكى گونجاو نيه، وه گوتەى: (اتقوا دعوة المظلوم) له پارانە وهى ستم لىكراو خۆت بپاريزە، ئاگادار كەرنە وهى بۆ دەستگرتنە وه له ھەر جۆرە ستمىك، نهينى نه وهش كە لەدواى نه وه باسى كەردو كە مائى ھەلبژارده وەرنگرى، ئاماژە يە بۆ نه وه، كە وەرگرنتى نه و جۆرە مائە بە زەكات، ستمە..^(۱).

پيويستە نه وهش بگوتري كە زانايان لەسەر نه و يەكەدەنگن، كە ئەگەر مائەكە- جا ھەر جۆرىك بى- ھەمووى باش بوو، دەبى زەكاتەكەشى ھەروابى، وه ئەگەر ھەمووشى خراب بوو زەكاتەكەشى وەك خۆى بى، وه ئەگەر باش و خراب تىكەل بوو، ديسان زەكاتەكەشى ھەروا، مەگەر باباى زەكاتدەر بەخۆشى خۆى و ئىرادەى ئازادى خۆى زەكاتى مائەكەى لە جۆرى چاك ھەلبژيرى، ئەگەرنا مائەكەى چۆن بى، زەكاتەكەشى بە پىتى خۆى لى دەردەكرى^(۲).

(۱) بېوانە: (نبيل الأوطار)، ج ۴، ص ۱۷۱.

(۲) بېوانە: (الغلي)، ج ۵، ص ۱۸۴-۱۸۷، مسأله: ۶۷۱، وه بېوانە: (المغني)، ج ۲، ص ۵۷۳-۵۷۴.

چوارەم: چەند جۆرە زەكاتىك

۱- ئايا زەكات لە مالى قەرز دەدرى؟

مالى قەرز دوو حالەتى ھەن:

يەكەم: قەرزەكە لەلای كەسێكە كە ئامادەیی و توانای دانەوێ ھەيە جا چ لەكاتى دیارى كراوى خۆیدا، وە چ ھەركاتێك خاوەنەكەى داواى بکاتەو، ئەم جۆرەیان زۆریەى زانیان^(۱) دەلێن: پێیوستە زەكاتى لى بدرى، جا ھەرچى (شافعی)یە دەلێ: پێیوستە لەگەڵ تەواویوون و وەرسووپانەوێ سالدای زەكاتەكەى بدات^(۲)، بەلام ئەوانى دیکە دەلێن: پاش وەرگرتنەوێ مائەكەى زەكاتى لى دەرەكات، بەلام دەربارەى ئەندازەى مائە وەرگیراوەكەو ئەندازەى زەكات لێدانەكە، چەند وردە جیاوازییەکیان ھەن^(۳).

دووەم: قەرزەكە لەلای كەسێكە كە یان ھەردانى پێدانناھێنێ، یان دانى پێدا دێنێ، بەلام مەكووپە لەسەر ئەدانەوێ، یان ھەر تەنگدەستەو بۆى نادریتەو، ئەمیشیان زۆر لە زانیان دەلێن: زەكاتى لەسەر نیە^(۴)، بەلام ھەندێکیان^(۵)

(۱) بېروانە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۱۸۳۰-۱۸۳۳، ط ۴، وە بېروانە: (المغني)، ج ۲، ص ۶۳۸.

(۲) بېروانە: (المغلي)، ج ۶، ص ۶۷، وە بېروانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۷۴.

(۳) بېروانە: (المغلي)، ج ۶، ص ۶۶-۶۷، وە بېروانە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۱۸۳۰-۱۸۳۳، ط ۴.

(۴) بېروانە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۱۸۳۳، وە (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۷۴.

(۵) دواى وەرگرتنەوێش (احمد) دەلێ: زەكاتى ھەموو سالتەكانى لەسەرە، بېروانە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۱۸۳۲-۱۸۳۳. بەلام (مالك واوزاعي و لېث) دەلێن: زەكاتى سالتىكى لى دەدات،

بېروانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۷۵.

دەللىن: زەكاتى ھەر لەسەرە، ئەو ھەندە ھەيە ھەتتا نەيەتەو ۋەستى و ھەيىنە گەرتەو ۋەستى نەيىت نەيىت زەكاتى لى بىدات^(۱).

(ابن حزم) یش پای وایە کە قەرەزە کە ھەر جۆرەك بى ھەتتا ھەيىنە گەرتەو ۋەستى نەيىت زەكاتى لى بىدات، نەجا کە ھەر گەرتەو پاش سالى بەسەردا سوورپانەو ۋەستى نەيىت زەكاتى لى بىدات، ھەر چەندە چەندە سالىش لەلای بابای قەرەزدار مەيىتەو^(۲).

۲- ئایا بابای قەرەزدار زەكاتدانى لەسەرە؟!

زۆرەي^(۳) ھەرە زۆرى زانایان پايان وایە کە بابای قەرەزدار زەكاتى لەسەر نەيە، بەلام بە مەرجەك قەرەزە کە ھەندە بى ھەتتا بە ئەندازەي ئەو مالىە بى ھەتتا زەكاتى لى بىدات، يان ھەندە بى ھەتتا لە (نصاب) زەكات لى ھەتتا دايەكەيى و بىھەيىتە خوارو جگە لەو ھەتتا زەكاتە کە لى دەدەي- ئەگەر قەرەزدارى پەيگەر نەبووایە- مالىەكەي دىكەي نەي، کە بابای قەرەز لىدەنەو، يان پاستەردەو ھەرەبوو کردەو (نصاب) ھەتتا بکات^(۴).

جا ھەنەلەيەکان^(۵) دەللىن: قەرەزدار نەبوون بەو شەيەيەي، کە پەيگەر کرایەو مەرجى زەكات لىدەنەي ھەموو جۆرەکانى مالى سامانە بە ئاشکراو پەنھانەو، بەلام ھەنەلەيەکان^(۶) دەللىن: مەرجى زەكات لىکەوتنى ھەموو جۆرەکانە بىجگە

(۱) ھەمان سەرچاوەي پەيشوو.

(۲) پەوانە: (المغني)، ج ۶، ص ۶۶-۶۷، مسألة: ۶۹۶.

(۳) پەوانە: (المغني)، ج ۲، ص ۶۳۵، کە گوتەويەتە ئەمە پاي: (ليث ومالك وثوري وأوزاعي وإسحاق وأبو ثور وأصحاب الرأي- کە مەبەستى أبو حنيفة و ھاو ئەلەيتى- واحمد)، ۋە پەوانە (ص ۶۳۶) ي ھەمان بەرگ.

(۴) ھەمان سەرچاوەي پەيشوو.

(۵) پەوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۱۸۰۶-۱۸۰۷.

(۶) ھەمان سەرچاوەي پەيشوو.

لہ بہرہ و بوموی کشتوکالو میوہ، وہ مالکیہ کانیش^(۱) دہلین: تہنیا مہرجی زہکات لیڈرانی مالی نہ غدینہ یہ.

ہندی کیش لہ زانیان کہ شافعیہ کان^(۲) و (ابن حزم)^(۳) یان لہ نیودان، دہلین بہ ہیچ رنگیک قہرزداری پەرچ نیہ لہ پئی زہکات لیکہ وتنداو، نگہر ٹہو قہرزی کہ لہ سہریہ تی لہ سہرجم ٹہو مالو سامانہش زیاتر بیت کہ زہکاتی لئ کہ وتوہ، دہب زہکاتہ کی ہر بدات!! پیم وایہ بہ ناشکراش دیارہ، کہ پای جہ ماوہر بہ ہیژو پیژترو ماقولتہر! ناخر زہکات لہ سہر بابای دہولہ مہند فہرژہ: (تؤخذ من أغنيائهم) و قہرزداریش مادام زہکاتی پیژہ وای: (ووالغارمین) دیارہ دہولہ مہند نیہ!

۳- زہکاتی مارہیی (زكاة الصداق):

زانیان دہربارہی زہکاتدان لہ مارہیی (مہر، صداق) ٹافرہ، رایان جیاوازہ، ہہرجی (أبو حنیفة) یہ پای وایہ کہ مارہیی مہگر ٹافرہ و ہریگرتبی، نگہرنا زہکاتی تیدا نیہ^(۴)، بدلام حہنبہ لیہ کان رایان وایہ کہ مارہیی حوکی قہرزی ہدیہ، کہ لہ خالی یہ کہ مددا باسماں کرد^(۵)، شافعی و شافعیہ کانیش رایان وایہ، کہ مارہیی ٹافرہ ہرچون ب زہکاتی ہر لہ سہرہ، ٹافرہ کہ گوازا بیتہ وہ یا نا، وہ مارہییہ کہ وەرگیرابی یان ہر قہرزی و لہ ٹہستزی میژدہ کی دابی^(۶)، ناشکراشہ کہ مہرجی زہکات لیکہ وتنی مارہیی (مہر) یش وک باقی مالی

(۱) ہہمان سہرچاوی پیژشو.

(۲) ہروانہ: (المجموع) ج ۵، ص ۳۰۹.

(۳) ہروانہ: (الغلی)، ج ۶، ص ۶۵-۶۶، مسالہ: ۶۹۵.

(۴) ہروانہ: (فقه السنہ)، ج ۱، ص ۴۷۶.

(۵) ہروانہ: (المغنی والشرح الکبیر)، ج ۲، ص ۶۴۲-۶۴۳.

(۶) ہروانہ: (المجموع)، ج ۵، ص ۲۰-۲۱، و ہروانہ: (فقه السنہ)، ج ۱، ص ۴۷۷.

نه غدینه یه، یان هر جور یکی دیکه بی و، چ شتیکیان تیدا به مهرج گه بای بۆ زه کات لیدران، نه ویش هه مان مهرجی تیدایه که وهک پیشتر باسان کرد بۆ به رو بوومی کشتوکال و میوه جات، گه یشتنه نه ندازه ی (نصاب) هه، بۆ جوره کانی دیکه ش و پرای (نصاب) سال به سهردا سوورانه وه شه، بیجگه له خهزنه و کانزایه کان، وهک پیشتر باسان کرد که زۆریه ی زانایان سال به سهردا وهر سوورانه و هیان بۆ به مهرج نه گرتوون.

٤- زه کاتی کریمی خانوو به ره ی به کریدراو (زکاة الدور المؤجرة):

زانو شهر عزانانمان خوا لییان خۆش بی دوای نه وه ی له سهر نه وه یه کده نگ بوون، که بابای به کریدەر (مؤجر) زه کاتی نه وه کریمی له سهر فەرزه که له به کریدانی خانوو به ره وه هر شتیکی دیکه دا وهریده گری به مهرجی گه یشتنه نه ندازه ی (نصاب)، دهریاره ی کات و چۆنیه تی زه کاتدانه که پرایان جیاوازه:

(أبو حنیفة و مالک)^(١) پرایان وایه له سۆنگه ی نه وه وه، که بابای به کریدەر، هه تا ماوه ی به کریدان (إجارة) هه که ته واو نه بی، کریمی که ی ناکه وی، زه کاتی نه وه کریمی شه ی له سهر فەرزه نابێ، هه تا وهرینه گری و سالی به سهردا نه سووریتته وه.

به لām حه نبه لییه کان^(٢) پرایان وایه، که بابای به کریدەر هر له وه ده مه وه، که به لیئنامه (عقد) هه که نیمزا ده کن، ده بیته خاوه نی کریمی که، جا نه گهر زو وهریگرت نه وه زه کاته که ی لی دهرده کات، نه گهرنا حوکی قهرزی ده بی وهر کاتیک وهریگرت، له ده می نیمزا کردنی به لیئنامه (عقد) هه که وه حیسابی ده کات بۆ زه کات لیدران.

(١) پروانه: (فقه السنة)، ج ١، ص ٤٧٧.

(٢) پروانه: (فقه السنة)، ج ١، ص ٤٧٧.

شافىيە كانىش^(۱) چەند يېرۇپايە كيان لەو بارەو ھەن كە لە پراي ھەنبەلىيە كەنەو نەزىكەن، ئىنجا پىيۇستە ئەو ھەش بگوتىرى كەو ھەك شەرعزانانى ھاوچەرخمان خوا پاداشتيان بداتەو، دەئىن: لەم رۆژگارەدا سەرمایەكان پرويان پىئى كراو ھە چەندان جۆرە بوار كە لەكاتى خۆيدا نەبوو ون، بۆ وئىنە^(۲):

أ- دروستکردنى بىنايەى گەورە گەورە (العمارات والشقق) بۆ بەكرىدان و تىدا ھەوانەو ھى چەندان خىزان و مال.

ب- ھۆتيلەكان (الفنادق)، كە رېئوارەكان بۆ چەند شەوتىك، يان چەند ھەفتەيەك تىياندە دەمىننەو ھى سىراھەت دەكەن.

ج- كارگەو فابرىقەى جۆراو جۆر بۆ بەرھەم ھىنان كە بەكرى دەدرى.

د- ھۆيەكانى گواستەنەو ھە ھاتوچۆ، ھەك: فۆزكەو كەشتى و سەييارەو... ھەند.

ھ- كىلگەو مەزەھەى تىدا بەخىو كەردنى مەرو مانگا و پەرورەدە كەردنى پەلەو ھە.

جا بىگومان خودى ئەو شتانە، مادام بازىرگانىيان پىئى نەكرى زەكاتيان لىئى نادىرى، بەلام بە تەئكىد دەبىئى لە داھات و بەرھەمەكانيان بدىرىن، ھەرچەندە كاتى خۆى ئەو جۆرە شتانە نەبوو ونو شەرعزانانى پىئىشوو لەبارەيانەو نەدوان، ھە ئەو ھى باسشىيان كەردە لەبارەى ئەو شىئەو چۆنىەتتە سادەيانەو ھەبوو كە ئەو كاتە بوويانە، بۆ وئىنە: كە گوتويانە:

(لا زكاة في دور السكنى، وأثاث المنزل، وأدوات الحرفة، ودواب الركوب...)،^(۳) واتە: زەكات لە خانووبەرى تىدا نىشتە جىبوونو، كەلپەلى نىئومالو، ئامرازەكانى

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۰-۲۱.

(۲) بېروانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۱۹۴۷، ط ۴.

(۳) بېروانە: (الفقه الإسلامي وأدلته) د. ھەبە الزھىلى، ج ۳، ص ۱۹۴۷، الطبعة الرابعة.

پيشەو كارو، ولاخەكانى سوارى، نادى، مەبەستيان پۇژگارى خۇيان بوو، كە
 ھەركام لەو شتانه لەو كاتيدا شىۋەيەكى سادەو ساكاريان ھەبوو، لەگەل ھى
 نىستا ناچنە تەرازو ھەو زۆر جياوازن.

ديارە ھەر بۆيەش ھەركام لە: كۆنگرەى دووھى زانايانى مسولمان (مؤقر
 علماء المسلمين الثاني) و كۆنگرەى دووھى توژىنەو ئىسلامىيەكان (مؤتمر
 البحوث الإسلامي الثاني)، كە لە سالى (۱۳۸۵-۱۹۶۵ز) دا بەستان، تياندا
 بپياردرا كە:

﴿ھەموو ئەو مال و دارايىيە گەشەكردوانە (الأموال النامية)ى، كە ھىچ
 دەقيقيان لەسەر نىو ھىچ پايەكى فيقھىيان لەسەر نەگوتراو- كە زەكاتيان لى
 بدرى- ھوكمەكەيان ئاوايە: (زەكات لە خودى بينايە بەرھەمدارەكان و كارخانەكان و
 كەشتى و فرۆكەكان و ھاوۆنەكانياندا نىو، بەلام لە بەرھەمە ساغكراوكانياندا
 ھەيە، دواى ئەوھى مەرجى (نصاب) و سال بەسەردا سووپانەويان تيدا دىتەدى،
 ديارە ئەندازەى زەكاتەكەشيان بريتە لە چل يەك (۱/۴۰) پاش تەوايوونى سال،
 واتە: (۲،۵%) لە سەدا دوو نىوى بەرھەمى ساغكراوھيان... وەك زەكاتى
 بازىرگاني و مالى نەغدينە، وە لەو شتاندەدا كە چەند ھاويەش (شريك) يك تياندا
 بەشدارن، نابى تەماشاي كۆى ھەموو قازانجەكانى ئەو پۇژانە بكري، بەلكو
 تەمەشاي بەشى ھەر بەشداريك بەجيا دەكرى. (واتە: نەگەر بەشى ھەر كامىكيان
 نەگەيشتبيتە ئەندازەى (نصاب)، زەكاتى لى نادى)﴾^(۱).

(۱) ھەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ۱۹۴۷-۱۹۴۸.

۵- زەكاتى زەوىيەكى بەكرىگىراو (زكاة الأرض المستاجرة):

زانايان لەوبارەو، كە ئايا ئەگەر كەسێك زەوىيەكى بەكرى گرت، يان بەهەر شتێهەكى دیکە وەرگرت و کشتوکالتى تێدا کرد، زەكاتهكى لەسەر خاوەنى زەوىيە يان لەسەر بابای جوتیار (زارغ)؟! پايان جياجيايە، هەرچى (أبوحنيفة) ^(۱) یە پای وایە، كە لەسەر خاوەن زەوى (مالك الأرض) یە، بەلام زۆربەى هەرەزۆرى زانايان، كە دوو هاوئەكەى (أبوحنيفة) - واتە: محمد بن الحسن و أبو يوسف - یەشيان لەنیودان، دەلێن: زەكاتهكى لەسەر بابای بەكرىگەر (مُستأجر) ^(۲)، بەلگەشیان ئەوەیە، كە خۆى دادگەر فەرموویەتى: ﴿...وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ...﴾ (الأنعام ۱۴۱)، كە بێگومان پاناو (ضمير) ی سەر هەردووك وشەى: (حق) و (حصاد) بۆ کشتوكالەكە دەگەرێنەو، ئنجا بێگومان، ئەگەر زەوىيەكە دانەچێنرابایەو کشتوکالتى لێ نەکرابا، هیچى لەسەر پێویست نەدەبوو، كەواتە: زەكاتهكە پەيوەندى بە بەروبوومەكەو هەيە، نەك زەوىيەكەو دەبێ خاوەنى بەروبوومیش بیدات، نەك خاوەن زەوى.

۶- زەكاتى زەوى خەراجى (زكاة الأرض الخراجية):

ئەو زەوى زارەى، كە دەكرێتە کشتوكال و باغو باغات، لە پوانگەى شەرعەو دوو بەشە:

أ- زەوى دەییەكى (الأرض العُشْرية): كە سێ جۆرە: يان خاوەنەكەى بەخۆشى خۆى مسوڵمان بوو، يان بەهۆى جەنگەو نازادكراو و بەسەر موچاھیداندا دابەش كراو، يان مسوڵمانان بۆ خۆیان ژياندوو یانەتمەو و بەرھەمیان هێناو.

(۱) بېروانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۹۲، وە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۱۹۰۱.

(۲) بېروانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۱۹۰۱، ط ۴، وە بېروانە: (المغني)، ج ۲، ص ۵۷۴.

ب- زهوی خهپراجیی: که نه میش دیسان سی جزره: یان له نه نجامی جهنگ داگیرکراوه و به سهر جهنگاوه راندا دابهش نه کراوه، به لگو به ده دست خه لکه که یه و هیلراوه ته وه و خهپراجیان له سهر دانراوه، یان له گه ل خه لکه که یه و صولح کراوه که نه و زهویه مولکی مسولمانانه، به لام به ده دست خه لکه که یه و ده بی وه که نه مانه تی ده ولته تی نیسانیا و خهپراج ده دن، یان خه لکه که یه له ترسان به جیپیان هیشتوه^(۱).

جا ده رباره ی زه کاتی زهوی خهپراجیی هه رکاتیک بوو به مولکی بابایه کی مسولمان، زانایان رایان جیاوازه:

زوری هه ره زوریان که: (مالك وأوزاعي وشافعي وليث وابن المبارك واحمد وإسحاق وداود) یان له نیودان، ده لئین: زهوی خهپراجیی و پرای ده یه که (عشر) ده بی خهپراجیشی لی بدری و هه ردوویان پیکه وه کۆده بنه وه، (أبو حنيفة) و نه نه فییه کانیش ده لئین: زهوی خهپراجیی ده یه کی له سهر نیه و ته نیا نه و خهپراجی بوی دیاریکراوه لئی ده دری^(۲).

به لام یینگومان پای جه ماوه به هیزتره و نه م به لگانه یان به ده سه ته وه هه دن، که وه که (ابن حزم) گوتویه تی: قسه بۆ هیچ کهس نا هیلنه وه:

أ- نایه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ...﴾ (البقرة ۲۶۷) که به گشتی زهوی باسکرده و جیاوازی نه خستوته نیوان خهپراجی و ده یه کییه وه.

(۱) بۆ پیتناسه ی زهوی خهپراجیی و عوشری، سه رفی: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۸۹، وه (الفقه الإسلامی)، ج ۳، ص ۱۹۰۳، بده.

(۲) پروانه: (المغني والشرح الكبير)، ج ۲، ص ۵۷۵، وه: (الحلی)، ج ۵، ص ۱۷۰، وه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۹۰.

ب- فەرموودهی: ((فیما سقت السماء العشر)) رواه البخاري، که ئەمیش وه ئایەتە که حوکمیکی گشتییەو هیچ جۆرە کشتوکاڵیکی لێ هەلنەوتێراوه.

ج- هەركام له دهییهك (عشر^(١)) و (خەپاج)^(٢) له پڕوی ماهیەت و شوینی پەڕیوەندی پێوەبەستن (محل التعليق) و هۆی فەڕزبوون و بەلگەی فەڕزبوون و جێگای تێدا خەرج کرانیان لەیەکتر جیان و، هۆی فەڕزبوون و جێگای تێدا خەرج کرانیان لەیەکتر جیان؛ چونکە ماهییهتی دهییهك زیاتر خوایەرستی دهگەیەنن، بەلام خەپاج زیاتر سزا (عقوبة)ی تێدا دهخوێندریتهوه، شوینی پەڕیوەندی پێوەبەستنی دهییهكیش بەڕووبوم و بەرهمه، بەلام هی خەپاج خودی خاوهنی زهویییهو له گەردەنی وی دایه، بەلام هۆی پێویستبوونی خەپاج ئەو زهویییه که به کهلکی کشتوکاڵ دێ (الأرض الصالحة للزراعة)، نیدی ئەگەر نەشکریته کشتوکاڵ هەردەبێ خەپاجی لێ بدری، بەلگەی فەڕزبوونی دهییهكیش دهقی فەرموودهیه، بەلام هی خەپاج ئیجماع و ئیجتیهاده، شوینی تێدا خەرج کرانی دهییهكیش ئەو کهسانەن که زەکاتیان پێ دەشی، بەلام هی خەپاج جەنگاوەران و بەرژەوندییە گشتییەکان.

(١) (عشر) که دهییهکه ناوه بۆ زەکاتی کشتوکاڵی که به ناوی باران، یان پوویار ناو دهدری.
(٢) (خەپاج) ئەو باج (ضریبه)یه، که دهخوێنتە سەر زهوی خەپاجیی و دوو جۆره: أ-خەپاجی دیاریکراو (خراج الوظیفه)، که بریتیه له دائرانی ئەندازەیهک ماڵ لەسەر ئەندازەیهک زهوی، جا ئەو زهویییه دابچێندری یان نا. ب-خەپاجی بەشکردن (خراج المقاسمه)، که دائرانی بەشیکێ وهک نیوه، سێیهک، چواریه که له پارچه زهویییه کدا، که دهکریته کشتوکاڵ و بەرهمه می دهبن، بڕوانه: (الفتحه الإسلامی)، ٣، ج. ١، ص ١٩٠.

۷- زەكاتى مالى ھاۋبەش (زكاة المال المشترك):

مالى ھاۋبەش لى نىۋان دوو بەشدار (شريك) يان زياتردا، ئەگەر غەيرى ئاۋەل بوو، بەرپاى زۆرىيى زانايان زەكات لى ھىچ يەككىيان ناكەۋى ھەتا ھەر كامىكىيان بە ئەندازى (نصاب) مالى نەبى.

بەلام ئەگەر ئاۋەل بوو، ئەۋە ھەنەفىيەكان ديسان رايان واىە كە تىكەل كىردىيان بەھەر جۆرىك بى كارناكاتە سەر مەسەلى زەكاتدان، چونكە دەلىن: ھەتا ھەر كامىيان بە ئەندازى (نصاب) نەبى، زەكاتى لى سەر پىۋىست نابى، بەلام شافىيەكان ۋە ھەنەلىيەكان رايان واىە كە تىكەل كىردى ئاۋەلى چەند ھاۋبەشىك، چ بە شىۋەى ئاۋىتەبى (شېۋى) بى، چ بە شىۋەى دراۋىيەتى (جۋار)، كاردەكاتە سەر چۆنىيەتى زەكات لىدانيان، چونكە ئەۋ مالاۋە ۋەك ھى يەك كەسى لىدىۋ بەۋجۆرە ھەم لى فەزىۋونى زەكاتداۋ، ھەم لى كەم كىردەۋەۋ زىاد كىردى پىۋەكەيدا كارىگەرىي دەبى، ئىنجا مالىكىيەكانىش ھەمان رايان ھەيە، بەلام دەلىن: مەرجە ھەركام ئەۋ بەشدارانە بە ئەندازى (نصاب) ئاۋەلىان ھەبى، ئىنجا ھەركام لى مالىكىيەكان ۋە شافىيەكان ۋە ھەنەلىيەكانىش دەلىن: مەرجە كە (شۋان ۋە نىرى ۋە بەران (فحل) ۋە لەۋەپگاۋ ئاغەلى ئاۋەلەكانىش يەك بن، ھەروەھا شافىيەكان ۋە ھەنەلىيەكان دەلىن: دەبى شۋىنى ئاۋدران ۋە دۆشان (المشرب ۋە المھلب) ىشيان يەك بى، ۋە مالىكىيەكان دەلىن: دەبى خاۋەنەكانىيان نىازو مەبەستى تىكەلى ۋە ھاۋبەشايدەتتيان پىكەۋە ھەبى^(۱).

(۱) بىروانە: (الفقه الإسلامى وأدلته)، ج ۳، ص ۱۹۰-۱۹۰۶، ۋە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۴۸۹-۴۹۲.

۸- زهکاتی مالی ودهستهینراو (زكاة المال المستفاد):

مه بهست له مالی ودهستهینراو شه مالو سامانهیه، که خاوه نه که ی له میانه ی (خلال) ی سالتیدا پیش سوورانه و ی سال، به ههر شیوه یه کی شرعی دیتته دهستی.

ئجنا شه ماله، که دیتته دهستی، نه گهر لهو جوژه بوو، که سال به سهردا وهر سوورانه و ی تیدا به مهرج گیرابوو بۆ زهکات لیڈرانو، هیچ مالی دیکه یی نه بوو، وه گه یشتبوو (نصاب)، یان ههر له په گهز (جنس) ی شه ماله مالی دیکه ی هه بوو، که له ئەندازه ی (نصاب) که متر بوو، وه به هو ی شه ماله ودهستهینراوه وه ده گه یشته (نصاب)، شه ههرکات سالی به سهردا سووراپیه وه زهکاتی لی دهرده کرئ^(۱).

به لام نه گهر هاتو مالی دیکه ی به ئەندازه ی زهکات لی که وتن (نصاب) هه بوو، شه له سی حالان به دهر نیه:

أ- که ماله ودهست هیتراره که له نه نجامی گه شه کردنی شه ماله ته سلیه پیدا بووی، وه کازانجی بازرگانی و به چکه ی ناژه ل، شه ههرکات ماله ته سلیه که سالی به سهردا سووراپیه وه زهکاتی لیڈرا، نه میش لی دهری، نه مهش تیکرای زانایان له سهری پیکه وتوون^(۲).

ب- که ماله ودهستهینراوه که ههر له په گهزی مالی ته سلیه به (نصاب) گه یشتوه که بی، به لام له وه پیدا نه بووی، به لکو له پیه کی دیکه ی وه: کرین، میرات، به خشان... هتده وه هاتیته دهستی، نه مهیان زانایان تیدا جیاوازن: (أبو حنیفة) پای وایه، که وه مالی بازرگانی و به چکه به ره می

(۱) پروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۱۴.

(۲) پروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۱۴.

ئاژەل مامەلەى لە گەل دە کرى، واتە: دە خریتە پال مائە ئەسلىيە کەو پاش سان وەر سووران لە گەل وی زە کاتی لی دە درى، (شافعی و أحمد) یش پايان وایە کە لە (نصاب) دا شوی مائە ئەسلىيە کە دە کەوی، بەلام هەتا سالی بەسەردا تینە پەری زە کاتە کە لی نادری، بۆ وینە: ئەگەر یەکیک سی (۳۰) مسقال زیری هەبوو —یان بار تەقاي ئەو پارەى قاقەزى بانکی— پاشان لە میانەى سالددا دە (۱۰) مسقالي دیکەى هاتە دەست، ئەو لە کۆتایی سالددا هی سی (۳۰) مسقالە کەو پاشان کە دە (۱۰) یە کە دیکەش سالی تیپەری هی ئەویش دەردە کات، (مالک) یش لە ئاژەلدا پای وەک پای (أبو حنیفہ) وایە، بەلام لە مالى نەغدینە دا پای وەک پای (شافعی و أحمد) وایە، واتە: دە لی: دە بی ئەگەر مائە وە دەست هاتوو کە ئاژەل بوو، بحریتە پال ئاژەل زە کات لی کە وتوو کانی دیکە بۆ زە کات لی دران لە کۆتایی سالددا، بەلام ئەگەر مالى نەغدینە بوو، دە بی سالی بەسەردا بسووریتەو، ئەو جار زە کاتە کە لی دەریکات.

ج- کە مائە وە دەست هاتوو کە لە گەل مائە زە کات لی کە وتوو کە یەک پەگەز نەبن، ئەو بە پیی پای زۆریەو جە ماوهری زانایان، نە لە (نصاب) و، نە لە سال بەسەردا سوورانەو هەدا ناخریتە پالی، بەئکو ئەگەر خوی گەیشتبوو پاددەى زە کات لی کە وتەن (نصاب)، ئەو چاوهری دە کات هەتا سالی بەسەردا دەسووریتەو، ئەو جار زە کاتی لی دەردە کات، ئەگەر نا هیچی ناکەوینە سەر^(۱).

(۱) پروانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۱۵.

۹- زەكاتى پىشكەكان و چەكەكان (زكاة الأسهم والسندات):

لە ئەنجامى بەرەو پىشچوون و گەشەکردنى پىشەسازى و بازرگانى لە دىيادا، جۆرە دەستمايە و سەرمایەيەكى نوئى ھاتۆتە كايەو بەناوى پىشك (سەم) و چەكە (سەند)، كە بریتىن لە دوو جۆرە قاقەز كە نرخى دارايىيان ھەيەو لە بازارپىكى تايبەتدا، كە پىتى دەگوترى: بازارپى قاقەزە دارايىيەكان (بورصات الأوراق المالية) مامەلەو بازرگانىيان پىدەكرى، جا بەپەسەندى دەزانم بەرلەوھى چۆنەتە زەكات لىدانىيان بچەينەرەو، پىناسەيەكى كورتىيان بکەين:

أ- بەشەكان (الأسهم) بریتىن لەچەند مافىكى ۋەك يەكى بەشداربووان لە شەرىكەيەكدا كە تىيدا بەشدارن و بەھەموويان سەرمایەكەي پىكدىتن، جا ھەركام لەو بەش (سەم) ەنە نرخيان يەكسانەو لە بازاردا ۋەك ھەر پارەو دراۋىك مامەلەو بازرگانىيان پى دەكرى، جا ئەو بەش (سەم) ەنە سى جۆرە نرخ (قيمة)يان ھەيە:

يەكەم: - نرخىك كە لەسەر ئەو چەكەيە دەنوسرى كە بەناوى شەرىكەكەو ەردەچىو بە ھەموويان سەرمایەي شەرىكەكە پىكدىتن، ئەمەيان نرخى ناويى (القيمة الاسمية) پى دەگوترى.

دووەم: - نرخى بازرگانىيى (القيمة التجارية)، كە ئەمىش نرخى بەشەكانە لە بۆرەسو بازارداو بەپىيى ھالەو ھالى بازارو ناويانگى شەرىكەكە دەگۆرئ و بەرزىي و نزمىي بەسەردا دئ.

سپيەم: - نرخى راستەقىنە (القيمة الحقيقية)، كە برىتيە لەو نرخە دارايىيە ھەر بەشىك ھەيەتە لە كاتى تەصفىيەي ھىسابى شەرىكەكەو دابەشكردنى دەستمايەو دەستكەوتى بەسەر ژمارەي بەشەكاندا.

ب- بەلەم چەكەكان (سندات، صكوك)، كە كۆي چەك (سەند، صك)ە، برىتيە لە پارچە قاقەزىكى رەسمىي و خاوەن نرخ، كە لەلایەن بانق، يان شەرىكە، يان

دهولته وه له به رانبهر نه ندازه يهك پاره ي قهرزدا ده درئ به هه لگره كى له كاتيكي ديارى كراودا له ثاقار سود (ريح) يكي ديارى كراودا.

جياوازي بنه رپه تىي نيوان پشك و چهك (سهم و سندن) يش نه وه يه، كه پشك ته عبير له به شيك دهكات له شهريكه يه كدا، واته خاوه نه كى به شدارو خاوهن به شه، به لام چهك ته عبير له قهرزيك دهكات، كه خاوه نه كى له سهر شهريكه يهك، يان بانقيك، يان دهولته هديه تى، واته خاوه نه كى قهرزده رو خاوهن قهرزه، جا به و پييه خاوهن پشك ته نيا كاتيک دهستكه وتى ده بى و قازانچ دهكات، كه شهريكه كه قازانچ بكات، به لام له زيانيشيدا به شداره، كه چى باباي خاوهن چهك له هه موو حالاندا قازانچو دهستكه وتيكي نه گزړ (ثابت) ي هديه، نه و لايه نه ي قهرزه كى له لايه قازانچ بكات، يان زيان.

ناشكراشه كه زانايان و شه رعانانى رابردوومان، ده رياره ي نه م جوړه شتانه هيچيان نه گوتوه، چونكه له رۆزگارى نه وندا نه بوو ون، بويه ده بى له وياره وه له كتيب و سهرچاوه فيقه ييه كانى رابردوماندا نه گه رپين و، گوى بۆ زاناو شاره زايانى هاوچه رځمان بگريڼ.

زاناو شه رعانانى هاوچه رځ، دواى نه وه ي له سهر نه و» يه كدهنگ بسو ون، كه هه ركام له پشه كگانو چهكه كان هه رچه نده مامه له كردن له گه ل نه و بانقه دا، كه سود ده ده ن به خاوهن پاره، هه رپامه و، نه و قازانچ سووده ش» كه وه ريده گرن هه رپامه، به لام زهكات لى ده ركرديان فهرزه، مادام گه يشته نه ندازه ي زهكات ليكه وتن، به س له سهر چوڼيه تى و نه ندازه ي زهكات كه رايان جيايه.

ده رياره ي چهكه كان^(۱) جياوازي شاره زايانى هاوچه رځ هه ر له و پوه وه يه، كه جياوازيان هه بوو ده رياره ي زهكات ليډانى مالى قهرز، كه پيشتر باسان كړو

(۱) ناشكرايه كه زهكات له ته سلى سه رمايه هه لال و به چه كه كراوه كه ده درئ، نهك له سووده هه رپامه كه، چونكه مالى هه رپام زهكاتى لى ده رناكړئ، وهك دواتر باسى ده كه يڼ و پرونى ده كه يڼه وه.

پروښمان كرده وه، كه زؤربهى هـمـرهـزؤرى زانايان پاىان وايه قـهـرزىك نـومـيـدى
وهـرگـيرـانـهـوى به ئاسانى — لىـبـكـرى، دهـبى زهـكـاتى لىـبـدى.

بهـلام جياوازييان لهـبارـهـى پـشـكهـكان (اـسـهـم) وه، زياتر لهـو پرووهـويه، كه نهـو
شـهـريـكـانهـى پـشـكهـكانيان تىـدان، يان پيشهـسازى (صـنـاعى) يـن، يان بازرگانى
(تـجـارى) يـن، يان لهـ هـمـردووكيان تىـكهـتن، جا بهـشـيـكيان جياوازيى دهـخـنه نيوان
شـهـريـكه پيشهـسازيهـكانو بازرگانىيهـكانهـوه دهـلـين: دواى هـهـلاوردنى نـرخـى
كهـلـوهـلو ژيـرخـانى كارگهـو شـهـريـكه پيشهـسازيهـكه، چـل يـهـك (١/٤٠)ى زهـكـات
لـى دهـدرى، بهـلام كارگهـو شـهـريـكه بازرگانىيهـكان، وهـك مـالى بازرگانى
دهـقهـبـلـتـريـن و زهـكـاتيان لى دهـردهـكرى، هـهـنـديـكـيش لهـ زانايان دهـلـين: جياوازيى
ناخـريـته نيوان نهـو دوو جوړهـ كارگهـو شـهـريـكـانهـوه هـهـركـهـسه بهـ نهـنـدازـهـى
بهـشهـكان (اـسـهـم)ى خوى زهـكـات دهـدات، هـهـنـديـكـيشيان پاىان وايه كه هـمـوو جوړه
كارگهـو كارخانهـكان بهـ پـژـهـى دهـيهـك (١/١٠) هـ وهـك كـشـتـوكـال زهـكـاتيان لى
دهـردهـكرى، بهـلام نهـم پاىهـى دواى بىـهـتـه، چـونـكه نهـو كارگهـو گارخانهـو
شـهـريـكـانه، زياتر وهـك مـالى بازرگانى دهـچن و، لهـ زهـوى و زارى كـشـتـوكـالهـوه
دوورترن، دياره تيمه لىـرهـدا لهـم نهـنـدازـهـيه زياتر دهـرفهـتى وهـدواكهـوتنى نهـم
بابهـتـهـمان نيه، نهـگـهـرنا لقو پـؤـپـو لايهـنى زؤرى هـن كه پـؤـيـسـتـيـيان به
تويـؤـرـانـهـوه شـيـكرـانـهـوه هـيه، بؤيه سـهـرـنجى خويـنهـرانى بهـرـيـز بؤ نهـوه پـادهـكـيـشم كه
به بهـرچاوپروونى زياترو چاكتـر دهـبارـهـى چؤنـيهـتى زهـكـات لىـدانى پـشـكهـكانو
چهـكهـكان، تهـماشـاى نهـو كـتـيـبـو سـهـرچاوانه بـكهـن، كه زاناو شهـعـزانانى
هاوچهـرـخـمان —خـوا پاداشـتـيان بداتهـوه — لهـو پرووهـوه نووسيويانن^(١).

(١) بـروانـه: (فقه الزكاة) د. يوسف القرضاوي، ج ١، ص ٥٢١-٥٣٣، وه بـروانـه: (الفقه الإسلامى
وأدلته) د. وهبة الزحليل، ج ٣، ص ١٨٣٥-١٨٥٤، وه بـروانـه: (الأسهم والسندات) به
تاييهـت: بـروانـه: (المعاملات الحديثة وأحكامها) عبدالرحمن عيسى.

۱۰- زہکاتی پارہی پیدراو بۆ مامہ لہ پیگردن (المضاربة او القراض):

(مضاربة)، یان (قراض) شو جوڑہ مامہ لہ کی بابایہ کی خاوەن مال و سامان ئەندازەیکە مال دہدات بە کہ سیٹاکو مامہ لہ و بازرگانی پیبکاتو، قازانجیش لہ نیو خۆیاندا بەش دہکەن بەو جوڑہی کہ لەسەری پیبکدین، وەک نیو بەنیو، یان سێیەک بۆ مامہ لہ پیبکەر و دووسێیەک بۆ خاوەن مال، یان بەہەر شیوہیکە دیکە کہ پێک دہکەون، دیارہ زیان (خسارە)یش تەنیا دہکویتە ئەستۆی خاوەن مال و بابای مامہ لہ پیبکەریش پەنج و ماندوو بوونەکی لەکیس دہچی^(۱).

شایانی باسە ئەم جوڑہ مامہ لہ، سەرچەم زاناو پیبشەوايان لەسەر پەوابوونی یەک دہنگن و، لەسەر ئەوہش کہ زہکات لەسەر ہەردووک لا —خاوەن سامان و مامہ لہ پیبکەر مادام مەرچەکانی زہکات لیکەوتنیان تیدا ہاتبنە دی، فەرہ دیسان یەکدہنگن، بەلام دەربارہی چۆنیەتی زہکاتدانہ کہ رایان جیاوازە.

حەنفیہکان رایان وایە کہ ہەرکام لە خاوەن مال و مامہ لہ کەر (معامل) پیویستە ہەموو سالتی زہکاتی خۆیان بدەن و چاوەڕێ نەکەن تا کاتی کوتایی ہاتنی مامہ لہ کہ یان و ساغکردنەو (تصفیة)، بەلام حەنبەلیہکان دہلێن: خاوەن پیویستە ہەموو سالتی زہکات بدات، بەلام مامہ لہ پیبکەر ہەتا بەشی خۆی وەرنہ گریو سالتی بەسەردا وەرنہ سووڕی زہکات نادات، چونکہ خاوەن پیبکەر خاوەن پیبکەر کی تەواو نیہ.

شافعیہکانیش رایان وایە کہ ہەردوویان زہکات دہدەن، بەلام بۆ مامہ لہ پیبکەر:

یەکەم: سالتی بەشەکی لەوکاتەو دہست پیبکات کہ قازانج دەر دہکەو، دووہم: ہەتا کاتی حیساب ساغکردنەو لەسەری پیویست نابێ زہکاتەکی دەر بکات.

(۱) بیروانہ: (الفقه الإسلامي)، ج ۵، ص ۳۹۲۴.

مالکیہ کانیش دہربارہی خاوند مالّ دوو پایان ہن، بہہیزترین ثوہیہ کہ تا ساغرندنوہی حیساب، زہکات دہر ناکات، بہلامّ ثو کاتہ ہی ہموو سائلہکان دہردہکات، مامہلہ پیئکھ ریش پاش ساغرندنوہو جیابونوہو زہکاتی سالتیک دہردہکات، چونکہ تا ثوکاتہ ناییتہ خاوند (مالک) ی راستہ قینہی مالہکھی^(۱) .

۱۱- زہکاتی مالی وہ قفکراو دہولت و دام و دہزگا خیبرخوازیہکان^(۲):

تیکرپی زانایان پایان وایہ کہ ثو شتانہی مالی گشتی مسولمانان و لہوئیر چاودیری دہولت دان، زہکاتیان لیّ نادریّ، چونکہ خاوہنیکی دیاریکرایان نیہو ہموو مسولمانان تییاندا بہشدارن و یہ کیک لہ مہرجہکانی زہکات لیکہوتنی ہر مالّ و سامانیکیش ثوہیہ کہ خاوہنیکی دیاریکراوی ہبئی و خاوہنیتی تہواوی بہسہریدا ہبئی.

جا دیارہ مالی وہ قفکراویش ہردہچیتہ ثو خانہیہو زہکاتی لیّ نادریّ، بہلامّ بہ مہرجیک بہ گشتی لہسہر جوړیک لہ مسولمانان، یان چہند جوړیکیان وہقف کرابئی، وہک ہہزاران، جہنگاوہران (مجاہدین)، ہہتیوان، مزگہوت، قوتاہخانہ... ہتد، تہگہرنا تہگہر لہسہر کہسیکی تاییہت، یان خیژانیٹک، یان کومہلیٹکی دیاریکراو ژمیٹراو وہقف کرابئی، ثوہو پای زوڑیہ وایہ کہ فہرہ زہکاتی لیّ بدریّ، تہنانت ہندیک لہ زانایان پایان وایہ کہ مالی وہ قفکراو گشتی بیّ، یان تاییہت، زہکاتی ہر لیّ دہدریّ، بہلامّ بیگومان وہک (ابن رشد) کوتوویہتی^(۳)؛ ہیچ مانای نیہ زہکات لہسہر ثو نہدارانہ فہرہز بکریّ کہ زہوی و

(۱) پروانہ: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۱۸۷۸-۱۸۷۹، وہ پروانہ: (کیف تؤدی زکاة أموالک؟)، د. علی عی الدین قرداخی، ص ۴۸.

(۲) پروانہ: (فقه الزکاة)، ج ۱، ص ۱۳۱-۱۳۲، وہ پروانہ: (کیف تؤدی زکاة أموالک؟)، ص ۷۴.

(۳) پروانہ: (بداية المجتهد ونهاية المقتصد)، ج ۱، ص ۲۵۴.

ئەو جۆرە شتەکانیان لەسەر وەقف کراون، چونکە هەم خاوەنپێتەکی ناتەواوە هەم ئەو مالهە لەسەر کۆمەڵێکی دیاریکراو وەقفکراوە کە زەکاتیان پێ دەشی ئەک لێ وەرگیری.

١٢- زەکاتی مووچەو کرێی مانگانەیی کارمەندان (رواتب و أجور الموظفين) و دەستکەوتی خاوەن پیشە ئازادەکان:

زاناو شەرەزانی^(١) هاوچەرخ لەبارەی زەکات لێدان و لێنەدانی مووچەو مەعاشی مانگانەیی کارمەندان و دەستکەوتی خاوەن پیشە ئازادەکان (اصحاب المهن الحرة)وە، کە هەتا کۆتایی ساڵ نامینێ هێندە خەڵ ناییتەو کە بگاتە پاددەیی زەکات لێکەوتن (نصاب)، دوو پرایان هەن، هەندێکیان دەلێن: زەکاتی لێ ناکەوێ، بەلام زۆربەیان دەلێن: زەکاتی لێ دەکەوێ، بەلام بەمەرجێک ئەو مالهە ئەگەر هەمووی لە کۆتایی ساڵدا خەپیتەو سەریەک بێجگە لە داوینکردنی پێداویستییه سەرەکییەکان (الحاجات الأصلية) ی ژیاو گوزەرانی خۆی و ئەوانەی مەسرەفیان لەسەری پێویستە، بگاتە ئەندازی زەکات لێکەوتن (نصاب)، بەلگەشیان ئەوەیە کە ئەو جۆرە کەسانە چ کارمەند (موظف) بن چ خاوەنی پیشەییەکی ئازاد بن، وە ئەندازیارو پزیشکو بەرگدرووو... هتد، دوو جۆرن: جۆریکیان دەستبلاو نیەو بەس ئەندازی پێویست خەرج دەکات و سەرەنجام بۆ کۆتایی ساڵ لە میانەی ساڵدا پارەیی باشی دیتە دەست، بەلام جۆرەکی دیکیان دەستبلاوانە بەراست و چەپدا خەرج دەکات و هیچی لێ ناهێلێتەو بۆ کۆتایی ساڵ، ئنجا لە راستیدا ئەو جۆرە مالو سامانە ئەگەر کتومتیش وەک مائی وە دەستەتێراو (المال المستفاد) نەبێ، زۆری لێدەچێ کە لە برگەیی هەشتەمدا باسەن کرد پێم وایە، وە (د. یوسف

(١) هەرچەندە زانیانی پێشوو وەک داویی ناماژە پێ دەکەین، کەم و زۆر قسەیان لەوبارەو کردووە، بەلام پێشتر ژیاو گوزەرانی وەڵاتی ئەو جۆرە کەسانە وەک نێستە نەبوو، بۆیە وەک پێویست مەسەلەکە نەتێژراوەتەو.

القرضاوي) يېشى گوتتويەتى: (شيخ محمد الغزالي) خوا لىتى خۆش بى، يەكەمىن كەس بوو لە زانايانى ھاۋچەرخ، كە باسى ئەو مەسەلەيدى كىردو ھە پېشنىياري كىردو، كە زەكات ئەو جۆر كەسانە ۋەربىگىرى ۋ گوتتويەتى: پېئويستە ھەركەسىك ھېندەي دەستكەوت ھەبى كە - يېجگە لە داينىكردنى ژيان ۋ گوزەران - بگاتە ئەو ئەندازەيدى، كە بار تەقاي بەرھەم ۋ دەستكەوتى باباي جوتيار (فلاح) ى زەكاتدەربى، زەكات بدات^(۱).

ھەلبەتە پايەكەشى زۆر پەوايە، چونكە ماقول نىيە بابايەكى جوتيار، كە پېنج ۋەسقى^(۲) دانەۋىلەي ھەيدە، يان خاۋەن حوشتر، كە پېنج حوشترى ھەن، يان مەردارو ماخۇزىنىك، كە (۴۰) سەر مەپ، يان بزىيان ھەيدە، يان چىلدازىك، كە (۳۰) سەر مانگاي ھەيدە، زەكات بدەن، بەلام موۋچەخۇزىك، يان خاۋەن پېشەيەكى ئازاد، كە چەند قاتى ئەوانى دېتە دەست ۋ زۆر لەۋانىش خۇشگوزەرانتر دەژىت، ھەر لەبەرئەۋەي پارەكەي پىرۋىلاۋ كىردو ۋ نەيھىشتەۋە بگاتە كۆتايى سال، زەكات نەدات!!

ئىنجا ۋەك پېشتىر گوتمان ئەو جۆر مائە - موۋچە دەستكەوتى پېشەي ئازاد - زۆر ۋەك ئەو جۆر مائە دەچى، ئەگەر كىت ۋ مەتېش ۋەك ۋى نەبى، كە شەرعزانانى پېشۋومان بە مائى ۋە دەستەپىتراۋ (المال المستفاد) ناۋيان بىردو، ئەۋىش ھەرچەندە ھاۋەلان ۋ شۈپنكەۋتۋان (الأصحاب والتابعون) لە بارەي زەكات لىدان ۋ لىنەدانى پېش سال بەسەردا سوۋپانەۋەي، پاين جىاۋازە، بەلام پاى ئەۋانە بەھىزىترو

(۱) پىروانە: (الاسلام وأوضاعنا الاقتصادية)، ص ۱۶۶-۱۶۸، ط ۵، ۋە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۵۱۰-۵۱۲.

(۲) پېنج ۋەسقى بە پېتى پاى (د. ۋەبە الزحيلي) دەكاتە (۶۵۳) كىلوگرام ۋ، بە پېتى پاى (د. يوسف القرضاوي) پېش بەھەمان شىۋە، (د. على قرداغى) پېش (۶۴۷) كىلوگرامى دانائە، پىروانە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۱، ص ۱۴۴، ۋە (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۳۷۳، ۋە: (كيف تؤدى زكاة أموالك؟) ص ۴۱.

دوورینانه تره که ده لّین: ده بیّ زه کاتی لّی بدری و، نه وانه ی پای ناویراوشیان هه لّیژاردوه، له هاوه لّان خوا لیّیان پازی بیّ هه رکام له (ابن عباس) و (ابن مسعود) و (معاویة بن اُبی سفیان) و، له شوینکته وتوان خوا لیّیان خوش بیّ هه رکام له (عمر بن عبدالعزیز و حسن البصری و زهری) و له زانایانی دیکه ش. وه (محمد الباقر) و (جعفر الصادق) و (الناصر)، وه (داود الظاهری) و (ابن حزم الأندلسی) یش له زانایانی (ظاهری) مدزه ب^(۱).

نهمه ش چهند ده قیّک، که له (ابن عباس و ابن مسعود و عمر بن عبدالعزیز) وه هاتون:

۱- هه رکام له (أبو عبید) و (ابن اُبی شیبّه) له (ابن عباس) یان گِیّراوه ته وه، که له باره ی که سیّکه وه پرسیار ی لیّکراوه، که مالّیکی ده ست ده که ویّ گوتوویه تی: (یُزکیّه یوم یستفیده)^(۲).

۲- ههروه ها (أبو عبید) له (هبیره بن یریم) وه هیناویه تی: (کان عبدالله بن مسعود یعطینا العطاء من زُبُلٍ فی الزبل^(۳) الصّغار ثمّ یأخذ منه الزکاة)^(۴).

۳- وه (مالک)^(۵) له (ابن شهاب) ی گِیّراوه ته وه که گوتوویه تی: (أول من أخذ من الأعطية الزکاة معاویة ابن اُبی سفیان).

۴- وه (أبو عبید)^(۶) ده باره ی (عمر بن عبدالعزیز) گوتوویه تی: (کان إذا أعطی الرجل عمالته أخذ منه الزکاة، وإذا رد المظالم أخذ منها الزکاة، وکان یأخذ

(۱) بیروانه: (الغلی)، ج ۶، ص ۵۲، مسألة (۶۸۵) وه (فقه الزکاة)، ج ۱، ص ۴۹۹.

(۲) بیروانه: (الغلی)، ج ۶، ص ۵۲.

(۳) (زبل) کۆی (زبل) ه که به کوردی (زه نبیل) ی پین ده لّین.

(۴) بیروانه: (فقه الزکاة)، ج ۱، ص ۵۰۰.

(۵) بیروانه: (الموطأ)، ص ۲۰۷.

(۶) بیروانه: (الأموال)، ص ۴۳۲، وه: (فقه الزکاة)، ج ۱، ص ۵۰۲.

الزكاة من الأعطية إذا خرجت لأصحابها^(۱)، مەبەستىش لىھ (عمالە) ئەو كرىيەيە كە كابرا لەبەرانبەر كارىكدا ئەنجامى داوھ وەرىدەگرى، وەك موۋچەى كارمەندو كرىكارەكانى ئەم پۇژگارە، (مظالم) ىش بەو مالو سامانەيان گوتوھ كە دەسەلاتدار ستمكارەكان بە ناھەق دەستيان بەسەردا گرتوونو زەوتيان كىردوونو خاوەنەكانيان لىيان بىھوا بوونونو بە مالى فەوتاوو لەدەستچوو (المال الضائع والضمار^(۲)) يان حىساب كىردوونو، ديارە ھەركاتىك خەلىفەو فەرمانپەرۋايەكى پارىژكارو دادگەرى وەك (عمر بن عبدالعزيز) بۆى گىرپانەوھ بە دەستكەوتىكى تازەيان داناوھ، (أعطيات) ىش بەو پاداشتو كرىو موۋچە بەردەوامەيان گوتوھ كە لىھ (بيت المال) ى مسولمانان دراوھ بە سەربازو جەنگاۋەرانى سوپاى ئىسلامو ھەركەسىك وەك وان بووبى^(۳).

۱۳- زەكاتى كارگەو كارخانەو پىرۋژە ھاۋا بەشەكان (الشركات)^(۴):

كارگەو كارخانەو ھاۋا بەشەكان دوو جۆرن:

جۆرى يەكەم: كە چەند كەسىكى ديارىكراو تىيدا بەشدارنو بۆ خۇيان ھەلى دەسوۋپىنن، ئەو چۆنىەتى زەكات لىدانى بەو شىۋەيە دەبى، كە ھەر كام لەو بەشدارنە زەكاتى بەشى خۇى دەردەكات دواى ئەوھى، كە لىھ كۆتايى سالتدا كارخانەكە دەرخیپنن، ئەو شتانە كە ژىرخانو كەلپەلە بنەپەتتەيەكانى

(۱) بىگومان ئەو پەفتارەى (عمر بن عبدالعزيز) رەھمەتى خوا لى بى كە لەلاى زۆر لىھ زاناپان بە پىنچەمىن خەلىفەى راشد ناسراوھ قورسايى و ئىتىبارىكى زۆرى ھەيدەو ھىچ كەسش ناتوانى گومانى خراپى پىن بەرى.

(۲) (ضمار) بە مالى بىزبوو ناديارو دەست لى شۆراو دەگوتى، پروانە: (المعجم الوسيط)، ص ۵۴۳.

(۳) ئەو پىنسانەم لىھ (فقہ الزكاة)، ج ۱، ص ۵۰۲-۵۰۳، وەرگرتوون.

(۴) پروانە: (الفقه الإسلامى)، ج ۵، ص ۳۸۷-۳۹۲، وە پروانە: (كيف تؤدى زكاة أموالك؟)، ص ۵۲-۵۳.

پېكدېنن لە حېساب جىيان دەكەنەو، ھەرۈھا ئەو قەرزو قۇلانەى، كە كارخانەكە پېيان قەرزدارە، ديارە ئەندازەى زەكاتەكەش، وەك ھى زەكاتى بازىرگانىيە، كە چل يەك (٤٠/١)، واتە (٢,٥٪)، يان (١٠٠٠/٢٥).

جۆرى دووم: كە كارخانەكە بەپېتى سىستەمى پشكان (أسهم) بنیات نرابى و بەرپۆەبىرى، ئەمىش دوو حالەتى ھەن:

أ- كە كارخانەكە خۆى زەكات بەدات لە جياتى ھەموو خاوەن پشك (سەم) ەكان، ديارە ئەمىش لە كاتېكدا دەبى، كە ھەموو خاوەن پشكەكان لەسەر ئەو پېككەوتەن و ئىدارەى كارخانەكەيان كىرەيتتە وەكىل.

ب- بەلام ئەگەر وانەبوو ئەو ھەر خاوەن پشكە زەكاتى بەشى خۆى ەردەكات بەو شىۋەيەى كە پېشتەر لە بېرگەى نۆيەم (٩)دا باسما كىرد.

١٤- زەكاتى خىشل (زكاة الحلي):

زانايان لەسەر ئەو يەكەنەن، كە ئەگەر (خىشل) لە ئەندازەى زەكات لېكەوتەن (نصاب) كەمتر بى، ئەو زەكاتى لى ناكەوى، بەلام ئەگەر زياتر بى، ئەو زانايان پايان جىاوازەو بە مەبەستى سىننایى كىردنى خىستەنەپرووى باسى خىشل لەچەند خالىكدا دەينووسىن:

١- خىشلى غەيرى زېرو زىو بەپاى زۆرەى ھەرە زۆرى زانايان زەكاتى لى نادى، مەگەر باباى دەولەمەند بۆ خۆ دزىنەو لە زەكات ئەو جۆرە خىشلى كىرەبى، بېنگومان ئەوكاتە وەك مالى بازىرگانى دادەنرى و زەكاتى لى دەكەوى، بۆ وىنە: (گەوھەر) و (مراورى) و (ئەلماس) و (پلاتىن) (١).

١) پروانە: (الفقه الاسلامي)، ج ٥، ص ٣٨٧-٣٩٢، وە پروانە: (كيف تؤدى زكاة أموالك؟)، ص ٥٢-٥٣.

۲- خەشلی زۆر زووی ئافەرەتانیشت، ئەگەر بۆ پەزمەندەکردن و هەلگرتن بێ ئەک بۆ خۆ پێ پازاندنەوه بەکارهێنان، ئەوه دیسان زەکاتی لێ دەکەوی، چونکە جوکمی پارەى نەغدینەى دەبێ^(۱).

۳- هەروەها خەشلی ئافەرەتان ئەگەر بەکارهێشتی بهیئن، بەلام زیاده‌پۆیی زۆری تێداکردبێ و زۆر لە سنووری عورف و عادەتی ئەو خەلک و کات و شوێنە دەره‌چووبێ، دیسان پای بەهێزتر ئەوه‌یه که زەکاتی لێ دەدری^(۲).

۴- بەلام ئەگەر خەشڵەکه هی ئافەرەتان بێ، بۆ بەکارهێنان بێ و لە سنووری عورف و باوی خەلکی دەرنەچووبێ، یان خەشڵەکه هی پیاوان بێ لەو جۆرانەى که بۆیان پەوا (مباح)ن، وەك ئالغەو ئەنگوستیلەى زیو زۆر کەفت و زیو کەفت کردنی چەك و.. هتد، ئەوه زەکاتی لێ نادری^(۳)، بەلام ئەگەر لەو جۆرانەى که بەکارهێنانی پەوا نەبێ، وەك قاپ و قاچاغ و کەلۆپەلی زۆر زیو، ئەوه وێرایی گوناه‌باربوونیشیان، زەکاتیشیان دەکەوێتەسەر^(۴).

۵- هەندێک لە زانایانیشت دەلێن: (خەشلی)یش وەك پارەى نەغدینە وایە، بە مۆتەقی زەکاتی لێ دەکەوی و دەبێ هەموو سالتیک زەکاتی لێ بدری^(۵).

۶- هەندێکیشتیان دەلێن: بە مۆتەقی (خەشلی) زەکاتی لێ ناکەوی^(۶).

(۱) (نوی) لەو بارەوه گوتوویەتی: (ولو اتخذ حُلِيّاً ولم يقصد به استعمالاً، بل قصد كنزه وقتنا = فالذهب الصحيح المشهور الذي قطع به المصنف والجمهور وجوب الزكاة فيه) بڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۱.

(۲) بڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۴، که گوتوویەتی: (كل حلي أبيع للنساء فأئما يباح اذا لم يكن فيه سرف ظاهر).

(۳) بڕوانە: (مجموع الفتاوى)، ج ۲۵، ص ۱۴.

(۴) هەمان سەرچاوه‌ی پێشوو.

(۵) بڕوانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۲۸۶.

(۶) هەمان سەرچاوه‌ی پێشوو.

۷- ھەندیکیشیان دەلێن: خاوەن خەشڵ ئە تەمەنیدا یە کجار لەسەری فەرپزە زە کاتی لێ دەریکات^(۱).

۸- دیارە زە کاتی (خەشڵ)یش وە ک پارە نەغدینە بریتییە لە (۱/۴۰)، یان (۲,۵٪).

ئەجا ھەرچەندە ھەم ئەوانە، کە دەلێن (خەشڵ) زە کاتی لێ نادری، کە زۆریە زانایان و^(۲)، ھەم ئەوانەش، کە پاریان وایە زە کاتی لێ دەدری، چەند دەقیکی سوننەت بە بەلگە دیننەو؛ بەلام بەچاک سەرئەجدان و لێوردبوونەوی سەرچەم دەقەکان دەردەکەوی، کە پای زۆریەو جەماوەری زانایان بەھێزترە، بەلام بەو بەند (قید)نەو کە خستماننەروو، جا ئەو بەو دنیایی زیاتریش ناماژەیک بەو دەقانە دەکەین و ھاوکاتیش بەلگە ھەردووکیان دەخەینەروو:

أ- بەلگەو دەقەکانی ئەوانە کە دەلێن: خەشڵ زە کاتی لێ دەدری:

۱- ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبِشْرَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (التوبة ۳۴)^(۳).

۲- (في الرقة ربع العشر)، (وليس فيما دون خمس أواق صدقة)^(۴).

(۱) ھەمان سەرچاوەی پێشوو.

۲ (ابن تیمیة) گوتویەتی: (مالك و ليث و شافعي و احمد وابوعبيد) دەلێن لێی نادری و (ابوحنيفة ثوري اوزاعي)یش دەلێن لێی دەدری، بپوانە: (مجموعة الفتاوي) ج ۲، ۱۴، وە بپوانە: (المجموع) ج ۶، ص ۳۸-۳۹.

(۳) پێشتر مانامان کردوو.

(۴) پێشتر ئەم فەرمووانەمان (تەرجیم) و مانا کردوون.

۳- ((مامن صاحب ذهب ولافضة لا يودي منها حقها الا اذا كان يوم القيامة صُفِّتْ له صفائح من نار، فأُحمي عليها في نار جهنم...)) رواه البخاري ومسلم عن ابي هريرة^(۱).

۴- ((عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده، أن امرأة أتت رسول الله ﷺ ومعها ابنة لها وفي يد ابنتها مسكتان غليظتان من ذهب: فقال لها: أعطيني زكاة هذا؟ قالت: لا، قال: أيسرك أن يسورك الله بهما يوم القيامة سوارين من نار؟ قال: فخلعتهما فألقتهما الى النبي ﷺ وقالت: هما لله وسوله))^(۲) رواه ابوداود، والترمذي بنحوه وقال: لم يصح في هذا الباب عن النبي ﷺ شيء.

۵- ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: دَخَلْتُ على رسول الله ﷺ فرأى في يدي فِتَخَاتٍ من ورق، فقال: ما هذا يا عائشة؟! فقالت: صنعتهن أتزين لك يا رسول الله، قال: أتؤدين زكاتهن؟ قالت: لا، أو ماشاء الله، قال: هو حسبك من النار))^(۳) رواه أبو داود والدارقطني والحاكم والبيهقي.

۱) واتە: ھېچ خاھەن زۆرۈر زىيەت ئىكەن كە ھەقىيان لىق دەركات، مەگەر پۇزۇ قىيامەت لەۋھى ئاگرىنى بۆ دوست دەكرىنو لە ئاگرى دۆزەخدا پىنيان داغ دەكرىت.

۲) واتە: ئافەرىتىك ھاتە خىزمەت پىتغەمبەرى ﷺ كىچىكى خۇي لەگەل بىو، كە دووبازنى زلو ئەستۈرى زۆرى لەدەست دابون، پىي فەرمو: زەكاتى ئەمە دەدى؟ گوتى: ئە، فەرمو: ھەز دەكەي خوا لە پۇزۇ قىيامەتدا دوو بازنى ئاگرەت لەدەست بىكات؟ دەلى: يەكسەر لە دەستى داپرىنىو بۆ پىتغەمبەرى ﷺ ھەلدان و گوتى: با بۆ خواو پىتغەمبەرىكەي بن.

۳) واتە: پىتغەمبەر ﷺ چەند ئەنگۈستىلەيدىكى گەورەي زىيوى لە پەنجەكانى دەستى عانىشەدا بىنيو ھەنجا، كە لىي پرسىو ھەنويش گوتۈيەتى بۆ تۆ خۇمىيان پىن دەپازىنەو، فەرمو: زەكاتىيان لىق دەردەكەي؟ گوتۈيەتى: ئە، يان مەگەر خوا بىيەو، ئەھىش فەرمو: ئەۋەندەت بۆ ئاگرى دۆزەخ بەسە.

۶- ((عن أم سلمة قالت: كنت ألبس أوضاحاً من ذهب، فقلت: يا رسول الله، أكنز هو؟ قال: ما بلغ أن تؤدي زكاته فزكي، فليس بكنز))^(۱) رواه أبو داود وغيره.

ب- بەلگەو دەقەکانی ئەوانە، کە دەلێن: خشل زەکاتی لێ نادری:

۱- ئەسل ئۆبای خالی بوونە لە ئەرکی شەرعیی (الأصل براءة الذمة من التكليف الشرعي) هەتا بەلگەیدەکی شەرعی پاست و پەوان دەبێ.

۲- زەکات لە مال و سامانی تێدا فەرژ دەبێ، کە لە گەشەکردن (نمو) دا بێ، یان دانرا بێ بۆ گەشەکردن، دەجا بێگومان خشل، کە بەکار دەهێنرێ و بەخۆوە دەخرێ، لەوە چۆتە دەری، کە مامەڵە و بازرگانی پێ بکری و گەشە بکات و زیاد بکات، وەک چۆن ئاژەلێش - بۆ وێنە: حوشترو کەل و گامیش و گاو مانگا - ئەگەر کاری پیکرا، وەک بارلێنان و هەلپێنجان و زەوی پێکیلان، زەکاتی لێ نادری، وەک پێشتر باسمان کردووە.

۳- هەر بۆیەش لە ژمارەیک لە هاوێلانەو خا لیان رازی بێ گێرپاوەتەو، کە گوتووینانە: خشل زەکاتی لێ دەناکرێ، هەروەک چەند دەقیك لە پێغەمبەری خوا ﷺ گێرپاوەنەو لەو بارەو، بۆ وێنە:

■ پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((يا معشر النساء تصدقن ولو من حليكن)) رواه البخاري.

(ابن العربي) گوتووێتی: (پاڵەتی ئەم فەرموودەیه ئەو دەگەینێ، کە زەکات لە خشلدا نیە، چونکە بە ئافەرەتانی فەرموو: (ئەگەر لە

(۱) واتە: خڕخان سیان جۆرە خشلێك-ی زێرم دەبەر کرد، گوتم: ئەو پێغەمبەری خوا! ئەو بە پەزمەندە (خزن) کردن دادەنرێ؟ فەرمووی: هەر مالتیک بگاتە پادەوی زەکات لێدران و زەکاتی لێدرا، بە پەزمەندەکردن دانانرێ.

خشلہ کانیشتان بووہ خیر بکھن) جا بیگومان، نہ گہر زہ کاتی تیدا فہر زیوایہ وینہی پیندہدہ ہینایہ وہ بؤ مالّ بہ خشینی سوننت^(۱)۔

■ ہدروہا فہرموویہ تی: (لیس فی الحلّی زکاة) رواہ البیہقی، واتہ: لہ خشلدا زہکات نیہ۔

■ وہ (مالک) لہ (قاسم بن محمد بن أبی بکر الصدیق) گپراویہ تہوہ، کہ گوتوویہ تی: عائیشہی ہاوسہری پیغہ مبر صلی اللہ علیہ وسلم سہرہ رشتی کچہ کانی براہہ کی دہ کرد، کہ ہہ تیو بوونو لہ باوہ شیدا بوون، خشلی لہ بہر دہ کردن و زہکاتیشی لیّ نہدہدا^(۲)۔

■ دیسان (مالک) لہ (نافع)ی گپراوہ تہوہ، کہ (عبدالله بن عمر) خوا لیّان رازی بیّ خشلی زیری وہ کچہ کانی و کہ نیزہ کانی دہ خست و پاشان زہ کاتی لہ خشلہ کہیان نہدہدا^(۳)۔

* ہدروہا (ابن أبی شیبہ) و (أبو عبید) ہہ مان مہسہ لہیان لہ (جابر بن عبدالله) و (أسماء بنت أبی بکر) خوا لیّان رازی بیّ گپراوہ تہوہ^(۴)۔

(أبو الولید الباجی) لہ (شرح الموطأ) دا گوتوویہ تی: ^(۵) (تہمہ زہکات لہ خشلّ دہرنہ کردن - پایہ کی ناشکرای نیو ہاوہ لآن بووہ، زاناترین کہ سیش لہویارہ وہ عائیشہیہ خوا لیّی رازی بیّ، چونکہ ہاوسہری پیغہ مبر صلی اللہ علیہ وسلم بووہ کاروباری پیغہ مبر لیّ پہنہان نہ بووہ، ہدروہا (عبدالله بن عمر)،

(۱) ہروانہ: (شرح الترمذی) ج ۳، ص ۱۳۰-۱۳۱، وہ ہروانہ: (فقہ الزکاة)، ج ۱، ص ۲۹۲۔

(۲) ہروانہ: (الموطأ)، ص ۲۱۰۔

(۳) ہروانہ: (الموطأ)، ص ۲۱۰۔

(۴) ہروانہ: (فقہ الزکاة)، ج ۱، ص ۲۹۰، کہ لہ (المصنف) لأبن أبی شیبہ، ج ۴، ص ۲۸، وہ (الاموال)، لأبنی شیبہ، ص ۴۴۳، و ہریگرتون۔

(۵) ہروانہ: (المنتقى شرح الموطأ)، ج ۲، ص ۱۰۷۔

که (حفصة) ی خوشکی هاوسه ری پیغه مبه ر ﷺ بووه و خشله کدی له پیغه مبه ر ﷺ پنهان نه بووه و، نه ویش حوکه کدی لی شیرواوه نه بووه).
 ■ وه له (حسن البصري) یه وه هاتوه، که گوتویه تی: (نه مانزانیه هیج کام له خلیفه کان گوتیان خشل زه کاتی لی ده درئ) ^(۱).

ئهو ده قانهش که نه وانه به به لگه یان هیناونه وه، که زه کات له خشل ده درئ، به به لگه ناشین، چونکه:

۱- جاری بو نایه تی: ﴿... وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ ...﴾ ^(۲)

التوبة ﷻ وه نه وه که پێیان وابوه (خشل) ده چیتته خاندی (کنز) وه، هه لیه، چونکه نایه ته که مه بهستی پێ پاره و دراویکه، که بگوجی سهر ف بکری و مامه لێ پێ بکری، به به لگه ی نه وه که فهرموویه تی: ﴿وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، جا دیاره نه و سیفه تهش بو پاره ده شی نه ک بو خشلێک که بو خورازاندنه وه به کار دئ.

۲- ههروه ها له فهرمووده ی: (في الرقة ربع العشر) و (ما من صاحب ذهب ولا فضة.. یش، که هه ردووکیان راست (صحیح) ن، به ناشکرا تێیاندا ده بینرئ که مه به ست پێیان دینار و دره م و (مالی نه غدینه) یه و هیج په یوه ندیان به (خشل) وه نیه.

۳- سێ ده قه کدی دیکه ش، زانایان مشت و مری زوریان له بهاره ی زه میره ی گێپه ره وه (سلسلة الرواة) کانیا ن کرده و، هه یانه وه (ترمذی) په دی کردو نه وه له و یاره وه گوتویه تی: (لا يصح في هذا الباب شيء) ^(۳)، وه (ابن

(۱) بپوانه: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۲۹۱، که له (المصنف)، ج ۴، ص ۲۸، وه ریگرتوه.

(۲) بپوانه: (صحیح الترمذی بشرح أبی العریبی)، ج ۳، ص ۱۳۱.

حزم)، كە پاشى وايە (خشل) زەكاتى لى دەدرى، لەبارەى ئەو دەقەنەو
گوتوویەتى: (واحتج من رأى إيجاب الزكاة في الحلبي بأثار واهية لا وجه
للاشتغال بها)^(١)، واتە: وە ئەوانەى، كە پێیان وايە زەكاتدان لە (خشل) دا
فەرەزە، چەند دەقیكى بى ھێزىيان بە بەلگە ھێناوەتەو، كە شایانى خۆیو
خەرىك كردن نین.^(٢)

ئەجا زانایان ئەگەر گریمان ئەو دەقەنە پاست (صحیح) یش بن - بەچەند
شیوھەك تەئویلیان کردوون:

یەك: ھەندىكیان گوتوویانە: كاتێك زەكات لە خشلدا ھەبوو، كە بەكارھێنانى
خشل ھەرپام بوو، بەلام كە ھەلەل كراو زەكاتى تێدا نەماو، (بیهقی)
گوتوویەتى: زۆر لە ھاوھەڵەنمان پاریان وابوو، پاشان چەند دەقیكیان ھێناو،
كە ھەرپامى خشل دەگەینەن، پاشان چەند دەقیكى دیکەى ھێناو كە موباح
بوونى دەگەینەن بۆ ئافەرەتانو، گوتوویەتى: ئەو یەكەنگى (إجماع) یە كە
لەسەر موباحبوونى خشل پەیدا بوو بەلگەى ئەسەر نەسخ كرانەو
ھەرپامیھەتەكەى بۆ ئافەرەتان بە تايبەت^(٣).

(١) پڕوانە: (اغلی)، ج ٦، ص ٤٨، مسألة (٦٤٨) لە ص ٤٥-٥٢.

(٢) بۆ ھەلسەنگاندنى ئەو دەقەنە پڕوانە: (فقہ الزكاة)، ج ١، ص ٢٩٩-٣٠٣.

(٣) پڕوانە: (فقہ الزكاة)، ج ١، ص ٣٠٣-٣٠٤، شایانى پاسە ئەو یەكەنگیھى زانایان لەسەر
موباحیى خشل بۆ ئافەرەتان، جگە لە (بیهقی)، كە لە (سنن)، ج ٤، ص ١٤٢ دا ھێناویەتى، (ابن
حج) یش لە (فتح الباری)، ج ١، ص ١٠٢ ھێناویەتى «كواتە ئەو ی زانای فەرمودەناس
(ناصرالدین الآلبانی) لە كتیبى (آداب الزفاف)، ص ٢٢٢، ط ٢ دا گوتوویەتى، كە بەكارھێنانى
زۆر بۆ ئافەرەتانیش وەك پیاوان ھەرپامە، مەگەر ئەو ی وردو پارچە پارچە كراو (الذهب المقطع) بى!
پایەكی بێھێزو پزیرەپشە، چونكە زانایانى ئىسلام بە درێواى مێژوو لەسەر زەكات لێدراو
لێنەدرانى خشلى ئافەرەتان مشتومریان بوو، وە لە ھەموو ولاتان و گۆشەو كەنارى جیھانى
ئىسلامیش ئافەرەتانى موسلمان خشلى زۆریان ھەر بەكارھێناو و زاناو شەرعزانان ھیچیان نەگوتە،
پڕوانە: (فقہ الزكاة)، ج ١، ص ٣٠٤.

دوو: هەندیکیشیان گوتوویانە: پێغه مەبر ﷺ بۆ خێزان و بنەمालەیی خۆی زیاتر سەختگیری کردووە هەولێ داووە زیاتر بەلای ژبانی سادە و زێردا پەلکیشیان بکات، ئەو حوکمە —کە بە کارهێنانی خەشڵ حەرامە مەگەر زەکاتی لێ بدرێ— تاییبەت بەوانە، هەربۆیەش ئەوان بۆ خەلکی بەگشتی فەتوایان بەوە نەداوە.

سێ: هەندیک لە زانیانیان گوتوویانە: پێغه مەبر ﷺ بۆیە زەکاتی لەوجۆرە خەشڵانەدا فەپز کردووە، چونکە بینوویەتی ئیسراف و زێدەپۆیی یان تێدا کراوە، دیارە هەراکام لە وشەیی: (مسکتان غلیظتان) و (فتخات) یش پشتگیری ئەو تەنویلە دەکەن.

چوار: هەندیکیشیان زەکاتی (خەشڵ) یان وا لێکداوە تەمەو کە بریتییە لە بە ئەمانەت، وە خەلکی دانی بۆ کاتی زەماوەند و بۆنەکان (مناسبات)، (بیهقی) ئەو جۆرە مانا لێدانهوی بۆ زەکاتی خەشڵ لە (ابن عمر وابن المسيب) گێڕاوە تەمەو، وە (ابن أبي شيبه وأبو عبيد) یش لە (سعيد بن المسيب والحسن البصري وقتادة وشعبي) گێڕاویانە تەمەو، کە گوتوویانە: (زكاة الحلي إعارته)، واتە: زەکاتی خەشڵ ئەوەیە، کە بە ئەمانەت وەخەلکی بدات^(١).

١٥- بەروبوومی دەریا:

بەروبووم بەرھەمیەک کە لە دەریا دەردەھێنرێ، چ ژیاندان بێ وەك ماسی و ھەر جۆرە ژیاندانێکی دیکە کە گۆشتی بخورێ، وە چ بێ ژیان وەك گەوھەر و مرواری (اللؤلؤ والمرجان) و عەنەبەر —کە جۆرە بۆنێکی زۆر خۆشە— دواي ئەوەی زانیان لەسەر ئەوە یەك دەنگ بوو ون، کە ئەگەر کران بە کەلوپەل و شەکی بازرگانێ

(١) بۆ نووسینی باسی: (زەکاتی خەشڵ) سوودیکی زۆرم لە (فقه الزكاة)، ج ١، ص ٢٨٢-٣١١، وەرگرتووە.

زہکاتیان تیدا فہرذ دہی، وک ہدر مائیکی دیکہی بازرگانی، لہوہدا کہ نہ گہر بابای دہرہیندرو وددہستہیندر نہیکردنہ مائی بازرگانی، رایان جیاوازہ؟ زورہیان، کہ (أبو حنیفة ومالك وشافعي وأحمد)یشیان لہنیتودا ہدن دہلین: زہکاتیان لئی ناکہوی^(۱)، (ابن حزم) لہویارہوہ گوتوویہتی^(۲): (مسألة: (۷۰۳) وليس في شيء مما أصيب من العنبر والجواهر والياقوت والزمرد بحرية وبرية شيء أصلاً، وهو كله لمن وجده)، واتہ: وہ لہ ہیچ کام لہ عہنہر^(۳) و گہوہر یاقوت و^(۴) زومورپود^(۵)، کہ وددہستدہینرین، چ دہریایی بن، چ ہی ئیشکانی، ہیچ ہدقیکیان تیدا نیہو، ہدہووی بۆ ئو کسہیہ، کہ پدیدای دہکات.

بدلام پیم وایہ تہ گہر زانایانی پیشینمان ئو ہدہموو بہرہم و بہروبوومہیان بینبیایہ، کہ لہم رۆژگارہدا لہ دہریاکان دہردہہینری، بہخوراوو نہخوراووہ، بہتہکید راویچوونیتی دیکہیان لہویارہوہ دہبوو، ہدلبہتہ لہ ہدکام لہ ((عمر بن الخطاب) و(ابن عباس)یشموہ خوا لییان رازی بی گیراوتہموہ، کہ گوتوویانہ: بہروبوومی نہخوراوی دہریا، وک خشل و عہنہر، پیئنج یہک (۵/۱)ی زہکات تیدایہ^(۶).

(۱) بروانہ: (مجموعۃ الفتاوی)، ج ۲۵، ص ۱۵، و: (الفقه الإسلامي)، ج ۲، ص ۷۷۵-۷۸۶، ط ۳.

(۲) بروانہ: (الہلی)، ج ۶، ص ۷۷.

(۳) عہنہر: ماددہیکی رہقو و تام و بونی نیہ ہتا نہہارئی، یان نہسووتینری، بروانہ: (المعجم الوسيط)، ص ۶۳۰.

(۴) یاقوت: بہردیکی بہرخہ لہ دواى ئەلماس پتہوترین کانزایہ، بروانہ: (المعجم الوسيط)، ص ۱۰۶۵.

(۵) زومورپود: بہردیکی بہرخہ رہنگہکدی سہوزہو پروونہ، بروانہ: سہرجاوی پیشوو، ص ۴۰۰.

(۶) بروانہ: (الہلی)، ج ۶، ص ۷۷.

ۋە ھەمان پايۆچوون (أبو عبيد) لە (حسن البصري وابن شهاب الزهري) و (عبدالرزاق وابن أبي شيبة) ش لە (عمر بن عبدالعزيز) يان گىپراۋەتەۋە، ۋە ئەۋەي پاي (أبو يوسف) ە رىۋايەتتەشە لە (أحمد) ەۋە، خوا لە ھەموويان خۆش بى (۱).

ھەرچەندە بۇ پىژەي زەكاتەكە ھەق ۋايە بەئەندازەي كەمىي و زيادىي مەسەرەف و تىچوون و پەنج و ماندوويوون بگۆپى، ۋەك ھەركام لە (مالك وشافعي) پايەكى لەوجۆرەيان دەربارەي كانزا (معدن) ۋە بەگشتى لىۋە نەقل كراۋە (۲).

جا ھەرچەندە ئەۋەي لە پىشەۋ گوترا ھەموو بەرھەم و بەروبوومى دەرياي گرتەۋ «ھەرچەندە ھەندىكىيان بەھەندىك جۆرەۋ» تايبەتايان كوردبوو- بە ماسى و جۆرە گۆشتەكانى دىكەشەۋ» كە زۆر زۆرن، بەلام دەربارەي ماسى و گۆشتىش بە تايبەت زانايان ھەندىك شتيان گوتە، بۇ ويئە:

(أبو عبيد) لە (يونس بن عبيد) ي گىپراۋەتەۋ» كە عومەرى كوپى عەبدولعەزىز بۇ والىيەكەي خۇي، كە لە (عومان) بوۋە نووسىويەتى: (أن لا يأخذ من السمك شيئاً حتى يبلغ مائتي درهم، فإذا بلغ مائتي درهم فخذ منه الزكاة) (۳)، واتە: كە ھىچ زەكات لە ماسى ۋەرنەگرى ھەتا دەگاتە بايى دووسەد درەمى زىو- كە پاددەي زەكات لىكەوتن (نصاب) ي پارەي نەغدىنەيە-، جا ھەركات گەيشتە دووسەد درەم، زەكاتى لى ۋەربگرە.

ھەروەھا ھەمان مەسەلە لە (أحمد) يش گىپراۋەتەۋە (۴).

(شيعى ئىمامى) يش دەللىن پىنج يەك (۵/۱) ي تىدايە، چونكە ئەوان پىيان ۋايە حوكمى دەستكەوتى جەنگى (غنيمة) ي ھىيە (۱).

(۱) بىروانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۴۵۴.

(۲) سەرچاۋەي پىشەۋ، ج ۱، ص ۴۵۵.

(۳) ھەمان سەرچاۋە بەرگ، ص ۴۵۵-۴۵۶.

(۴) بىروانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ۲، ص ۶۲۰.

١٦- زەكاتی بەروبوو می چەند زیندەوەر و ژیاندارێك:

یەك: هەنگ (مێشەنگوین)ە، كە بەرھەمەكە ی تەنیا هەنگوین (عسل)ە:

زانایان لەبارە ی هەنگوینەو كە ئایا زەكاتی لێ دەدرێ، یان نا؟! پرایان جیا جیایە، هەرچی (أوزاعي) و حەنەفییەكان و حەنبەلییەكان، دەڵێن: زەكاتی لێ دەدرێ، بەلام (أبو حنيفة) ئەوێ بەمەرج گرتو، كە هەنگە كە لە زوێ خەپراچی دانەبووی، وە (أبو حنيفة) پای وایە هەنگوینە كە كەم بێ، یان زۆر بێ، دەبێ زەكاتی هەر لێ بدرێ، بەلام حەنبەلییەكان دەڵێن: دەبێ بگاتە (نصاب) و ئەویش بریتییە لە دە (١٠) فەرەق (عشرة أفرق)^(٢)، كە دەكاتە (١٦٠) (رطل) یان (١٠٠) كیلۆ گرام، چونكە هەر (فرق) یك (١٦) (رطل) یان (١٠) كیلۆیە^(٣).

(مالك) و شافعی ییش پرایان وایە كە زەكاتی لێ نادری، هەروەها (ابن ابي ليلى) و (الحسن بن ابي صالح) و (ابن المنذر) ییش هەمان پرایان هەیە^(٤).

أ- بەلگە ی ئەوانە كە دەڵێن زەكات لە هەنگوین دەدرێ:

١- ((عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده عن النبي ﷺ أنه أخذ من العسل العشر)) رواه ابن ماجه، واتە: پێغەمبەر ﷺ دەییەكی (زەكات) لە هەنگوین وەرگرتو.

(١) بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص ١٨٧.

(٢) بڕوانە: (مجموع الفتاوى)، ج ٢٥، ص ١٦، وە (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ١٨٨٨، ط ٤، بەلام (أبن تيمية) گوتویەتی: (أحمد) ییش پای لە گەڵ ئەوانە دایە كە زەكاتی لێ نادری، بەلام لە (المغني)، ج ٢، ص ٥٧٧-٥٧٩، گوتویەتی: مەزەبی (أحمد) ئەوێە كە بە پێژە ی دەییەك (١٠/١) زەكات لە هەنگوین دەدرێ مادام كە ییشتە (نصاب)، كە دە (فرق)ە.

(٣) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ١، ص ١٤٣، ط ٤.

(٤) بڕوانە: (مجموع الفتاوى)، ج ٢٥، ص ١٦.

۲- ((عن سليمان بن موسى أن أبا سيارَةَ المتعمي قال: قلت يا رسول الله إن لي نَحْلًا، قال: فَأَعْطِ العَشُورَ، قلت يا رسول الله إِنْ لِي جَبَلِها، قال: فَحَمِي لِي جَبَلِها)) رواه أحمد وابن ماجه، واته: (أبو سيارَةَ) دهلن: گوتم پیغه مبهري خوا ﷺ من ههنگم هه، فهرمووی: دهجا دهییه کیان لئی ده (واته زه کات) گوتم: نهی پیغه مبهري خوا دهجا چیاو کیوه کائم بۆ پاوان بکه! گوتم: نهویش نهو چیاو کیوانه-ی که ههنگه که می لئی- بۆ پاوان کردم.

۳- ((عن سعد بن أبي ذباب أن النبي ﷺ استعمله على قومه وأنه قال لهم: أدوا العشر في العسل، وأنه أتى به عمر فقبضه فباعه ثم جعله في صدقات المسلمين)) رواه البيهقي، واته: (سعد بن أبي ذباب) دهگیرتیه وه که پیغه مبهري ﷺ کردوویه ته برا گهورا به سهر گه له که یه وهو پیچی گوتموون: دهییه کی ههنگوین زه کات بدهن، ئنجا نهویش نهو دهییه که ی هیناوه بۆ لای عومهر- خوا لئی رازی بئ- و نهویش وه ریگرتیه وه فروشتووویه تی، پاشان خستووویه ته گهل زه کاته که کانی مسولمانان.

۴- ((عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله عليه الصلاة والسلام قال: في العسل في كل عشرة أزقاق زق)) رواه الترمذي، واته: زه کاتی ههنگوین ههر له ده پیسته (کونده) پیسته یه که.

ب- به لنگی نهوانه که دهلن ههنگوین زه کاتی لئی نادری:

۱- دهلن: ده رباره ی زه کاتی ههنگوین ههچ ده قیچی راست (صحیح) نیه و زانایانیش له سهری یه که دهنگ نین^(۱).

(۱) بپروانه: (فقه الزکاة)، ج ۱، ص ۴۲۵، که نهو قسه ی (ابن المنذر) ه.

۲- دەلێن: شیوهی (شیر) دەکات، شیریش به یەكدهنگی زانایان زەكاتی لێ نادری.

بەلام وا پێدهچێ رای یەكەم بەهێزترین، چونكە دەقەكان ئەگەر قسەش لەسەر زنجیری راویەكانیان كرابێ، بەلام بەهەموویان یەكتر بەهێز دەكەن، لە پەروی قیاسیشەو مادام هەنگوین لە شیلە گۆل و كۆلوكی دارو درەخت و پڕووك دروست دەبێو، هەلێش دەگیرێو پاشەكەوت دەكری، جێی خۆیەتی وەك بەروبوومی كشتوكاڵ حیسابی بۆ بكری^(۱)، ئەوەش كە دەگوترێ: ماددەیهکی شلی وەك شیرەو شیریش زەكاتی لێ نادری، (ابن قدامە) بەو وەلامی داوەتەو: كە شیر زەكات لە ئەسلەكە كە ناژەلە دەدری، بەلام هەنگوین ئەسلەكە زەكاتی لێ نادری^(۲).

دەربارە یە ئەندازە ی زەكات لێكەوتن (نصاب) ی هەنگوینیش، پێشتر گوتمان كە (أحمد) رای وایە دە (فرق) هەكە دەیکرد (۱۰۰) کیلوگرام، هەندێکی دیکەشیان —وەك أبو یوسف و محمد بن الحسن^(۳)— رایان وایە كە (نصاب) ی هەنگوین بریتیه لە پێنج وەسق، كە وەك پێشتر گوتمان دەكاتە (۶۵۳) کیلوگرام، بەرای جەماوەری زانایان، بەلگەشیان ئەوێهە كە پێغەمبەر ﷺ فرموویەتی: ((لیس فیما دون خمسة أوسق صدقة)) رواه أحمد والبيهقي بسند جيد عن أبي هريرة. بەلام بێگومان ئەو پێنج وەسقه بۆ دانەوێڵەیه، جا ئەگەر ئەم پرایەمان هەلبۆارد بۆ دیاریکردنی (نصاب) ی هەنگوین —كە وەك (د. یوسف القرضاوي) گوتویەتی واش پێدهچێ ئەم پرایە چاکتر بێ— ئەو دەبێ بلێن: هەر كاتیك كە سیك هێندە ی هەنگوین هەبوو كە بابی (۶۵۳) کیلوگرام لە بۆیوی ئەو شوێنە بكات، چ برنج بێ، چ گەنم، چ میوژ...هتد، ئەو زەكاتی لێ دەكەوی.

(۱) سەرچاوە ی پێشوو، ج ۱، ص ۴۲۶.

(۲) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ۲، ص ۵۷۷.

(۳) بڕوانە: (المغني)، ج ۲، ص ۵۷۷-۵۷۸.

دوو: بەرەبوومی کرمى ئاورىشم شىرى مانگای دابەستراو مرىشك و پەلەوهرى
بۆ ھىلكەو گۆشت بەختوكر او:

ئاشكرايە كە رۆژگارى پىغەمبەر ﷺ و ھاوھلانى بەرپىزى خوا لىيان پازى بى
مانگاۋ گامىشى بۆ شىر دابەستراو كرمى ئاورىشم دروستكەرو كىلگەى مرىشك
(دواجن) و پەلەوهر، نەبوو ون، بۆيە لەو بارەو ھىچيان نەفەرموۋە ھىچ
ھوكمىكيان نەداۋە.

بەلام كە دەبينىن زاناو شەرعزانانى پىشومان زەكاتيان لە شىرى مانگاۋ مەرو
بزن و خوشتردا ديارى نەكردو، كەچى زۆريان لە ھەنگرىنى ھەنگدا بەپىيىستان
زانىو، ھەرچەندە ھەردووكىشيان واتە شىرو ھەنگوين - دوو ماددەى شلن كە لە
ژيانلەبەر پەيدا دەبن، لەمەو دەگەينە ئەو ئەنجامە، كە ھەر شتىك زەكات لە
ئەسلەكەى بدرى لە بەرەبووم و بەرھەمەكەى ناكەوئ، ديارە زەوى كشتوكال و
خانوو بەرەى كرى و ھۆيەكانى گواستەو ھاتوچۆ، وەك سەييارەو كەشتى و
شەمەندەفەرو فېرۆكە... ھتەدىش ھەروان، بەلام ھەرشتىك زەكات لە ئەسلەكەى
نەدرى، لە بەرەبووم و بەرھەمەكەيدا پىيىست دەبى كە ھەركام لە ھەنگو كرمى
ئاورىشم (دودة القز) و ئاۋەلى دابەستراو مرىشك و پەلەوهرى بەختوكر او لەو جۆرەن،
چونكە زەكات لە خودى خۆيان دەرناكرى، بەلام لە بەرھەمەكانيان دەرەكەرى^(۱)،
(نصاب)ى زەكات لىكەوتنىشيان، ئەگەر وەك (نصاب)ى بەرەبوومى كشتوكال بى،
رەنگە راستر بىت، واتە ھەركاتىك بەرھەمەكەيان گەيشتە راددەيەك كە بارتەقا
(مقابل)ى پىنج وەسق دانەوئە بىت، زەكاتيان لى بدرى بە رىژەى دەيەك
(العشر)، بەلام پاش لىداشكاندننى ئەو كرى و مەسرفەى كە لىيان كراو و لەو
بەرھەم و بەرەبوومە چوۋە، واتە پىيىستە پاش داشكاندننى كرى و مەسرفەكەيان لە
(نصاب) كەمتر نەبن.

(۱) بېوانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۴۳۰-۴۳۱، ط ۳، د. يوسف القرضاوى.

ئىنجا پىتويستە ئەو ەش بگوتىڭىز كە ەدەركام لە بەرەبوومى دەرياو بەرەمى ئەو زىندە ەو ەرو ژيانلە بەرەنەى باسەن كەردن، ەدەركەن بىڭ لە زەكەت ەدەر قوتار نەبن، چونكە جارى، ئەگەر بگرتنە شەك و كەلەپەلى بازەرگانى (عروض التجارة) ئەو بە يەك دەنگى (إجماع)ى زانايان پىتويستە ەك ەدەر كەلەپەلىكى دىكەى بازەرگانى زەكەتايان لى بەرە، بەلام ئەگەر نەكرتنە كەلەپەلى بازەرگانى، ئەو لە دوو ەالان بەولەو نە: يان سەرەنجام دەبنە پارەى نەغدىنە كە زەكەتى لى دەدرى - ئەگەر مەرجەكانى تىدا بىتەدى - يان دەكرتنە كەلەپەلى مالى - ديارە ئەم قەسە بەرەبوومى ەدەنگە و ئاژەل و بەرەبوومى پەلەو ەرى دابەستراو بەخىڭرەو نەگرتەو -، ئىنجا ئەگەر كرانە كەلەپەلى نىو مالىش بۆ وىنە خەش و جەل بەرەگەو كەلەپەلەكە بەكار ەيتەننى ەلال بى و لە سنوورى عورف و عادت بەولەو ەبو، ە بۆ ەكەردن لە زەكەت بو، ئەو لە ەموو ئەو ەالەدا پىتويستە زەكەتايان ەدەر لى ەرەگىڭىز.

١٧- مالى ەپام زەكەتى لى نەدرى:

زانايان تىڭرا لەسەر ئەو پىڭكەوتون، كە مالى ەپام زەكەتى لى نەكەو، چونكە ئەو كەسەى مالى و سامانىكى ەپامى دىتە دەست لە پەوى شەرعىيە و نەبىتە خاوەنى و بەهەى وى دانەنرى، تاكو بەهۆى ئەو مالىە بە دەولە مەندە دابەرى و زەكەتى لەسەر پىتويست بگرتى، (قرطبي) لەو بارەو گوتويەتى: (وإنما لا يقبل الله الصدقة بالحرام لأنه غير مملوك للمصدق، وهو ممنوع من التصرف فيه والمتصدق به متصرف فيه، فلو قبل منه لزم أن يكون الشيء مأموراً منهياً من وجه واحد وهو محال)^(١)، واتە: لە سۆنگەى ئەو ەو خە مالى بەخەشىنى ەپام ەدەر نەگرتى، چونكە مالى ەپام مولى باباى بەخەشەر نە، بەلكو ئەو بۆى نە دەستكارى بکات، نەشكراشە كە خىر پىڭەرەو بەخەشەرىش دەستكارى كەدەو! جە ئەگەر لى قەو

(١) پەوانە: (فتح البارى)، ج ٤، ص ٢٦.

کراپایە مانای وایە یەك شت لەیەك كاتداو لەیەك پرووەو هەم فەرمان پێکراو دەبوو هەم قەدەغەکراو، پێگومان ئەوەش مەحالە.

ئەمەش چەند دەقیکی قورتان و سوننەت لەوبارەو:

۱- خۆی دادگەر^(۱) فرمویەتی: ﴿... إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۚ﴾ (المائدة: ۷۹)، واتە: پێگومان خوا بەخشین و هەر کارێک دیکەى چاک- تەنیا لە پارێزکاران وەردەگرێ، نەجا ناشکراشە کە کەسێک مال و سامانی حەرپام و پیس پەیدا بکات و کەلەکە بکات، بە پارێزکار (متقی) دانانێ و خواش لە پارێزکاران نەبێ وەرناگرێ.

۲- پیغەمبەری خواش ﷺ فرمویەتی: ﴿(من تصدق بعدل تمرة من كسب طيب ولا يصعد إلى الله إلا الطيب، فإن الله تعالى يتقبلها بيمينه، ثم يريها لصاحبها كما يري أحدكم فلوه حتى تكون مثل الجبل)﴾ رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: هەرکەسێک هێندەى دەنکە خورمایەك لە مالتیکی حەلال بەخشێ، وەکاری چاک و پاکیش نەبێ بۆلای خوا بەرز ناییتەو، ئەو پێگومان خۆی بەرز بە راستەى وەریدەگرێ، پاشان بۆ خاوەنەکەى هەراشی دەکات، وەك چۆن یەکیکتان جوانووەکەى^(۳) بەخێو دەکات، هەتا هێندەى چپایەکی لێدێ^(۴).

(۱) دیارە ئەو قسەیە هی کۆرە صالحەکەى ئادەمە، کە میژوونوسان دەلێن: ناری (هاییل) بوو، بەلام بەو نىعتبارە، کە خوا فرمویەتی پەسەندیشی کردووە بە فرمایشتی وی دادەنێ.

(۲) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۲۶.

(۳) (فلو) بەچکەى نەسپ و مایند، کە بە کوردی (جوانووی پێ دەلێن، وە عەرەب (مهریشی پێ دەلێن).

(۴) بۆ تۆزێنەووە شەرحی ئەم فرمودەى بڕوانە: (فتح الباری) ج ۴، ص ۲۶، ۲۷، وە بڕوانە: (شرح صحيح البخاري) ج ۴، ص ۲۷۹۶، ۲۷۹۷.

۳- ھەروەھا ھەرموويەتى: ((أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا...))
 متفق عليه عن أبي هريرة، واته: ئەى خەلكىنە! بىگومان خوا پاك و چاكەو
 -كردەوى- پاك و چاكىش نەبى وەرناگرى..

۴- ديسان ھەرموويەتى: ((لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ وَلَا صَلَاةٍ بِغَيْرِ طَهْرٍ))
 رواه أبو داود وقال المحافظ ابن حجر إسناده صحيح^(۱)، واته: خوا مال
 بەخشىنىك كە لە غەنیمەتى دزراو بى، وە نوپۆتىك بەبى دەستنوێژى كرابى،
 وەریانناگرى.

خوێنەرى بەرپرا

سەرئەج بەدە چۆن پێغەمبەرى پێشەوامان ﷺ نوپۆژى بە جەستەى پيس و
 بى نوپۆژەوى لە گەل مال بەخشىن لە مالى دزراو لە دەستكەوتى جەنگ (غنیمە) دای
 پێكەو خستونە تەرازوووە! كەواتە: وەك چۆن نوپۆژى بى دەستنوێژ وەك دیوارى
 بى بناغە ھەر لە سەرەتاوە بنیات نانرى و دانامەزرى، خێرو چاكەو مال بەخشىنى
 مال و سامانى ھەرپام و دزراویش وایەو ھەر لە پێوەو لە بناغەو بەكەلك نایەت، جا
 چ مال بەخشىنى ھەرزى كە زەكاتە، چ سوننەت بى^(۲).

بەم باسەش كۆتایی بە بەندى دووھم دێنن و دەچینە سەر بەندى سێھەم لە باسى
 مال بەخشىن كە بریتىيە لە: (بەراوردىك لە نێوان زەكات و باج دا).

(۱) پڕوانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۲۵.

(۲) لە كۆتایی بڕگەى یازدەھەمى خالى پێتجەمى (مال بەخشىنى سوننەت) لە بەندى یەكەمیشدا
 تیشكمان خستۆتە سەر ئەم باسە.

بەندى سۆيەم

بەراوردىك ئە نىوان زەكات و باج دا

ماهيه تي زهكات و باج و خاله هاوبه شو جياوازه كانيان.

- ۱- بنه ماي مه بده ئيي زهكات و باج.
- ۲- زهكات و باج له چي ده درين؟
- ۳- پرانسيپه كانی دادگيري له نيوان زهكات و باج دا.
- ۴- بوچی له زهكات دانددا شيوازي پيژه يي هه لبري راوه، نهك هه لكشين؟
- ۵- دهسته بهر كه ره كانی زهكات و باج.
- ۶- ئايا ويپرای زهكات دروسته باجيش دابنري؟
- ۷- ئايا باجه كان (ضرائب) ده بنه جي دار (بدیل) ی زكات؟

The banner is divided into several sections with a blue and red color scheme. At the top, it features the website name 'www.alibapir.com' and a Facebook icon. Below this, there is a central portrait of a woman with the text 'له تور و كۆمهكسيه كان به كهانيان' and 'دەستە بهر كه ره كانی زهكات و باج'. To the left of the portrait, there is a red bar with the text 'archive.org/details/@alibapir' and a QR code. To the right, there is a red bar with the text 'AliBapir' and a QR code. At the bottom, there are more QR codes and social media icons for Telegram and WhatsApp.

پی خوشکردن

خویندہ ری بہرِ یز!

خوا پشتیوان بچ لم بندهدا ههول دهدهین له ههشت خالاندا تیشک بجهینه سهه
ههراکام له زهکاتو باج (خزیه) بههوی پیکهوه بهراورد کردنیان و پوونکردنهوهی
خاله هاویهشو جیاوازهکانیان.

ناشکراشه که به‌هۆی ئەم بەنده‌و وێپای زیاترو چاکتر بەرچاو پۆشن بوون
 لەبارەى زەکاتەوه، زانیارییه‌کی باشیشمان چەنگ دەکەوێ دەربارەى باج (ضریبه)،
 که له پۆژگاری ئیستاماندا یه‌کیکه‌ له بنه‌ما گه‌وره‌و گزنگه‌کانی سیسته‌می
 نابووری هه‌ر ده‌له‌تێک.

ههروه‌ها تیشکیش ده‌خینه سەر مه‌سه‌له‌ی گومرگ^(۱) (الجمرگ)، که جوړیکه له جوړه‌کانی باجو ورونی ده‌کینه‌و» که له چ حاله‌تیکدا په‌وایه‌و که‌نگیش به حه‌رام و پیس داده‌نری!

شایانی باسیشه، که بۆ نووسینی ئەم بارسە که لەم بێندە ی سێیه مەدا دەبێهەر و، پشتم بە کتیبی (فقه الزکاة) ^(۴) بەرێز: دکتۆر (یوسف القرضاوی) بەستوه، که بەرستی کتیبه که ی چاکترین و فراوانترین سەرچاوه ی هاوچەرخه بۆ توێژینه وه ی زه کات، خوا یادداشتی بداته وه.

دیاره ئیټمه زۆر به پوختیی و گوشارویی به‌ئەندازەیەکی‌ش دەستکارییەوه، ئەو‌هی سەرچاوه‌ی ناوبراو لە‌وباره‌وه گوتوویەتی: «دەینوو‌سین، بۆ ئەو‌هی لە‌گەڵ س‌روشت و قە‌باره‌ی ئەم ک‌تێبە‌ماندا ب‌گ‌ونجی».

١) هدرچهنده هدر له دوو توپیی باجدا باسی گومرکان کردوو، بهتایبیت باهمان نه کردوه له بهرنهوهی گومرگ هدر جۆژیکه له جۆره کانی باج و ناویکه له ناوه کانی.

(٢) بیوانه: ج ٢، ص ٩٩٧-١١١٩.

ئەو هەشت خاڵەش کە ئێمە زەکات و باجیان تێدا لە گەڵ یەک بەراورد دەکەین
ئەمانەن:

۱- ماهیه‌تی زەکات و باج و خاڵە هاوبەش و جیاوازه‌کانیان.

۲- بنه‌مای مەبده‌یی زەکات و باج.

۳- زەکات و باج لە چی دەدرێن؟!

۴- پرانسیپه‌کانی دادگه‌ریی له‌ نێوان زکات و باج دا.

۵- بۆچی له‌ زەکات‌دا شێوازی پێژه‌یی هه‌لبژێرراوه‌ نەک هه‌لکشین؟!

۶- دەستبەرکه‌ره‌کانی زەکات و باج.

۷- ئایا وێپرای زەکات دروسته‌ باجیش دابنرێ؟!

۸- ئایا باجه‌کان (ضرائب) ده‌بنه‌ جێدار (بدیل)ی زەکات؟!

ه‌یواداریشم ئەم باسه‌ش وێپرای تیشک خستنه‌ سه‌ر باج و به‌رگرتن
گۆشه‌یه‌کی دیکه‌ش له‌ ده‌ریای ده‌وله‌مه‌ندو پر گه‌وه‌هه‌ری زەکات و ماڵ به‌خشینه‌مان
پێ بناسین و چه‌پکیکی دیکه‌شمان له‌ حیکمه‌ت و نه‌هینی یه‌ گه‌وره‌و گرنگه‌کانی
ئەو پایه‌و دروشمه‌ مه‌زنه‌ی ئیسلام بخته‌ ده‌ست.

هواپه رسته ئیسلام

AliBapir

archive.org/details/@alibapir

هواپه رسته ئیسلام

هواپه رسته ئیسلام

١- ماهیەتی زەکات و باج و خالە ھاوبەش و جیاوازه‌کانیان:-

خوا پشتیوان بێ له سێ پرگاندا چیهت ((ماهیة)ی زەکات و باج پروون ده‌کهینهوه:

یه‌که‌م: پێناسه:

زەکات: وه‌ك شه‌رع‌زانان پێناسه‌یان كرده‌وه، مافی‌كی دیاری‌كراوه، كه‌ خوا له‌ مال‌و سامانی مسوولماناندا فه‌رزی كرده‌ بو‌ ئه‌وه‌ كه‌ سانه‌ی، كه‌ خوا‌ی داد‌گه‌ر له‌ نایه‌تی زه‌كاتدا ناوی بردوون، وه‌ك سوپاس‌گوزارییه‌ك بو‌ چاكه‌ی خوا و په‌رست‌ن و به‌ندایه‌تی بو‌ كردنی‌و، پا‌ك‌كردنه‌وه‌ی تا‌ك‌و كۆمه‌ل‌و گه‌شه‌پێدانیان.

باج (ضریبه‌): یش وه‌ك زانایانی دارایی ناس پێناسه‌یان كرده‌وه، ئه‌رك‌ی‌كی پێویستی سه‌رشانی بابای خاوه‌ن مال‌و سامانه‌، كه‌ بیداته‌ ده‌ولت‌و، ئه‌وه‌یش له‌ دا‌بین‌كردنی مووچه‌و خه‌رجیه‌ گشتی‌یه‌كان و هه‌تانه‌دی ئامانجه‌ ئابووری و كۆمه‌لایه‌تی‌و سیاسیه‌كاندا، كه‌ ئه‌رك‌ی سه‌رشانی هه‌ر ده‌ولت‌یه‌ك‌ن به‌كاری دێتی.

دووه‌م: خالە ھاوبه‌شه‌کانی نێوان زه‌کات و باج:

أ- هه‌ردووکیان پێویستن و به‌ش‌یه‌یه‌کی ئی‌لزامی وه‌رده‌گیرین.

ب- هه‌ردووکیان ته‌سلیمی لایه‌نی‌كی په‌سه‌می ده‌ک‌رین.

ج- هه‌یج کامیان به‌ران‌به‌ر (مقابل)‌کی تایبه‌تی‌یان نه‌یه‌و، نابێ خوا‌ه‌نه‌که‌ی چاوه‌ڕێی هه‌یج ماف‌و ئیمتیازێك له‌ كۆمه‌لگا‌و ده‌ولت‌ بکات.

سێیه‌م: خالە جیاوازه‌کانی نێوانیان:

یه‌ك: له‌ ناو (اسم)دا:

وشه‌ی زه‌کات وه‌ك کاتی خۆی پروونمان كرده‌وه، پاکی‌و چاکی‌و نه‌شونما‌و گه‌شه‌کردن ده‌گه‌یه‌نێ، به‌لام (ضریبه‌)، كه‌ له‌ کوردیدا به‌ (باج) ته‌فسیر کراوه،

ماناى زۆرۈ سەپاندنو لى سىتاندن دەگەينى، ۋەك خۋاى پەرۋەردگار فەرمۇيەتى:

﴿... وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ...﴾ (البقرة ۶۱)

دوۋ: لە ماھىيەت و جەۋھەردا:

ۋەك پىشتەر گوتمان زەكات خواپەرستىيەكە خوا لەسەر ئىنسانى مەسۇلمانى فەرەز كەردو، ۋەك سوپاسگوزارى چاكەى خواۋ پاداشتى بەرزى لە بەرانبەردا ھەيە لە دواۋژدا، بۆيە نيازو مەبەست (نىيە) يەككە لە مەرجەكانى جىبەجى كرانى، بەلام باج تەنيا ئەركىكى مەدەئىي پۈتتە ھىچ مانايەكى دىندارىي و خواپەرستىي نەگرتتە نىوخۇي.

سى: لە ديارىكردنى تەندازەى لىدراى و تەندازەى دراىدا:

تەمىش يەكى دىكەيە لە جىاۋازىيە گرنگەكانى نىۋان زەكات و باج، چونكە زەكات لەلايەن خۋاى كارىيەجىۋە ديارى كراۋە كە لە ھەر جۆرە مالىك لە چەند بىرئ و چەندىش بىرئ! بەلام باج پەيۋەستە بەبۆچوون و راى ئەۋ لاينە دەسەلاتدارەۋە كە ۋەرىدەگرئ، بەلكو ھەر ئەسلى ۋەرگرتن و ۋەرنەگرتنەكەيشى بەدەست ھوكمراى و كارىدەستەنە.

چاۋ: لەروۋى بەردەۋامىي و كاتىي بوۋنەۋە:

پىگومان زەكات پىۋىستىيەكى شەرىعى چەسپاۋ نەگۆرە ھەتا ئىسلام مەسۇلمانان مابىن ھەر بەردەۋامە، بەلام باج وانىەۋ ۋەك پىشتىرش گوتمان پەيۋەستە بە بىرۋاۋ بىرارى ھوكمراىنەۋە.

پىنج: لە روۋى چۆنىيەتى خەرج كەردنەۋە:

لەۋ پۈۋەشەۋە زەكات خۋاى پەرۋەردگار بۆ خۇى ديارى كەچى لى بىرئ و بەكىۋ كىۋ بىرئ، بەلام باج دەۋلەت و كارىدەستەن بە پىي بۆچوونى خۇيان و لەۋ بوارانەدا كە بە پىۋىستى دەزانن بەكاردەھىئى.

کەواتە بودجە (میزانیە)ی زەکات دەبێ سەر بە خۆ بیت و تێکەڵ بە خەزینە ی دەوڵەت نە کری و بەو شوێنانە بگەیهنری کە شەرع دیاری کردوون.

شەش: لە بواری پەڕیوەندیدا بە حوکمپرانەوه:

لەو بارەشەوه دیسان زەکات و باج لە یەك جیان، چونکە باجدان ئەرکیکی دەوڵەتە لە سەر تاک و دەبی جیبە جیبی بکات، بەلام زەکات بەر لەوهی مافی کۆمەڵگا بیت، ئەرک و فەرزیکی خاوییه لە سەر شانی مسوولمان و دەبی وەك جوړه خواپەرستی یەك ئەنجامی بدات.

حهوت: لە پرووی ئامانجەوه:

ئامانجی زەکاتدان چەند شتیکی زۆر بەرزو مەزن، کە ئیمە لە بەندی چوارەمدا بەدریژی باسیان دەکەین و خوا ی کار بە جیش لەم ئایاتەدا ئامارە ی بە هەندیکیان کردووە: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ التوبة﴾.

ههشت: لە پرووی بنەمای مەدەئییەوه:

ئەمیش یەکیکی دیکە یە لە جیاوازییە بنەرەتییه کانی زەکات و باج، بەلام لەبەر زێدە گرنگی لە خاڵیکی سەر بەخۆدا، کە خاڵی دوو هە دەیتویژینەوه و لیژەدا بەس ئەوەندە دەئێین: کە ئەگەر باج تەنیا ئەرکیکی مەدەنی یە، زەکات هەم ئایینی و هەم مەدەنی ییشە!

۲- بنه‌مای مه‌بده‌ئی زه‌کات و باج:-

یه‌که‌م: باج:- لیکۆلهره‌وان دهریاره‌ی بناغه‌ی یاسایی (الأساس القانونی) بۆ پیتیستکردنی باجه‌کان (ضرائب) له‌سەر خه‌لکی به‌گشتی دوو پریان هه‌ن:

یه‌ک: له‌سەر بنچینه‌ی به‌لێنی کۆمه‌لایه‌تی (العقد الاجتماعي) که‌ بێردۆزی سیاسی (جان جاک پۆسۆ) یه‌ و فیه‌له‌سووفه‌کانی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌م پریان وابوو. که‌ بناغه‌ی مه‌بده‌ئیی دائرانی باجه‌کان ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ به‌لێنییه‌ که‌ له‌نیوان ده‌ولت و هاوولاتییه‌کانیدا هه‌یه‌و، گوتوویانه: بۆیه‌ تا‌ک باج ده‌دات به‌ ده‌ولت، چونکه‌ له‌و داموده‌زگا‌و خزمه‌تگوزارییانه‌ به‌هره‌مه‌ند ده‌بی، که‌ ده‌ولت فەرا‌هه‌میان دێنی.

دوو: به‌لام پاش چه‌ند په‌خنه‌گیرانی‌ک له‌ بێردۆزی ناوبراو، که‌ به‌ بێردۆزی به‌لێنداری‌تی (النظرية التعاقدية) ناسراوه، بێردۆزیه‌کی دیکه‌ سه‌ری هه‌لدا، که‌ بریتیه‌ له‌ بێردۆزی بالاده‌ستیتی ده‌ولت (نظرية سيادة الدولة) و نیوه‌رۆکه‌که‌ی ئه‌وه‌یه‌، که‌ مادام ئه‌رکی سه‌ره‌کی ده‌ولت داینبکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ گشتیه‌کانی کۆمه‌لگایه‌ و ئه‌میش به‌بی هاوکاری هه‌موو لایه‌ک مسۆگه‌ر نابێ، بۆیه‌ پیتیسته‌ تا‌که‌کانی کۆمه‌لگا هه‌ر کامی‌کیان له‌ ئاست خۆیه‌وه‌و به‌ گوێره‌ی توانای هاوکاری دارایی بکات.

دووه‌م: زه‌کات:- به‌لام بۆ زه‌کات ئه‌وه‌ به‌ سه‌رنجدا‌نی ده‌قه‌کانی قورئان و سوننه‌ت به‌لای که‌مه‌و ده‌توانین ئه‌م بنه‌مایه‌ به‌ بناغه‌ی پیتیستبوونی دابنێین:

یه‌ک: ئینسان به‌نده‌ی خوایه‌و خوا‌ی بدیه‌ینه‌رو په‌روه‌ردگاریش هه‌قی خۆیه‌تی هه‌ر ئه‌رکی‌ک ب‌خاته‌ سه‌رشانی به‌نده‌کانی بۆ تاقیکردنه‌وه‌یان، چونکه‌ خوا ئینسانی به‌هه‌وه‌نته‌و بێ‌حیکمه‌ت نه‌خولقاندوه‌، وه‌ک فەرموویه‌تی:

﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا...﴾ (٢) الملك

جا زه کاتیش یه کیچکه لهو ئهرکانه ی که خوای دادگهرو کاربه جی خستویه ته سه رسانی بنده کانی، که واته: بهر له ههر شتی که زه کات دان ههروه ها مال به خشین به شیویه کی گشتی. ئهرو فهرمانیکی خواییه له سه رسانی ئینسان، وهک نویژو پۆژووو ههجو جیهادو باقی ئهرو پپوئستییه کانی دیکه ی دینداری و مسوئمانه تی.

دوو: بنه مایه کی دیکه ی فهرزبوونی زه کات له سه ر ئینسانی مسوئمانان ئهویه، که له پروانگه ی ئیسلامه وه ئینسان جینشینی^(۱) خوای پهروه ردگاره و ئهو مال و سامانه ش. که له ده ستیدایه سپارده (أمانة) یه کی خواییه و پپوئستییه به پپی مۆله تی بهرنامه ی خواو له سنووری شهرعدا رهفتاری له گه ل بکات، وهک خوای مهزن فهرموویه تی. ﴿أَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ (الحديد: ۷) واته: بروا به خواو پیغه مبه ره که ی بینن و لهو مال و سامانه ببه خشن که ئیویه تیدا گیراوه به جینشین، چونکه ئهوانه تان که برواتان هیناوه ده به خشن پاداشتیکی گه وره یان هیه.

به ئی ته نیا خوای به خشر خاوهن (مالك) ی راسته قینه و سه ره خو ی هه موو شتی که و، هیچ که سی که بوی نیه لافی خاوه ندریتی موله ق لی بدات به سه ر هیچ شتی که داو، ئه و نه ندازه یه ش، که شهرع له سه ر ئینسانی سامانداری فهرز کرده ببه خشی، به بریاری شهرع هی بابای به خشر نیه، به لکو هه قی نهوانده که خوا دیاری کرده و، بابای به خشر ته نیا به نه مینداریکی ئه و مال و سامانه داده نری، که بیگه یه نیته دهستی خاوه نه کانی خوی.

(۱) له کتبی (مسوئمانی کامل) به شی دووه، بهرگی یه که م (خوا په رستی مسوئمان) لاپه ره (۴۲) دا مه سه له ی خه لیغه ی خوا بوونی ئینسانمان جوان توژیوه ته وه، لهو ی سه رفی به، تیپینی: ئیستا کتبی ناوبرا و له گه ل بهرگه کانی (ئیمان و عه قیده ی ئیسلامی) دا ناویته کراوه.

سی: یه کی دیکه له بنه ماکانی پیویست بوونی زه کات و مال به خشین به گشتی، نهویه، که له نیسلامدا هه رکام له تاک و کۆمه لگا به رانبهر به یه کتر به پرسیارن و، پیویسته هاوکاری یه کدی بکه ن و ده ستبار بۆ یه کتر بگرن.

هه ربۆیهش له چهندان ده قی قورئانی به پێژدا ئاماژه به وه کراوه، که مال و سامانیك، که به ده ست ده وله مهنده کانهویه، هی هه موو کۆمه لگایه و پیویسته هه موویان له به رانبه ریدا هه ست به به پرسیاری بکه ن و پارێزگاری لی بکه ن، بۆ وینه: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ

اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا... ﴿٥﴾ النساء﴾، واته: نهی ئه وانهی به و اتان هیناوه! مال و سامانه کانتان که هۆکاری راوه ستانتان ته سلیمی نه فامه کانتان مه که ن ..

به لی مال و سامانیك، که له دهستی سامانداران دایه، به هی هه موو کۆمه لگا داده نری و، پیویسته هه ق و مافی و توێژه که مده ست و نه داره کانی کۆمه لگای لی ده ربکات.

چوار: چواره مین بنه مای مه بده ئیی زه کات و مال به خشین فه پزیش له نیسلامدا نهویه، که سه رجه م ئه ندامانی کۆمه لگای نیسلامیی به به راو خوشکی یه کتر داده نرین، وه ک خوی په روه ردگار فه رمویه تی: ﴿إِنَّمَا

الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ... ﴿١٠﴾ الحجرات﴾.

ناشکراشه، که براهه تی (أخوة) له نیسلامدا کۆمه لێکی زۆر ئه رک و به پرسیتی جۆراوجۆر ده خاته سه رشانی مسولمانان، که له ده قه کانی قورئان و سوننه ت به روونی باسکراون، بۆ وینه:

■ ((المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلّمه)) متفق عليه، واته: مسولمان برای مسولمان، نه سه ته می لی ده کات و نه پشته به رده دات له کاتی ته نگانه دا.

* ((ما آمن بي من بات شبعان وجاره جائع الى جنبه وهو يعلم)) رواه الطبراني والبخاري عن أنس باسناد وحسن ورواه الحاكم عن عائشة، واته: ئەو كەسەى بە تېرىي شەوگەر بەسەر دەبات و دروسىيە كەشى لە تەنیشتييەو بەرسىيەو پىشى دەزانى، بپروای بەمن نەهیناوە.

* ((المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً)) رواه البخاري وسلم عن أبي موسى الأشعري، واته: بپروادار بۆ بپروادار وەك دىوار وایە ھەندىكى ھەندىكى دىكەى پادەگرى.

كەواتە: ئەگەر بنەماى مەبەدەئى باج تەنیا شتىكى سياسى و مەدەنيە ھەربۆيەش بەدرىژاى مېژوو خەلكى پەناى بردۆتە بەر دەيان فەرت و فيل بۆ خۆ دەريازکردن لى! بنەماى زەكات و مال بەخشىنى فەرز لە ئىسلامدا ئەو چوار بنچىنە گەورە و گەرنگو رېشەدارەن كە خستماننەروو، ھەربۆيەش مسولمانان لەكاتى زەكاتدان و مال و سامان بەخشىنياندا، چونكە دەزانن، كە يەككە لە ئەركەكانى بەندايەتى بەجى ديتن، كە پاىيەكە لە پىنج پاىە گەورەكانى ئىسلام، ھەست بە ئاسوودەيى و بەختەوهرى زۆریش دەكەن و، ئەك ھەر فەرت و فيل ناكەن بۆ خۆ بواردن لە زەكاتدان و مال بەخشىن! بەلكو زۆریش بە پەرۆشەو بەدواى ئەو كەسانەدا دەگەرپن، كە پتويستە ئەو زەكات و مالەيان تەسليم بكەن، كە خواى داداگەر و بەخشەر لەسەرى فەرز كەردوون.

پەلەبەندى مەكتەبى مەلۇمەتەى عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.com

پەلەبەندى مەكتەبى مەلۇمەتەى عەلى بابىر

عەلى بابىر/Alibapir

عەلى بابىر/Alibapir

پەلەبەندى مەكتەبى مەلۇمەتەى عەلى بابىر

۳- زەكەت و باج لە چى دەدرىن؟

زانایانی دارایی ناس (علماء المالية) پوونیان کردۆتەوێه که باج لە چوار جۆره مال و سامان دەدری:

- أ - سەرمایه (رأس المال).
- ب - دەستکەوت و بەرهم (الدخل والإيراد).
- ج - سەرانە (الضريبة الشخصية).
- د - باجی کەلوپەلی بەکارهێنراو (ضريبة الإستهلاك).

بەلام بۆ زەکات وەك پێشتر پوونمان کردۆتەوێه، تەنیا لە دوو جۆره مال و سامان دەدری که بریتین لە:

أ) سەرمایه، یان دەستمایه.

ب) بەرهم و دەستکەوتێک، که دیتە دەست ئینسان.

دیاره دەشتوانین سەرفتەرە (زكاة الفطر) یە بەو باجه بچوینین و وەك سەرانە یەك دابنێین، که سیستەمی باج (نظام الضريبة) لەسەر تێکرای تاکەکانی کۆمەڵگای پێویست دەکات، بە گەرەو گچکەو دەوڵەمەندو هەزارەوێه.

حیکمەتی پێویست نەکرانی زەکاتیش لەو شتاندەدا، که ئینسان بۆ خۆی بە کاریان دێنێ و پێیان ئاتاجە، ئەوێه، که زەکات لە ئەسلدا لەسەر بابای دەوڵەمەندو ساماندار پێویستە: (تؤخذ من أغنيائهم) دەجا ئاشکراشە دەوڵەمەند کەسیکە، که مال و سامانی لەخۆی ئەوانەى بەئەستۆیەوێه زیادی هەبێ، هەر بۆیەش ئیسلام چەند مەرجێکی داناون بۆ زەکات لێ کەوتن، که یەکیکیان ئەوێه ئەو مال و سامانەى زەکاتی لێ دەدری گەشتبێتە پاددەى زەکات لێ کەوتن

(النصاب) ۋەيەككى دىكەشيان بەرپاي زۆرىيە زانايان ئەۋىيە كە ئەۋ مالو سامانە لە مەسرەف و داينىكردى پىداۋىستىيە بىنەرەتتەيەكانى باباي خاۋەن سامان و ئەوانە مەسرەفيان لەسەرى پىۋىستە زىاد بى، ۋە نابى باباي خاۋەن مالو بۆ دانەۋى قەرزو قۆلىك، كە لە سەرىيەتى پىۋىستى بەۋ مالە بىت كە ۋەك زەكات دەيدات، ئەگەرنا ديسان بەرپاي زۆرىيە ھەرەزۆرى زانايان لەسەرى پىۋىست نابى، چونكە باباي قەرزدار خۆى زەكاتى پىدەشىۋ يەككە لەۋ ھەشت جۆرانەى، كە پىۋىستە بە مالو سامانى زەكات ھاۋكارى يان بكرى: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ... وَالْأَفْرِمِينَ...﴾ (التوبة ۶۰)

ئىنجا شايانى باسىشە كە ئەۋ چوار مەرجانەى زانايانى دارايى ناس بۆ باج ۋەرگرتن بە مەرجيان گرتوون، ئىسلام لە پىۋىست كردن ۋە ۋەرگرتنى زەكاتدا بەزىادەۋەش پەچاۋى كردوون، كە ئەمانە:

يەك: نابى ئەۋ باجە بە ئەندازەيەك بى، كە پىۋەيەكى زۆر لەۋ مالو سامانەى باج لىستىنراۋە دابىرپىۋ پىشتى باباي باجدەر قورس بىكات، ئاشكراشە كە پىۋەى چل يەك (۴۰/۱) بۆ مالى ئەغدىنەۋ بازىرگانى و ئاژەلەۋ، دەيىەك (۱۰/۱) ۋ بىستىيەك (۲۰/۱) بۆ بەرۋىۋى كىشتوكال، ئەندازەيەكى كەمەۋ زۆر نىە، كەۋاتە: ئەۋ مەرجە لە زەكاتدا پەچاۋىكرەۋە.

دو: نابى باج (ضريبة) ەكە تەنيا لە شتىك ۋەرىگىرى، بەلكو پىۋىستە چەند جۆرىك بىتو لە سەرجەم جۆرەكانى مالو سامان ۋەرىگىرى، ئاشكراشە كە زەكاتى ئىسلامى بەۋ شىۋەيەيەۋ لە سەرجەم جۆرەكانى مالو سامان ۋەردەگىرى.

س: پىۋىستە كەسانىك، كە لە ئەندازەيەكى دىيارىكراۋ كەمتر مالو سامانىان ھەيە باجيان لى نەستىنرى، ۋەك پىشتىش گوتمان زەكات ئەم مەرجەشى تىدا

په چا وکړاوه، به هژي ديار يکړدني (نصاب) هو ٭ بۆ هه موو نهو جوړه مالو ساماندهي، که زه کاتدانيان تيدا فەرز کړاوه.

چوار: پيوسته کړي و مه سرف و قهرزو قوښه يهک، که هاتوته سهر مالو سامانيک که باجي ليده دري، له کاتي باج ليدراندا حيساب بکړين، پوونيشه که زه کات وهک پيشتريش ئاماژه مان پيکړد نهو شتانهي هه مووي تيدا په چا وکړاونو، بهر له زه کات ليدراني ههر مالو سامانيک نه م جوړه ههق و حيسابانهي لي جيا ده کړينه وهو لي ده ده کړين.

۴- پرانسیپیه‌کانی دادگهریسی له نیوان زه‌کات و باج دا: -

له سۆنگەى ئەو ۋە «كە باج (ضريبة) بەزۆر ۋەردە گىرىئو لەسەر دۆلى باباى باجدەر قورسەو، گەلىك لە زانايانى ئابوورى ناس جەختيان لەسەر ئەو» كرده، كە دەبى كۆمەلىك بنچىنەو پپرانسىپ لە ۋەرگرتنى باجدا پەچاۋ بگىرىن، ئاۋدارتىن كەسىش كە لە ۋبارەو» تۆيىنە ۋە پشكنىنى زۆرى ئەنجام داۋە (ئادەم سىمىت)ە، كە فەيلە سووفىكى ئابوورى ناسى ئىنگىلىزەو لە سەدەى ھەژدە ھەمدا سەرى ھەلداۋەو كىتەبىكى لەبارەى ئابوورى (اقتصاد) ىەو» ھەيە بەناۋى: سامانى ئەتە ۋەكان (ثروة الأمم).

جا زانایانی نابووری ناس به گشتی و به تایبەت (ئادەم سمیث) بە مەبەستی
پەچاوکردنی دادگەری (عدالة) لە وەرگرتنی باجدا، لەسەر ئەم چوار بێنەماو
بێنچینە بێسکەها توون:

یهك: دادگهری، كه به یه كه مین پرانسیپ (مبدأ) داده نړی و (تاده م سیمت) تاوا پیتاسه ی كړوه: (پیتوسته سهرجه م هاوولاتیان له دایینكردنی مه سرفو خه رچییه كانی ده ولتدا به شدارین، به لام ههركه سه به گوړه ی توانو ده ست رویشتنی و به رپژوهی نه و به رهم و ده سكه و ته ی» كه له سایه ی نه و قهواره و سیسته مه دا به یدای ده كات).

دوو: دښايي (اليقين)، که ليرۀ دامه‌بستيان پټي ټوډيه، که (ټو باجدي باباي ساماندار دديدات پوونو بټي‌چه‌ندو چوونو بټي و هيچ تهمومو (غموض) ي به‌سره‌وه نه‌بټي، چ له پووي ټۀندازۀ که‌يه‌وه و چ له پووي کاتو شي‌وه ي دراني يه‌وه، به‌شي‌وه‌يه که باباي باجدر له‌سره‌تاو دښايو بدرچاو روون بټي).

سټی: سیټیه مین مه‌ده‌ئی باجدانیش بریتیه له گونجاندن (الملائمة)، که پوخته‌ی مه‌به‌ست له‌م بنچینه‌یه‌ش بریتیه له: (چاودیزی کردن و ناگالیب‌وون و نه‌رم‌ونیان

بوون لە گەڤ باجەدەرە کاندایا تاكو بتوانن. باجەکانیان بەدڵ ئاسوودەیی یەو بەدەن و سکالاو بێزاریی دەرنەبەرن و باری شانیان زۆر قورس نەکری.

چوار: دەست پێوەگرتن^(*) (اقتصاد)یش چوارەمین پیرانسیپی وەرگرتنی باجە، کە مەبەستیان پێی: (دەست پێوەگرتن و زیادەپۆیی (اسراف) نەکردنی ئەو لایەن و دەستەلاتە، کە باجەکان وەرەگرتی لە خەرج و مەسرف کێشانی وەرگرتن و کۆکرنەوی باجەکاندا، وەك مووچەى کارمەندان و پێداویستییەکانى ئىدارەو مشوورگێڕانى ئەو کاروبارە جیاجیایانەى کە پەيوەستن بەباجەو).

جا ئێستا سەرنج یەدەین داخۆ چۆن ئیسلام زۆر بەچاکیی و بە زیادەوێش پتر لە هەزار (۱۰۰۰) سال بەر لە پەیدابوونی ئادەم سەمیت و ئابووری ناسەکانی دیکە هەموو ئەو پیرانسیپە گرنگانەى لە مەسەلەى زەکاتدا پەچاوکردوون:

یەكەم: جارى بۆ دادگەری، کە یەكەمین و گرنگترین مەبەدەى پەفتار و هەلسوکهوتە لە پوانگەى ئیسلامەو، چ لە بواری زەكات و باج و، چ هەر بواریكى دیکەشدا، ئیسلام بە دانانی ئەم یاسا و پێروونیانەى خوارەو بە چاگیرى شێو دادگەریی لەبواری زەكات وەرگرتندا دەستە بەرو مسۆگەر کردو:

أ- یەكسانی لە لەسەر پێویستكرانى زەكاتدا، چونكە زەكات لەسەر هەر مسوڵمانێكى دەوڵەمەند فەزركراو، كە بە ئەندازەى زەكات لێكەوتن (نصاب) مال و سامانیكى هەبى، چ پیاو بى، چ ئافەرەت، چ عاقل بى، چ شیت، چ بالغ بى، چ مندال، چ دەسەلاتدار بى، چ بى دەستەلات... هتد، چونكە خوا فەرموویەتى: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا...﴾ (العوبة ۱۰۳)، بەگشتى فەرموویەتى و هەلاواردن (استثناء)ى تێدا نیە.

(*) هەرچەندە وشەى: (اقتصاد) ئێستا بۆتە زاراوەیەكى تاییبەت بۆ هەموو ئەو بابەت و مەسەلانەى پەيوەستن بە مال و سامان و داراییەو، کە بە كوردی (ئابووری) بۆ دانراو، بەلام ئەسلى مانایەكى لە زمانى عەرەبیدا میانپەوى دەست پێوەگرتنە لە صەرف كردا.

ب- زەكات وەرەگرتن لە مال و سامانیکی كەم، واتە مائیک كە نەگەیشتیته
پاددەهی زەكات لێدران، چونكە وەك پێشتریش پوونمان كردۆتەو زەكات لە
دەوڵەمەندان وەرەگێڕی، خۆی كار بەجێش فرموویەتی: ﴿...وَيَسْأَلُونَكَ
مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ...﴾ (البقرة ۲۱۹)، كە وەك لە (ابن عباس) هەو خۆ
لێیان پازی بێ هاتووە لە تەفسیری (الغفو) دا گوتوویەتی: (۱) (الفضل عن
الغنى) واتە: لەبەر دەوڵەمەندیی لە خاوەنەكەى زیاد بێ.

ج- دووبارە كردنەوێ زەكات، وەك پێغه مەبەر ﷺ فرموویەتی: (لا تُنْفِي
الصدقة) رواه أبو عبيد وابن أبي شيبة، (أبو عبيد) لە مانای (الثنى) دا
گوتوویەتی: (۲) ئەوێ كە لە سالتیدا دوو جار زەكات وەرەگێڕی: (أن لا تأخذ
صدقة من عام مرتين).

د- رێژەى زەكاتەكەى بەپێى پەنج و ماندووبوون دەگۆڕی، بۆ وێنە: بەرەبوومی
كشتوكاڵ، ئەگەر بەبێ ئامیز (بدون آلة) ئاودێر بكړی، دەبێك (۱/۱۰) ی
زەكات لێ دەكەوێ، ئەگەر نا تەنیا بیست یەك (۲۰/۱) ی لێ دەكەوێ،
هەرەها خەزەنى سەردەمى نەفامیتی و كانزایەكان (المعادن)، چونكە پەنج و
ماندووبوونی كەمتریان دەوێ، زەكاتەكەیان پێنج یەك (۵/۱) هە!

ه- لەبەر چا و گرتنى هەلومەرجى تاییەتى بابای زەكاتدەر، وەك لێدەر كردنى
قەرزو قۆل و ئەندازە یەك كە پێداویستییه بنەرەتى یەكانى گۆزەران و ژيانى پى
دایین دەكړی، زەكات نەدان لە پێداویستى و ئەو كەلوپەلانەى كە بۆ
كاروبارى خۆى پێویستى، بۆ وێنە: وەسیلەى سواری و هاتوچۆو خانو و بەرەو
جل و بەرگ و ئامرازى جەنگ و... هتد. وە زەكاتدان لە بەرەم و هەستكەوت و

(۱) بېوانە: (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۱۰۴۰.

(۲) بېوانە: (الأهوال)، ص ۳۷۵.

هەڵاواردنی ئەسلى شتە بەرھەم ھێنەرەکان، کە لە شوێنى خۆى بەپروونى باسکراوە.

و- دادگەریی لە جیبەجێ کردندا (العدالة في التطبيق)، تاشکرایە کە ھەر مەبەدەتێک ھەرچەندە یەكجار بەرزو چاک بێ، ئەگەر لەکاتى جیبەجێ کراندا خەلکی شایستەو ئەھلى خۆى جیبەجێى ئەکات بەھێچ ناچێ، ھەر بۆیەش ئیسلام زۆر گرنگیی و بایەخى بەو مەسەلەییە داوە چەندنان دەق لەوبارەو ھەن کە پێپروونى و نامۆزگاریی و ئاواستەن بۆ کاربەدەستانى کۆکردنەو ھە سەرەو بەرە کردنى زەکات، بۆ وێنە: ((العامل على الصدقة بالحق كالغازي في سبيل الله)) رواه أحمد وأصحاب السنن إلا النسائي وحسنه الترمذي وصححه الحاكم ووافقه الذهبي، واتە: ئەو کاربەدەستە کە بە شێوەیەکی ھەق و راست سەرپەرشتى زەکات دەکات، وەك جەنگاوەرى پێى خوا وایە.

(أبو يوسف)یش لە مانایەکیدا کە بۆ (هارون الرشيد)ی نووسىو ھەبارەو ھە لە درێژەى چەند قەسەییەکیدا گوتوویەتى: ((وقد بلغني أن عمال الخراج يبعثون رجالاً من قبلهم في الصدقات فيظلمون ويعسفون ويأتون مالا يحل ولايسع، وإنما ينبغي أن يتخذ للصدقة أهل العفاف والصلاح). پروانە: الخراج لأبي يوسف، ص ٨٠.

دووەم: ھەربارەى مەبەدەى دووھەمى ھێنانەدى دادگەریی (العدالة)یش لە بواری زەکات و باج وەرگرتندا، کە بریتییە لە دڤیایی (یقین) و بەرچاوپروونی بابای زەکاتەر، ئەو بەجوانترین و ھەوشاوەترین شێوێ لە فەرزى زەکاتدا دیارە، کە خۆى دادوەر لە قورئانى خوێدا پێویستى کردو ھە دیاری کردو، کە لەکێ وەرەگێرێ و لە چى وەرەگێرێ و بە کێ وکێ دەدرێ؟! وە پێغەمبەرى خواش ﷺ ئەندازەکانى زەکات لێکەوتن (مقادير الأنصبه)ى ھەموو ئەو شتانەى زەکاتیان لێ دەدرێ و پێژە (نسبة)ى زەکاتەکانیانى دیاری کردو، زانوا

پېشەوانىيانىشمان جوان جوان تيشكىيان خستۆته سەر هەموو لايەنەكانى و لەسەر هەموو لايەن و مەسەلە بنەرەتیی و سەرەكییهكانى یەكەدەنگ بوون و لەسەر لایەن جوزئیی و وردە بابەتەكانى پاجایی (اختلاف) پان هەیه، كە ئەو پاجاییەش بۆتە مایەى فراوانبوون و بەهێزبوونی ئەو پایە و كۆلەكە و گەورە و گەرنەگى ئیسلامەتیی.

سێیەم: پرانسیپی سێیەمیش كە (گۆنجانەن)ە، دەتوانین لە چەندان مەسەلەدا بەدى بكەین:

أ- چەند فەرموودەیهكى پێغەمبەر ﷺ لەوبارەو هەن، كە پێریستە بابای زەكات وەرگر (عامل) لەكاتى زەكات وەرگرتندا ساماندارەكان ناپەرەت نەكات و لەسەر جینگاو پێگای خۆیان ئێیان وەرگیرئ، نەك بیانھێنئ بۆ شوێنێكى دیکە، بۆ وێنە: ((تؤخذ صدقات المسلمين على مياهم)) رواه أحمد عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما، هەر وەها فەرموویەتى: ((لا جلب ولا جنب ولا تؤخذ صدقاتهم إلا في ديارهم)) رواه أبو داود عن عبدالله بن عمر، واتە: نابئ -زەكاتدەرەكان- پەلكێش بكرئ و نابئ دوورخێنەو و دەبئ تەنیا لەسەر جینگاو پێگای خۆیان زەكاتەكانیان لئ وەرگیرئ.

ب- نابئ مائى هەلبژاردەو چاكترینیان بە زەكات لئ وەرگیرئ، وەك لە چەندان فەرموودەدا هاتوێ بۆ وێنە لەو فەرموودەیهدا كە پێغەمبەر ﷺ لەكاتى ناردنى (معاذ)دا بۆ یەمەن پئی فەرموو: ((إياك وكرائم أموالهم)) رواه البخاري.

ج- دەبئ لەكاتى قرساندن (قەبلانەن)ى بەروبوومی میوهجات و كشتوكاڵدا پەچاوى بەرژەوهندیى خاوەنى میوهجات و كشتوكاڵ بكرئ و لەسەریان سووك بكرئ، لەوبارەشەو چەندان دەقى سوننەت هەن، بۆ وێنە: ((إذا خرصتم فخذوا

ودعوا الثلث، فإن لم تدعوا الثلث فدعوا الربع)) وراه أبو داود والنسائي والترمذي.

د- دروسته، که زه کاتده ران له هه نديک حالتهی نا ئاسايیداو له بهر بهرژه وهنديی سامانداره کان، له کاتی دیاریکرای خۆی دوا بخۆی، وهك چۆن (عمر بن الخطاب) خوا لێی پازی بێ له سائی برسیهتی (عام المجاعة) دا ئاوا پهفتاری کرد.

چواره م: چواره مین بنه ماو مه بده ئیش بۆ هینانه دی دادگه ری، که بریتیه له دهست پیوه گرتن:

ئیسلام نهك هه ر بۆ زه کات و وه رگرتن و دابه شکردنی، به ئکو هه ر به گشتی زیاده پۆیی و دهست بلای قه دهغه کردوه، دیاره زه کاتیش، که وهك پیشتەر گۆتمان به هه ق و مافی شه رعیی نه و جۆره که سانه داده نری، که خوای پهروه ردگار و دادگه ر دیاری کردوون و له هه ر که سیکی دیکه چه پامه، بیگومان خۆ لێ پاراستن و دهست تیدا پیوه گرتنی پیوستترو له پیشتیش، هه ریۆیه ش پیغه مبه ری خوا ﷺ زۆر سه ختگیری له سه ر کۆکه ره وانی زه کات (جباة الزکاة) کردوه. ته نانه ت وه رگرتنی دیاری (ه دیه) یشی لێ قه دهغه کردوون، وهك له و فه رمووده ناو داره دا ده بینری، که به فه رمووده ی (ابن التبیة) ناسراوه (بخاری و مسلم و أبو داود) له (أبي حميد الساعدي) گێڕاویانه ته وه ^(۱).

(۱) بېروانه: (فقه الزکاة)، ج ۲، ص ۵۹۲.

۵- بۆجى لى زەكاتداندا شىۋانى پىژەيى ھەلبۇزىراۋە نەك

ھەلەكشىن؟

ئەم خالى پىنچەمە لى دوو بېرگەدا دەخەندەپروو:

يەك: پىناسەي پىژەيى و ھەلەكشىن (النسبة والتصادية).

دوو: ھىكمەتى ھەلبۇزىرانى شىۋانى پىژەيى بۇ زەكات.

يەك: پىناسەي پىژەيى و ھەلەكشىن:

ئابوورى ناسان و پىسۇرانى دارايى، باجى پىژەيى (الضريبة النسبية) يان بەۋە پىناسە كردوۋ كە برىتيە لىۋ باجە كە بە چەسپاۋىيى و نەگۇپىيى بىمىنيتتەۋە ھەرچەندە ئەم مالىۋ سامانەي باجەكەي خراۋەتە سەر گۇرپانى بەسەردا بىتتە و زىاد بىكات، بۇ وىنە: دەيىك (۱/۱۰) باج بىرئىتە سەر سامانىك، كە برىتيە لى ئەندازەي سەد ھەزار (۱۰۰,۰۰۰) دىنارو لى ھەموو حالاندا ھەروەك خۇي بىمىنيتتەۋە.

بەلام باجى ھەلەكشىن (الضريبة التصاعدية) برىتيە لىۋەي، كە بە پىيى زىادابوونى ئەم مالىۋ سامانەي باجەكەي خراۋەتە سەر باجەكەشى زىاد بىكرى و ھەلبەكشى، بۇ وىنە:

باجىك بە ئەندازەي بىست يەك (۲۰/۱) بىرئىتە سەر سامانىك كە پەنجا ھەزار (۵۰,۰۰۰) دىنارەو، كاتىك بوو بە سەد ھەزار دىنار، پەنجا ھەزارەكەي دوۋەم باجەكەي بىكرىتە پازدەيەك (۱/۱۵) و، ھى پەنجا ھەزارى سىيەمىش بىكرىتە دەيىك (۱/۱۰) و... ھتە.

دوو: حىكمەتى ھەلبۇزۇرلىنى شىۋازى پىژەيى بۇ زەكات!

ئاشكرايە كە ئىسلام شىۋازى پىژەيى بۇ زەكاتدان دىارى كىردە، چۈنكى كەسكى كە بەندەندەزى زەكات لىكەوتىن (نصاب) جۆرىك لە جۆرەكانى سامانى ھەبوو، ئەو پىژەيى كە بۇ ئەو جۆرە سامانە دانراۋە، بۇ وىتە: چل يەك (۱/۴۰) يان، دەيىك (۱/۱۰)، يان بىست يەك (۱/۲۰)، يان پىنج يەك (۱/۵)، ئەو ئەو پىژەيە بەندەگۆرىي و چەسپاىي دەمىنىتەو ھەبەو جۆرە سامانە زۆرۇزىش زىاد بىكات.

تەنبا جۆرە سامانىك، كە بەرۋالەت ئەو بوارەدا جىاواز دىتە بەرچاۋ بەلام بەبارى بەراۋەزۋو پىچەۋانە ھەلگىشەن (صعود) دا كە داكشەن (نزول) ھە، مەرو بىزە، كە لە ھەر چل (۴۰) سەر سەرىكەو كە بوۋنە سەدو بىستو يەك (۱۲۱) سەر دوو سەرو، كە بوۋنە دوو سەدو يەك (۲۰۱) سەر، سى سەر، ھەتا دەبە سى سەد (۳۰۰) و پاشان لە ھەر سەد سەر، سەرىك!

بەلام لە راستىدا ۋانىە، چۈنكى چل سەرى يەكەم پىۋىستە چل سەر مەرو بىزى تەۋا تەمەن بىن، بەلام بۇ ژمارەكانى دۋاى كارو بەرخەكانىشيان، ئەگەر تازەش لەدايك بوۋىن دەخىتە سەريان و لەگەلىان جىساب دەكرىن و ئاشكراشە، كە ھەتا ژمارەپان ھەلگىشە پىژەيى كارگەل و بەرخگەل زىاد دەيىت، بۇيە پىژەيى زەكاتەكەشيان كەم كراۋەتەو بەتەككىد دادگەرىي تەۋاۋىش ھەر لەۋاۋىيە بەپىچەۋانەۋ ئاۋەلدارەكان دوۋچارى بارگرانى دەبن.

جا ئىستا با سەرنج بەدىن داخۇ حىكمەت و ھۆي ھەلبۇزۇرلىنى شىۋازى پىژەيى چىيە؟! دەتۋانىن لەم چەند وردە خالەدا ۋەلامى ئەم پىرسىارە بەدەينەۋ:

أ- زەكات جۆرە خوپەرستىيەك و فەزىكى ئايىنىيەو خۋاى كاربەجى بۇ تاكو كۆمەلى دىارى كىردە ھەتا ئىنسان ئىنسان بى دەبى بىمىنى و گۆرۋانى بەسەردا نەيەت، ۋەك چۆن نوپۇز پۇزۇو، كە دوو ئەركى مەندەۋىس گۆرۋانىان بەسەردا نەيەت، زەكاتىش ئەركىكى ماددىيەو بەھەمان شىۋەيە.

ب- زهکات به له بهرچا و گرتنی نه و لایه نو شوینانه ی، که تیئاندا صرف ده کری و پیتان ده درئ، که یان توئیه نه دارو په ککه و ته کانی کومه لگا، یان دایینکردنی بهرزه و نه دییه گشتیه کانی، نه و نامانجه گرنگانه ی، که باجه کان بژ هیئانه دییان له سهر خه لکی پیویست ده کرتین به چاکرتین شیوه دایینان ده کن.

ج- که واته: زهکات هه رچه نه پئوه ییه، به لام له سژنگه ی نه و وه، که خوی کار به جی چۆنیه تی دابه شکردنی دیار یکردوه و وه باج نیه، که ده ولته و ده سته لاتی سیاسی و ولات بژی هه بی ده ستکاری (تدخل) ی تیدا بکات، نامانجه له بهرچا و گیروا و ه کانی باجی هه لکشیو (الضريبة التصاعدية) دیتته دی، که بریتیه له که مکردنه و هی جیا وازی نیوان چین و توئیه کانی کومه لگا و هاوسه نگیی (توازن) دروست کردن له نیوانیاندا.

د- ههروه ها زۆر له و نامانجانه ی که لایه نگرانی باجه هه لکشیوه کان (الضرائب التصاعدية) هه ول و ته قه لالیان بژ ده دن، نیسلام له پئی چهند یاسایه کی شه رعیه وه زه مینه سازی دابین کردنیانی کردوه، وه: میرات و راسپاردن (وصية)، وه قه ده غه کردنی سوود (الربا) و فیل (الغش) و هیشتنه و هی شت به مه به سستی گرانبوونی نرخ (الإحتکار)، وه ده ست به سهر داگرتن (مصادرة) ی مال و سامانی وه ده سته یئرا و له پئی ناشه رعیه وه... هتد، که بیگومان نه م یاسایانه ده بنه هژی وردو خاشکردنی سهرمایه کان (تفتیت الثروات) و، له یه ک نزیکه ستنه و هی ناسته کانی ژیان و گوزهرانی خه لک و بهرپا کردنی دادگری، چونکه بیگومان پر ژوبلا و بوونه و هی مال و سامان به نیو تاکه کانی کومه لگا داو خر نه بوونه وه که له که نه بوونی له ده ست خه لکیکی که مدا، که کاکله ی رژیسی سهرمایه داریتی (الرأسمالية) یه، یه کی که له مه به سته بهرزه شه رعیه کان (المقاصد الشرعية العالية)، وه خوی دادگرو په نهاییه — فهرمویه تی:

﴿... كَى لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ...﴾ (٧) الحشر ﴿...﴾

ه- ئەسلى بېرۆكەى ھەلەكشىنى باج (تصاعد الضريبة) ش لە لايەن زاناو پىسپۆرانی دارایی و ئابووری ناسانەو چەندان پەخەى ئاراستە کراون، وەك:

يەكەم: دیاری کردنی پێژەو ئەندازەى ھەلەكشىنەكە ھىچ بناغەىەكى زانستى و عەقلى تەواو چەسپاوى نىەو بەگۆرەى بۆچوون و سەلیقەدانەرانى دەگۆرئ! دیارە ئەمەش دەروازەى سەم و بێدادى و بێبۆدانى ناوەلادەكەت و ھەركاتێك لەگەڵ دەستەلاتىكى سەمكارو تەماعكاردا پووبەپووبوونەو پەشتیان لەژێر بارى باجدا دەشكى.

دووەم: ھەلەكشىنى بەردەوام (التصاعد المستمر) لەرووى حیساییەو سەرى بە ئەنجامىكى سەيرو نەگوجا و دەكەت! چونكە:

ئەگەر كەسێك ھەزار (۱۰۰۰) دینارى ھەبێ و لەسەدا يەك (۱%) ى باج لەسەر بێت، كە دەكەتە دە (۱۰) دینارى، بە پێى یاسای ھەلەكشىنى باج، ئەگەر دواى پەیدا بوونی ھەر ھەزار (۱۰۰۰) دینارى دىكە باجەكەى دوو چەندان بێتەو. وە ھەر وەھا ئەو كاتێك ھەزارەى ژمارە سەدو يەك (۱۰۱) ى دێتە دەست، واتە: سەرمایەكەى دەبێتە (۱۰۱,۰۰۰) دینار، دەبێ ھەزار دینارى ژمارە سەدو يەكەم ھەموو بکاتەو باجى خۆى- واتە باجى ئەو ھەزار دینارە- و دە (۱۰) دینارىشى بۆ قەرز بکات!!

سێیەم: شتوازی ھەلەكشىنى باج سەردەكێشى بۆ تەواندەو نەھىشتنى چىنە ساماندارەكان و تەواندەو سەرمایەكانیان و یەكسان کردنى خەلك و جەماوەر لە ھەژاری و نەداریدا!

چوارەم: ھەر وەھا سەردەكێشى بۆ ئەو كە ھىچ كەس نەتوانێ ئەندازەىەك پارە پەزمەندەو پاشەكەوت بکات و بێگومان لە ئاكامى ئەو ھەشدا بەرھەمھێنان و جەوجۆل و چالاكى ئابووری بەرەو ئىفلیجى دەچیت و پەكى دەكەوێت.

۶- دستہ بہرہ کانی زہکات و باج (ضمانات الزکاة والضریبہ)

بیگومان مال و سامان لہ لای ٲنسان خۆشہویستہو لہ دلیدا شیرینہ، وەك خوای کار بەجئ فەرموویستہ: ﴿زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ...﴾ (آل عمران)، واتہ: خۆشویستنی ئارہ زووە کان بۆ خەلکی رازینراوە تەو، لہ ئافرەتان و کوڕان و مائی پەزمەندە کراو لہ زێرو زیو.

ھەریۆش لہ دیزە مانەو، خەلکی ھەولێ خۆدزینەو ھیان داوہ لہ باجدان، بەلام بیجگە لہ خۆشویستنی مال و سامان چەند شتیکی دیکەش دەوریان ھەیە لہو مەسەلە یەدا، وەك: بڕوانەبوون بە دادگەرانی بوونی باج (ضریبە) کە، وە متمانە نەبوون بەو کە ئەو باجانە لہ بەرژەو ھەندی گشتیدا بەکار ھەتێرن، وە ئاگاداریبوون لہو ھێ کە کەسانیکی دیکە خۆیان لہ باجدان دەدزنەو.

ئاشکراشە ھەتا باجە کە قورستەر بیٲ و قەناعەتی ئەوانە ی لہ سەریان پیویست کراو بە دادگەرانی بوونی، یان بە چاک سەرفکردنی کەمتر بیٲ پێژە ی ئەو راکردن و خۆدزینەو ھێ زیاتر دەبیٲ.

ئەجا راکردن و خۆدزینەو ھێ لہ باجدان زیانی جوړاو جوړی ھەن، وەك:

زیان پیگە یاندنی خەزینە ی دەولەت، وە زیان گە یاندن بەو کەسانی کە باج دەدەن، چونکە دەولەت ناچار دەبیٲ بۆ پرکردنەو کە لیٲنی خەزینە کە ی باجە کان قورستەر بکات، یان باجی دیکە دابن، وە زیان گە یاندن بە کۆمەلگا، کە بە ھۆی کە لیٲن تیکەوتنی خەزینە ی دەولەتەو لہ گە لیٲن دام و دەزگا و پڕۆژە ی خزمەتگوزاری بیٲەش دەبن، وە سەریاری ئەو زیانانەش زەرەر زیانی ئەخلاقی بە ھۆی بلاو بوونەو ھێ فیل و فەرەج و دزی و ناپاکی و باوەرو متمانە بە یە کتر نەمانی ئەندامانی کۆمەلگا... ھتە.

جا ئىستا باسەرنج بەدەين، داخۆ ئەو ھۆکارانەى دەبنە مایەى دەستەبەرکردنى ھەركام لە باج و زەكات چىن و چۆن؟!

۱- دەستەبەرگەرگانى باج:

يەك: ھەق پێدان و پێگاپێدانى مشوورگێرپانى کاروبارى دارايى، كە چاودێرى مال و سامانى ھاوولاتیان بکەن، بۆ ئەوەى نەتوانن فێل و فەرەج بکەن.

دوو: پابەند (مەلزم) کردنى بابای خاوەن سامان، كە بەرپێك و پوونى دان بەئێنى بە ئەندازەى مال و سامانەكەیدا، وە لە یاسای ھەندێك لە دەولەتاندا بابای ساماندار سوێندیش دەدرێ، پاشان ئەگەر دەرگەوت سوێندەكەى بەدرۆ خواردووە سزای تايبەت بە سوێندخواردنى درۆى بەسەردا ■ سەپێنێ.

سێ: خەلاتکردنى ئەو كەسانەى، كە بە بەلگە ئىسپاتى دەكەن، كە فلانە ساماندارە لە دانپێداھێنان (اقرار)ەكەیدا راستى نەكردووە مال و سامانەكەى پەنھان كردووە.

چوار: گێرپانەوێ باج لە سەرچاوەى مال و سامانەو، وەك گێرپانەوێ باجێك، كە لە كارمەندان (موظفين) دەستێنێ بەرلەوێ بگاتە دەستیان.

پێنج: سەپاندنى سزا دارايى و تاوان (جناى)ى يەكان بەسەر ئەو كەسانەدا، كە خۆيان لە باج دان دەدزێنەو و فرت و فێل دەكەن.

شەش: مافى ئىمتياز پێدانى خەزىنەى دەولەت لە وەرگرتنەوێ قەرزى باج، بەسەر باقى خاوەن قەرزەكانى دیکەدا.

ئەمانە سەرچەم ئەو چارەسەر و پێیانەن، كە پسپۆرپانى دارايى و ئىدارى ھاوچەرخ بۆ پێگا لێ گرتن و چارەکردنى دیاردەى خۆدزىنەو لە باج دان دیارییان كردوون، بەلام زۆر جار ئارەزايانى بوارى مال و دارايى دانایان پێداھێناو، كە لە ئاقار دیاردەى ناوبراودا دەستەپاچەن! بەتايبەت بۆ چەند جۆرە مال و سامانیك، كە

خاۋەنەكانيان دەتوانن ھەمووى، يان ھەندىكى بشارنەو ھەيلىن بگەوئىتە بەرچاۋى پۈلەت بىنى ياسا (قانۇن) ئەبجار بابزانىن دەستەبەرگەرەكان (ضمانات)ى زەكاتى ئىسلامى چىن و چۆن؟!

ب- دەستەبەرگەرەكانى زەكات:

ئەو ھۆكارانەى كە زەكات دران لەلەين باباى مسوئەمانى ساماندارەو دەستەبەر دەكەن بە گشتى دوو چۆن:

يەكەم: دەستەبەرگەرە مەنەوئى و رەوشتىيەكان:

يەك: ۋەك لە باسەكانى راپردودا چەندان جار دوپاتمان كەردەو، كە زەكات و مال و سامان بەخشىن لەپى خوادا چۆرىكە لە چۆرەكانى خوپەرستى، چونكە زەكات يەكەنە لە پىنج پاىە گەرەو گەنگەكانى ئىسلامەتى و خۋاى بى وئىنەو كارەجى كەردوويەتى بە ھاوشانى نوئىز! ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (التوبة) كەواتە باباى زەكاتدەرو مال و سامان لە پى خوادا بەخشەر، دەزانى و دئىيە، كە ھەلسوگەوت (تەامل) لەگەل خۋاى پەرەردگارو پەنھان بىن دەكات، پىغەمبەر ﷺ لەوبارەو فەرموويەتى: ((أَنَّ الرَّجُلَ لِيَتَصَدَّقَ بِالصَّدَقَةِ مِنَ الْكَسْبِ الطَّيِّبِ - وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا طَيِّبًا - فَيَتْلُقَها الرَّحْمَنُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِيَدِهِ، فَيَرْبِيها كَمَا يَرْبِي أَحَدُكُمْ فَلَوْ...)) رواه البزاز عن عائشة رضي الله عنها ورجاله ثقات، واتە: كابرار جارى وايە خىرىك دەكات بە مالىكى ھەلەل- وخواش تەنيا شتى ھەلەل وەردەگرى- جا خۋاى بە بەزەي و بەخشندەى خاۋەن پاىەو بەرزى بەدەستى خۆى وەرىدەگرى و زىادى دەكات و پەرەردەى دەكات، ۋەك چۆن يەكەكتان جوانوۋەكەى بەختو دەكات..

دو: ہمدردی بابای بہ خشدہ دہزانی، کہ خوی پەروردگار چاودپرو ناگادارہو
 ناشکراو پنهان دہبینی، وەك فرمویەتی: ﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي
 الصُّدُورُ﴾ (غافر: ۱۶)، واتە: خوا- جل جلالہ- ناپاکیہک، کہ بہ سیلہی
 چاودہ کریو ئەوہی، کہ سینہکان پنهانی دہکەن دہیزانی، جا ناشکرایە، کہ
 بابایەک پراو قەناعەتی واییت ئەک لەبەر خەڵک و لەترسی یاسا و سزای دنیا،
 بەلکو لەبەرخوا و لەترسو بیعی دواڕۆژ، ئەک بە دەست بگرە بە زمان و بە دلێش
 ناتوانی خیانت و ناپاکیی بکات.

س: بابای مسولمان مەبەست (غایە)ی ژبانی دنیای بەخشش و پاداشت و
 ڕەزامەندی خوایە لەدوا ڕۆژداو، دنیاو ژبانی دنیا تەنیا وەك وەسیلە
 وە دەستپێنانی ئەو ناوایە بەرزو پەرۆزە سەیر دەکات، ئەگەرنا بەشتیکی
 یە کجار کەم و گچکەو نابووتی دادەنێ، وەك خوی کاربەجێ فرمویەتی:
 ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
 اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ
 مِنْ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ
 وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ (العوبة: ۲۴).

چار: وە بابای مسولمان و دیندار دنیایو مسۆگەرە، کہ بەو زەکاتدان و مالو
 سامان بەخشینە یەم خوی پاک و چاک (تزکیە) دہبیت: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ
 صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا...﴾ (العوبة: ۱۰۳)، وە ھەم مالو سامانە کەیشی
 پاک دہبیتەو و گەشەو زیاد دەکات: ﴿... وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ
 يُخْلِفُهُ، وَهُوَ خَيْرُ الرَّزَاقِينَ﴾ (سبا: ۳۹)، واتە: وە ھەر شتێک بەخشن
 خوا کەلینی پەردە کاتەو، وە ئەو چاکترین پۆزی دەرە.

پینچ: دیسان بابای مسوئمان ٹہو ٹہندازہیہی، کہ وہك زہكات دہیدات، بہ مافی ٹہوانہی دہزانی، کہ خوا دیاری کردوونو لہ خوی بہ ہہرام دہزانی، چونکہ خوا ٹہو ٹہندازہیہی بڑ ٹہو کہسو شوینانہ دیاری کردوہ کہ باسی کردوونو، فہرموشیہتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا...﴾ النساء ﴿۸۸﴾، واتہ: خوا فہرمانتان پی دہكات، کہ سپاردہکان بگیڑنہوہ بڑ خواہنہکانیان..

لہ راستیدا مسوئمانان بہ گشتی یہ کجار ہہستیار (حساس)ن، کہ دیناریکی زہكات پڑگہل مالو سامانہکانیان بکہوی، چونکہ دلّیان، کہ ٹہو دینارہ مالیکی ہہرامہ لییانو، دہبی بہزووترین کات خویانی لی قوتار بکہنو، تہسلیمی خواہنی شہریعی خوی بکہن.

دوہم: دہستہبہرکہرۃ نیداری و یاسایہکان:

نیسلام وہك چون لہ پٹساو یاساکانیدا حیسابی تہنیا بڑ پوالہتی ٹینسان نہکردوہ دیوی پہنہان و دہروون و ویژدانیشی لہبہرچاو گرتوہ، بہہمان شیوہش بہتہمای ہاندہرو پالٹہرۃ دہروونیہکان، وازی لہ ٹینسان تہہیناوہ حیسابی بڑ سزاو پاداشت و لیپرسینہوہ دنیاہیہکانیش کردوہ.

جا دہستہبہرکہرہکانی زہکاتدان بہ شیوہیہکی شہریعیانہی پٹک و پٹک لہ پروی نیداری و یاسایہوہ، لہ چہند شٹیکدا خویان دہنوٹن، کہ تہمانہ گرنگترینیان:

یہك: فہرمان کردن بہ ہاوکاریکردنی کاریہدہستانی کڑکہرہوی زہكات:

پیغہمبہری خوا ﷺ لہ چہندان فہرمایشتیدا فہرمانی کردوہ، کہ بابای خواہن سامان ہاوکاری کاریہدہستانی زہكات بکاتو، ہیچ شٹیکیان لی نہشاریتہوہ، تہنانتہ تہگہر کاریہدہستہکان زیدہپڑوی و ستہمیش بکہن، بڑ وینہ:

■ ((سيأتیکم ركب مبغضون فإذا أتوكم فرحبوا بهم، وخلوا بينهم وبين ما يبتغون فإن عدلوا فلأنفسهم وإن ظلموا فعليها، فإن تمام زكاتكم رضاهم، وليدعوا لكم)) رواه ابوداود، واته: -ئەى ساماندارەکان! -کۆمەڵیک دێنە لاتان پەزایان قورسە، جا هەرکاتیک هاتنە لاتان بەخێریان یێنن، وە ئەوەی، کە لێتان دەخوازن- لە مائى زەکات- تەسلیمیان بکەن، جا ئەگەر دادگەرییان کرد ئەوە بۆ خویشیان قازانجە، بەلام ئەگەر سەتەمیان کرد، ئەوە بۆ خویشیان خراپە، پەزەمانەندى ئەوانیش لەوەدایە، کە زەکاتەکانتان بە تەواوی بەدەن، ئىنجا با ئەوانیش دووعای خێرتان بۆ بکەن.

■ ((عن جرير بن عبدالله رضي الله عنه قال جاء ناس من الاعراب الى رسول الله ﷺ فقالوا، إن ناسا من المصدقين يأتوننا فيظلموننا، فقال ﷺ: أرضوا مصدقيكم قالوا: وإن ظلمونا؟! قال: أرضوا مصدقيكم..)) رواه ابوداود واللفظ له وأخرجه مسلم والنسائي واته: خەڵکێک لە عەرەبە خێلەکییەکان هاتنە لای پێغەمبەرى خوا ﷺ و گوتیان: کەسانێک لە زەکات وەرگرەکان دێنە لامان و سەتەمان لێ دەکەن، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوانەى زەکاتتان لێ وەرەگرن پازیبان بکەن، گوتیان: ئەگەر سەتەمیشمان لێ بکەن؟ فەرمووی: زەکات لێ وەرگرەکانتان پازی بکەن.

دوو: قەدەغەکردنى فرتو و فیل بۆ خو دەریازکردن لە زەکاتدان:

ئىسلام هەر جۆرە فیل و تەلەکییەکی قەدەغە کردووە، کە بەمەبەستى خۆدزینەو لە زەکات بکری، وەك چۆن بەگشتى هەر جۆرە فیل و پیلانیکی قەدەغە کردووە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: ((من غش فليس منا)) رواه البخاري، واتە: هەر کەسێک فیل بکات لە ئیمە نیە. وە (بخاري) ئەم فەرموودەیە کردۆتە بەلگەى قەدەغەبوونی فیل و تەلەکە بۆ زەکات ئەدان:

■ ((لا یفرق بین مجتمع ولا یمجم بین متفرق خشية الصدقة)) رواہ البخاری عن انس رضی اللہ عنہ، واتہ: نابغ تازہ الی کز بلاو بکرتین، یان ہی بلاو کز بکرتینہ وہ لہ ترسی زہ کاتدان۔

وہ (أبو یوسف) لہ کتیبی (الخراج) دا کوتوویہ تی: (لا یحل لرجل یؤمن باللہ والیوم الآخر منع الصدقة، ولا إخراجها من ملکہ إلى ملک جماعة غیرہ لیفرقها بذلك فتبطل الصدقة عنها، بأن یصیر لكل واحد منهم من الأبل والبقر والغنم مالا تجب فیہ الصدقة، ولا یحتال فی إبطال الصدقة بوجه ولا سبب)، واتہ: ہر پیاوٹک بروای بہ خواو بہ پوڑی دواپی ہدبے بوی نیہ زہ کات نہ دات، وہ بوی نیہ بہ مہبہستی بلاو کردنہ وہ زہ کات لیند کہوتنی لہ خواوہ نیستی خوی بیبباتہ دہرو بہ کہ سانیک کی دیکہی بہہ خشے، بہ جوری ک کہ ہر کامیکیان ہر ہیندہ حوشتر و مانگا و مدرو بزنی ہدبن، کہ زہ کاتیان لے نہ کہوی، وہ نابغ بہ ہیچ رہنگیگو بہ ہیچ ہویہک فیل بکات بؤ زہ کات نہ دان۔

جا ہرچہ ندہ کہمیک لہ زانایان وہ (ابن الجوزی) فیل کردنی بہ پوائت شہرعیان، بہ دروست زانیوہ، بؤ وینہ: کابرایہک بہرلہ وہی کاتی زہ کاتدان بیت مالو سامانہ کہی بہ زہ کہی بہہ خشے، پاشان ژنہ کہیشی پتی بہہ خشیتہ وہ!! بہ لام زوری ہر زوری نریک بہیہ کدہنگی زانایان، بہو جوڑہ فرت و فیلانہ زہ کاتی لہ سہر لاناچی و ہر فہرہ بیدات، (ابن القیم الجوزی) ش لہ کتیبی^(۱): (اغاثۃ اللفغان) و لہ کتیبی^(۲): (إعلام الموقعین عن رب العالمین) دا زور چاک بہرہرچی نہو جوڑہ بؤ چونانہی داوہتہ وہ۔

پیشم وایہ جگہ لہو فہرمایشتہی، کہ (بخاری) لہ (أنس بن مالک) وہ ہیناویہ تی، فہرمودہی: ((إنما الأعمال بالنیات وإنما لكل امرئ ما نوى)) متفق علیہ، چاکترین بہ لگہی پوون و بن چہ ندو چونوی ہدپامی ہر جوڑہ فرت و فیلیکہ۔

(۱) پروانہ: ج ۱، ص ۳۶۸-۶۶۹، ط دار الحدیث، تحقیق و تعلیق: مجدی فتحی السید۔

(۲) پروانہ: ج ۳۔

سە: سزاو جەزىرە بە دانى باباى زەكات نە دەرو مالو زەكات لى ئەستاندى:

زانايان پاش يەك دەنگ بوونيان لەسەر ئەو، كە زەكات لى وەرگرتنى ساماندارەكان فەرزەو لەسەر كۆمەلگا و دەسلەتتى شەرىعىي موسولمانان پىويستە بەتۆزىي لىيان بستىن، هەركاتىك بەخۆشى نەهاتنە ژىربارى شەرع و مليان نەدا. لەوبارەو كە ئايا پىويستە چۆن چۆنى سزا بدرىن و تەمبى بگرين و جگە لە زەكاتەكيان مالو سامانى دىكەيان لى بستىن ئىيان نا؟ پايان جياوازە، بەلام راي زۆربەيان كە چەند دەقيكى قورئان و سوننەتيش بەبەلگە دىننەو بەهيزترە، كە برىتيە لە: ((لى ئەستاندى ئەو ئەندازە زەكاتەى كە لەسەريان فەرزبوو، وە سزادانىشيان بە لى زەوت كردن و دەست بەسەرداگرتنى ئەندازەيەك لە مالو سامانەكانيان، بەپىي بۆچوون (اجتهاد)ى دەسلەتتى شەرىعىي و كارىە دەستانى موسولمانان)).

ئەو «هەقەش، كە بە بەلگەيان دىننەو لەوبارەو ئەمانە گەنگرتىنيان:

* ﴿... فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ...﴾ (٥)

التوبة ﴿٥﴾، كەواتە: چەمكى پىچەوانەى (مفهوم المخالفة) يەكەى: ئەگەر نوێشيان بەرپانە كردو زەكاتيان نەدا، تۆبەكەيان ئىعتىبارى پى ناكړئ و نابى وازىشيان لى بهيئرئ!

* (أبو بكر الصديق) يش خوا لىي پازى پى لە كاتى جەنگەكانى هەلگەپانەو (حروب الردة) داو لە وەلامى كەسانىكد، كە رەخنەيان هەبوو لە جەنگ كردنى لەگەل زەكات نەدەراندا، گوتى: (والله لو منعوني عقالا كانوا يؤذونه إلى رسول الله ﷺ لحاربتهم عليه) رواه الجماعة إلا ابن ماجه عن أبي هريرة رضي الله عنه.

* ھەروەھا پېغەمبەرى خوا ﷺ دەربارەى زەكەت نەدەرەن فەرموویەتى: ((ومن منعها فإن أخذوها وخطر إبله عزمة من عزمات ربنا تبارك وتعالى...)) رواه أحمد وأبو داود والنسائي، واته: ..وہەر کەسێک نەیدات ئەو ئیمە لێ دەستین و نیوەى حوشترەکانیشى لى زەوت دەکەین، بپاریکە لە بپارەکانى پەرەردگارمان..

نەجا وەك زانیان گوتوویانە^(۱): سزای دارایی (العقوبة المالية) بەچەندان بەلگە سەلمێنراوە، کە شتێکی پەروایە، یەکیکە لەو مەسەلانەش، کە دەکەوێتە جووژى سیاسەتى شەرعییەو و چۆنیەتى و ئەندازەکەى پەیوەستە بە بۆچوون و ئیجتیهادی کاربەدەستانی دەولەتەو، کەواتە: ئەوێ کە لەو فەرموودەییە پێشودا ھاتو: (فإن أخذوها وخطر إبله) مەبەست پێى دیاریکردنى ئەندازەى سزای دارایی نیە بۆ بابای زەكەت نەدەر، بەلکو مەبەست پێى ئەسلى پەوابوون و شەرعیی بوونیەتى.

لە ئەنجامى ئەم پرە توێژینەو ھەیشدا بۆمان دەرکەوت، کە خۆای کاربەجێ و پەنھان بین بۆ ئەوێ مەسولمانان کە مەترخەمى لە زەكەتانداندا نەکەن و وەك پێویست جێبەجێی بکەن. کۆمەلێک ھۆکارو دەستبەزکەرى وای بۆ داناون کە جێبەجێ کردن و بەجێى خۆى گەیانەندى زەكەت مەسۆگەر دەکەن، بەپێچەوانەى باجەو کە وەك پێشتر باسمان کردە دزی و فزیی و پاشقۆلگرتن و ژیرەژیری زۆرى تێدا دەکرى، لەگەڵ ئەو ھەموو دەستبەزکەر و ھۆکارانەدا کە بۆ دانراون!

(۱) (ابن القيم الجوزية) لە کتیبى: (الطرق الحکمیة فی السیاسة الشرعیة)، ص ۲۴۵-۲۴۹، چەندان بەلگە و نەتەى جۆراوجۆرى لە ژبانی پېغەمبەر ﷺ چوار جێنشینەکانیدا بۆ ئیسپاتی شەرعیی بوونی سزاو تۆلەى دارایی ھێناوە، وە گوتوویەتى: (وهذه قضايا صحيحة ومعروفة وليس بسهل دعوى نسخها، من قال: إن العقوبات المالية منسوخة وأطلق ذلك فقد غلط على مذاهب الأئمة نقلاً وأستدللاً...)، ھەروەھا (ابن تیمیة) لە چەند شوێنێکى (مجموع الفتاوى) کەیدا روونى کردۆتەو، کە تەسبى کردن (التعزیر) بە سزا مائییەکان پەروایە (والتعزیر بالعقوبات المالية مشروع) بپوانە: ج ۲۰، ص ۲۱۰-۲۱۱، وە ج ۲۸، ص ۶۴-۶۷، وە ج ۲۹، ص ۱۶۴.

۷- ئايا وىپراي زەكەت دروستە باجيش دابىرى؟

ئايا دەستەلەت و دەولەتى ئىسلامىيە كە كاروبارى مەسئۇلمانان ھەلەدە سوورپىتى وىپراي وەرگرتنى زەكەت، كە خۇي پەرۋەردگار و پىغەمبەرى سەرۋەرى ﷺ پرايان گەياندە، كە لەسەر مەسئۇلمانانى ساماندار پىۋىستە بىدەن، بۆي ھەيە چەند جۆرە باجىكيش وەرگرتى بۆ دابىنكردنى كۆمەلەك بەرژەۋەندىي گشتى كۆمەلگە ئىدارە و ھەلە سوورپاندنى كاروبارەكانى حوكم و ولەت؟

بۆ ولەمەدانە ھەيەكى تىرو تەسەلى پىرسىياري سەرۋە، پىۋىستە سى كورتە باس لە سى بىرگەي سەربەخۇدا بىخەينە پروو:

يەك: چەند بەلگەيەك لەسەر دروست (جائز) بوونى وەرگرتنى باج.

دوۋ: ئەو مەرجانەي، كە رەچاۋكردنىان پىۋىستە بۆ وەرگرتنى باج.

سى: بەلگەكانى ئەوانە، كە باج بەرەوا نازانن و بەرپەرچدانە ھەيان.

يەك: چەند بەلگەيەك لەسەر دروست (جائز) بوونى وەرگرتنى

باجەگان.

أ- پىۋىست بوونى ھاۋكاري و مشوورخۇرىي كۆمەلەيەتى (التضامن الاجتماعى):

پىشتەر - خالى دوۋەمى بەندى يەكەمدا لە ژىر ناۋىشانى (مال بەخشىنى فەرز) دا - پرونمان كەردتەۋە بە چەندان بەلگەش سەلمانەدوۋمانە، كە جگە لە زەكەت، لە چەندان ھالەتدا لەسەر ئىنسانى مەسئۇلمان و كۆمەلە مەسئۇلمان پىۋىست دەبى كە لە مال و سامانى خۇيان سەرف بەكەن و بىخەش، جا لىرەدا بە پىۋىستى نازانم ئەۋەي لەۋى گوتراۋە دوۋبارەي بەكەينەۋە خۇينەرى بەرپىز ھەۋالەي ئەۋى دەكەمەۋە.

ب- ئەو كەس و شوئىنەنەي زەكاتيان تېدا خەرج دەكرى كەمن و ئاتاجى و پىداويستىيەكانى كۆمەلگاۋ دەۋلەت زۆر زۆر:

وەك پىشتەر پوون كرايەۋ زەكات يەككە لە خواپەرستىيە مەزنەكانى ئىسلام و چۆنىەتى كۆكردنەۋە دابەشكردن و خەرج كەرنىشى لەلەين شەرەۋە دىيارىكراۋە و ھېچ كەسكىش بۆي نىيە دەستكارىيى بىكات، بەلام بەرژەۋەندىيەكانى كۆمەلگاۋ پىداويستىيەكانى زۆر زەۋەندەن، ئىنجا ئەگەر وشەي: (في سبيل الله) وەك پىشتەر پوونمان كەردەۋە بەلگەشمان لەسەر ھىناۋە، -وەك زۆربەي زانايان گوتويانە- بەس جىھاد و جەنگ و جەنگاۋەران نەگىتەۋە بەرژەۋەندىيە گشتى و بالاىەكانى كۆمەلگاۋ بگىتەۋە، ئەۋە دىسان زۆجاران زەكات زۆر لەۋ كەمترە، كە بتوانى ھەموو ئەو كارو بەرژەۋەندىيە پىكېيىن، كە گەلەك جاران كۆمەلگاۋ دەۋلەت پەكيان لەسەريان دەكەۋى، لە ھەموو بوارەكانى جەنگىي و ئاۋەدانىي و كشتوكال و پىشەسازىي و زانستىي و كۆمەلەيەتتىدا.

ئىنجا ئەگەر يەككە بېرسى: كە ئايا كاتى خۆي دەۋلەت و كۆمەلگا پارە و مەسەرفى ئەو جۆر شتەنەي لە چ سەرچاۋە رېتەكەۋە دابىن كەردە؟! لە ۋەلاۋمدا دەلەيىن: كاتى خۆي ئەو مال و سامانە زۆرانەي كە مەسولمانان بەھزى جەنگەۋە -كە غەنىمەت و دەستكەۋەت (الغنيمۈ) ي پى دەلەيىن- و چ بەبى جەنگ و كوشتار- كە مالى ھاتوۋە (مال الفىء) ي پى دەگوتى -دەستيان دەكەۋە، ئەو كارانەيان پى ئەفھام دەۋاد بەرژەۋەندىيە گەۋرە گەنگەكانى كۆمەلگاۋ دەۋلەتيان پى دابىن دەكەردن.

ئاشكراشە، كە ياساى: (مالا يتم الواجب إلا به فهو واجب) (ھەر شتەك فەرزەك پەكى لەسەرى بىكەۋى ئەو یش فەرز دەبى)، دەگونجى بىكرىتە بناغەي باج ۋەرگرتن بۆ ھىنەنەدى ھەموو ئەو ئامانجە شەرعىيەنەي، كە كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىي پىيان ئاتاجن.

ج- چند بنچینہ کی شرعی گشتی (قواعد شرعیہ کلیہ):

جگہ لہ بنچینہ کی شرعی ناوبراؤ: (مالا يتم الواجب إلا به فهو واجب) زانیانی شرع عزان لہ نہ نجامی سرعندان و تیوہ پامانی دہ قہ کانی قورٹان و سونہ تدا چندان^(۱) بنچینہ کی شرعیان ہلینجاون، کہ دہ نہ مایہی بہر چاروونی مسولمانان و باشر بہرہ وەرگرتیان لہ قورٹان و سونہ ت و بہرہ لہ دانہ چوون لہ فام کردن و وەرگرتنی حوکمہ شرعیہ کاند، لیان بۆ وینہ ہندیک لہو بنچینانہی، کہ پیوہستن بہو بابہ تہی ئیمہوہ:

* (درء المفسدة مقدم علی جلب المصلحة) لابرندی زیان پیش و دہستہ تیانی بہرژوہندی دہ خری.

■ (یتحمل الضرر الخاص لدفع ضرر عام) چا پووشی لہ زیانی تایبہ ت دہ کری لہ پیناوی نہ ہیشتنی زیانی گشتیدا.

■ (تفویت أدنى المصلحتین تحصیلاً لأعلاهما) بہرژوہندی گچکہ بہ قوربانی ہی گورہ دہ کری.

جا بیگومان نہم بنچینانہ و ہا وینہ کانیان، نہک تہنیا بہ لگہی پڑوا (موباح) بوونی دانانی باجہ کانن بۆ دورخستنہ و ہی زیان و مہترسیہ کان و ہینانہ دی بہرژوہندی گورہ و گرنگہ کانی ٹومہ ت و دہ ولہ تی ئیسلامی، بگر بہ لگہی پیویست کردنیشیان و، بہ تایبہ ت لہم پڑو گارہ دا کیان و دہ ولہ ت بہ بی نہوہ بہرپوہ چوونی زہمہ تہ، نہ گور مہ حالیش نہ بی.

(۱) بۆ وینہ سرعی: (الأشباه والنظائر) (ابن نجیم) و تہوہی (سیوطی) و (أصول التشریع) (خضری بگ) بہ.

د - جهاد کردن به مال و سامان:

خوای پهره ردگارو بالا دست له چندان دهقی قورتانیدا فرمانی به مسولمانان کرده، که به مال و سامانیان له رتی خوادا جهاد بکن، و پرای سهر و گیانیان:

* ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّدِيقُونَ ﴿١٥﴾﴾
الحجرات ﴿١٥﴾

* ﴿تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَنُحِبُّهُمْ وَنُحِبُّهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾﴾ الصف ﴿١١﴾

* ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾﴾ البقرة ﴿١٩٥﴾

ناشکرانه، که جهنگ و جهاد له بهرانبر دوزمنان و ناحه زانداو پارنیزگاری لیگردنی پیروزییه کانی نیسلام و حورمه ته کانی نومعت و سنوره کانی ده ولت و پرای چهک و جبه خانده و جهنگا وهران، پیویستی به زور شتی دیکهش هدیو، مسولمانان کاتیک ده توانن بهر هنگاری قیل و پیلان و نه خشی نیبلیسانه ی کافرو مونافقان و هیرش و پهلاماره کانیان بکن و به چوکیان داینن و بیانگه وزینن، که له هه موو بواره کانی تابووری و پیشه سازی و زانستی و... هتدا به هیزو پین بنو، پیگومان نه مهش به بی هاوکاری جیدی مسولمانان به گشتی و به تاییهت پاره داره کانیان ناگری.

ھەربىيەش زاناينى^(۱) ئىسلام بەرپەوايان زانىيە، كە كاربەدەست و مشوورگىپرائى
مىسولمانان بەزۆر مال و دارايى لە مىسولمانانى ھەبوو و ھەريگرن لەو حالەتەدا.

ھ- پەنج لە بەرانبەرى گەنج و ئىش لە بەرانبەرى نۆشدا:

يىگومان ئەو مال و دارايىدى، كە بەھۆى باجەكان (ضرائب) ھەو كۆدەبىتە ھەو
دەپزىتە خەزىنەى دەولەتە ھەو، ھەر لە پىناوى بەرژە ھەندىيە گشتىيەكانى
كۆمەلگادا خەرج دەكرى و ھەموو لايەك لىي بەھەرەمەند دەبن، بۆ وىنە:
بەرگريىکردن لە ولات و، چەسپاندنى ھېمىنى و ئاسايش و، فېرکردن و
پەروەردەکردن و، ئاوەدانى و بەرەو پېش بردنى ژيان و گوزەرانى خەلك و،
تەندروستىي گشتى و، پىگاو بان و ھۆيەكانى ھاتوچۆو گواستە ھەو... ھتە، كەواتە
ھەموو ئەوانەى، كە ئەوچۆر «خەمەتگوزارىيەيان پېشكەش دەكرىن، مادام
دەولەت سەربەخۆ بەبى ھاوكارىي ئەوان لە توانيدا نەبى پىويستە بەبىي توانايان
ھاوكارىي بكەن، چونكە خەو دادگەر فەرمويەتى: ﴿...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ
وَالنَّفَقَى...﴾ (المائدة ۲)، ھە بەدەردى پېشيان گوتويانە: (ئەو پۆنى خۆيان
ھەر لەسەرى خۆيان دەدرىتە ھەو)، عارەبىش گوتويانە: (الْغَنَمُ بِالْغُرْم).

دوو: ئەو مەرجانەى كە رەچاوكردنيان پىويستە بۆ ھەرگرتنى باج:-

أ- پىويستىي و ئاتاجىي راستەقىنە ھەبى و چارەى دىكەش نەبى:-

ديارە ئەسل پاراستنى مال و سامانى خەلك و پارىزگارىي لىكردنى خاوەنىتى
يان و ئەرك نەخستە سەر شانايانە، مەگەر بە بەلگەيەكى شەرعىي پوون و بى
چەند و چوون، بۆيە يەكەمىن مەرجى دروست (جائز) بوونى باج و ھەرگرتن لە خەلكى

(۱) بېروانە: (فقه الزكاة) ج ۲، ص ۱۱۰۲، كە لە (ابن تيمية) و لە (المجوبى) خاوەنى كىتبى: (غياث
الأمم) ھەو ھىناويەتى.

نهو،یه، که دهوټه و کومه لگا. شاجیی و پیوستیی راسته قینه یان ههیی، وه بیجگه له باج وهرگرتن هیچ چاره ی دیکهشیان له بهرده مدا نهیی!

شایانی باسیشه، که زاناو پیشه وایانیشمان سهخت گیرییان لهم مهرجه دا کرده، نهو، دهسه لاتداره کان بۆ زیاده پۆیی تیرکردنی ئاره زوووه کانیان، باری شانی خه لکی به باجه کان قورس بکه!

له میژوو ی ئیسلامیییدا، زۆر هه لۆیستی مهردانه و بویرانه ی زانیان له بهرانبهر هوکمراناندا، لهوباره به خه تی پرشنگذار تو مارکراون، بۆ وینه:

یه کهم: ^(۱) کاتیك سولتانی میصر (سیف الدین: قطز) ویستی له شکر ئاماده بکات بۆ جهنگی ته تهره کان، زاناو شه عزانان و قسه پۆیشتوانی ولاتی بانگ کردن و راویژی پیکردن، پینشیاری کرد، که مال و سامان له خه لکی وهرگیرئ و بۆ پرچه ککردن و خۆتاماده کردن به کاربهیئرئ، لهوباره وه قسه و باسکراو هه موو لایه ک چاوهرتی قسه و بریاری: (سلطن العلماء: العز بن عبدالسلام) بوون، (ابن عبد السلام) یش به (قطز) ی گوت: (هه ر کاتیك دوژمن به سه ر ولاتی مسولمانانی داداو داگیری کرد، له سه ر تیکرای خه لکی فه پزه، که له گه لی بجهنگن، ئنجا به مهرجیک هیچ له خه زینه (بیت المال) دا نه مایی و، هه رچی جل و بهرگو که لویه لی زی پ کفتکراو و گرانبه هاتان هه یه فروشتبتان و، هه ر کام له سه ر یازه کان ته نیا ولاخ و چه که که یان هه بی و، له گه ل خه لکیدا یه کسان بن، نهو بۆتان هه یه به نه ندازه ی نهو، که جیهاده که تان پیوستیه تی له میلله ت وهریگرن، به لām پاره له خه لکی وهرگرتن له حالیکدا، که پاره و سامان و که لویه لی گرانبه ها له دهستی جهنگاوه ران (واته دهوټه و کاربه دهستانی) دا مایی، نهو نابئ و دروست نیه).

(۱) بپروانه: (فقه الزکاة)، ج ۲، ص ۱۰۸۰، که له (النجوم الزاهرة)، ج ۷، ص ۷۲-۷۳، وهریگرتوه.

دووه م: هډوړه ها هډلوټیستیکی کتومت و بهوشیوهیهش له نیوان پیښهوا (نوي) و (الظاهر بیبرس)ی دهسته لاداری شامیشدا دووباره بۆتهوه، که سډه نجام (الظاهر) نهو پیښهوا ناوداره پاریزکارو فیداکار دهردهکات، نهویش دیمه شق به جی دهیلټو پاشان هډچه نده له سډر داواو تکای زانایانی دیکه (الظاهر) په شیمن دهیتهوه و داوی لیدهکات که بگړیتهوه، بهلام (نوي) رازی نابې و دهلټ: هه تا ظاهر لهوی دابج ناچمهوه نیوی! وه ظاهریش پاش مانگیگ دهری و جا له نامه یه کیدا، که بۆ سولتان ظاهری نووسیوه و ناموژگاری کرده، گوتوویه تی:

(ولا يحل أن يؤخذ من الرعية شيء، مادام في بيت المال شيء من نقد أو متاع أو أرض أو ضياع تباع أو غير ذلك، وهؤلاء علماء المسلمين في بلاد السلطان — أعز الله أنصاره — متفقون على هذا)^(۱)، واته: وهرهوا نیه هیچ شتی که له مال و سامانی میللت وهریگری، هه تا شتی که له دراو، یان که لوهل، یان زهوی و زاریک، که بفروشی و هډر شتیکی دیکهش له خهزی نه دا مابی، وه نهوانهش زانایانی مسولمانان له ولاتی سولتاندا — خوا پشتیوانه کانی سډرخت — هه موویان له سډر نهوه یه کدهنگن.

ب- باجهکان به شیوهیه کی راست و دادگهرانه دابنرین:

هډرجی دووه می وهرگر تنی باجهکان (أخذ الضرائب)، نهویه که دهبی به شیوهیه کی رهواو دادگهرانه دانرابن، ناشکراشه که لیږدها مدهستمان یه کسان (المساواة) نیه، که بیگومان یه کسانکردنی داراو نه دارو هډبوو هه ژار، سته مهو دادگری نیه! به لکو دادگری نهویه، که هه رکه سه به نه نذازی تواناو دهست رژیشتنی خوی باجی بخریته سډر نهستو.

(۱) پروانه: (فقه الزکاة)، ج ۲، ص ۱۰۸۰ - ۱۰۸۱، که له: (ترجمة الأسماء نوي)ی الحافظ السخاوي وهریگرتوه.

تنجا مدرجیش نیہ، کہ جیاوازی باجہکان تہنیا لہو پرووہوہو بی کہ باسکرا، بہلکو جاری وا ہدیہ لہبہر ہیٹانہدی بہرژوہندیہ کی تابوریہ، وہک (أبو عبید) لہ (ابن عمر) وہ خوا لیٹیان رازی بی گپڑاویہتہوہ^(۱): (کان عمر يأخذ من النبط: من الزيت والحنطة نصف العشر لكي يكثر الحمل إلى المدينة، يأخذ من القطنية العشر)، واتہ: عومہر (خوا لیٹ رازی بی) لہ نہبہطیہکان^(۲) لہ زہیتو گہنم و بیست یہک (۲۰/۱) ی وہردہگرت (وہک باج) بژوہوی باری زور سی زہیتو گہنم- بژو شاری مہدینہ بیٹن، وہ دہییہک (۱۰/۱) ی لہ لڑکہ فروشہکان وہردہگرت.

ہہروہا (أنس بن مالك) خوا لیٹ رازی بی گپڑاویہتہوہ کہ عومہر خوا لیٹ رازی بی، وہک یاسایہک داینابوو کہ: (أن يؤخذ من تجار أهل الحرب العشر، ومن تجار أهل الذمة نصف العشر، ومن تجار المسلمين ربع العشر)^(۳)، واتہ: بازرگانہکانی تہہلی جہنگ دہییہکیان لی وہریگریو، بازرگانہکانی ہاوپہیمان بیست یہک و، بازرگانہکانی مسولمانانیش چل یہک.

ج- دہبی باجہکان لہ بہرژوہندیہکانی میللہتدا صہرف بکرتن:

بہلئ تہنیا تہوہندہ بہس نیہ، کہ باجہکان بہہق وہریگریو بہدادگہریش وہرگیرانہ کہ جیبہجی بکری، بہلکو پیٹویستہ پاش کڑکرانہوہش بہپی یاساکانی شہرعو لہ پیٹاوی دابینکردنی بہرژوہندیہ گشتیہکانی کڑمہلگاؤ دہولتہتدا بہکاربہیٹری، نہک لہ پیٹاوی ہہواو تارہزووی حوکمران و کاربہدہستاندا.

بابز چاکتر پروونہوہوی مہبہست سہرنجی تہم گفتوگزیہی عومہری کوری خہتتاب و یہکیٹک لہ مسولمانان بدہین:

(۱) پروانہ: (الاحوال)، لابی عبید، ص ۵۳۳.

(۲) نہبہطیہکان (نبط، أنباط) گہلیکن، وہ بہ بازرگانان و جوتیارانیش دہگوتری، پروانہ: (المعجم الوسيط)، ص ۸۹۸.

(۳) ہہمان سہرچاوہو لاپہرہ.

(عن سفیان بن ابی العوجاء قال: قال عمر بن الخطاب: والله ما أدري خليفة أنا أم ملك؟! فأن كنت ملكاً فهذا أمر عظيم، قال قائل: يا أمير المؤمنين إن بينهما فرقاً، قال: ما هو؟ قال: الخليفة لا يأخذ إلا حقاً ولا يصنعه إلا في حق، فانت بحمد الله كذلك، والملك يعسف، فيأخذ من هذا ويعطي هذا، فسكت عمر^(۱)، واته: عومہری کوری خدتاب گوتی: بہ خوانازام نایا من خلیفہم یان پادشام؟ نہ گہر پادشا ہم نہ وہ شتیکی گہورہیہ! قسہ کہریک گوتی: نہی فرماندہی پرواداران جیوازیہ کیان ہدیہ، گوتی: چہ؟ گوتی: خلیفہ بہ ہق نہ بی (سامان) ورنہ گریو لہ شوینی ہعیشدا نہ بی داینائی، جا ستایش بو خوا کہ تو شاوی، بہ لام پادشا ستم دکات و (ہر لہ خو وہو بہ بی ہق) لہم ورنہ گریو بہم دہہ خشی! جا عومہر (خوا لئی رازی بی) بی دہنگ بوو۔

د - پەسندکردنی مشوورخۆران و ئەنجومەنی راویژ:

چوارہمین مہرجی رەواپوونی باج وەرگرتن لہ نیسلامدا نہوہیہ، کہ خلیفہ، یان سەرۆک، یان پیشہوای دہولت، چ جای کاربەدەستانی خوارووی وەک سەرپەرشتی ویلايەتەکان، بۆی نیہ بہ تەنیاو بہ بی راویژ پیکردن و پاشان پەسندکردن و را لہ سەرپوونی مشوورخۆران (اہل الحل والعقد) و ئەنجومەنی راویژ، بہ تاییەت پسپۆرانی ئەو بوارہ، ہر لہ خو وہو سەرپەخۆ باجەکان دابنئی، چونکہ وەک پیشتریش گوتمان مال و سامانی ئینسانەکان پیتیستہ وەک خوین و کەرامەت و ئاپروویان پارێزراو بیئت و هیچ کەس بۆی نیہ بہ بی بەلگہو پاساوی شەریعی دہستی بو درێژ بکات۔

ئنجہ بہ حوکمی ئەوہ، کہ راویژکردن (الشوری) یەکیکە لہ بنەما ہەرہ گہورہو گرنگەکانی بہرپۆہوونی کاروباری کۆمەلگا و دہولتەتی نیسلامیی، وەک خوای

(۱) بیوانہ: (فقہ الزکاة) ج ۲، ص ۱۰۸۴، کہ لہ (طبقات ابن سعد) ج ۳، ص ۳۰۶-۳۰۷ وەرگیرتوہ۔

کاربہ جی فہرموویہ تی: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ...﴾ (۳۸) الشوری، وہ دانانی باجہ کانیش لہ سہر ہا وولاتیان بہ مسولمان و نامسولمانانہ وہ کاریکی یہ کجار گہورہ و گرنگہ، نہ وہ بیگومان بہ بی را لہ سہر بوون و پہسندکردنی مشوورخوڑان دروست نیہ دابنری، چونکہ نہ و کاتہ بہ دہستتپوہردان (تدخل)ی مالو سامانی خہلکی دادہ نری لہ لایہن شہ خسی حوکمرانہ وہ و، نہ و جڑہ پرفتارہش ہیچ دہ قیقی شہرعیی پشتگیری ناکات، بہ لام بہ پیچہ وانہ و چہندان بہ لگہی شہرعی پوون و بی چہند و چون لہ سہر نہ وہ ہدن، کہ نابئی بہ ناہق مالو سامانی ہیچ کہس بخوری و زیانی پی بگہیہ ندری، بو وینہ: ﴿يَكَايُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَاْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ بَحْرَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (۳۹) النساء، واتہ: نہی نہوانہی برواتان ہینا وہ! مالو سامانتان لہ نیو خوٹاندا بہ ناہق مہ خوٹ، مہ گہر بازرگانییہ کی پڑہ زامہ ندیی لہ سہر دراوی نیوانتان بی، وہ خوٹان مہ کوڑن بیگومان خوا بہ بہ زہییہ لہ گہلٹان.

بہ لگہی نہ وہش، کہ نہ گہر بہ پراویژو پہسندکردنی مشوورخوڑان و نہ ہلی پراویژو بیت دروستہ باج و ہرگرتن دابنری-جگہ لہ بہ لگہ کانی پیشو- نہ وہیہ، کہ خوی داد گہرو کاربہ جی فہرموویہ تی: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ...﴾ (۳۸) الشوری، با کاروباریان بہ پراویژو بی، جا بیگومان باج و ہرگرتن (أخذ الضريبة) یش یہ کیکہ لہ کاروبارہ کانیان، کہ واتہ مادام بہ پراویژو پہسندی بکہن و پییان چاک بی دروست و پڑہ وایہ.

پوونکردنہ وہیہک دہربارہی پاوٹڑ (شوری):

زانایان پاش یہ کدہنگ بوونیان لہ سہر پہ سندی و چاکی پاوٹڑ، لہ دوو پووہ وہ
لہ بارہی پاوٹڑ وہ کہوتونہ تہ پاجیایی (اختلاف) یہ وہ:

یہ کہم: ثایا پاوٹڑ کردنی فرمانپہوا (حاکم) بہ تہ فہومہنی پاوٹڑ فہ پڑہ، یان
سوننہ تہ؟!

دوہم: ثایا پای زورہی تہ فہومہن و پاوٹڑ پیکراوان بڑ فرمانپہوا پابہ نکہر
(مُلزَم) ہیان بہس ناگادار کەر (مُعَلِّم) ہ؟!

جا ہہر چہندہ ٹیر جیتی توٹڑینہ وہی باسی پاوٹڑ نیہ، بہ لَام ہہر بہ کورتی سہرو
تیشک دہ خہینہ سہر ہہر کام لہم دوو پرسیارہ:

یہ کہم: جارئ بڑ پرسیاری یہ کہ میان، تہ گہر گونجاو و پہوابی بڑ پیغہ مہبری خوا
ﷺ پرسیاری، کہ ثایا پاوٹڑ کردنی لہ سہر پیویست بووہ، یان تہنیا سوننہ تہ بووہ؟!
بکری، - کہ بڑ تہویش بہ لگہی فہر زبوونی بہ ہیتر تہ^(۱) - تہوہ بیگومان دروست نیہ
بڑ غمیری وی تہوہ پرسیارہ ہہر بکری، دوی تہوہی خوی کارہ جی بہ پاشکاوی
فہر موویہ تی: دہبی کاروباری مسوُل مانان بہ پاوٹڑ بیست، وہ دوی تہوہی کہ
پیغہ مہبری خوا ﷺ ہیچ مہ سہلہ و پرو داویکی پاوٹڑ ہہ لگری نہ ہاتوتہ پیش، کہ
پاوٹڑی نہ کربہی، وہ کہ لہ سیرپہو ژیانیدا بہ پوون و درہوشاویہی دیارہ.

دوہم: بڑ پرسیاری دووہ میشیان دہ لئین:

۱- تہ گہر تہ فہامی پاوٹڑ کردن بریتی نہ بی لہ پابہ ندبوونی فرمانپہوا پاوٹڑ کەر
بہ پای زورہی، یان سہر جہم پاوٹڑ پیکراوہ کانییہ وہ، تہوہ پاوٹڑ کردنہ جہوہرو

(۱) چونکہ خوی زانا داد گہر فرمانی پین کردوہ، کہ پاوٹڑ بہ ہاوہ لانی بکات: (.. وشاورہم فی
الامر..) آل عمران: ۹۹، جا بیگومان وہ زانایانی (اصول الفقہ) گوتوویانہ: فرمان (أمر) بڑ
پیویست بوون (وجوب) ہ، مہ گہر بہ لگہیہک ہہ بی لہ سہر مہ بہست نہ بوونی پیویست بوون.

نیوه پۆکی خۆی لهدهست ددهات و کۆپی راویژو نهنجوومنهنی راویژو پیکراوان بهبه لاش سهری خۆیان دههیشین!!

ئاخر چ مانای ههیه پاش چهند سهعات مشتومرو راویژو ههلسهنگاندنی کۆرو نهنجوومنهنی مشوورخۆزان و تهگیبرکهران، بابای فهرمانهوار جلهو بهدهست ههر لهسهر قسهو پای خۆی بیتو، بتوانی ههرچی کوتراوه، تهگهر به بهلگهش نیسپات کرابی، ههمووی بهدیواری دابات!!

ئنجا (ابن کثیر)^(۱) یش له تفسیرهکهی خۆی هیناویهتی، که (ابن مردویه) له (علي بن أبي طالب) هه خوا لێی پازی بی هیناویهتی که گوتویهتی: ((سئل رسول الله ﷺ عن (العزم) في الآية الكریمه: ﴿... فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ...﴾ (۱۶۱) آل عمران، فقال: مشاورة أهل الرأي ثم اتباعهم))، واته: پیغه مبهری خوا ﷺ لهبارهی (العزم) هه که له ئایهتی بهریژ: ﴿فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ دایه پرسیاری لیکرا؟ فهرمووی: عزم لیڕه دا بریتیه له راویژکردن به خاوهن عهقلان پاشان شوینکهوتنیان.

۲- پیغه مبهری خوا ﷺ له ههر کاروباریکی گرنгда، که وه حیو په یامی خوای بۆ نه هاتبی، پرسو راویژی به هاوهله بهریژهکانی خوا لییان پازی بی کردوهو پاشان به پیتی نهجمای پرسوپا وهرگرتن و راویژه کهش پهفتاری کردوهو گه لیک جار له بیروپای شه خسی خۆشی هاتۆته خوارو چۆته سه پای زۆربه، که ده شلیم گه لیک جار مهبهستم نهوه نیه، که جاری واش هه بووی گویی به پای زۆربه نه دابن، به لکو ته نانهت یهک جاریش نه بووه، که پابه ند نه بووی به پای

(۱) بروهانه: (تفسیر ابن کثیر)، ج ۱، ص، تفسیر آیه: ۱۵۹ من (آل عمران).

زۆرىبە، بەلام مەبەستمان لەگەڵتەك جار ئەوەیە، كە هەندىك جار راویژکردنەكە دەربارەى مەسەلەيەك بوو، كە پێویستی بەراو بۆچوونی خەلكى پەسپۆر (أهل الاختصاص) هەبوو، ئەك تێكراى خەلكەكە، تاكو سەرەنجام زۆرى و كەمى لایەنگرانى پایەكان دەورى هەبى!

ئەو رووداوو مەسلەلانەش، كە پێغەمبەر ﷺ راویژى تیدا كردوون و پابەندى بوو بە ئەنجامى راویژکردنەكەيەو زۆر زۆر، بۆ وێنە^(۱):

■ راویژکردنى لە جەنگى بەردا بۆ پووبەرووبوونەو لەگەڵ سوپای ھاوبەش بۆ خوا دانەرانی قورپەش، وە پریاردانى بەرەنگابوونەو پاش را لیبوون و پەسەندکردنى لەلایەن كۆچكەرەن (مهاجرین) و پشتیوانان (أنصار) ەو.

■ راویژکردنى بە (الحباب بن المنذر) و جێبەجێکردنى نەخشەو پایەكەى وى.

■ راویژکردنى بۆ لەشار چوونەدەر، یان نەچوونەدەر، لە جەنگى ئوحودداو، پاشان پابەندبون بەپای زۆریەو، دابەزین لە راویژچوونی خۆی.

* راویژکردنى دەربارەى پێككەوتن لەسەر سییەكى بەرومیوێ مەدینە لە جەنگى ئەحزابداو، پاشان واز لەئێھێنانی ئەو پایە لەبەر را لیئەبوونی: (سعد بن عبادە) و (سعد بن معاذ).

■ راویژکردنى لە سولحى حودەیبییدا، كە هەلكوتیتە سەر مال و خێزانی كافەرەكانو، پاشان واز لەئێھێنانی ئەو پایە لەسەر قسەى (أبوبكر) خوا لیى پازى بى.

(۱) سەرچاوەى پێشوو، ج ۱، ص ۴۲۰.

س: بەلگەکانی ئەوانە، کە باج وەرگرتن بەرەوا نازانن و بەرپەرچدانەوهیان :-

هەرچەندە پاش پرگە یەكەم و دووەم، پرەنگە پێویست نەكات هیچ قسە ی دیکە لەسەر باج وەرگرتن بکری بۆ ئیسپاتی پرەوایی و دروستبوونی، بەلام بۆ زیەدە دلتیایی و بەرچاوپروونی، ئەو «لەم پرگە ی سییەمەشدا سەرنجیکی قسە و بیروپرای ئەو کەسانە دەدەین، کە پێیان وایە باج وەرگرتن دروست نیە و بەرپەرچی ئەو شتانەش دەدینەوه، کە لەوبارەوه بە بەلگەیان دینەوه، کە سەرچەم قسە و بەلگەکانیان لەم سییانەدا خۆیان دەنوینن:

أ- بێجگە لە زەكات هیچ هەقیکی دیکە لەسەر مال و سامان نیە، (لا حق في المال سوى الزكاة): ئەمە قسە و بیروپرایەکی باوی نیو هەندیک لە شەرەزانان (فقهاء) هە، ئەگەر ئەم قسەیهش ئیسپات بێ، باج وەرگرتن لە بناغەوه هەلەوه وەشیتەوه.

ب- پێزگرتن لە خاوەندارێتی کەسیی (احترام الملكية الشخصية): شتیکی ناشکرا و پوونە، کە ئیسلام بەپراشکاوایی دانسی بەوهدا هیناوه، کە هەموو کەسێک خاوەنی شتی خۆی بێت، وە هەروەك چۆن کوشتنی هەر ئینسانێک و خوین پرشتنی قەدەغەیه، مال و سامان لێ فەوتاندن و لێ نەستاندنیشی بەهەمان شێوه حەرەمە و پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو کەسە ی بە شەهید داناه کە لەسەر بەرگری لێکردنی مال و سامانی دەکوژی: ((من قتل دون ماله فهو شهيد)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن.

ج- هاتنی چەندان فەرمووده لەبارە ی زەم کردنی وەرگرتنی باج و گومرگەوه: کە ئەمانەن:

■ ((إن صاحب المكس في الثَّار)) رواه احمد والطبراني عن رويغ بن ثابت رضي الله عنه.

* ((لا یدخل الجنة صاحب مکس)) رواہ ابو داود وابن خزيمة فی صحیحہ والحاکم وصححه عن عقبۃ بن عامر رضی اللہ عنہ.

■ بہ سہرہاتی تہو ژندی، کہ بہ (الغامدیہ) ناسراوہ، کہ زینای کردوہو پاشان دانی پیداہیناوہ دواہی پیغہ مہر صلی اللہ علیہ وسلم پاش تہوہی منداآہ کدی بووہو لہ شیریں بریوہ تہوہ، فہرمانی کردوہ، کہ بہر دباران (رجم) بکری، تنجا لہ بارہیوہ فہرموویہ تی: ((لقد تابت توبۃ لو تابها صاحب مکس لغفر لہ)) رواہ مسلم، واتہ: تہو ژنہ بہ جوریک گہراوہ تہوہ لای خوا، کہ نہ گہر خواوہ (مکس)^(۱) یکیش ناوا گہرابایوہ لئی دہوردرا.

■ ((ان الله یدنو من خلقه فیغفر لمن یتستغفر إلا لبغی بفرجها أو عشار)) رواہ احمد والطبرانی فی الکبیر والایوسط عن عثمان بن أبی العاص رضی اللہ عنہ، واتہ: خوا لہ بندہ کانی نیزیک دہ بیتہوہو ہمر کہ سیک داوای لیبوردنی لی بکات لئی دہ بووری، مہ گہر نافرہ تیآ کہ بہ داوینی زینا بکات، یان باجو گومرگ وەرگریک^(۲).

■ ((یا معشر العرب إحمدوا الله الذی رفع عنکم العشور)) رواہ أحمد وابوعلی والبزار، عن سعید بن زید رضی اللہ عنہ، واتہ: تہی گہلی عارہب ستایشی تہو خواہ بکہن کہ دہییہ کی لہ سہر ہلگرتن.

■ ((أما العشور علی الیہود والنصارى ولیس علی المسلمین عشور)) رواہ أحمد وابوداود، واتہ: بیتگومان دہییہ ک لہ سہر جوولہ کہو نہ صرانیہ کانہو مسولمانان دہییہ کیان لہ سہر نیہ.

(۱) دواہی پیغہ سہی (مکس) دہ کین.

(۲) دواہی چاکتر مانای (عشار)، پوون دہ کینہوہ.

ئىستاش با دەست بەكەين بە ھەتسەنگاندنى ھەركام لەو سى بەلگەدەو لە
مەھەكەيان بەدەين، داخو چەندو چۆن دەردەچن!

أ- جارى بۆ يەكەميان مادام لە خالى دووھەمى (مال بەخشىنى فەرز) بەندى
يەكەمدا پوونمان كەردۆتەوھە سەلماندوشمانە، كە مال بەخشىنى فەرز، بەس لە
زەكاتدا كورت ھەتسەھاتوھە، ھەقى نىو مالو سامان تەنيا زەكات نىە.
خوينەرى بەرپىز ھەوالەي ئەوئ دەكەين و لىرەدا دوبارەي ناكەينەوھە.

ب- دەربارەي بەلگەي دووھەمىشان ھەر بە كورتى دەلەين:

بەلەي بىگومان لە كۆمەلگاي مەسولمانو لە ژىر سايەو سىبەرى دەولەتى
ئىسلامىيدا، تىكراي ھاوولەتيان، بە مەسولمانو نامەسولمانەوھە، پىويستە مالو
سامانىشان وەك خوينو ئابروو كەپامەتيان پارىزراو بىتو، بەبى بەلگەو ھەقى
شەرعىي، ھىچ كەس دەستيان بۆ نەبات، بەلام بىگومان پىز لىگرتنى مەلوك
مالى تاكەكانى كۆمەلگاش، لەگەل ھەبوونى ھەقو مافى گشتى كۆمەلگاو
دەولەت لەو مەلوكو مالو سامانەدا، دژ نىنو تىك ناگىرەين، چونكە بىگومان
ھىچ تاك (فرد) تىك بەبى ھاوكارىي و دەستەبار بۆ گرتنى راستەوخۆو ناراستەوخۆي
كۆمەلگاو دەولەت، كارو كاسىبى بۆ ناكەي و ھىچى بۆ بە ھىچ ناكەي!

بۆيە دادگەرىي ئەوھەيە عەقل و فەتھە داخواز دەكەن وىراي بەلگە
شەرعىيەكان- كە ھەروەك چۆن كۆمەلگاو دەولەت و دەست و دەوريان لە
پەيدا كەردنى ئەو مالو سامانەدا ھەبوھە، پشكو بەشىشان لە سەرفەردنىدا ھەي.
كەواتە:

يەكەم: ھەر كات لە نىو كۆمەلگاي ئىسلامىيدا كەسانىك ھەبوون، كە بە ھۆي
زەكاتەوھە پىداوئىستىيەكانىيان دابىن نەدەكران و، زەكات بەشى ئەوھەي
نەدەكەرد.

دوۋەم: ۋەھەر كاتىك دەۋلەت ۋە قەۋارە ئىسلامىيە بۇ ھېنەنەدى بەرۋە ۋەندىيەكى ئابۋورى، يان ەسكەرىي، يان زانستى، يان كۆمەلەيەتى پەكى لەسەر مال ۋ سامان كەوت.

سېئەم: ۋەك ھەركاتىك پاگەيانەن ۋە گەيانەن پەيام ۋە بەرنامەى خوا بە ھەر جېئەك لە كۆشەۋ كەنارەكانى دىنا، يان لابرەن ۋە پىشەكەشكردنى ھەر خراپەۋ ناسەرەيەك ۋە چەسپانەن ھەر چاكەۋ پىۋىستىيەكى شەرەيى پەكى لەسەر مال ۋ سامان كەوت.

ئەۋە لە ھەمۋە ئەم ھالەنەدا مادام خەزىنە (بىت المال) تىيەدا نەبۋ، يان تواناى نەبۋ، نەك ھەر درۋستە مال ۋ سامان لە خەللى بەگشتى ۋ سامانداران بەتايەت ۋە رېگىرئ، بگرە فەزىشە، چۈنكە ھەمۋە ئەۋ شتەنە جېئەجى كرانيان فەرزەۋ ھەرشتىكەش فەرزىك پەكى لەسەرى بگەۋئ تەۋىش فەرزۋ پىۋىست دەبئ، ۋەك چەندەن جار رۋونمان كەردۆتەۋەۋ باسان كەردە.

ج- ۋە دەربارەى سېئەمىشان دەلئىن:

يەكەم: زۆرەي ئەۋ دەقەنەى كە لەۋبارەۋە گېرپراۋنەۋەۋ پالدرانە لای پىغەمبەر ﷺ، يان راستىي (صحە) يان سەلئىنراۋ نىەۋ قسە لەسەر (سەند) ەكانيان ھەيە^(۱)، يان ئەگەر ھەيان بئ راستىش بىت ۋەك فەرمۋودەكەى (مەسلم)- ئەۋ دەق (نص) نىە لەسەر ھەرامبۋنى باجو گومرك، چۈنكە باسى (مەكس) ۋ (عشور) دەكەن ۋە مانىش، ۋەك تۆزىكى دىكە دەپخەنەۋەۋ نە

(۱) بۇ چۆنىەتى ئەۋ ئىشكال ۋ تېيىنەنەى كە لەسەر ئەۋ دەقەنە ھەن، پروانە كىتەبى: (فقہ الزكاة)، ج ۲، ص ۱۰۹۰-۱۰۹۲، كە دەقى فەرمۋودەكانى لە (مەتن) دا ھېنەۋە لە پەراۋزىشدا لەبەر تىشكى سەرچاۋەكانى سۈننەت ۋ قسەى پىسپۇراندە ھەلئىسەنگاندۋون ۋ لە مەھەكى داۋن دەرىخستۋ كە كەم ۋايدە لە پەخنەۋ تېيىنى سەلامەت دەرىچەن.

له پرووی زمانه وانی و نه له پروانگهی شهرعه وه چه ملک و واتایه کی تاییه ت و دیاریکروایان نیه و بۆ چه ند مانا و مهبه ستیک به کارهاتوون.

دووهم: وشهی مه کس (المکس) که وه ک پسیپۆرانی زمان گوتویانه^(۱): له نهسلێ زماندا به مانای که مو کوپیی (النقص) و که مکردنه وهی نرخێ شت له کرپین و فروشتندا (انتقاص الثمن في البيعة) دیت، له زارای به کارهیتانی شهرعو شهرعزانایش (فقهاء) دا دوو چه ملک و واتای هه ن^(۲):

۱- ئەو باجو گوهرگانهی که له سهردهمی هاتن و سهردهلدانی ئیسلامدا له دنیا دا باو بوون و پادشاو دهسته لاداره سته مکاره کان به ناهه ق له خه لگیان دهستاندن و له ژیر باری گرانی باجو سهرا نه و سۆغره و بیگارد ا پشتیان پی ده چه ماندن، ه یچی له پیناوی قازانج و خیر و بهرژه وهندی خه لگ و کۆمه لگادا به کار نه ده هینرا و، ته نیا و ته نیا له پیتی تیژکردنی هه وا و ئاره زووه کانی ئەو پادشاو دهسته لاتدارانه و ده ست و پیوهنده کانیاندا خه رج ده کرا و، له هه شتی مشتی به خه لگ و میلله ت نه ده گه یشت!!

۲- واتایه کی دیکه ی وشه ی ناویرا و له زاراه ی شهرعدا: به ره فتاری ئەو کار به ده ست و زه کات وهر گرانه ده گو ترئ که له کاتی وهر گرتنی زه کاتدا سته م له خاوه ن سامانه کان ده که ن و زیاد له وه ی که له سه ریانه لییان وهر ده گرن، یان له وه ی که به ناوی زه کات بۆ هه ژاران و نه داران و زه کات پی شیاوانی دیکه کۆی ده که نه وه، دزی و خیانه ت ده که ن.

که واته: وشه ی (مکس)، که کۆیه که ی (مکوس) و ئەوه ی که ده ی کات (ماکس) ی پی ده گو ترئ و کۆیه که ی (مُکّاس) ه، له نهسلێ زماندا به مانای

(۱) پروانه: (لسان العرب) مادة: م ک س، وه پروانه: (المعجم الوسيط)، ص ۸۸۱.

(۲) پروانه: (فقه الزکاة)، ج ۲، ص ۱۰۹۴-۱۰۹۵.

که موکوپیی و کەم کردنو لێ داشکاندن (النقص والإنتقاص) دیتو، له زاراوهی شەرعزاناندا بریتیه له لێ که مکردنەوهی مال و سامانی خەلکی وەرگرتنی ئەندازەیک لێیان بە ناهەق و له پڕوی ستم و زۆرەوه، جا چ هەر له ئەسلدا ناشەریی و ناپەوا بیت، وه چ له ئەسلدا شەریی و پەوا بیت — وه زەکات — بەلام له ئەندازە شەریی و هەق زیاتر وەرگیری یان دزی و خیانهتی تێدا بکری.

سپیەم: وشە (عُشْر) یەش که له ئەسلی زماندا بەمانای دەبیەک (١٠/١) دئ^(١)، له زاراوهی شەرعزاناندا بریتیه له وەرگرتنی دەبیەک له بازرگانانی ئەهلی کوفر، که له گەل مۆسڵماناندا له حالەتی جەنگ دان، هەروەها ناویشە بۆ ئەو دەبیەکی که وهك (خراج)، لهو زەوی و زارانه وەردهگیری، که سوپای ئیسلام بە زەبری هیژو چەك ئازادی کردوون و هەر بە دەست خەلک و خاوەنەکانیانەوه هێلراونەوه^(٢).

دیاره ئەو دەقانهش، که تێیاندا باسی لایردنی (عشور) کراوه، یان زەمی (عاشر)، — که (عُشْر) وەرگهوه کۆیه کە (عُشْر) ه — کراوه، له گەل ئەو چەمک و واتایەدا، که گۆتمان پڕ بە پیست و گونجاو تەبان، جا بۆ ئەوهی لهو بارهوه بەرچاومان پووتتر بیت، با ئەم چەند قسەیهی زانیەکی ناودار و پەسپۆری بواری نابووری له زانیانی پێشین (سلف) بخوازینەوه، پاش ئەوهی ئەو فەرموودهو دەقانهی هێناومانەوه که له بارهی (عُشْر) وه هاتوون، گوتویهتی^(٣):

(وجوه هذه الأحاديث التي ذكرنا فيها العاشر وكرهه المكس والتغليظ فيه: أنه قد كان له أصل في الجاهلية. يفعل ملوك العرب والعجم جميعاً، فكانت سنتهم أن

(١) بڕوانه: (المعجم الوسيط)، ص ٦٠٢.

(٢) بڕوانه سەرچاوهی پێشوو هەمان لایەرە، وه (فقه الزكاة)، ج ٢، ص ١٩٠٧-١٩٠٨.

(٣) بڕوانه: (الأموال) لأبي عبيد، ص ٧٠٧-٧٠٨، وه (فقه الزكاة)، ج ٢، ص ١٩٠٦-١٩٠٧.

يأخذوا من التجار عشر أموالهم إذا مروا بها عليهم... يبين ذلك ما ذكرناه من كتب النبي ﷺ أن كتب من أهل الأمصار: (أنهم لا يُحشرون ولا يُعشرون) فعلمنا بهذا: أنه قد كان من سنة الجاهلية، مع أحاديث فيه كثيرة، فأبطل الله ذلك برسوله وبالإسلام، وجاءت فريضة الزكاة بربع العشر، من كل مائتي درهم خمسة، فمن أخذها منهم على فرضها فليس بعاشر لأنه لم يأخذ العشر، إنما أخذ ربعه.. وهو مفسر في الحديث... (ليس على المسلمين عشور إنما العشور على اليهود والنصارى) وكذلك الحديث الذي ذكرناه مرفوعاً، حين ذكر العاشر، فقال: (الذي يأخذ الصدقة بغير حقها) وكذلك وجه حديث ابن عمر، حين سئل: (هل علمت عمر أخذ العشر من المسلمين؟! قال: لا لم أعلمه).. وكذلك حديث زياد بن حدير، حين قال: ((ما كنا نُعشّر مسلماً ولا معاهداً)) إنما أراد: أنا كنا نأخذ من المسلمين ربع العشر ومن أهل الذمة نصف العشر، واته: وه ماناو مەبەستى ئەم فەرموودانەى، كه تێياندا باسى دەبێهەك وەرگرو ناپەسەندى (مكس) و هەرەشە لێكردنى كراوه: ئەوێه، كه له سەردەمى نەفامیتیدا رێشەیهكى هەبووهو سەرجهەم پادشایه كانی عاره‌بو و عه‌جه‌م ك‌ردوویانه‌و، پ‌ه‌فتاریان وابووه، كه ده‌یه‌یه‌کیان له‌و بازرگانانه وەرگرتوه، كه مال‌و سامانه‌كانیانیان به‌لایاندا تێده‌پ‌راند.. ئەو نامانەى كه باسمان كردن پێغه‌مبەر ﷺ بۆ خەلكى شاره‌كانى نووسیون، كه تێياندا نووسراوه: (نابى خ‌ه‌ركێرنه‌وه‌و نابى ده‌یه‌یه‌کیان لى بستیئرئ) ئەوه‌ى گوتمان پ‌وون «كه‌نه‌وه».

جا له‌مه‌وه ده‌زانين كه ئەو ده‌یه‌یه‌ك وەرگرتنه عاده‌تى سەردەمى نەفامیتى بووه، وه له‌وباره‌وه فەرمووده‌ى زۆرو زه‌وه‌ند هەن، جا خوا به‌هۆى پێغه‌مبەرە‌كه‌ى و به‌ هۆى ئیسلامه‌و ئەو نه‌ریتەى هەل‌وه‌شاندۆته‌وه، وه فە‌پ‌زى زه‌كاتى به‌ چ‌ل یه‌ك (٤٠/١)ى مال‌و سامانى دیارى ك‌ردوه، له‌ هەر دووسه‌د درهم پێنج درهم، جا كه‌سێك ئەو ئەندازه‌یه‌یان به‌پێى ئەو فە‌پ‌زو به‌و ناوه‌وه لى‌وه‌رېگرئ، ئەوه به‌ (عاشر) دانانئ، چونكه ده‌یه‌یه‌كى وەرنه‌گرتوه به‌لكو چ‌واریه‌یه‌كى ده‌یه‌یه‌كى وەرگرتوه.. ئەویش له‌و فەرمووده‌یه‌دا پ‌وون كراوه‌ته‌وه —كه ده‌فەرموئ:— (ده‌یه‌یه‌ك

لەسەر مەسئۇلمانان نىيە بەلگەسەر لەسەر جوو و دىيانەكانە)، ھەرۋەھا ئەو فەرموودەيەى كە بە بەرزكراوھىي (بۆ لاي پېغەمبەر ﷺ) ھېناومانەوھ كە باسى (عاشرى كىرەوھو فەرموويەتى: (ئەو كەسەيە كە بەناھەق زەكات وەردەگرى)، دىسان واتاي قەدەكى (ابن عمر)، كە لىي پىرساۋە: (ئايان زانىوتە كە عومەر دەيەكى لە مەسئۇلمانان وەرگرتى؟! گوتى: نەئە نەمزانيوھ)، ھەرۋەھا قەدەكى (زىياد بن ھەبەس)، كە گوتويەتى: (ئىمە لە ھىچ مەسئۇلمانىك و لە ھىچ ھاۋپەيمانىك دەيەكمان نەدەستاند)، ئەو مەبەستى ئەو بوو: كە ئىمە چل يىك (۱/۶۰) مان لە مەسئۇلمانان وەردەگرتو، بىست يەك (۱/۲۰) لە خاۋەن كىتەبىنى ھاۋپەيمان.

كەۋاتە: مەبەست لە جوو و دىيانەكان (اليهود والنصارى)، كە لە فەرموودەكەدا ھاتوون، گشتى نىيە بەلگەسەر تايىبەتى (خاس) يەو مەبەست پىي ئەوانەيانن كە لەگەل ئەھلى ئىسلامدا لە ھالەتى جەنگ دابوون و (أهل الحرب) بوون، وەك ئەم دەقە دەيگەيەنە كە (أبو عبيد) ھېناويەتى: (*) (روى أبو عبد الرحمن عن معقل قال: سألت زياد بن حدير: من كنتم تُعشرون؟ قال ما كنا نعشر مسلماً ولا معاهداً، قلت: فمن كنتم تعشرون؟ قال: تجار الحرب كما كانوا يُعشروننا إذا أتيناهم).^(۱)

شايانى باسەشە كە ھەندىكى دىكە لە زانايان رايان وايە كە مەبەست لە وشەى (عشور) ئەو دەقانەى سوننەتدا -كە مەشت و مېو ئىشكالى زۆرىش لەسەر (سەند) ھەكەيان ھەيە^(۲) -سەرانە (جزية) يە، ھەر بۆيەش لە ھەندىك لە رىۋايەتەكانىدا لەلەى (أبو داود) ئاۋا ھاتوھ: (ليس على المسلمين خراج)، چونكە سەرانە (جزية) پىي دەگوترا: (خراج الرؤوس)^(۳).

* (أبو عبيد) خاۋەنى كىتەبى ئاۋدارى (الأموال) ە.

(۱) بېروانە: ((الأموال)، ص ۷۰۷-۷۰۸، وە (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۱۰۹۷.

(۲) بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۱۰۹۲، وە ص ۱۰۹۶.

(۳) ھەمان سەرچاۋە بەرگ، ص ۱۰۹۸.

(ترمذی) له كتيبى (سنن)ى خويدا له باره وه گوتويه تى: ^(۱) (وقول النبى ﷺ ليس على المسلمين عشور) إنما يعنى به جزية الرقة...، واته: وه فدرموده ي پیغمبر ﷺ ((مسولمانان (عشور)یان له سر نیه)) مذهبست پیى سهرانه یه..

پوخته ی قسان: نهو ده قانه ی که له باره ی (مکس) و (عشور)ه وه هاتون و پرای نهو ی که بیته و بهر ی زور له سر نه سل ی فدرموده بوون و راست (صحیح) بوون یان هدی، وه پرونمان کرده وه، به هیچ شیویه کیش ناگوجی بکرتنه به لگه ی هه پامیتی باج و گومرگ به موته قیى چونکه هه ر کام له م دوو وشیه بؤ مانایه ک زیاتر به کار هی تراون و، به پیى سیاقی فدرموده کان و هه ل و مهر ج و بارود و خى کاتى گوترا نیشیان یه کیک له و چه مک و واتایانه زیاتر خوی فه پز ده کات، که بریتیه له: یه که م: بؤ (مکس) و هرگرتنى مال و سامان به زور و ستم و به ناهه ق.

دووه م: بؤ (عشور) و هرگرتنى باجی ده ییه که له پوژگارى نه فامیتیدا، یان و هرگرتنى ده ییه که، یان سهرانه له جوو دیانه کان.

ده جا بیگومانیش هیچ له کام له زانایان پا جیایی (اختلاف) یان له وه دا نیه، که هیچ کام له (مکس) و (عشور) به و چه مک و واتایه ی گوتمان هه پام و ناره وان و دروست نیه، که یه که میان له هیچ که س و دووه میشیان له مسولمانان و هر یگیرین. به لام باج و گومرگ و (مکس و عشور) زور لیك جیاوازن، هه ر بؤیه ش سه رجه م زانایان و شه ر عزانان له سر هه پامی قه ده غه ی (مکوس و عشور) یه کده نگن، به لام بؤ و هرگرتنى باج (ضریبه)، که بیگومان گومرگیش ^(۲) جوړیکه له جوړه کان ی باج، زوړیه ی هه ره زوړی زانا و شه ر عزانان که زوړیک له زانایانی چوار مده به کانیشیان له نیودان، به په و او بگره جارى و ا هدی به به فه پزیشی ده زانن، وه که له برکه ی چواره مدا پرونى ده کهینه وه.

(۱) پروانه: (سنن الترمذی)، ج ۲، ص ۳۹۹، کتاب الزکاة، (باب: ما جا لیس علی المسلمین جزیه).

(۲) به لى وشه ی باج (ضریبه) گشتییه، به لام (گومرگ) تاییه ته به باجی مالى بازرگانییه وه به تاییه ت له کاتى هینان و بردن و له پنگاو باند.

چۆرەم: بىرورپاى زاناو شەرەزانان لەبارەى ڤەواىى وەرگرتنى باج و گومرگەو:

ھەرچەندە ھەر مەسەلەيەك بە بەلگە شەرعىي و عەقلىيەكان، يان بە يەككىيان ئىسپات بوو، پەكى لەسەر ئەو «نەكەتو» كە زاناو پېشەوايانى پېشوو قسەيان لەبارەو ە کردبە، چونكە بېگومان ئەوان بەگوڤرەى پېداوئىستىيەكانى ڤۆژگارى خۆيان قسەيان کردو و ھەولتى ھەلپەنجانى حوكم و ياسا شەرعىيەكانيان داو «لە قورئان و سوننەتدا» پاشان شتىكى ئاشكراشە كە قورئان و سوننەت بۆ تېكراى مەزۇئايەتى ھاتون بەدەرئۆاىى زەمان و بە پانايى زەمىن، وە تېگەشتىشيان لەسەر ھېچ وەچە (جېل) و توڤۆ (شرىعە) يىكى ئۆمەتى ئىسلام تاپۆ نەكراو.

ئەو قسەيەش كە دەئۆ پېويستە لەبەر رۆشنايى تېگەشتنى پېشيني چاكاماندا لە ئىسلام ھالى يېن: (يحب فهم الإسلام على ضوء فهم سلفنا الصالح)، نەگەر ھەروا بە مۆتلەقىي بگوترى جىگەي تېبىنيەكى گەورەيە، چونكە ئەو جۆرە بىرکردنەو ە دەبىتە مايەى تەسك و گچكە كردنەو ەى ئىسلام و سنووردار (محدود) كردنى قورئان و سوننەتى فراوان و مۆتلەق و، قالىب بەستوو كردن ەى بە قالىبى بىروھۆش و دىدى كۆمەلە مسوئەتەك، كە ھەرچەندە بەرزو بلىمەت بىن، سەرەنجام ھەر ئىنسانن و ناتوانن ھەموو پاستىيەكان (حقائق) ى قورئان و سوننەت لەخۆياندا جۆ بکەنەو و بچەمىتن!!

ئىستاش دواى خستەنەو ەى ئەو پاستىيە گەورە و گرنگەى كە ھەرچەندە لە ھەندىك بىروھۆشاندا جۆى نايستەو، بەلام تەرازو ەى پارىزان لە گەلەك بىروڤچوونى ھەلەو كوشندەيە، با سەرئىچكى قسەو بىروپاى ھەندىك لە زانايانى پېشيمان بەدەين لەبارەى باج وەرگرتنەو.

۱- له فیکهی حه نه فییه کانداه:

له کتیبی: (رد المحتار علی الدر المختار، شرح تنویر الأبصار) دا هاتوه: (۱)
 ((قوله: (وتصح الكفالة بها) أي بالنائبة سواء كانت بحق ككري النهر المشترك للعامة وأجر الحارس للمحلة المسمى بديار المصر الخفير، وما وظف للأمام ليجهز به الجيوش، وفداء الأسارى بأن احتاج إلى ذلك ولم يكن في بيت المال شيء.. أو كانت بغير حق كجبايات زماننا فإنها في المطالبة كالديون بل فوقها..))، واته: ئەو قسه یه ی که ده لئ: (وه دروسته بیته که فیلی) یانی که فالتی باج بکات، جا چ به شیویه کی ههق بیته، وه: لئدانی جوگه یه کی گشتی هاویه ش وه کرئی نیشکچی گه ره، که له ولاتی میصر (خه فدر) ی پی ده لئین، وه ئەوه ی بۆ حوکمران تهرخان ده کرئی و له سهر خه لکی داده نرئ بۆ ئەوه ی له شکرو سوپای پی سازو ته ییار بکریت، وه بۆ کرینه وه ی دیلان له کاتی کدا که ته نجامدانی ئەم کارانه پیویست بیته و هیچیش له خه زینه دا نه بیته، وه چ به شیویه کی ناههق بیته، وه ک باج وهرگرته کانی رۆژگاری ئیمه، ئەوه ئەو جوهر مال و سامانه له داواکردندا، وه ک قهرزه کان و بگره له پیشتیش.

(وقال أبو جعفر البلخي: ما يضريه السلطان على الرعية مصلحة لهم يصير ديناً واجباً وحقاً مستحقاً كالخراج... حتى أجرة الحراسين لحفظ الطريق واللصوص.. وهذا يُعَرَفُ ولا يُعَرَفُ خوف الفتنة..)، واته: (أبو جعفر البلخي) گوتویه تی: ئەوه ی حوکمران له سهر خه لکی پیویست ده کات و ده ی کاته باج بۆ بهرزه و نه دی، ده بیته قهرزکی پیویست و مافیکی رهوا وه خه راج.. ته نانه ت کرئی پاسه وانان بۆ پاراستنی رئی و بان له دزان.. به لام ئەم حوکمه ته نیا ده بی بزانی و بالونه کریته وه له بهر ته نجامی خراپه و شووم.. (۲).

(۱) ج ۳، ص ۲۵۳، چاپی: (دار إحياء التراث العربي).

(۲) مهبهستی ئەوه یه، که نه گهر بلاویته وه که ئەو باج وهرگرته رهوا یه، رهنگه کاربه دهستان باری شانی خه لکی به جوهره کانی باجی به ناههق قورس بکه، بۆیه په سه ند وایه بهس زانایان بیزان!!

۲- له فقیہی مالکی یہ کاندہ:

(الشیخ المالکی) له وبارہو گوتوویہ تی^(۱): (توظیف الخراج علی المسلمین من المصالح المرسله ولا شک عندنا فی جوازہ، وظہور مصلحتہ فی بلاد الأندلس فی زماننا لکثرة الحاجة، لما يأخذ العدو من المسلمین سوى ما يحتاج الیه الناس وضعف بیت المال عنہ، فهذا یقطع بجوازہ الآن فی الأندلس، وإنما النظر فی المقدار المحتاج إلیہ من ذلك وذلك موکل إلی الإمام)، واتہ: دانانی باج له سمر مسولمانان له جزری بهرژہ وندیہ پرهاییہ کان (المصالح المرسله) هو له لای تیمہ گومان له پرهابوونییدا نیہ، وه بؤیہش لهم پوژگارہ ماندا سوودو کہلکی له ولآتی نندہ لوس (اسپانیا) دا چاکتر دہرکہوتوہ، چونکہ ناتاجبی زورہ، له سؤنگہی شہوہوہ کہ دوزمن بہردہوام له ولآتی مسولمانان زہوت دہکات، وپرای شہودی کہ خہلکی ناتاجنو خہزینہش توانای نیہ، نهم ہویانہ پرهابوونی (باج) له نیستای نندہ لووسدا مسؤگر دہکہن، شہوندہ ہدیہ دہبی سہرنج بدریتہ نندازہی پیویست بوو له وبارہوہو شہوش بو حوکمران دہگہریتہوہ^(۲). ہہروہا (الشاطبی) له وبارہو گوتوویہ تی^(۳):

(إذا قَدَرْنَا إماماً مطاعاً مفتقراً إلی تکثیر الجنود لسد حاجة الثغور وحماية الملك المتسع الأقطار وخلا بیت المال وارتفعت حاجة الجند إلی مال یکفیہم، فلإمام إذا کان عدلاً أن یوظف علی الأغنیاء ما یراہ کافیاً لهم فی الحال، إلی أن یظهر مال فی بیت المال، ثم إلیہ^(۴) النظر فی توظیف ذلك علی الغلات والثمار وغیر ذلك.. وإتما لم ینقل مثل هذا عن الأولین لاتساع بیت المال فی زمانہم بخلاف زماننا، فإنه

(۱) ہروانہ: (فقہ الزکاة)، ج ۲، ص ۱۱۰۱-۱۱۰۲، کہ له (تہذیب الفروق والقواعد السنیة) وریگریورہ نہمیش له سمر پہراویژی کتیبی: (الفروق) قرانی، ج ۱، ص ۱۴۱، چاپ کراہ.

(۲) بہلکو پیویستہ کوزی پوویژ ہریاری له سمر بدہن، وہک باسماں کردوہ.

(۳) ہروانہ: (الاعتصام)، ج ۲، ص ۱۰۴، وہ: (فقہ الزکاة)، ج ۲، ص ۱۰۷۶-۱۰۷۷.

(۴) وہک پیشتہر گومان تہو جوزہ ہریارنہ تہنیا له توانای کوزی پوویژ (مجلس الشوری) دان، بہلام تہو زانا ہدیژانہمان زیاتر واقعی خویانیان لہبہرچاو گرتوہ.

لو لم يفعل الإمام ذلك بطلت شوكة الإمام، وصارت ديارنا عرضة لإستيلاء الكفار، وإنما نظام ذلك كله شوكة الإمام، فالذين يفرون من الدواهي لو تنقطع عنهم الشوكة، لحقهم من الأضرار ما يستحقرون بالإضافة إليها أموالهم كلها فضلاً عن اليسير منها، فإذا عورض هذا الضرر العظيم بالضرر اللاحق بهم، بأخذ البعض من أموالهم، فلا يُتِمَّارى في ترجيح الثاني على الأول)، واته: ئىمە ئەگەر گرىمان پىشەوايەكى قەسەپچىشتوومان ھەبى، كە پىئويستى بە زۆر كەردنى سەربازان ھەبى بۆ پارىزگارىيە لە سنوورەكانى ولات و پاراستنى دەولەتى فراوان، وە خەزىنەش ھىچى تىدا نەبى، سەربازەكانىش زۆر پىئويستىيان بەمال و سامان ھەبى، ئەو ھەبى ئەگەر بىت و ھوكمران دادگەر بىت بۆي ھەبى ھەبى ھەبى بەمال و سامان ھەبى، ئەو ھەبى ئەگەر بەشى ئىستاي سەربازەكان بگات، ھەتا سامان لە خەزىنەدا پەيدا دەبىت، پاشان بۆ دانانى ئەندازەي باجەكان لەسەر دانەوتىلەو ميوەو غەيرى ئەوانىش ئىمام خۆي مافى ھەبى.. ئىجا بۆيەش ئەو (واتە باج وەرگرتن)، لە پىشەواكەنەو نەقل نەكراو، چونكە خەزىنە لە پۆزگارى واندە زۆرى تىدا بوو و فراوان بوو بەپىچەوانەي پۆزگارى ئىمەو، چونكە ئەگەر ئىستا ھوكمران باج وەرەگرتى سام و دەستەلاتى نامىنى، وە ولاتىمان دەكەوتىتە ژىر پىكىنى كافرانەو، چونكە دەستەلات و ھىزى ھوكمران دەستەبەرى ھەموو ئەو شتانەيە، جا ئەو كەسانەي كە لە چنگ باجەكان پادەكەن، ئەگەر دەستەلات و سىبەرى ھوكمرانىيان بەسەرەو نەمىنى، تووشى زيان و مەترسى ئەوتۆ دەبن، كە ئەك ھەندىك بگرە سەرچەم مال و سامانى خۆشيان لە بەرانبەرىدا زۆر بەكم دەزانن، جا ئەگەر ئەم زيانە مەزن و بىرەزايە بەراورد بكرى بەو زيانەي كە بە ھۆى باج لى وەرگەرانىانەو تووشيان دەبى، گومان نامىنى لە ھەلبۆاردنى دوو ھەبى بەسەر يەكەمدا.

۳- لە فەقەي شافەئىيە كاندە:

(أبو حامد الغزالي) لە كەتەبى: (المستصفى) دا لە وىارەو گوتووئەتى^(۱):

(وَإِذَا خَلَّتْ أَيْدِي مِنَ الْأَمْوَالِ وَلَمْ يَكُنْ مِنْ مَالِ الْمَصَالِحِ مَا يَفِي بِمُخْرَاجَاتِ الْعَسْكَرِ، وَخِيفَ مِنْ ذَلِكَ دُخُولُ الْعَدُوِّ بِلَادِ الْإِسْلَامِ، أَوْ ثَوْرَانِ الْفِتْنَةِ مِنْ قَبْلِ أَهْلِ الشَّرِّ، جَازَ لِلْإِمَامِ أَنْ يُوظَّفَ عَلَى الْأَغْنِيَاءِ مِقْدَارَ كِفَايَةِ الْجُنْدِ، لِأَنَّا نَعْلَمُ أَنَّهُ إِذَا تَعَارَضَ شِرَانٌ أَوْ ضَرَرَانِ، قَصَدَ الشَّرْعُ دَفْعَ أَشَدِّ الضَّرَرَيْنِ وَأَعْظَمَ الشَّرِّينِ، وَمَا يُوْدِيهِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُم قَلِيلٌ بِالإِضَافَةِ إِلَى مَا يَحَاطَرُ بِهِ مِنْ نَفْسِهِ وَمَالِهِ، لَوْ خَلَّتْ خُطَّةُ الْإِسْلَامِ مِنْ ذِي شَوْكَةٍ يَحْفَظُ نِظَامَ الْأُمُورِ وَيَقْطَعُ مَادَّةَ الشُّرُورِ)، وَاتَّه: وَهُ نَهْ كَهَر هَات وَ مَالٌ وَ سَامَان بَه دَه سَت (دَه و لَه ت) هَو نَه مَو، مَالٌ وَ سَامَانِي تَه رَخَان كَرَاو بُو بَه رُز هَو نَه دِييَه كَشْتِيَه كَانِي ش هِي نَدَه نَه بُوو كَه بَه شِي مَو و چَه ي سَو پَا بَكَات، وَهُ بَه هَوِي نَه وَهُ بِي م وَ تَر سِي نَه وَهُ هَه بُوو كَه دُوژ مَن بِي تَه خَا كِي ئِي سَلَامَه وَهُ، يَان نَاژَا وَهُ هَه رَا لَه لَا يَمَن خَرَا پَه كَارَانَه وَهُ سَه رَه لَب دَات، نَه وَهُ بُو حَو كَمَرَان هَه يَه كَه بَا يِي پِي دَا و يَسْتِي سَه رِيَا زَه كَان لَه سَه ر دَه و لَه مَه نَدَه كَان بَا ج دَابَنِي، چَو نَكَه ئِي مَه دَه زَانِي، كَه نَه كَه ر دُوو خَرَا پَه، يَان دُوو زِيَان دُر وَ هَسْتَان وَ تِي كَكِي مَان، شَه رَع دَه يَه وَ ي خَرَا پَتَرِي نِي دُوو زِيَانَه كَان وَ كَه مَو رَه تَرِي نِي دُوو خَرَا پَه كَان لَابَات!

ئەجا ئەوێش، كە هەر كامێكێان (لە دهلە مە نده كان) دهيدات، له چاو ئەو زيان و خراپەي كە سەر و مالى گيرۆ دهی ده بێت له هالى كدا، كە ولاتى ئىسلام حوكمرانىكى تيدا نه ميني كە كاروباره كان پركېخات و خراپه و خراپه كارى بنېر بكات، شتيكى زۆر كه مه.

(۱) بېروانه: ج ۱، ص ۳۰۳، وه (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۱۰۷۶.

۴- له فیهی حنبه لیه کاند:

(ابن تیمیة)ش له وباروه گوتویه تی^(۱):

..فإن هذه الكلفة التي أخذت منهم بسبب نفوسهم وأموالهم هي بمنزلة غيرها بالنسبة اليهم، وإنما يختلف حالها بالنسبة إلى الأخذ، فقد يكون أخذاً بحق وقد يكون أخذاً بباطل...، واته: جا ئه و باجانیه كه به هۆی خۆیانیه» (وهك سهرانه)، یان به هۆی مال و سامانه کانیانه وه لییان وهرده گیرین، ئه وه بۆ ئه وان وهك ههقه شه رعییه کانی دیکه وایه، به لām بۆ وهرگره کان حوکمه کیه یان جیاوازه، ده بیانی به ههق وهریده گری و جاری واش ههیه به ناههق وهری ده گری..

پاشان گوتویه تی^(۲): (وحینئذ فهؤلاء المشتركون ليس لبعضهم أن يفعل ما به من ظلم غيره، بل إما أن يؤدي قسطه فيكون عادلاً، وإما أن يؤدي زائداً على قسطه فيعين شركاء فيما أخذ منهم فيكون محسناً..)، واته: جا له و حاله دا ئه و هاویه شانه (له باجاندان) هه ندیکیان بۆیان نیه شتی وا بکه ن که بیته مایه ی سته م بۆ ئه وانی دیکه، به لکو یان ده بی به شی خۆی بدات، که بیته دادگر، یان زیاده ش له به شی خۆی بدات و هاوکاری هاویه شه کانی بکات له وه دا که لییان وهرگیراوه و بیته چاکه کار^(۳).

۱) پروانه: (مطالب أولی النهی)، ج ۳، ص ۵۶۹-۵۷۰، وه: (فقه الزکاة)، ج ۲، ص ۱۱۰۵-۱۱۰۶.

۲) هه مان سه رچاوه ی پێشوو.

۳) هه روه ها (ابن تیمیة) له چه ند شو ئینیکی (عموم الفتاوی) کهیدا ناماژه ی بهر مه سه له یه دا کرده پروانه: ج ۲۸، ص ۱۵۵ و ۱۵۸.

پوونگردنه ویه کی پیویست:

وشه ی باج (ضریبه)، که کویه کهی (ضرائب) ه وشه یه کی تازه یه و زاناو پیشه وایانی پیشوومان به کاریان نه هیئاوه، به لکو له جیاتی نه و وشه ی: (نائبه) که کویه کهی (نواب) هو له نه سلدا به مانای به لاو کاره ساته، پاشان مالو سامانیک که بۆ چاره سهری نه و به لاو گرفتاریانه ی داده نری به وناوه وه ناو نراوه^(۱)، وه وشه ی: (وظیفه) که کویه کهی (وظائف) هو له نه سللی زماندا به نهرک و کار ده گوتری و، پاشان بۆ نه و باجو هاوکاریه دارایی پانه کراوته ناو، که له لایه ن ده ولته وه بۆ سامانداره کان دانراوه^(۲)، وه وشه ی: (کلفه)، که کویه کهی (کلف) هو له نه سلدا به مانای رهنج و زهمه ته و پاشان کراوته وه ناو بۆ نه و باجو سامانه وه گیراوانه ی که ده ولته پیویستی کردوون^(۳)، به کاره یئراون، به لام گرنگ نیوه پوک و مه به سته و ههر کام له و وشانه ش (نواب، وظائف، کلف، ضرائب) یه ک نیوه پوک و مه به ستیان هیه که بریتیه له: (دانرانی نه ندازه یه ک مالو سامان و پیویست کردنی له لایه ن ده ولته و حوکمرانه و) له سهر ده ولته مه ندو سامانداره کان به تایبه تی و هاوولاتیان به گشتی، بۆ پرکردنه وه ی که لیئو بۆشایی و خه زینه و جیبه جی کردنی چهند پیدایهستی و به رزه وه ندیه کی کۆمه لگا و ده ولته).

له کۆتاییدا: نیستاش له کۆتایی نه م بر» توژیینه وه یه دا که ده رباره ی باج وه رگرتن کردمان، پیم وایه وه لامی پرسیاری: (تایا و پرای زه کات دروسته باجیش دابنری؟! زۆر پوون و ناشکرا بوو که:

(۱) بپوانه: (المعجم الوسيط)، ص ۹۶۱.

(۲) هه مان سهرچاوه، ص ۱۰۴۲.

(۳) هه مان سهرچاوه، ص ۷۹۵.

به ئۆی دروست و په‌وايه به‌لام به‌م شیوه‌یه‌و به‌و مهرجانه‌ی که زانایان خستوویانه پرو، که‌واته: هه‌م ئه‌وانه‌ی که به‌ موتله‌قیی به‌ دروست و په‌وای ده‌زانن به‌هه‌له‌داچوون و دووچاری تیپه‌پاندن و به‌زایه‌دان (افراط و تفریط) بوون و هه‌ق پێکان (إصابة) له‌ نێوه‌ندی هه‌ردووک لای سهرکردن و کورت هێنان دایه.

ئنجاه وه‌ك پێشتر گوتمان گومرگیش جۆزیکه‌ له‌ جۆره‌کانی باج و هه‌رچی له‌باره‌ی باج و هه‌رگرتنه‌و گوتوومانه‌ بێگومان گومرگیش ده‌گرێته‌وه، که‌واته: ئه‌وانه‌ش که به‌ موتله‌قیی گومرگ و هه‌رگرتن به‌ نا‌په‌وا، یان به‌په‌وا ده‌زانن، هه‌مان حوکمی پیشوویان هه‌یه‌و ئه‌و جۆره‌ قسه‌کردن و فه‌توادانه‌ موتله‌قانه‌ به‌لگه‌و نیشانه‌ی سه‌رکیله‌یی و حاڵی نه‌بوون و وردنه‌بوونه‌وه‌ن، خوا به‌ لوتفی خۆی له‌و جۆره‌ نه‌خۆشیانه‌ به‌مانپاریزی.

په‌که‌پاندنی مه‌کتبه‌ی هه‌واپه‌رستی عه‌لی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

QR Codes

عەلی بابێر AliBapir

عەلی بابێر AliBapir

QR Codes

٨- ئایا باجەکان (ضرائب) دەبنە جێدار (بذیل) ی زەکات؟

زانو شەرەزانی کۆن و هاوچەرخ لەو بارەووە کە ئایا باجەکان (ضرائب) وەبەری زەکات دەکەون، یان نا؟ پێیان جیاوازی و زۆربەیی هەرزۆری نزیک بەیە کە دەنگیی پێیان وایە کە باج دان هەرحەندە زۆر بێت وەبەری زەکات ناکەوێت، هەندێکیشیان پێیان وایە کە دەگونجێ باجەکان لەجیاتی زەکات حیساب بکەین! هەرم کام لە (نووی)^(١) و (ابن تیمیة)^(٢) لە زانایانی پێشین و ((الشیخ أبو زهرة)^(٣) لە زانایانی هاوچەرخ راویزچوونی لەو شێتوێیان هەیە، بەلام بێگومان پای زۆربەیی زانایان راستەو ناگونجێ باجەکان وەبەری زەکات بخرێن، چونکە:

زەکات بە زەکاتی شەرعیی دانانرێ، هەتا هەرم کام لەم سێ مەرجەیی تێدا نەینەدی:

یەک: نیازو مەبەستی تاییبەتی نیو دڵ، کە بەندایەتی بۆ خواکردن و لێ نزیکبوونەووە پەرستنیبەتی بەهۆی فرمانبەریی بۆ کردنیبەووە.

دوو: دانی ئەو ئەندازە تاییبەتی و دیاری کراوەی کە شەرع بۆ هەرم کام لە جوړو پەگەزەکانی مال و سامان دیاری کردووە، وەک: دەبیەک (عشر) و، بیست یەک (نصف العشر) و، چل یەک (ربع العشر).

سێ: سپاردن و تەسلیم کردن و گەیاندن ئەو ئەندازەییە بە یەکیەک لەو هەشت کەس و شوێنانەیی کە خوای دادگەر دیاری کردوون.

(١) بېروانە: (المجموع)، ج ٥، ص ٤٥٣.

(٢) بېروانە: (الفواکه العديدة في المسائل المفيدة)، ج ١، ص ١٥٤، أحمد بن محمد المنقور، بەلام لە: (مجموع الفتاوى)، ج ٢٥، ص ٥٥٥، گوتوویبەتی: (ما يأخذ ولاية الأمور بغير إسم الزكاة لا يعتد به من الزكاة).

(٣) بېروانە: (تنظيم الإسلام للمجتمع)، ص ١٦٥.

دەجا شتىكى زۆر پوونو ئاشكراشە، كە ھىچ كام لەم سى مەرجه لە باجداندا نايەنە دى، جارى بۆ يەكەميان كە نيەت ھىنانە، ئەو ناگۆنەى ئەفھام بدرى، چونكە ئەو ھى كە خوا وەك يەكەك لە پىنچ پايدو دروشمەكانى ئىسلام فەرزى كەردو ھە بە يەكەك لە دوو خواپەرستىيە مەزنەكانى ئىسلام داناو ھە كەردو ھە بە نىشانەو جىاوازی نىوان مسولمان و نامسولمان، زەكاتە نەك باج، ئنجا ئاشكرى لەكاتى باجداندا كە ئىنسانەكان ديارى دەكەن، نيەتى زەكاتىك بەيئىرى كە خوا فەرزى كەردو ھە.

دوو ھەميشيان ديسان نايەتە دى، چونكە ئەندازەو شىو ھەو چۆنيەتى ھەرگرتنى باجەكان وەك پىشتەر گوتمان لە ھى زەكات جىاوازە.

سەيەميشيان بە ھەمان شىو ھە ئەگەر گرىمان ھەندىك لە باجەكانىش بۆ بەشەك لە ھەشت كەسو شوينەكانى زەكات خەرج بكرىن، وەك ھەزارو نەدارو پەككەوتەكان، ئەو لەلایەكەو ھەو شىو ھەو چۆنيەتيە نيە، كە شەرع ديارى كەردو ھە شەرعزانان پوونيان كەردۆتەو ھە، وە لەلایەكى دىكەشەو باقى كەسو شوينەكانى دىكەى زەكات پىچ شىاو ھەر دەمىن!

(ابن حجر الھىثمى)، كە يەكەكە لە زانايانى شافىعى مەزھەبو خواھنى كەتەبى: (تحفة المحتاج) ھە لەبارەو ھە گوتوويەتى^(۱): (واعلم ان بعض فسقة التجار يظن ان ما يُؤخذُ منه المكس يحسب عنه اذا نوى به الزكاة، وهذا ظن باطل لامستند له في مذهب الشافعي، لان الامام لم ينصب الماكسين لقبى الزكاة ممن تجب عليه دون غيره، وإنما نصبهم لأخذ عشور أي مال وجدوه، قلّ أو كثر، وجب فيه الزكاة أم لا، وزعم أنه إنما أمر بأخذ ذلك ليصرفه على الجند في مصالح المسلمين، لايفيد فيما نحن فيه، لأننا لو سلمنا ان ذلك سائع بشرطه — وهو أن لا يكون في بيت المال شيء — واضطر الإمام الى الأخذ من مال الأغنيا — لكان أخذه غير

(۱) پووانە: (الزواجر عن اقتراف الكبائر)، ج ۱، ص ۱۴۹.

مُسْقَطٍ لِلزَّكَاةِ أَيْضًا، لَانَهُ لَمْ يَأْخُذْهُ بِاسْمِهَا...)، واتە: ۋەبزانە كە ھەندىك لە بازىرگانە لاپتەكان پىتى وايە كە ئەوێ بەناوێ باجەو^(۱) لىتى ۋەردەگىرى، ئەگەر نىەتى زەكاتى لى بەيئى بۆى بەردەكەوێ! بەلام ئەو بەچوونىكى پووجەو لە مەزەبى شافىعەيدا پالپشتى نىە، چونكە ھوكمران كە باج ۋەرگەرەكان ديارى دەكات، بۆ ۋەرگرتنى زەكات داينەناون تاكو ئەوێ زەكاتى لى كەتوۋە، لىتى ۋەربگرن جيا لە خەلكى دىكە! بەلكو بۆ ئەو تەرخانى كەردوون، كە ھەر مالو سامانىك لىيان ھەلكەوت باجى لى بستىنن، جا زۆر بىت يان كەم، ۋە زەكاتى لى كەوتبى، يان نا، ئنجا ئەو گومانەش كە دەلى لە سۆنگەى ئەو ۋە ھوكمران فەرمانى بە ۋەرگرتنى كەردوۋە كە لەبەر بەرژەو ھەندى مسولمانان بەسەر سەربازەكانىدا بەشەيتەو ۋە بۆيان خەرج بكات، ھىچ لەو مەسەلەيەى ئىمە ناگۆرى، چونكە ئەگەر بەشەلمىنن، كە ئەو باج ۋەرگرتنە بە مەرجەكانىيەو ۋە پەوايە — ئەویش ئەو ھەيە^(۲)، كە خەزىنە ھىچى تىدا نەبى ۋە ھوكمران ناچار بىت لە سامانى دەولەتمەندان ۋەربگىرى — ئەو ديسان ئەو باج ۋەرگرتنە زەكات لانابات ۋە ۋەبرى ناكەوێ، چونكە ئەو باجەى بەناوێ زەكاتەو ۋەرنەگرتوۋە.

ھەروەھا (ابن العابدین) یش كە يەكێكە لە زانا زەبر دەستەكانى مەزەبى ھەنەفى ۋە خاوەنى كىتبى: (رد المحتار على الدر المختار)، كە بە (حاشية ابن العابدین) ناسراو، ھەمان پاي ھىتاو ۋە پەسەندى كەردو ۋە پائى داو ھە لای: (الإمام السرخسي)، كە بە (شمس الأئمة) ناسراو ۋە گوتوویەتى^(۳):

(۱) لێرەدا وشەى (مكس) و (عشور) بە مانای باجى پەوا بەكارھاتوون، ئەك ھەرام و ناپەوا.
(۲) بەلكو جگە لەم مەرجە ئەو ھەش بەمەرج گەراو كە لەسەر بنچىنەى پراوێ دانرا بى ۋە ئەندازەيەكى ماقوول بى ۋە بەداد گەرانە ۋەربگىرى ۋە بە داد گەرانەو لەپىتتاو بەرژەو ھەندى گشتیدا بەكاربەيترى.
(۳) پەوانە: ج ۳، ص ۲۲۴-۲۲۵.

(...) فعلم أيضا انه لا يحسب من الزكاة عندنا، لأنه ليس هو العاشر الذي ينصبه الامام على الطريق ليأخذ الصدقات من المارين... ولذا قال في (البزاية): (إذا نوى ان يكون المكس زكاة فالصحيح انه لا يقع عن الزكاة كذا قال الإمام السرخسي)).

ههروها (الشيخ عيش)^(١)، كه يه كيكه له موفتييه كانى مهزه بى ماليكى، هه مان راي ههيهو، ههركام له: (السيد رشيد رضا)^(٢) و(الشيخ شلتوت)^(٣) و(د. يوسف القرضاوي)^(٤) يش له زانايانى هاوچه رخصان هه مان رايان ههيه، وه پيشم وايه ههركه سيك قوله شاره زايى يه كى ده باره ي قورئان و سوننه ت و شرع هه بى هه مان راي ده بى...

ده باره ي رايه كى (نووي) يش راسته وخۆ له باره ي زه كاته و نيه، به لكو له باره ي خه راج (خراج) وه هيه، كه ثايا باج له جياتى داده نرى، يان نا؟!

(ابن تيمية) ش راي ديكى پيچه واندى ئه وه ي گوتيشمان لييه وه نه قل كراوه^(٥)، هه رچونيش بيت راي راست و دروست و بى گرى و گۆل هه ر راي جه ماوه رو زۆربه ي موته قى زانايانو ئه وه ش كه هه نديك له زانايانى هاوچه رخ گوتويانه: كه ئه وه ي ليژه دا زيانبار ده بى ته نيا مسولمانانى ديندارو پابه ندىن به شرعه وه، چونكه خه لكى ديكه زه كات نادات و ته نيا باجه كان ده دات! به لام مسولمانانى زه كاته ر هه م باجه كان و هه م زه كاتيش ده دن، هه رچه نده راست و واقعييه، به لام نابيته پاساو و بيانوى نه هجام نه داني يه كيك له پينج پايه و كۆله كه گه وه و گرنگه كانى

(١) بېروانه: (فقه الزكاة)، ج ٢، ص ١١٥-١١٩.

(٢) هه مان سه رچاوه ي پيشوو.

(٣) هه مان سه رچاوه ي پيشوو.

(٤) هه مان سه رچاوه ي پيشوو.

(٥) بېروانه: (مجموع الفتاوى)، ج ٢٥، ص ٥٥، كه تۆزىك له مه وه ر ده قه كه يمان هتتا.

نیسلا مہتی و درویش و نیشانیہ کی بہر زو بہر چاوی دینداری مسولمانہ تہی نینسانی مسولمان.

نجا لہ راستیدا فتوا و مؤلہ تدان بہ خہ لکی مسولمان کہ باجہ کان بختہ بری زہ کات، سہر دہ کیشی بؤ نہ ہیشتن و لابر دنی فہرزی زہ کات و مراندنی و دلنیا شم کہ ہیچ کہ سیکی پروادار پڑ بہ خوی نادات قسہی وا بکات و بریاری وابدات.

ہلہ بہ پتویستیشہ بہ ہہ موو لایہک لہ بیری ٹوہ دا بین کہ چؤن چؤنی حوکم و سیستہ می نیسلا میی بگپڑینہوہ واقعیہ ژیان و گوزہ رانی کؤمہ لگا کہ مان، بؤ ٹوہی زہ کات دان چہ دیکہ و ہک چاکو خیر و پیاوہ تہیہک نہ بے کہ ہہر کہ سیٹ کہیفی لے بوو بیدات و ٹو کہ سہش کہ عہ قلی نہ بیپرے پشت گوئی بجات!!

بہ لآم باجہ کان، کہ رہنگہ گہ لیک جار ستم و بیدادی لہ دانانیاندا ہہی، ہیچ کہس بؤی نہ بے سہر پیچی لہ دانانیاندا بکات! ئاخر چؤن دہ بے جیبہ جی کردنی فہرمانی خوا لہ نیو میللہ تیکی مسولماندا مسولمانانی تیدا سہر پشک بکرین، بہ لآم بہ جی ہینانی فہرمانی بہ ندہ کانی خوا، مسولمانانی پیوہ پابہ ند بکرین؟! نایا ٹہم جؤرہ بیر کردنہوہ و رہفتارہ بیر کردنہوہ و رہفتاریکی ہاویہش بؤ خوا دانہر انہ نیہ؟! کہ خوی بہر زو مہ زن لہ بارہیانہوہ فہر موویہ تی: ﴿... فَقَالُوا

هٰذَا لِلّٰهِ بِرَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَکَّائِنَا فَمَا کَانَ لِشُرَکَّائِهِمْ فَلَا یَصِلُ اِلٰی اللّٰهِ وَمَا کَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ یَصِلُ اِلٰی شُرَکَّائِهِمْ

سَاءَ مَا یَحْكُمُونَ ﴿۱۶۱﴾ الانعام، واتہ: (... ہاویہش بؤ خوا دانہر کان گوتیان: ٹہمہ بہشی خواہ بہ گومانی خویان، وہ ٹہمہ بہشی ہاویہ شہ کانمانہ لہ پد رستنی خوا دا-، جا ٹوہی بہشی پد رستراوہ کانیانہ ناگاتہ خوا، بہ لآم بہشی خوا بؤ پد رستراوہ کانیان دہ چے! چ حوکم و بریاریکی خراب دہ دہن!).

بهائی خوینهری بهریتز!

بهراستی حوكم و پریاریکی بیجی و ناماقووله، که خوی بهرزو مهزنو بیهاوهل، بهیترینه ریزی دروستکراوه کانیشیهوه، چ جای نرمتریش بگریتهوه!!

بهراستی نهو جوړه دابهشکردنه، دابهشکردنیک ستهمکارانهو نادادگهرانهیه، وهك خوی بیوینهو دادگهر دهربارهی نهو موشریکانهی، که خویان به پیدابوونی کچان زور قهلس دهوونو، به کوپ نهبی رازی نهدهوون، کهچی دهیانگوت:

فریشتهکان کچی خوان! فهرموویهتی: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ۝۱۹ وَمَنْوَةَ ۝۲۰﴾
 ﴿الْأُخْرَىٰ ۝۲۰﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿۱۹﴾ تِلْكَ إِذَا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿۲۲﴾
 النجم ﴿۲۲﴾

جا خویه به کهرهمی خوت لهوه بمانپاریزی، که له هیچ شتییدا له موشریکهکان بچین، چ جای له تایه تمه ندیتیرین خهسله تیاندا، وه هیدایه تمان بدهی، که به ههموو جوړو شیوهکانی بهرستن، جگه له تو هیچ کهسو هیچ شتیك، چاوتروو کاندنیکیش نه بهرستین.

لیره شدا کوتایی بهم بهندهی سییه مه دینینو، دهچینه سهر بهندی چواره مو کوتایی.

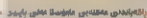
که بریتیه له: (به رههمو شوینه وارهکانی مال بهخشین له ژیانو گوزهرانی تاكو کومه لدا).

بہندی چوارم

به رهه‌م و شوینه‌واره‌کانی مالّ به‌خشین
له ژیان و گوزه‌رانی تاک و کومه‌لدا

پێ خوشکردن

خوێنەری سەنگین!

خوای کاربەجێ هیچ شتیکی لەسەر بەندەکانی پتویست نەکردووە، کە خێرو قازانجی دنیاو دواپۆژو تاکو کۆمەڵو گیان و جەستەییانی تێدا نەبێ، وەك چۆن هەر شتیکی لێ قەدەغە کردبێ، لەبەر زەرەر و زیان و شوێنەوارە شوومەکانیەتی لە هەموو بوارەکانی ژیان و گۆزەرانی تاکو کۆمەڵایەتیاندا.

جا بێگومان مالاو سامان بەخشینیش بە فەرزو سوننەتی یەو- کە دروشم و نیشانە یەکی هەرە گەورە و گرنگی خواپەرستی و بەندایەتی کردنە بۆ خوا، پڕپەرە لە حیکمەت و سوود و بەرژەوێندی هەمەجۆر، بۆ تاکو کۆمەڵای مسوڵمان.

جا پشتیوان بەخوا ئێمە لە بەندی چوارەمدا لە دوو خاڵاندا سوود و بەرھەمەکانی مالاو بەخشین دەخەینەپروو، لە خاڵی یەكەمدا بەرھەم و شوێنەوارە چاک و پەسەندەکانی مالاو سامان بەخشین لە ژیاانی تاکدا دەخەینەپروو، کە ئەمیش کراوەتە دوو بڕگە، لە بڕگەی یەكەمدا سوود و کەلکەکانی مالاو بەخشین بۆ بەخشەر (منفق) خراونەپروو، وە لە بڕگەی دووەمیشدا خێروبیژەکانی مالاو بەخشین بۆ وەرگر (آخذ) پوون کراونەو.

خاڵی دووەمیش تەرخان کراوە بۆ توێژینەو و پوونکردنەوێ بەرھەمە چاک و پەسەند و شوێنەوارە بەرز و پێرۆزەکانی مالاو سامان بەخشین لەژیان و گۆزەرانی کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵماندا.

پتویستە ئەوێش بگوترێ کە ئەو بەرھەم و سوود و کەلکانە هەرچەندە هی مالاو سامان بەخشین بەگشتی، بەلام بەزۆری هی مالاو سامان بەخشینی فەرزن، کە بێگومان زەکات کاکل و جەوھەر و بڕپەری پشتیەتی، هەرچەندە وەك لە بەندی

یه که مەدا پروونمان کردەووە سەلمانەدیشمان، مەل بەخشینی فەرز لە زەکاتداندا کورت نەبۆتەووە لەو فەراوانترە.

جا لە سۆنگەی ئەووە» که ئەو سوود و بەرھەمانە ی که لەم بەندەدا دەیانخەینەرۆو بەزۆری پەيوەستن بە زەکاتەو — که وەك گوتمان بپرە ی پشتی مەل بەخشینی فەرزە-، بۆیە بەپەسەندم زانی بەر لە خستەپرۆی سوود و بەرھەمەکانی مەل بەخشین، لە چەند خالێکی کورت و خێرادا نێمتیازو تایبەتمەندییەکانی زەکات بخەینەرۆو، چونکە زۆر کەسی لە ئیسلام ناخالی و بەشەرەدا قوول نەبووەو» پیتی وایە، که زەکات تەنیا خێرو صەدەقەو چاکە یەکی شەخسییەو پەيوەستە بە دەروون و ویژدانی بابای بەخشەرەووە هیچی تر!

مەکتەبی

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

بەڕێوەبەر

بەڕێوەبەر

هەڵبژێر

هەل باپیر AliBapir

هەل باپیر AliBapir

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

هەل باپیر

ئیمتیازو تاییبە تەندیبەکانی زەکاتی ئیسلامی^(۱)

دەتوانین —لەبەر روشنایی ئەو باسانەدا، که لەبارە ی زەکاتەو ە پابردن- تاییبە تەندیبەکانی زەکاتی ئیسلامیی لەم چەند خاڵەدا کورت و پوخت بکەینەو:

۱- زەکاتی ئیسلامی تەنیا خێرکردن و کردەوێکی چاک و پەوشتیکی شەخسی پەسەند و جوان نیە، که بابای زەکاتدەر خۆی پێی پرازییتەو، بەلکو وەك پیشتر پوونکرایەو، یەکیکە لە پایە گەنگەکانی ئیسلام و دووهمین دروشم و نیشاندی خوایەرستی و دینداری و مەسئەلەتییەو، هەر کەسێک نەکوویی لە فەزبونی بکات، حوکمی کوفری بەسەردا دەدرێ، هەرکەسێکیش لاملی و سەرپێچی لە دانی بکات، مۆری (فسق) و تاوانباری بەنیوچاوانەو دەدرێ، وێرایی ئەوێش باسکی بەدەدرێ و بەتۆبزی لێی دەستێرێ و سزاش دەدرێ.

۲- زەکات لە پەوانگە ی ئیسلامەو، مافی هەزار و نەدارانە لە مال و سامانی دەوڵەتەنداند، که خاوەنی راستەقینە ی مال و سامان دیاری کردو، که خوای پەرەدگەر، وە بابای خاوەن مال و سامان، زیاتر بە پاسەوان و خەزینەدار (أمین الصندوق) حیساب کراو، بۆیە هیچ جۆرە مەنەت و خێرپێکردنێک لە زەکاتدەندا نیە، ئایا بابای خەزینەدار (خازن)، لەکاتی کدا بەرپرسەکە ی فەرمانی پێدەکات ئەندازەیک مال بەدات بە کەسێک، هیچ مانایەکی خێرپێکردن و چاکەو پیاهەتی لەو پەفتارەدا هەیە؟! خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿عَامِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ...﴾ (الحديد: ۷)، واتە: بپروا بەخوای پێغەمبەرەکە ی پێن، وە لەوێدا که ئێوە ی تێدا گێپراو بە جێنشین بێخەش.

(۱) بۆ نووسینی ئەم بابە بە تۆزێک دەستکارییەو سوووم لە (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۸۶-۸۸، وەرگرتو.

۳- زہکات بہ زاروہی قورٹان مافیکئی دیاریکراو زانراو (حق معلوم) و شہرِ ہم سنووری زہکات لیکنہوتن (نصاب) ی مالّو ہم ٹندازہی زہکاتہ کہو ہم مہرجہ کانی و ہم شییوہی درانی و دابہ شکرانی دیاری کردہ، بڑ ٹوہی ٹینسانی مسولمان ہرچاو پروون بی لہویارہیوہ دووچاری ہٹو پٹو نہ بی، خوی کارہ جی فرموویہ تی: ﴿وَالَّذِينَ فِيْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُوْمٌ ﴿۲۴﴾ لِّسَالِیْلِ وَالْمَحْرُوْمِ ﴿۲۵﴾ الْمَعْرُجِ﴾، واتہ: وہ ٹو کہسانی کہ لہ مالّو سامانہ کانیاندا مافیکئی زانراو ہدیہ، بڑ سوالکرو بی بہش.

۴- ٹو مافہ زانراو دیاریکراوہش حہوالہی دہروون و ویژدانی دہولہ مہندہ کان نہ کراوہ بہ خیرا خزیان بیدہن یان نہیدہن، بہ ٹکو مافیکئی فہر زکراو داگوکی لہ سہر کراوہ و ہرگرتن و دابہ شکردنی ٹرکیٹکو بہ کڑمہ لگاو دہولہ تی ٹیسلامی سپٹراوہ، کہ بہوئی کارہ دہستان (العاملین) و ہر دہ گیری و پاشان بہوپیٹہی کہ شہر پرپاری داوہ دابہش دہ کری، ہر بڑیہش لہ قورٹاندا تہ عبیری: (حُذِّ مِنْ اَمْوَالِهِمْ) و لہ سوننہ تیشدا: (تؤخذ من اغنیاءہم) ی بڑ بہ کارہیٹراوہ!!

پیٹیش پروونمان کردہوہ کہ پای بہ ہیٹرتو بہ لگہ دارتر ٹوہیہ، کہ زہکات بہ شییوہی مہرکہ زبی و ہر گیری و دابہش بکری.

۵- ہر بڑیہش ٹرک و مافی دہولہ تی ٹیسلامیہ کہ ہرکہ سیک زہکات نہ دات بہوشیوہیہی کہ بہ شیاو پیویتی دہزانی تہ مبیٹی بکات و سزای بدا، کہ جاری وا ہدیہ ٹندازہی ٹو تہ مبیٹی کردن و سزادانہ دہگاتہ دہست بہ سہر داگرتن (مصادرة) ی نیوہی مالہ کہی! وک پیغہ مہر ﷺ فرموویہ تی: ((فإنّا أخذوها وشرط إبلہ)) رواہ أحمد وأبو داود والنسائی.

۶- به لام نه گهر زه کات نه دهره کان کومه لئکی خاوه ن هیژو ده ستلا ت بوون، نه وه نهرکی سهرشانی ده ولته تی نیسلا مییه که جهنگیان له دژ بهرپا بکات و فشاریان بۆ بیتن و ههتا ملیان پی کهچ ده کات و دینه وه ژیر پکیفی شرعو مافی ههژارو نه داران ده دن، وه که له فهرمووده راست و راشکاو (صحيح و صریح) ده کی پیغه مبهری خوادا ﷺ هاتوه به هوی هه لویستی (أبو بکر الصديق) هوهش په کدهنگی هاوه لان (اجماع الصحابة) له سهر دامه زراوه.

۷- له هه لومهر جی کدا که نیسلا می کیان و ده ستلا تی نامینن که زه کات له خه لکی وه برگرئ له سهر بابای مسولمانی ده ولته مند پتویسته که بۆ خوی زه کاتی ماژ و سامانه کی دهر بکات و خوی و ماله کهیشی خاوتن بکاته وه له هه ق و مافی زه کات وهر گران، چونکه زه کاتیش وه که نویتو باقی نه رک و پایه کانی نیسلا می هه رچۆن بی تاکی مسولمان هه ر له سهری فهرزه جیبه جی بکات و، نه گهر خه لیفه و سولتانیش لی داوا نه کات نیمان و قورنانه فرمانی پیده که ن و نابن په کی بخری.

۸- بهر هه می زه کات و چۆنه تی دابه شکردن و به جیگای شایسته ی خوی گه یاندنی بۆ هه واو ئاره زووی هوکمپانانی^(۱) دنیایی و پیوانی^(۲) نایینی به جی نه هیلرا وه و یل نه کرا وه، که به که یفی خویان و بۆ بهر ژه وندی خویان به کاری بیتن، به لکو خوی کار به جی و داد گهر خوی دیاری کردوه که به کئ و کئ بدرئ، وه که له نایه تی: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا...﴾ (۱۰) العوبة ﷻ ده رده که وئ، وه سوننه تی به پیزی پیغه مبهری بهر ژر ﷺ جوان جوان

(۱) نه م دوو زاروا په هس نایینه شیوینرا و تیکدرا وه کانی جووایه تی و دیانایه تی (اليهودية والنصرانية)، چونکه له نیسلا مدا دین و دنیا له یه که جیا و پیکه وه ناتها نی و هه موو پیوانی موسلمانیش پیاری نایینه که یان و زانایانیش را بهرو سهرمه شق و هوکمپانان.

(۲) هه مان سهرچا وه ی پیتشو و.

پرونی کردوئے تہو، کہ پوختہ کدی تہو یہ: زہ کاتی ہر شوینیک لہ دولہ مہندان
تہو شوینہ و ہر دہ گیری و ہر سہر نہ دارو ناتاجہ کانیدا دابہش دہ کری، (توخذ من
أغنياءهم فترد علی فقراءهم).

۹- وہ بہ پیچہ وانہی حالی بوونی زور کہ سہوہ، زہ کات ہاوکاریہ کی کاتی و
دہستبار بڑ گرتنیک کی خیرا و کہم و کورت نیہ، کہ بابای زہ کات پیدراو بڑ
ماوہیہ کی کہم چند زہ میکی خواردن بدریتی و پاشان دووبارہ لہ گہل برسیتی و
نہ داری و ناتاجییدا دہستہ و یخہ بیٹہوہ! بہ لکو وک پیشتر باسماں کرد، بار
پاستکردنہوہیہ کی تہو اوو پریشہ کیش کردنیک کی یہ کجارہ کی ناتاجی و نہ داریہ،
بہ جوریک کہ بابای زہ کات و ہر گر ہیئندہی بدریتی و بہ شیوہیہ ک ہاوکاری بکری
کہ جاریکی دیکہ پد کی نہ کھوئ و دہست پان نہ کاتہوہ، بہ لکو لہ سہر پی خوی
بوہستی و دواي خوا- پشت بہ خوی ببہستی، وشہی (قواماً مِنْ عَيْشٍ) یش کہ
لہ فہر مودہی پیغہ مہری خوادا ﷺ ہاتو- وک پیشتر پرونمان کردہوہ-
ہر تہو دہ گہیہ نی.

۱۰- زہ کاتی نیلمی وک لہم بہندہدا پرونی دہ کینہوہ- کؤمہ لیک نامانج و
مہبہستی گرنگی تاکی و کؤمہ لایہ تی لہ ہموو ہوارہ کانی پروجی و
تہ خلاق و فہرہ نگیی و کؤمہ لایہ تی و نابوری و جیہادی و سیاسی
دینیتہ دی، کہ لہ جوغزی تہسکی شہ خسی و تہ خلاق دہ چیتہ دہری و دہ چیتہ
نیو باز نہی فراوانی بہر زہوہندیہ مہزنہ کانی کؤمہ لگاوا ناستی بہرزی
حوکمرانی و ہل سو پراندنی کؤمہ لگاوہ.

خالى يەكەم^(۱)

بەرەمەم شوئەنەوارەكانى مان بەخشىن لە ژيانى تاكدا

خوئەنەرى بەرپەز!

بېگومان مان بەخشىن، كۆمەلەك سودو كەلەكى ھەن لە ژيانى تاكدا چ
بەخشەر بى چ وەرگەر، بۆيە بەپەسەندەم زانى باسى ئەو بەرەمەم شوئەنەوارەكانە بکەم
بۆ ھەركام لە بەخشەرو وەرگەر لە دوو بېرگەى جياجیادا:

بېرگەى يەكەم: بەخشەر (المنفق):

۱- پاكبۆنەو لە پۆدیی و چرووكی:

خوای کاربەجى بۆ ئەوێ ئینسان بتوانى سەر زەوى ئاوەدان بکاتەووە درێژە بە
ژيان و گوزەرانی خوێ بدات لەسەر چەند خەسلەتێكى بنچینەیی وەك:
خۆخۆشیستەن و خۆخۆشیستەنى شت ھەبوون (حب التملك) و خۆخۆشیستەنى مانەوە
(حب البقاء)، سروشتى ئینسانى پێكخستەو سروشتانەو، جا ئەو خەسلەتانەى
ئەگەر بەھۆى ئیمان بە خواو بە پۆزى دوايیەو نەبێ، دەبنە مایەى پەیدا بوونی
چەند خەسلەتێكى دیکەى بەدو خراپ، کە یەكێکیان پۆدیی (بخل) و چرووكی
(شحیە)، کە خوای پەروردگار لەبارەییەو فەرموویەتى: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ
وَالْآيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً
مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنَفِيهِ

(۱) بۆ نووسینی ئەم خالە سوودێكى زۆرم لە (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۸۵۷-۸۷۸، وەرگرتووە.

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ الحشر: واتە: ((...و ەدركەسىڭ لە چەنگ چرووكى دەروونى پارىزرايى، ئائەوانەن سەرفرازان)).

پىغەمبەرىشمان ﷺ فرمويەتى: ((إياكم والشح، فإنما هلك من قبلكم بالشح، أمرهم بالبخل فبخلوا، وأمرهم بالقطيعة ففجروا، وأمرهم بالفجور ففجروا)) رواه أبو داود والنسائي، واتە: خۆتان لە چرووكى پيارىزن چونكە ئەوانەى پيش ئیو ە چرووكى فەوتان، واى لىكردن كە پزډى بكەن و پزډىيان كرد، وەواى لىكردن كە پەيوەندى خزمایەتى پىچرپۆتن و پچراندیان، وەواى لىكردن كە خراپەكارىيە بكەن و خراپەكارىيان كرد.

جا بىڭومان بەهۆى مال و سامان بەخشىنەو ە دۆ دەروونى ئىنسانى بەخشەر لە چلگ و چەپەرى پزډى و چرووكى پاك دەبیتەو ە لە گەرماوى سەخاوەت و كەرەمدا جوان جوان دەشۆزى و خاوتى دەبیتەو ە.

٢- قوتاركردنى ئىنسان و رزگارکردنى لە كۆیلايەتى بۆ مال و سامان پەڕستى:

خوا بە يەكگرتن (توحيد) بریتى ە ساغ و يەكلا بونەو ە بۆ خوا لە بەندايەتى و پەڕستندا! بەشیو ەيەك كە ئىنسان بىڭگە لە خوا و بەخشش و پاداشتى خوا دۆ بەهېچ شتىكى دىكە نەبەستى و هېچ شتىك نەتوانى بىخاتە ژىر پكىفى خۆیەو ە دۆ دەروونى داگىرو، فىكرو ەۆشى يەخسىر بكات! جا يەكێك لەو شتانەى كە بەدریوايى مێو ە لەلایەن خەلكىكى سەرلى تىكچوو ە پى لى بزبوو ە وە كراون بە بت و سەنەم و وێراى خوا يان لە جياتى خوا پەڕستاون، مال و سامان بو ە، وەك پىغەمبەرى خوا ﷺ فرمويەتى: ((تعس عبد الدينار تعس عبد الدرهم تعس عبد القطيفة واتكس وإذا شيك فلا انتفش)) رواه البخارى، واتە: بڤەوتى كۆیلەى زىڤ، بڤەوتى كۆیلەى زىو، بڤەوتى كۆیلەى بەرگ و پۆشاك، وە سەرهنگرى بى، وە ەركاتىك دپكىكى تىڤاچوو نەيەتەدەرى.

دیارہ دہ گونجی مہ بہ ست لہ وشہی (تعس) لیڑہ دا دووعا نہ بی و ہوا لدان بی،
کہ نہو کاتہ ماناکہی تاوا لیڈی: کویلہی زیو پوواک، فہوتاوو سہرہ نگرئ
بووہ!

نجا ناشکراشہ کہ باشرتین چارہ سہر بڑ دہردی پوول و پارہ پەرستی و دل پی
نہ بہ ستنی و پشت پی نہ بہ ستنی، بریتیہ لہ بہ خشین و خہرج کردنی بہ شیکی لہ پی
خواو لہ پیناوی و دہستہ پینانی پہ زامہ ندیی و پاداشت و بہ خششیدا.

۳- راہینان و بارہینانی نینسان لہ سہر بہ خشین:

بہ خشین (عطاء) و سوودو کہ لک بہ خہ لک گہ یاندن، یہ کیکہ لہ خہ سلہ تہ
بنچینہ بی یہ کانی نینسانی مسولمان، وک خوی زاناو پہ نہان بین لہ چہ ندان
ناہتی قورثاندا فرمویہ تی، بڑ وینہ: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ
۝ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝﴾ ۱) إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ۝ ۲) فَمَا مَنَ أَعْطَىٰ وَآتَىٰ ۝ ۳)
وَصَدَقَ بِالْحَقِّ ۝ ۴) فَسَنِيَرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ۝ ۵) اللَّيْلِ ۝ ۶) واتہ: سویند بہ شوگار کہ
دادہ پووشی، و سویند بہ پوژگار کہ پوون دہ بیٹہ و، و سویند بہو زاتہی کہ نیرو
می خولقاندوون. کوشش و پہ نجتان جوڑا و جوڑہ، جا کہ سیٹ بہ خشین و پاریز
بکات. وہ بروا بہ چاکترین وشہ، ((کہ لا إله إلا الله)) بہینتی. نہو بہرہ و پی
ناسان سی شہریعت- وہری دہ چہر خینین.

وہ دہ بینین خوی کار بہ جی بہ خشین (عطاء) ی کردو بہ یہ کہ مین خہ سلہ تی
نینسانی برواداری سہر فرازا وہ بہ پیچہ وانہ شوہ پڑدی و نہ بہ خشینی بہ یہ کہ مین
خہ سلہ تی پیسو بہدی تاوانباری بہ دتہ نجام داناو، وک لہ ناہ تہ کانی دوا بییدا
ہاتوہ.

وه چنی سهرنج و پامانه که به خشین هدم له سوورته مه ککیه کان و هدم له سوورته مه دینه یه کاندایه خهسله تیکی بنه پرتیی و مه زنی نینسان و کۆمهلی مسولمان و پروادار دانراوه، نمونه ی سوورته مه ککیه کان بیجگه له و نایه تانه ی سوورته ی (اللیل): ﴿فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمِنَّعُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ (۳۶) وَالَّذِينَ يَحْنَبُونَ كَثِيرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا عَصَبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ (۳۷) وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (۳۸) الشوری ﴿﴾.

نمونه ی سوورته مه دینه یه کانیش: ﴿الْعَمَّ﴾ (۱) ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ (۲) الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (۳) البقرة ﴿﴾.

جا بیگومان مال و سامان به خشین به ههردوک جزوی فەرزو سونه تییه وه، باشتیرین هۆکاری پاهیتنان و بارهیتنانی تاک و کۆمهلی مسولمانه له سهه خهسله تی بهرزی به خشین و سوود و کهک به خهک گه یاندن، له هه موو بواری لایه نه کانی ژیان و گوزهراندا.

۴- سوپاسگوزاری چاکه و نیعمه ته کانی خوی به خشهه:

نه گهر ستایش و مه دح و ثنای خوا به دل و زمانه، سوپاسگوزاری بۆ خوا به دل و زمان و نه دنامه کانیشه، وهک زانیان گوتویانه (۱)، جا ههروهک چۆن ستایش

(۱) بهوانه: (معجم مفردات الفاظ القرآن) راغب الاصفهانی، وشه ی (شکر)، که به وردی باسی په گهر پیشه ی وشه ی (شکر) و ماناو چه مکه کانی کردوه، ههروه ها بهوانه: (المعجم الوسیط)، ص ۴۹۰، وشه ی (شکر).

(حمد) و مدح و ثنائی خوا لہ بہرانبہر ناوہ ہدرہ چاکہ کانی و سیفہ تہ ہدرہ بہرزو پھسندہ کانیدا پتویستہ، سوپاسگوزاری (شکر) یش لہ بہرانبہر چاکو نیعمہ تہ لہ ژمارہ نہ ہاتوہ کانیدا فہرہ، سوپاسگوزاریش بۆ خوا بہوہ دہبی کہ ٹینسانی برودار چاکو نیعمہ تہ کانی خواہ بہ خشر لہ رہزامہندی ویدا بہ کاریبئی، بۆ وینہ: کہ سیک کہ خوا لہ نیعمہ تی عہقل بہرہ مہندی کردوہ ٹو نیعمہ تہ بہرزو پھسندہ بہ کاریبئی بۆ نہ فہامدان و نہ خشر بۆ کیشانی ٹو کارو چالاکیانہی کہ خوا لیان رازیہ و پھسندی کردون۔

جا دیارہ نہ مہش کاریکی ٹاسان نیہو لہ وزہی ہموو کہ سدا نیہ، بۆیہ خواہ پھنہان بین فہرمویہ تی: ﴿... وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِ الشَّكُورِ ۝۱۳﴾ سبأ، واتہ: وہ تہنیا کہ میٹ لہ بہندہ کانم سوپاسگوزارن، بہ لئی بہراستی کاریکی ٹاسان نیہ کہ ٹینسان دہرودہ روونی و دلّو زمانی و نہندامہ کانی بہرہ و رہزامہندی خوا بہ کاریبئی و، بہ تہواوی خوی تہ سلیمی خوا بکات و خوی بۆ ساغ و یہ کلا بکاتہوہ و بہشی ہیچ کہسو ہیچ شتیک بہ خویہوہ نہ ہیٹئی۔

جا بیگومان بابای خواہن مالّو سامان بہہوی بہخشینی مالّو سامانہ کہدیہوہ لہ پیناوی خواہا، سوپاسگوزاری بۆ خوا نہ فہام دہدات لہ سہر نیعمہ تی مالّو سامان و ہتا زیاتر خہسلہ تی سہ خواہت و کہرہم بکاتہ پیشہ، سوپاسگوزاری چاکرو زیاتر بۆ خوا نہ فہام دہدات و ہر چاکو نیعمہ تی کیش سوپاسگوزاری خواہ لہ سہر بکری بہرہ کہت و پیزی تی دہزی و زیاد دہکات: ﴿... وَلَٰكِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۝۷﴾ ابراہیم، بہ لام بہ پیچہ وانہوہ سپلہی و پینہ زانی و بی نہ مہگی ماکو میکروبی فہوتان و نہمانی چاکو نیعمہ تہ کانہ: ﴿... وَلَٰكِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝۷﴾ ابراہیم۔

۵- پزگار كىردى دلاو دەروون لە پەيوەست بوون بە ژيانى دىياو و پوپىڭ كىردنە

ژيانى دواپۇز:

يىڭومان دىيا شويىنى تىدا تاقىكرانەو ەيو نازو نىعمەتەكانى ژيانى دىياش
 ەسەيلەى بەپىڭ كىردن و گوزەراندىنى ئەو ژيانەو گىرنگىزىن ماددەى ئەو
 تاقىكرانەو ەيوەش، كەواتە لەلەيەكەو ە ئىنسانى مەسۇلمان ەيچ چارى نىە كە بە
 ئەندازەى پىتويست لەو نازو نىعمەتەتە بەەرەمەندىيە، چونكە بەپى وان ژيان و
 گوزەرانى ناكىڭ و ناسووپى، ە لەلەيەكى دىكەشەو ە دەپى زۆر و رىاو بىدارىيە كە
 زىاد لە ئەندازەى پىتويست دلىان پى نەبەستى و كىردو كۆشيان بۆ نەكات، چونكە
 دلبەستىن بە ژيانى دىياو پىئو ە سەرگەرم بوونى، يەككە لە دروشم و نىشانەكانى
 ئىنسانى بى پىروا و دور لە خوا، ەك خوى كار بەجى فەرموويەتى: ﴿...وَوَيْلٌ
 لِّلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝۲﴾ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى
 الْآخِرَةِ... ﴿۳﴾ إبراهيم، واتە: ... ە سزاي سەخت بۆ كافران لە ئازارىكى
 توند، ئەوانەى كە ژيانى دىيايان لە ەى دواپۇز خۆشتىر دەوى و بەسەرىدا
 ەلەيدەبۆزىن...

ئىجا ژيانى دىيا زۆر خۆشويستىن و دلا پى بەستى، جگە لە گوناھبارى
 قىامەت، ماىەى بىيەيزو پىزى كۆمەلى مەسۇلمانىشە لە بەرانبەر دوژمن و
 ناحەزانىدا، ەك پىغەمبەرى خوا ﷺ لە ەلامى كەسكدا كە دەربارەى ەكارى
 بىيەيزى (وھنى) مەسۇلمانان لە ئاقار دوژمنانىدا پىسارى لىكردبوو، فەرموى:
 ((حب الدنيا وكرهية الموت)) رواه احمد وابوداود، واتە: خۆشويستىن دىياو
 بوغزاندىن مردن.

دہ جا شتیکی پروونو بی چہندو چوونیشہ کہ مالو سامان بہ خشین بہ نومیدی
 پاداشتی خواو سہرہ زبئی و پرووسوری دواروژ شمشیریکی تیژو پرندهیہ، کہ ملی
 خوشیستنی دنیاو دل بہ پارہو سامان بہ ستنہوہ دہ پرنی و پروی نینسان بہرہو
 خواو ژانی راستہ قینہی دواروژ و ہر دہ چہرختی: ﴿وَمَا هَذِهِ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا
 لَهُمُ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَوانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ (۱۶)
 العنکبوت، وہ- پابواردنی- ہم ژانی دنیاہ بہس کات کوشتن و یاریہ، وہ-
 پابواردنی- مہزلگای دواروژ ہر نہوہ ژانی راستہ قینہیہ، نہ گہر زانیہ بیان.
 ۶- مالو سامان لہری خواو بہ خشین مایہی دل چہ سپان و دامہ زرانندی ٹیمانہ:

بہلئ ہرہوہ چو بہ بی ہہ بوونی ٹیمان بہ خواو پاداشتی دواروژ، نینسان
 ہاندہرو پالندہری بہ خشینی نابی، لہ تہ نجامی مالو سامان بہ خشینشدا ٹیمان
 پتہوتر دہ بی و زیاتر پہگ داکوتاو دامہ زراو دہ بی لہ دل و دہروونی ٹینساندا،
 چونکہ کردہو چاکہ کان- کہ مال بہ خشین یہ کیکہ لہ ہہرہ گنگہ کانیان- بڑ
 درہختی ٹیمان و عہ قیدہ، وہک تیشکی خورو ناودان و خزمہ تیک وان کہ دہ بنہ
 مایہی گہشہ کردن و پڑ بہرتر بوونی، خوای کار بہ جیش لہویارہو فہرمویہ تی:
 ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ
 أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّتٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَتَأَنَّتْ أَكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن
 لَّمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (۱۷) البقرہ، واتہ: وینہی نہو
 کہسانہ کہ مالو سامانہ کانیان بڑ وہدہ ستہیتانی پڑامہ ندی خواو باشتر
 چہ سپاندنی دل و دہروونیان- لہسہر ٹیمان و ٹیسلام- دہ بہ خشن، وہک باغیک وایہ
 کہ لہسہر بہرزاییہ کہو بارانیکی دلویہ زلی بہ خورزہ می لی بباری و دووقات بہرو

میوه بدات، وه نهگه بارانی دلتزه زلی به خورزه میش نهیگریتهوه به رشینهیه که مهرداری سازیت، وه خوا بهوهی که دهیکه بینایه.

۷- گهشهکردنی که سایهتی نینسان و زیاتر پاک و چاک بوونی:

خوای کاربهجی فدرموویهتی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾... (النوبة ۱۰۳)، واته: (له مال و سامانه کانیاندا زه کاتیک وهریگر که بهو هویهوه پاکیان بکویهوه و گهشیان پییدهی...).

بهللی له راستیدا مال بهخشین بههه موو جوو شیوه کانییه و مایه پاکبوونهوهی نینسانه له خووو خده پیسو و نزمهکان، که پژدی و چرووکی بهرچاوترینیانه، وهک پیشتر باسمان کرد وه مایه گهشهکردن و کاملبوونی نینسان و زیاتر گهیشتن و پوختهبوونی که سایهتییهتی، چونکه زالبوونی نینسان بهسهر خویستی (أنانیة)ی خویدا بههوی مال و سامان بهخشین له پتی خوادا بهلگهی هدراشبوونی که سایهتییهتی و بهرزبوونهوهیهتی بهره و دوندی^(۱) له خهم خه لکیدا بوون و هاوکاریکردنی کومه لگا و دهوویهرو دهستبار بو گرتن و مشوور لیخواردنیان.

۸- پهیدا بوونی پژو خۆشه ویستی له نیتوان بهخشهرو کومه لگادا:

پیشینان گوتوو یانه: (جُبُلَتْ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغِضَ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا)، واته: دلتهکان لهسهر نهوه سروشتیتراون که نهو کهسهیان خۆش بوئ که چاکهیان له گهلا دهکات و، نهو کهسهش ببوغزینن که خراپهیان له گهلا دهکات.

جا بیگومان بابای پاره دارو دهوله مهند، به بهخشینی مال و سامانه که له پتی خوادا له سهریکهوه نیسپاتی نهوه دهکات، که کومه لگا و دهوویهرو که ی

(۱) دوند: لووتکهی بهرز.

خۆی خۆشدهوئیتو بهتەنگیانەوهیدو ئەهمیەت و بایەخیان پێ دەدات، وە لەسەرئێکی دیکەشەو بەخشین و چاکەکارییەکی دەبێتە مایەى خۆشویستیان و پێزو حورمەت ئێگێرانى زیاترى لەلایەن دەرووبەرییەوه، خۆای دادگەریش فەرموویەتى: ﴿ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَنِ إِلَّا الْإِحْسَنُ ﴾ (١٠) الرحمن، واتە: ئایا یادداشتی چاکەکاریی هەر چاکە لەگەڵ کردنەوه نیە؟!

پیشتریش له باسی نه ده ب و په وشته کانی مال و سامان به خشیندا پروونمان کرده وه، که پیوسته بابای وهرگر پښو سوپاس و دووعای خیر پیشکشی بابای به خشدر بکات، چونکه بیگومان نه م په فتاره ی بابای وهرگر وپرای نه وه ی که له زاتی خویدا په وشتیکی به رزو جوانه، هانده ریکیشه ب و چاکترو زیاتر به خشینى بابای به خشدر.

۹- پاک‌کردن و هی مال و سامان و پارتیزگاری لیکنردنی:

به خشيینی مالّو سامان و ههق و مافی خه لڭك لیډه رکردنی، وهك چۆن مایه ی پاكبوونه وهی دلّو دهروونی ئینسانه و هوّكاری گه شه كردن و كامل بوونیه تی، به هه مان شیوه ش مایه ی پاك كردنه وهی خودی مالّو سامانه كه و گه شه پیدان و زیډه بوونیشیه تی، چونكه بیگومان خه لڭكی ئاتاج و نه دار چاو ده پرنه مالّو سامانی خوا پیدان و ناخی بۆ هه لډه كیشن، جا نه گهر بیّت و بابای ده ولّه مه مند ههق و مافی خه لڭكی ئاتاج له مالّو سامانه كه ی ده رنه كات، نه وه نه و خه لڭكه هه ست به سته ملیتكرایی و ههق لی زه و تكرایی ده كهن و به لای كه مه و» به شیك له مالّو سامانی كابرای پیسكه و چروك به هی خۆیان ده زانن و، به هه ر شیوه یه ك بۆیان به رخصی هه ولّی زه بر لیډان و تۆله لی نه ستاندنی ده دن، شوپش و پا په پرنه سوورو خۆیناوییه كانی هه ژارو نه دارانی ش له دژی ده ولّه مه مندو سه رمایه دارانی چونگ قووچاو، به درێژایی میژوو چاكترین به لڭگیه له و پوه وه، نه مه له لایه كه وه و له لایه كی ديكه شه وه سونه تی خوا وایه كه به ره كه ت و پیژ ناخاته مالّو

سامانیکہوہ، کہ ہرق و مافی خواو خہلکی لی نادری، ندمش چند دہ قیک
لہ و بارہوہ:

پیغہ مبہر ﷺ فرمویہ تی: ((اذا أدیت زکاة مالک فقد أذهب عنک شره))
رواہ ابن خزیمہ والحاکم عن جابر ؓ، واتہ: ہرکات زہ کاتی مالو
سامانہ کہ تتدا، ثہوہ خراپہو زیانیت تیدا لابرہوہ.

ہرہوہا فرمویہ تی: ((ما خالطت الصدقة-أو قال الزکاة-مالاً إلا
أهلکتہ))^(۱) رواہ البزار والبیہقی ورواہ الشافعی والبخاری فی تأریغہ، واتہ:
صدہ دقہ-یان گوتی زہ کات-تیکہ لی ہیچ مالیک نہ بوہ، مہ گہر فہوتاندوویہ تی.

دیسان فرمویہ تی: ((...و لم یمنعوا زکاة أموالهم إلا منعوا القطر من السماء))
ولولا البہائم لم یطروا))^(۲) رواہ ابن ماجہ والبزار والبیہقی واللفظ لہ عن ابن
عمر، ورواہ الحاکم وصححہ ووافقہ الذہبی، واتہ: ... وہ ہیچ گہ لیک نہ بوہ کہ
زہ کاتی مالو سامانہ کانیان نہ دہن، مہ گہر بارانیان لہ ثاسمانیو لی گیراوتہوہ،
وہ تہ گہر لہ بمر ثاڑہ لآن نہ بوایہ، ہر ہیچ بارانیان بو نہ دہباری.

۱۰- بدخشین بہرہ کہت و پیڑی ماددی و مدعنہوی دہ خاتہ مالو سامانہوہ:

خوای پەرہردگارو دادگہر لہ چہندان دہقی قورتاندا ثہو پاستییہی
خستوتہ پرو، کہ مالو سامان بہہوی زہ کات لیدہ رکردن و لی بدخشانییہوہ زیاد
دہ کات و ہیڑو پیڑی تی دہ کہوی، بو وینہ فرمویہ تی: ((...وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ
شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ، وَهُوَ خَيْرُ الزَّكَاةِ))^(۳) سبأ، واتہ: (... و ہر
شتیک بدخشن خوا جیگای پر دہ کاتہوہ وہ ثہو چاکترین پلازی دہرہ).

(۱) بیوانہ: (نبیل الاوطار)، ج ۴، ص ۲۱۱-۲۱۲.

(۲) بیوانہ: (سلسلۃ الاحادیث الصحیحہ) للالبانی، ج ۱، ص ۲۱۹-۲۲۰، الحدیث رقم: ۱۰۷.

ههروهها فرمویهتی: ﴿...وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ﴾ (الروم ۳۹)، واته... وههر زه کاتیك به مهبهستی پروو رهزامه ندیی خوا بیدهن، نهوه نهوانه- که نهوه زه کاته دهدهن- خاوهنی پاداشتی چهند قاتن.

دیسان فرمویهتی: ﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الصَّدَقَتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ﴾ (البقرة ۲۷۵)، واته: خوا مالینک سوو (ریای) تیدابیی له بهینی ده بات، وه خیرو صدهقه کان گه شه پی ده دات و زیاد ده کات (...).

بهائی به خشیینی مال و سامان مایه ی پیت و پیژ تیکه وتن و گه شه کردن و زیاد بو نیه تی له پرووی ماددی و مه عنه و ییه وه له دنیا و دواړژدا، ههر بویه ش خوی داد گه رو به خشر مال و حرام و پیس به خیرو صدهقه و هرنه اگری، وهك پیغه مبهری خوا ﷺ فرمویه تی: ((إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا)) متفق علیه، چونکه شتیک له خودی خویدا پیس بیت، نه قهت پاک ده بیتنه وه نه هیچیشی بژ خاوین ده کرتنه وه!

لیره شدا کوتایی به برگی یه که می خالی یه که م دینین و دهچینه سهر برگی دووه می.

AliBapir

archive.org/details/@alibapir

Google Play

App Store

QR Code

AliBapir

www.alibapir.com

QR Code

بهرگه ی دووهم - وهرگر (الآخذ):

مالو سامان به خشین، چ فدرز بی، چ سوننت ته نیا بۆ بابای به خشر بهرهم و سودو که لکی نیه، به لکو وهرگیش به لای که موه به دوو لاه لهو مالو سامان به خشینه بهرهمه ند ده بیت: یه کم: له پروی ماددییه وه، دووهم: له پروی دهروونی و معنه وه بییه وه، که لهم چند دپره ی خواریدا تیشکیان ده خینه سر:

۱- پژاریوونی بابای پیبه خشارو هاوکارییکراو له ناتاجیی و پیویتی:

به خته وه کردنی خه لکی لهم ژیا نه دنیا بییه یاندا، یه کیکه له ئامانجه سهرکیه کانی ثابین و بهرنامه ی خوی کار به جی، ئاشکرا شه که دابین کردنی پیدایستییه ماددییه کان هۆکاریکی گرنگی به خته وه ری و خپرو خوشیه، بۆیه ش خوی پهروه ردگار نیعمه ت و چاکه ی پۆزییه پاک و چاکه کانی له پیزی ئهو نیعمه ته گه وروه بهرزانده دا دناوه، که شایسته ی سوپاسگوزاری له سر کرانن، وهك فهرمویه تی: ﴿وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَخَطِفَكُمْ النَّاسُ فَأَوَانَكُمْ وَآيِدَكُمْ بِضُرِهِمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (الأنفال ۶۶)، واته: وه - ئهی مسولمانینه - یادی ئهو کاته بکه نه وه، که ئیوه کهم بوون و چهوسینرا وه بوون له زه ویدا و ده ترسان که خه لکی - کافر - بتان پینن، جا خوا ئیوه ی هوانده وه به یارمه تی خۆی پشتی گرتن و، له پۆزییه پاک و چاکه کانی پیبه خشین، بۆ ئه وه ی سوپاسگوزاری - خوا - بکه ن.

وه پیغه مبه ری پیشه واشمان ﷺ نازو نیعمه ته ماددییه کانی به مایه ی به خته وه ری و ئاسوده یی ژیا نی دنیا حیساب کردوون، وهك فهرمویه تی: ((أربع من السعادة: المرأة الصالحة، والمسكن الواسع، والحار الصالح، والمركب الهنيء)) رواه ابن حبان في صحيحه ورواه أحمد والطبراني وصححه الألباني، واته: چوار شت

مايەى بەختە وەرەين: ژنى چاك و، خانووى فراوان و، دراوسى باش و، وەسىلەى سواربوونى ئاسان و خۆش.

وہ پيچەوانەى ئەو شتانەى بە ھۆكارى ژيان تاللى و شېرزە ھالىى داناوە:
 ((وَأربعة من الشقاء الجار السوء والمرأة السوء، والمركب السوء، والمسكن الضيق)) رواه ابن حبان في صحيحه وصححه الألباني.

بەلەم جىاوازى ئىسلام لە رېچكەو ئايىنە دەستكردەكان لەوبارەدا ئەویدە، كە ئىسلام پىداوېستىيەكانى ژيان و گوزەرانى ئىنسان تەنیا لە تىركردنى گەدەو گىرفان و داوتندا كورت ھەلئناھىتى، بەلكو داىىنكردنى پىداوېستىيە ماددىيەكان بە وەسىلەو ھۆكارى ژيان و گوزەرانیكى ئىنسانانە دەزانى و، دەیەوئى ھەموو ئىنسانەكان تىرو پۆشتەو پەرداخ و خاوەن جى و پئ بن، تاكو دەست كراوەو ئامادە بن بۆ بەندایەتییكردن بۆ خواو، بەدواى نان و ئاودا گەپان وایان لى نەكات كە نەیانپەرژىتە سەر ھىچى دىكە، ھەر بۆیەش دەبینىن خواى وردىین یەكك لەو نىعمەتانەى، كە دەيكاتە مايەى مەنەت لەسەر پىغەمبەرى خۆى ﷺ برىتیە لە قوتاركردنى لە نەدارى و دەستكورتى، وەك فەرموویەتى: ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَىٰ ۖ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ۖ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ﴾ (الضحى: ۶)، واتە: ئایا خوا تۆى بە ھەتیویى نەدى و ھاواندییەو، وە بە سەرگەردانى نەیدى و رېى پىشانداى، وە بە دەستكورتى نەیدى و بىنیاىزى كردى؟!

وہ یەكك لەو دووعایانەى كە پىغەمبەر ﷺ پىیان لە خوا دەپاراپەوہ ئەمە بوو: ((اللهم إني أسألك الهدى والتقى والعفاف والغنى)) رواه مسلم والترمذي وابن ماجه عن ابن مسعود، واتە: ئەى خوايە من پىروونى و پارىزكارى و پاکیى و بىنیاىزىت لى داوا دەكەم.

جا بیگومان به هوی مال و سامان به خشینه وه، به تاییه ت هی فهرز که زه کات برپری پشتیه تی، تویره ناتاج و نهدار و په ککه وتووو بی دهره تانه کانی نیو کومه لگا وهك: هه ژار (فقیر) و نهدار (مسکین) و پریوار و قهرزدار و کویله و موجهید و دلگیراوان، له بن باری قورسی ژینتالیی و شپزه حالی دینه ده ری و دهرویان لی ده کرتیه وه.

جا لیړه دا به په سهندی ده زانم چهند قسه یه کی زور به هاداری زانو تویره وه ی هه لکه وتوو قورثان و نیسلام شهید سید قوطب له وباروه نه قل بکم، که گوتویه تی: (نیسلام حمز ناکات خه لکی گیروده ی هه ژاری و ناتاجی بی، چونکه دیه وی به هوی ب دایینکرانی پیداو یستیه کانی ژیان و گوزه رانه وه، ب کارو نه رکی مه زنتر ده ست به تال بن، کارو نه رکیك، که شایسته ی مرؤو شو پایه و پله یه که خوا تاییه تی کرده به ئاده میزاده وه وهك فهرموویه تی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَجَعَلْنَاهُمْ فِي الْآلِ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ (الإسراء: ۷۰).

ئجا له پاستیدا نه و عه قل و سؤزو هه ست و نه ست و ئیشتیا قه پروو حیانه ی، که شتی به رزرترو سه رووتر له داخوازیه کانی جهسته داوا ده کهن، بوونه ته مایه ی ئیمتیا زو پریو حورمه تی ئینسان، جا نه گهر ئینسانه کان هینده یان له پیداو یستیه ماد دیه کانی ژیان و گوزه ران به ئاسانی ب مایسه ر نه کری، دهره تی نه وه یان نامی نن که کات و کؤشش ته رخان بکه ن بؤ نه و هه ست و نه ست و داخوازیه مه عنه وییانه و له حالیک ی واشدا نه و پریو پله و پایه یان لی ده ستی نری ته وه و ده گیر پری نه وه ب پری ژا نه! به لکو خراپ تریش له ئا نه، چونکه ژیان داران خؤراکیان چنگ ده که وی و، جاری و هیه هه ندیکیان پاکه پاک و باز یان و که یفیش ده کهن، وه هه ندیک جؤره په له وه رو بالنده پاش تی خوار دن و خوار دنه وه ده خوینن و جریو جریو ده کهن و خو شی و شادی به ژیان یان ده رده برن.

کهواته: به پاستی نهو که سه نه ئینسانه و نه به پزیشه له لای خوا که له بهر ناچارایی خواردن و خواردنهو نایه رژیته سهر نهو شتانهی که ئاژه لۆو بالتدهش هه یانه، چ جای نهو ئه رکانهش که خوا بۆ مرۆفیکی پز لێگیرایی دیاری کردوون!

جا ته گهر بابایه کی وا هه موو هه لۆو ته قه لای خۆی به خاته کارو ئیستا به شی نهو نه کات که پیداو یستییه کانی دابین بکات، نهو نهو کاته نهو به لایه یه خه ی گرتوه که به چهندان پله ده یخاته ژێر نهو ئاسته به رزه وه، که خوا بۆی دیاری کردوه، وه نهو کۆمه لگایهش که بابایه کی وای تیدا ده ژێ، مۆری نهو ی به نێوچاوانه وه ده نێ که کۆمه لگایه کی په ست و نزمه و شیای پز لێگرتهی خوا نیه، چونکه سه ریپچی له به رنامه ی خوا کردوه.

بێگومان ئینسان جێنشینی^(۱) خواجه له زه ویدا، بۆیهش له ویدا کردوویه تیه جیگری خۆی تا کو ژیان و گوزهرانی تیدا گه شه پیدبات و به ره و پێشه وه ی به رێ و پاشان رازا وه و گه ش و جوانی بکات، دوا ییش تام و چیژ له جوانی و په ونه قی وه ر بگری، وه سه ره نجام سوپاسگوزاری بۆ خوا بکات له به رانه ر چاکه و نیعه ته کانیدا که پێی دا ون، وه بێگومان ئینسان هیچ شتێک له و ئامانجه به رزان ه وه ده ست ناهێنێ له کاتی کدا که هه موو ژیان و ته مه نی له پێنا و وه ده سه ته ی نانی پاروه نانی کدا به رێ بکات، که پێی بژیته و به شی بکات، چ جای، که هه موو ته مه نه که شی له و ریه دا به رێ بکات و ده ستیشی له بژیویکی وا گیر نه بی که کیفایه تی بکات!!^(۲).

(۱) له بابته ی یه که می (خواپهرستی به گشتی) دا که له به رگی یه که می ته م کتێبه دا هاته، چۆنیه تی و چه مکی خه لیفه ی خواپوونی ئینسانمان پوونکردۆته وه به رپه رچی نه وانه شمان داوه ته وه، که له و باره وه په خنه یان هیه له و که سانه ی که وشه ی (خه لیفه ی خوا) بۆ ئینسان به کاردێنن و پێیان وایه هه لیه.

(۲) بروه: (العدالة الاجتماعية في الإسلام)، ص ۱۳۲-۱۳۳، ط ۵.

۲- پاكبۇنەۋەي دىنۇ دەروونى ۋەرگەر لە چىلگ ۋەنگى ھەسەدو بوغزو كىنە:

گومانى تىدا نىە كە كەسىك ھەژارىي و نەدارىي تەنگى پىئەتچىنىي و كەتەي
 برسەتەي لە ھەناۋى گىرىبوۋىي و بەناگرى بى جىگاۋ پىگايى و بى نوئىي و بى بەرگ و
 پۆشاكىيە ۋە جىزايى و مارو دوۋىشكى روت و پەجائىي و بى دەرتەتەي پىئە ۋە دابى،
 ۋە لە دەروۋىيەرى خۆشيدا خەلگى خۆشگوزران و تىرو پىرو پۆشتە ۋە پەرداخ بىنىي،
 كە ھىچ گۆيى نادەنى و ناۋرى لى نادەنە ۋە، مەگەر چۆن دەنا دلى پىرەبى لە
 بوغزو كىنە ۋە غەرەزو پاشان تىرەيى و ھەسەد، بەرانبەر بە ۋە خەلگە كەمتەرخەم و
 بى باكە!

جا شىتىكى پرونە كە مال بەخشىنى فەرزو سوننەتى دەۋلە مەندەكان بە توپۇ
 ئاتاج و كەنەفت و شېرزە حالانە ۋىپراي ئەۋەي كە دروشم نىشانەي دىندارىي و
 مەسولمانەتتىيان و ئەرك و پىئوستى سەرشانىانە، چاكتىرەن مەلھەم ۋە ھەتەنەي
 بىرىن و زامەكانى دەرو دەروۋىشىيانە، باشتىرەن پارىزەرو پاككەرە ۋە يانە لە
 ۋەنگ و ژارو چىلگ ۋە چەپەرى ئەو دەردو نەخۆشىيە دەروۋىيى و جەستەيى يە تاكىي و
 كۆمەلەيەتتىيانەي كە لە بارودۇخى پىر سەم و بى ۋىژدانانەي ئابوۋرى و ژيان و
 گوزەرانى پىر قىيى و پىيە ۋە سەرھەلەدەن و تەشەنە دەكەن.

ۋە لە راستىدا ھەر كۆمەلگايەك گىرۋەدەي ھەسەدو بوغزو كىنە بوۋىي، بە
 كۆمەلگايەكى نەخۆش و دەردەدارو ناتەۋاۋ دادەنرى، چۈنكە سەرەپراي ئەۋە كە
 ھەسەدو بوغزو غەرەز تاكەكان، جگە لە نەخۆشىيە دەروۋىيەكان توۋشى چەندەن
 نەخۆشى جەستەيى ۋەك:

بىرىنى گەدە (قرحة المعدة) و فشارى خوين (ضغط الدم) دەكەن، كۆمەلگاش
 بەگشتى دوۋچارى گەندەلىي و پوۋچەلىي و پەرتەۋازەيى و شىرازە پىچران دەكەن،
 بۆيە پىغەمبەرى خوا ﷺ تۆمەتەكەي لەو دەردە ۋە نەخۆشىيە سامناك و
 بىرەزايانە ئاگادار كىرۋەتەۋە ۋە فەرموۋىتەي: ((دب إليكم داء الأمم من قبلكم:

الحسد والبغضا، والبغضا، هي الحالقة، أما إني لا أقول تحلق الشعر ولكن تحلق الدين)) رواه البزاز وبأسناد جيد والبيهقي وغيرهما، واثه: دہدی ثومہ تانی پیشووتان دزہی کردوۓ نیوتان، حدسودییو بوغزو کینہ، وہ بوغزو کینہ ہلتاشہرہ، ناگاداربن! نالیم مووان دہ تاشی، بہ لکو نالین دہ تاشی۔

دیارہ نیسلامیش بہ ناموژگاری پروت ہولئی چارہ سہری شو نہ خوش و دہردانہو پی لیکرتیانہی نہ داوہ، بہ لکو وہک عادہ تی خوئی و پرای شو شیوازہ چارہ سہری کردہ بیشی بو داناوہ، ہمہ بو پاریز (وقایہ) لہ سہرہ لدانی، چونکہ وہک گوتراوہ: (درہم وقایہ خیر من قنطار علاج)، وہ ہمہ بو پیشہ کیش کردن و نہ ہیشتنی پاش پدیدابوئی۔

ناشکراشہ کہ بہ بی شو بہ خشین و بہ تنگ یہ کترہو، بوون و بہ دہم یہ کدیہ وہ چوون و ناگا لہ یہ کتریوونہی کومہ لگا، ہیچ لہو فہرمان و ناراستہ (توجیہ) انہی، کہ بہ مہ بہستی توکمہ و توندو توّل کردنی تووۓ کانی کومہ لگا و پیکہو، جوشدانیان ہاتوون، لہ مہیدانی واقعیہا نایہ نہ دی، بو وینہ:

﴿...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ...﴾ المائدہ ﴿۲﴾، واثہ: وہ بو

چاکہ کاری و پاریز کاری و ہاوکاری یہ کتر بہکن۔

((كونوا عباد الله إخواناً)) رواه مسلم عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ، واثہ: بہندہ کانی

خوا! برا بن۔

((المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلّمه، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته، ومن فرج عن مؤمن كربة فرج الله عنه كربة من كربة يوم القيامة)) متفق عليه، واثہ: مسولمان برای مسولمانہ، نہ ستہ می لئدہ کات و نہ بہدہستیہ وہ دہدات (پیگومان برسیہ تی و پروت و پرجالییش وہک دوژمنی بابہ کوشتہیہ)، وہ ہر کہ سیٹک پیویستی برایہ کی جی بہ جی بکات، خواش پیویستی شو جی بہ جی

دەكات، ھەركەسيىكىش گىرفتېك لە پرواداريك لابهري، خوا گىرفتېك لە گىرفتەكانى
 رۆژى قىيامەتى بۆ لادەبات.

((لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) متفق عليه، واته:
یہ کیگتاتان برپا ناھینئیں۔ بہو جوڑہی کہ پیڑیستہ۔ ھتا چی بو خوی پی خوشہ بو
برا۔ و خوشکی۔ یشی پی خوش نہ بی۔

له کۆتاییشدا ده‌لیم: ئه‌گەر له سیستمی سۆسیالیزمیدا کۆمه‌ڵ - که له چینی پرۆلیتاریادا خۆی ده‌نوێنێ - تاك ده‌کرێته به‌ لاگێرێ و له‌ژێر پێی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیدا ده‌پلشیئرنیته‌وه‌و له‌سه‌ر بنه‌مای فله‌سه‌فه‌ی دژایه‌تی و ناکوکی چینه‌کان (صراع الطبقات) چین و توێژه‌کانی کۆمه‌لگا به‌رده‌درێنه‌ گیانی یه‌کتر!!

وه له سیستمی کاپیتالیزمدا به پېچه وانه وه، کومه لگا ده کړتیه فیداو به لا گپړی تاكو و ئاره زووو بهر ژه وندیه نارې وایه کانی، له سیستمی سیاسی و نابووری و کومه لایه تی ئیسلامدا تاكو کوم دل له سهر بناغی برایه تی و یه کتر خو شویستن و به پئی ته رازوویه کی دادگرا نه ده ستیان پې ده کړتیه وه ملی یه کترو توپزه کانی کومه لگاش له جیاتی له یه کتر به دردان و له یه کتر هارکریانان، بو هاوکاری و ده ستبار بو یه کتر گرتن هان ده درین و به شیکی زوری ئه و هاوکاری و برایه تی و ده ستبار بو یه کتر گرته شیان، وهك نهرکیك له سهر پتویست ده کړی و له سهر که مته رخه میی تدا کردنی دوو چاری لیبرسینه وه و سزاو تولدش ده بن.

خالى دووم (۱)

بەرھەم شوپنەوارەكانى مال بەخشىن لە ژيانى كۆمەلگادا

خوينەرى بەرپز!

خو پشتيوان بى لەم خالەدا هەول دەدەين تيشك بۆھىنە سەر سودو بەرھەم و پەرزى شوپنەوارەكانى مال بەخشىن - بەتايبەت مال بەخشىنى فەرز - لە ژيان و گۆزەرانى كۆمەلگادا.

۱- مال بەخشىنى فەرز يەكێكە لە بنەماكانى بەخەم يەكدييە وەبەونى كۆمەلگا

(الضمان الاجتماعي):

هېچ كاتێك كۆمەلگا لە كەسانىكى هەزارو نەدارو ناتاج و پەككەوتە خالى نابێت، بۆ ئەوەش كە بارى لارو كەوتوى ئەو جۆرە كەسانە راست بکړیتەو پيوستە ميكانيزم (آليات) يكي كردهی و واقیعی دابنری، جا مال بەخشىنى فەرز لە ئیسلامدا - بەتايبەت زەكات - چاكترین و كردهیترین ميكانيزمی تێدايە بۆ ئەو مەبەستە، بەلام بەمەرجێك وەك شەرع دیاری كرده ناوا وەرگیرى، دابەش بکړی و بە شوپنە شایستەو دیارییكراوەكانى خۆی بگەیهنری، چونكە وەك لە باسەكانى پابردودا دەرکەوت (زەكات) كە جەوھەرو بەشى ھەرە گرنگو بنەرەتیی مال بەخشىنى فەرزە، ئەندازەيەكى دیارییكراوە لە ھەموو جۆرەكانى مال و سامان كە دەستەللاتى شەرعیی ولات وەریدەگري و بە شیوەيەكى دەورى سالانەى پێك و پێك (منتظم) بەسەر ئەو كەسو شوپنەئەدا دابەشى دەكات، كە خۆی پەرەردگار دیاری كردوون، نەك وەك خەلكێكى سادەو سەركێل و ناخالى گومان دەبەن، خێرو صەدەقەو چاكەيەكى شەخسى بێت بیدات، یان نەیدات!!

(۱) بۆ نووسینی ئەم خالى دوومەش پشتم بە (فقه الزكاة)، ج ۲، ص ۸۸۰-۹۱۳، بەستەو، ئەگەڵ چەند ورە دەستکارییەكى خۆم زیادکردنى چەند شتێكدا.

جا لېرەدا بۇ پۈۈنكۈرۈنەۋەي پۇلى زەكات لە پۈرگۈنەۋەي ئەۋ بۇشايبانەۋ گرتنى ئەۋ كەلپنەنەي كە بەھەر ھۆيە كەۋەبى ئە ژيان و گوزەرانى ھەندىك لە تۆۋەنەۋە كانى كۆمەلگادا پەيدا دەبن، بە پەسەندى دەزام دەقى ئەۋ نامەيەي كە (الزهرى) بۇ (عمر بن عبدالعزىز) ناردو دەربارەي ئەۋ كەسو شوپنەنەي بە زەكات بارىان پاست دەكرتتەۋە بەسەر دەكرتتەۋە بە ۋەرگىپراۋى بنووسم، نووسىۋىتەي:

(يېڭومان لە مالى كۆراۋەي زەكاتدا بەشى: بەسالداچوۋو پەككەۋتەكان ھەيە، ۋە بەشى ھەر نەدارىك كە لەبەر دەردو نەخۇشپىكە تواناي كاسىيى و گەپان و سوۋراني نىە بۇ بۇيۇ پەيداكردن، ۋە بەشى ئەۋ نەدارانەي كە سۈال دەكەن و داۋاي خۇراك لە خەلگى دەكەن،) (بە جۇرىك كە جارىكى دى ئاتاجى ئاچارى سۈالكردىان نەكات)، ۋە بەشى ئەۋ كەسانە كە لە ئەھلى ئىسلام لە ھەپسەخانەكان دان و ھىچ كەسيان نىە، ۋە بەشى ئەۋ نەدارانەي كە ھاموشۋى مزگەۋتان دەكەن و ھىچ موۋچە بەشىكىان نىە، ۋە داۋاش لە خەلگى ناكەن، ۋە بەشى كەسپك كە گىرۋەدەي ھەژارىي بوۋە كەۋتۆتە بن بارى قەرزو قۇلەۋە بەھۋى گوناح و خراپە كارىيەشەۋە نەبوۋە لە دىندارىي يان قەرزدارىيەكەيدا جىڭاي تۆمەت نىە، ۋە بەشى ھەر پىۋارىك كە شوپنى ھەۋانەۋەي نىەۋ كەسى نىە سەريان پىي بىننى، ئەۋە پىۋىستە خۇراكى پىي پىرىۋ و لاخەكەي بۇ ئالىك پىرىۋ ھاۋكارىي بكرى، ھەتا جىڭاۋ پىڭاي دەست دەكەۋى، يان ئىش و كارى تەۋاۋ دەبى) ^(۱).

ئىنجا شايانى باسپىشە كە ئەۋ بەخەمەۋە بوۋن و دەستبار بۇ گرتنە، تايىت نەبوۋە بە مەسۇلمانانەۋە، بەلكو ھەمو ھاۋۋالاۋىيان و دانىشتۋانى ژىر سايەي دەۋلەتى ئىسلامىي گرتتەۋە، بۇ ۋىتە: ھەمەرى كوپى خەتاب خا لىي پازى بىي كاتىك جۈلەكەيەكى ھەژارى سۈالگەرى بىنى دەستى گرت و بىرىە لاي خەزىنەدارى (بىت المال) و پىي گوت: كە ئەمەۋ ھاۋۋىنەكانى ناۋنوس بكات و لە (بىت المال) موۋچەيان بۇ بىرپىتەۋە سەرانە (جىزىە) شىان لەسەر ھەلگىرى ^(۲).

۱) بىۋانە: (الاموال)، لىبى عىيىد، ص ۶۷۸-۵۸۰، ۋە (فقھ الزكاة)، ج ۲، ص ۸۸۱-۸۸۲.

۲) بىۋانە: (الاموال)، ص ۴۶، ھەروەھا بىۋانە (الحراج) لىبى يوسف، ص ۱۲۶.

(۲۴۹)

(۵، ۲٪)ی تیدا پیویست کراوه- دیاره لێره دا مەبەست مائی نەغدینەو بازرگانییه- ئەگەر بێت و خاوەنەکی نەیخاتە کارەوه، ورده ورده زەکات لە بنی دینی و سەرەنجام دەستی خاوەنەکی لە بنی هەمبەندی بەتائەوه دەردینی!

هەر یۆش پیغه مەبری خوا ﷺ لەبارە ی مال و سامانی هەتیوانەوه فرمویەتی: ((اتَجَرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى لَا تَاْكُلْهَا الزَّكَاةُ)) رواه الطبراني عن أنس بن مالك رضي الله عنه، واتە: مامەتەو بازرگانی بە مال و سامانی هەتیوان بکەن، بە زەکات لە بنی نەهینی.

هەر وهە (عمر بن الخطاب) خوا لێی پازی بێ لەوبارەوه گوتویەتی: (ابتغوا في أموال اليتامى لا تأكلها الصدقة) رواه البيهقي عن سعيد بن المسيب عن عمر، وقال البيهقي اسناده صحيح.

۳- پارێزگاریی کردن لە بنەما مەعنەوییهکان:

هەر گەل و کۆمەلگایەك بنەما مەعنەوییهکانی وەك عەقیدە و ئازادی و کەرەمەت و حورمەت و پێزی تیدا نەپارێزین و بۆ هەموو تاکەکانی دەستەبەر (تضمین) نەکرین، بە کۆمەلگایەکی نەخۆش و لەرزۆك گەندەل دادەنری، جا مال بەخشین بە تایبەت زەکات، دەبێتە مایە پاراستن و دەستبەرکردنی بەها مەعنەوییه بنەرەتییهکانی کۆمەلگا. چونکە: کۆمەلگایەك هەشتیهك (۸/۱)ی بودجە ی سالاڵە ی زەکاتی مال و سامانی خۆی بۆ پزگارکردنی کۆیلان و ئازادکردنیان لە کۆت و بەندی کۆیلا یەتی تەرخان بکات: (وَفِي الرِّقَابِ)!

وه هەشتیهکی بودجە ی زەکات بۆ پارێزگاریی لە ئیمان و عەقیدە تەرخان بکات: (وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ)!

وه هەشتیهکی بودجە ی زەکات بۆ پزگارکردنی قەرزداران لە بنباری قەرز تەرخان بکات: (وَالْغَرَامِينَ)!

وه ههشتیه کی بودجهی زه کات بۆ هاندان و دلپاگرتن و سهرنج پاکیشانی خه لکێک بهرو ئیمان و ئیسلام ته رخا ن بکات: (وَالْمُؤَلَّفَةُ فُلُوحُهُمْ)!

به ئی کۆمه لگایه کی ئاوا، که تییدا هینده به چاوی بایه خو گرنگی پیدانه وه ته ماشای نه و بنه ما پوو حی و به ها به رزانه بکری، بیگومان به کۆمه لگایه کی ساغو سه لامه ت و تۆکمه و دامه زرا و داده نری، چونکه به راستی بنه ما مه عنه وی و به ها به رزه کان بناغه و بنچینه ی کۆمه لگان و هه تا پۆچووترو مه حکه مترین، کۆمه لگاش دامه زراوترو نه له خشاوتر ده بی.

٤- له یه ک نزی که خسته نه وه ی تو یژه کانی کۆمه لگا:

هه رچه نده ئیسلام دان به وه دا دیتی که له پووی ژیا ن و گوزه رانه وه به رزی و نرمی (تفاضل) له نیوان ئینسانه کاند هه بی، وه ک له چه ند ده قیکی قورئاندا ئاماژه ی بۆ کراوه، بۆ وینه: ﴿وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضُکُمْ عَلٰی بَعْضٍ فِی الرِّزْقِ... (النحل) ٦١﴾، واته: (وه خوا هه ندیکیتان له پۆزییدا به سه ر هه ندیکتاندا به رز کردۆته وه...)، که دیاره هیکمه تی نه و به رزو نرمیه ش دابه شبوونی کارو چالاکییه کان و سوورانی چه رخ و دۆلابی ژیا ن و گوزه رانه، وه ک خوی کاره جی فەرمویه تی: ﴿... فَخَنُ قَسَمًا یَلَنُهُمْ مَّعِیْشَتُهُمْ فِی الْحَیْوَ الدُّنْیَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّیَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُلْحٰنًا... (الزحرف) ٣٢﴾، واته: ئیبه له ژیا نی دنیا دا گوزه رانیانمان له نیوانیاندا دابه ش کردوه، وه هه ندیکیانمان به چه ند پله به سه ر هه ندیکیاندا به رز کردۆته وه بۆ نه وه ی هه ندیکیان هه ندیکیان له ئیش و کاردا به کاریه یتن...

به لām له گه ل نه وه شدا ئیسلام پتی نه وه ی نه داوه که کۆمه لگا چه ند چینیکی به رزو نرمی تی دا په یدا بن له شیوه ی چه وسینه رو چه وسینه راوه دا، وه ک خوی

پہرہ وردگارو دادگر فہر موویہ تی: ﴿مَا آفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ
فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ
دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ﴾... ﴿الحشر﴾، واتہ: نہو - مالو سامان - ہی، کہ
خوا لہ خد لکی ناوہ دانیہ کانہوہ بو لای پیغہ مبرہ کہی بہ بن کوشتر -
دہی گپڑ پتہوہ، نہوہ ہی خواوہ ہی پیغہ مبرہوہ ہی خزمان سی پیغہ مبرہوہ - و
ہد تیوانو نہ دارانو پٹیوارہ، - بڑیہش خوا ناوا دابہشی کردوہ - تاکو نہو مالو
سامانہ لہ دہستی دہولہ مہندہ کانتاندا کورت ہلنہیہت۔۔

جا بیگومان مال بہ خشیانی فہرزو سوننہت بہتاییہت زہکات، دہو ریکی زور
کاریگہری ہدیہ لہ ہواری پرکردنہوہی نہو کہ لپن و بڑیایہ زلانہی نیوان تویری
دہولہ مہندو تویرہ ہہزارو نہ دارو فہر زدارو پہ ککھوتہو ئاتاجہ کانی کڑمہ لگا دا،
چونکہ وک پیتشر پروونمان کردہوہ راستترین و چاکترین شیوہی دابہ شکردنی
زہکات نہوہیہ کہ ہہر کام لہو ہہشت جوڑہ تویرہ زہکات پی شیوانہی کڑمہ لگا،
ہیندہیان مالو سامان بدریتی، کہ باری کہوتوویان راست بکاتہوہو، بابای زہکات
وہرگر خواوہنی ہہر پیشہو کارو کاسبیہک بی، پیداویستیہ کانی نہو کارو
پیشہیہی پی دابین بکات، نہ گہرنا بار تہقای مہسرفی ہہمو تہمہنی خوئی و
نہوانہی بہ نہستویوہن، یان بہ لای کہمہوہ بایی مہسرفی سائلہ وختیکی
بدریتی^(۱)، تنجا ناشکراشہ کہ لہ حالیکی وادا زور بہزویی چینو تویرہ ہہزارو
نہ دارو پہ ککھوتوہوہ کان نامینو، سہر جہم کڑمہ لگا دہچیتہ قزناغی
نائاتاجیہوہو تاکہ کانیشی ناستی ژیانو گوزہ رانیان زور لہیہک نزیک
دہکھوتہوہو حالہتی قہی و پہی و چینیہتی نامینی۔

(۱) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۰-۱۸۲۔

۵- چارەسەری دیاردەیی سۆالکردن:

یەکی دیکە لە بەرھەم و شوێنەوارە گەرنەکانی ماک بەخشین بریتییە لە نەهێشتن و بنێرکردنی دیاردەیی سۆالکردن و دەست پانکردنەوه بۆ خەڵکی.

بەئێ خۆینەری بەرێژ!

دیاردەیی دزیی سۆالکردن (التسول)، ئیسلام پێنج بنەمای گەرنەیی بۆ چارەسەرو بنێرکردنی داناه، کە یەکیکیان ماک بەخشینی فەرە بەتایبەت زەکات، جا با سەرنج بەدەین داخۆ ئیسلام چۆن چارەسەری ئەو دیاردەییە دەکات:

یە: پراھێنان لەسەر داوانەکردنی هیچ شتێک لە خەڵکی:

بۆ وێنە لەوبارەوه پێغەمبەر ﷺ فرمویەتی: ((من يتكفل لي أن لا يسأل الناس شيئاً أتكفل له بالجنة؟ فقال ثوبان: أنا يا رسول الله، فقال: لا تسأل الناس شيئاً، فكان لا يسأل أحداً شيئاً)) رواه أبو داود والبيهقي، واتە: کێ بەئێم پێ دەدا هیچ شتێک لە خەڵکی داوا نەکات، منیش بەئێم چوونە بەهەشتی پێ دەدەم؟ (ثوبان) گوتی: من ئەم پێغەمبەری خوا، فرموی: هیچ شتێک لە هیچ کەس داوا مەکە! جا (ثوبان) هیچ شتێکی لە هیچ کەس داوا نەدەکرد.

دوو: کارکردن و پەنج دان بناغەیی پەیداکردنی بۆزیی حەلە:

پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوه فرمویەتی: ((لأن يأخذ أحدكم حبله على ظهره فيأتي بمزمة من الخطب فيبيعها، فيكف الله بها وجهه خير من أن يسأل الناس أعطوه أو منعوه)) رواه البخاري عن الزبير ﷺ، واتە: ئەگەر یەکیکتان گۆرێسەکەیی بەتاتە سەر پەشتی و کۆلە دارێک پێنێ و بیفرۆشی و خوا بەوه ئابرووی پیاڕێزی، چاکترە لەوهی، کە داوا لە خەڵکی بکات، نازانی هیچی دەدەنێ یان نا!

سێ: سۆال کردن حەرامە، مەگەر لەکاتی زۆر تێگیراویدا:

لەوبارەشەوه پێغەمبەر ﷺ چەند شتێکی فرمۆوه، بۆ وێنە: ((لا تزال المسألة

بأحدكم حتى يلتقى الله وليس في وجهه مُزعةٌ لحم)) رواه الشيخان والنسائي عن ابن عمر، واته: يەككىكتان ھىندە داوا لە خەلکى دەکات، ھەتا کاتىک لە پۆزى دوايیدا- دەگاتە دیدارى خوا تۆزە گۆشتىکى بە پرووھ نەماو!

وہ فەرموویەتى: ((من سأل وعنده ما يُغنيه فإِنما يستكثر من النار -أو من جَمَر جهنم- فقالوا يا رسول الله وما يغنيه؟ قال: قدر ما يُغذيه وَيُعْشيه)) رواه أبو داود، واته: ھەر کەسێک سۆاڵ بکات و ھىندەشى ھەبێ کە بى-نیازی بکات، ئەوە ئاگر -یان پشکۆى دۆزەخ- بۆ خۆى زۆر دەکات! گوتیان ئەى پىغەمبەرى خوا ئەوەى بى-نیازی دەکات چەندە؟! فەرمووی: بایى ئەوە خواردنى بە-یانی و ئیوارەى دا-یین بکات.

چوار: ئیش و کار دۆزینەوہ بۆ بابای توانادارى بى-کارو کاسبى:

لەویارەشەو (أصحاب السنن) ئەم فەرموودەىە لە (أنس بن مالك) ھوہ خوا لىتى رازى بى دەگىرپنەوہ، کە بە مەبەستى کورتکردنەو (يەكسەر تەرجمە کوردییەکەى دەنووسم:

(پیاویک لە پشتیوانەکان (الأنصار) ھاتە لای پىغەمبەر ﷺ و داواى لىکرد، ئەویش فەرمووی: ئایا ھىچ شتێک لە مالتاندا نیە؟ گوتى: بآ، بەرە (حلس) یەکمان ھەيە کە ھەندىکى بەخۆمان دادەدەین و ھەندىکىش پادەخەین. وەقاپىک (قەب)، کە ئاوى تىدا دەخۆینەوہ، فەرمووی: ھەردووکیانم بۆ بىنە، ئەویش ھىننى، پىغەمبەرى خوا ﷺ بەدەستىوہ گرت و فەرمووی: کى ئەم دوانە دەکپى؟ پیاویک گوتى: من بە درھەمىک دەمەوین، فەرمووی: کى لە درھەمىک زیاتر دەدات؟! دووجار یان سى جار، پیاویک گوتى: من بە دوو درھەم دەمەوین، جا ھەردووکیانى پىداو دوو درھەمەکەى وەرگرت، دانى بە پشتیوانەکەو فەرمووی: بە یەكکىيان خۆراکىک بکپ و ببیوہ بۆ خىزانى، بەوى دیکەشیان بيسور (تەور) ىک بکپ و بۆم بىنە، ئنجا پىغەمبەرى خوا ﷺ بەدەستى خۆى کلکى تىبىرى، وە پىى فەرمو:

بړو دار بښه و بېفروشه و هتا پازده پړوان نه تبښمه وه، جا کابرا پښت داری ده کړدن و ده یفروشت، پاشان هاته وه ده دره می په یدا کړدون، به هندیکی جل و بهرگو به هندیکیشی خوراکی کړی بو، پیغه مبهری خوا ﷺ فدرموی: نه مه بۆت چاکتر» له وهی که پړوی دواپی بی و سوا لکړدن په لیه که بی به پروت وه، چونکه سوا لکړدن ته نیا بۆ سئ که سان ده شی: خاوه ن هژاریه که ی بی دهره تان، یان که سیل قهرزیکي بیړه زای له سهری، یان که سیل خونیکی که نه فتکه ری که وتبیته سهر).

پینج: دابینکړدن ژیان و گوزهرانی نه وانه که دهسته پاچهن و خویانیان پی ناژیه نری:

که سانیل که دهسته پاچهن و خویانیان پی به پړونه ناچی، جا چ له بهر نه خوشی و په که که وتی و بی توانایی جهسته بی بی، وه چ له بهر نه وه بی که دهرگی که سابه تیان به پرودا داخرابی و کاریان ده ستگیر نه بووی، نه و» له سهر کۆمه لگا و کیانی نیسانیا پیویسته ژیان و گوزهرانیان دابین بکات، که بیگومان زه کات بناغی نه و مه سه لیه، به لام وه پشتریش پرونمان کړدۆت وه و نیسپاتیشمان کړدوه، نه گهر زه کاتیش به شی نه کړد، وه (بیت المال) یش یان تییدا نه بو، یان هر نه بو، نه و له سهر ده وله مهنده کانی مسولمانان فهرزه که نه و جوړه که سانه بژیه نن و گوزهرانیان دابین بکه ن، چونکه جگه له زه کات هق و مافی دیکه ش له مال و ساماندا هیه.

جا هدرچه نده نه خالی پینجده مه بۆ چاره سهری دیارده ی سوا لکړدن له خاله کانی دیکه کاریگه رتره و هر نه می ش زیاتر په یوه سته به مال و سامان به خشینه وه، به لام بیگومان چوار خاله کانی دیکه ش کاریگه ون بۆ چاره سهری دیارده ی گورین، هر کام له پینج چاره سهری پابردن پیویستن.

۶- چاره سهرکړدن کیشو ناژاوه کان له کۆمه لگا د:

بیگومان هیچ کاتیک کۆمه لگا بی کیشو گیروگرفت و ناژاوه ناب، ههریوه ش

نیسلام گرنگی و بایه خیتی یه کجار گه وره ی به صلح و ناشتکردنه وه ی لایه نه ناگز که کان و نه هیشتنی ناژاوه ی نیوانیان داوه خوی کار به جی له چه ندان دهقی قورئاندا فرمانی پیکردوه و مسولمانانی بۆ هانداوه، بۆ وینه، فرمویه تی:

﴿وَلَنْ طَافَنَّانَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَقْتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا...﴾ (الحجرات)،
واته: (وه نه گهر دوو کۆمه له به پرواداران به شه پرهاتن نیوانیان چاک بکه نه وه و ناشتیان بکه نه وه...).

ههروه ها فرمویه تی: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نُّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنَ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ

مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (النساء) ۱۱۴، واته: زۆر له چه (سرکه سرک) یان که لکی نیه، مه گهر چه ی که سیك که فرمان به خیر و صه ده قه و چاکه کاری و ناشته وایی نیوان خه لکی بکات، ئه وه بیگومان هه رکه سیك به مه به سستی ره زامه ندیی خوا ئه وانه بکات له مه و دوا پاداشتیکی گه وره ی ده ده ی نه وه.

پیغه مبه ری خوشه ویستمان ﷺ فرمویه تی: ((ألا أدلكم على أفضل من درجة الصلاة والصيام والصدقة؟! إصلاح ذات البين، فان فساد ذات البين هي الحالقة)) رواه ابوداود والترمذي وصححه، واته: تایا کرده وه یه کتان پیشان بدهم، که پله و پایه ی له هی نوێژو پۆژو گرتن و مال به خشین به رزتر بی؟ چاککردنه وه ی نیوان خه لکی، چونکه تی که چوونی نیوان و خراب بوونی په یوه ندیه کان - هه لئا شه ره (واته: هه لئا شه ری دینداری).

جا بیگومان گه لیک جار ناشته وایی کردن و چاره سه ری کیشه و ناژاوه کان په کی له سه ر مال و سامان ده که وێو، لایه نه به شه پرهاتوو و ناگز که کانیش له سه ر ئه وه پیک نایه ن، بۆیه که نیسلام ئه ندازه یه که له هه شتیه ک (۸/۱) ی قه رزداران (الغارمین) ی بۆ ئه و ئامانجه به رزه ته رخان کرده، که چاره سه ریکی کرده یی (علاج عملي) بۆ لابرندی ئه و گرفت و ئاسته نگه له پتی صلح و ناشته واییدا، داناوه.

بەسەرھاتى (قبيصة ابن مخارق الهلالي) يش، بەلگەيەكى كۆرەيىپە لەو بارەو كە
 صولھىكى كۆرەبوو، وە ئەندازەيەكى قەرزى كەوتبە سەر لەو پێناو داو، پاشان
 چوو خەزەمەت پێغەمبەر ﷺ داوای ھاوکارى لێكرد - چونكە داواكردن پێناو
 جۆرە مەسەلە پێناو نەنگ نەبوو - پێغەمبەر ﷺ پێناو فەرموو: ((أقم حتى
 تأتينا الصدقة فنأمر لك بها، ثم ذكر له أن أي رجل تحمّل حالة فقد حلت له
 المسألة حتى يصيبها ثم يمسك)) رواه أحمد ومسلم، واته: جارئ هەلسەو
 چاوەرێ بکە هەتا زەكاتمان بۆ دێ، جا ئەو کاتە فەرمان دەکەین، کە لەو
 زەکاتە بکەیت - پاشان - پێغەمبەر - بۆی باسکرد، کە هەر پیاویک قەرزى
 صولھىک بکەیت ئەستۆ ئەو داواكردنى مال و سامانى بۆ حەلل دەبێ هەتا
 وە دەستی دینی، پاشان وازدەنێ.

شایانی باسیشە، کە ئەو کەسانى بەو کار جوامێرانە هەلەستەن مەرج نیە
 کە حەتمەن لەو سۆنگەيەو کەوتبە ژێر بارى قەرزەو ئەو جار ئەو مافەیان
 هەبێ، کە لە پشكى قەرزداران (سهم الغارمين) وەرگیرن، بەلکو ئەگەر
 دەوڵەتمەندى بن و لە مال و سامانى خۆیان ئەو خۆینە، یان ئەو پارەیان دابن و ئەو
 کێشەو ئازاوەیان پێناو حەل کردبێ، هەر بۆیان پەوايە کە بە ئەندازەيە ئەو مالە کە
 داویانە وەرگیرنەو^(١).

هەر وەها شەرەزادەمان گوتویانە: کە ئەو صولھ و ئاشتکردنەوانە، ئەگەر
 لەنێوان کافرانى ھاوپیەیمان (أهل الذمة) ی وەك جوو و دیاوەکانیش دا بن، هەر
 دروست و پەوايە کە لە مالى زەکات و پشكى قەرزداران بۆیان صەرف بکەیتەو^(٢).

٧- ھاوکارى کردن و دەستبار بۆ گرتنى کەسانى بەلا لێدراو لێقەوماو:

ئىسلام کە بەرنامەي خۆي پەرورەدگار و پەنهان بینە، واقع بینانە تەماشای
 ژيان و گوزەرانی کۆمەلگە دەکات و هەموو حالەتە جۆراوجۆر و ناسایی و

(١) بېروانە: (فقه الزكاة) ج ٢، ص ٩٠٥، کە لە (مطالب أولي النهى) ج ٢، ص ١٤٣-١٤٤، وەرگیرتە.

(٢) هەمان سەرچاوەي پێشوو.

ئاناسايىيە كانى پەچاۋ كىردۈ، جا لە سۆنگەي ئەوۋە كە ھەندىك كەس بەھۆي بەلاۋ كارەساتىكى چاۋەرۋان نەكراۋە لىيان دەقمومى و گرفتار دەبن، شەرىعەتى ھەكىمانەي خۋاي بەخشندەو كارىجى بۆ ھەستاندەۋى ئەو جۆرە كەسە كۆستكەۋتۈۋانە چارەسەرى داناۋەو، چەندان دەقى سۈننەت لەوبارەۋە ھەن، بۆيىنە:

۱- پىاۋىك ھاتە لاي پىتغەمبەرى ﷺ، كە بەلايەكى بەسەردا ھاتبۈۋ ھىچى نەماۋو، پىتغەمبەرىش ﷺ بە ھاۋەلەكانى خۋا لىيان پازى بىن فەرمۈۋ: (تصدقوا عليه)، ئىنجا خەلكىش ھاۋكارىيان كىردو خىريان پىكرد، ۋەك (مىسلم وأصحاب السنن) گىپراۋيانەتەۋە.

۲- بەسەرھاتەكەي (قبيصة بن مخرق اهلالي)، كە پىشتىر باسەن كىرد، كە پىتغەمبەرى ﷺ پاش بەلەين پىدانو بىرپاردانى ھاۋكارىكىردنى لە مالى زەكات، پىنى فەرمۈۋ: ((لا تحل المسألة الا لأحد ثلاثة: رجل تحمل حمالة فحلت له المسألة حتى يصيبها ثم يمسك، ورجل أصابته جائحة اجتاحت ماله، فحلت له المسألة حتى يصيب قواماً من عيش - أو قال سداً من عيش - ورجل أصابته فاقة حتى يقول ثلاثة من ذوي الحجا من قومه: لقد أصابت فلاناً فاقة، فحلت له المسألة حتى يصيب قواماً من عيش - أو قال سداً من عيش -، فما سواهن من المسألة يا قبيصة سُحَّتْ ياكلها صاحبها سُحَّتْ)) رواه مسلم وأحمد^(۱)، واتە: داۋاكىردن تەنبا بۆ سى جۆرە كەسان ھەلائە: پىاۋىك - بەھۆي سولجىكەۋە - مالىكى ۋەئەستۆ گىرتە، ئەو بۆي پەۋايە داۋا بىكات تا چىنگى دەكەۋى پاشان ۋازىيىن، ۋە پىاۋىك بەلايەكى بەسەر ھاتە، كە مالو سامانەكەي پامالىۋە، ئەمىش داۋاكىردنى بۆ ھەيە ھەتا ھىندەي دەست دەكەۋى كە بارى ژيانو گۈزەرانى راست دەكاتەۋە، ۋە پىاۋىك كە ھەژارىيەكى كەمەر شىكىنى بەمىلدا ھاتە بەجۆرىك كە سى كەسى خاۋەن عەقلى و ويژدان لە كۆمەلەكەي بتۈۋان بلىن: بەراستى فلانە كەس دوۋچارى ھەژارى بوۋە، ئەمىش

(۱) بىروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۰-۱۸۱.

بۆي پەوايە داوا — ھاوکاری — بکات ھەتا باری ژيان و گوزەرائی راست دەبێتەوه، بەلام ئەم (قوبەیسە) جگە ئەمانە ھەر داواکردنێکی دیکە ھەر ھامو خواوەندەکی ھەر ھام دەخوات.

ئەنجا ئایا ئەو ئەندازەییەکی پێویستە بدرێ بەو جوۆرە کەسانە، کە بەلاو گرفتارییەکانی پۆژگار یەخەیان پێ دەگریو تەنگیان پێ ھەڵدەچنێ، چۆنەو چەندە؟! زانایان قەدیان زۆر لەسەر کردووە لێیان توێژیوەتەوه، بەلام ئەوێ کە پێم وایە لە ھەموویان راستتر بەھێزتر و لەگەڵ پووحی گشتی شەریعتدا گونجاوتر، ئەو پرایدە کە (نەوێ) لە (المجموع) دا ھیناویەتی کە لەبەر زێدە گرنگی و بایە خەداریوونی بەپەسەندی دەزانم وەک خۆی سپاش وەرگیرانی — بینووسم: لە ژێر سەرباسی: (المسألة الثانية: في قدر المصروف إلى الفقير والمسكين) دا نووسیویەتی:

﴿ھاوئە — عێراقییەکانمان و زۆر لە خۆپاسانییەکان گوتوویانە: ھێندەیان دەدرێت — واتە بەھەژار و نەدار — کە لە ھالەتی ھەژاری دەریانبھێنێ و بیانخاتە ھالەتی دەوڵەمەندی، ئەویش بریتیە لەو ئەندازەیە کە بەبەردەوامی تەمەنیان بەشی ژیان و گوزەرائیان بکات، وە ئەو دەقی قەسە شافیعییە خوا لێی خۆش بێ، وە ھاوئەلان — واتە شافیعییەکان — ئەو فەرموودەیە (قبيصة بن المخارق) — یان بە بەلگە لەسەر ئەو پرایدەیان ھیناوەتەوه، ھاوئەلانمان گوتوویانە: پێغەمبەری خوا ﷺ داواکردنی بەرھەو داواوە ھەتا بابای داواکەر ھێندە دێتە دەست کە کەلێنی ژيان پێ دەکاتەوه، کەواتە پرایە کەمان راستە، گوتوویانە: وە بۆیەش سێ کەسی بۆ شاھەدییان دیاری کردوون، بۆ زێدە دانیایی نەک بۆ مەرج گرتن، ھاوئەلانمان گوتوویانە: جا ئەگەر بابای ئاتاج پیشەییەکی ھەبوو ئەو ھێندە دەدرێت — کە پیشەکە یان ئامرازەکانی ئەو پیشەییە پێ بکڕێ، جا نرخەکیان زۆر بێ یان کەم، وە دەبێ ئەندازە ئەو مائە کە دەیدرێت ھێندە بێ کە بە قازانج و بەرھەمەکی بۆیەت و بەشی بکات، جا دیارە ئەو ھەش بەپێی جیاوازی پیشەکان و لاٲان و پۆژگار و کەسەکان دەگۆڕێ، وە ھەندیک لە ھاوئەلانمان وێنەیان

ہیناوتہ وہو گوتوویانہ: کہسیک پاقلہ بفرۆشی پینچ درہم، دہ درہمی دہدریتی، بہلام کہسیک پیشہکے گیوہر فرۆشی بی، دہ ہزار (۱۰,۰۰۰) درہمی دہدریتی، مادام بہم نەندازہیہ نہبی مەداری ساز نہبی و کارہکے بی نہ کری، ہر وہا کہسیک بازرگان، یان نانہوا، یان بۆن فرۆش (عطار)، یان پارہ گۆپرہ وہ (صراف) بی، بہ گۆرہی پیشہکے دہدریتی، وہ کہسیک بہرگدروو، یان دارتاش، یان بہرگ سپی کمرہ وہ (قصار)، یان گۆشتفرۆش (قصاب)، یان غہیری ٹوانہ بی، لہ خاوەن پیشہکان پیویستہ ہیندہیان بدریتی کہ مەداری ہا وینہکانی ٹوانی ساز کردہ، وہ ٹہگر - بابای زہکات وہ گر - لہ جووتیاران بوو، دہبی ہیندہی بدریتی کہ بایی کرینی پارچہ زہویہک، یان بہشیک لہ زہوی یہک بکات، کہ بہرہمہکے کیفیہتی ژیان و گوزہرانی بکات بہ بہردہوامی، ہاوەلانمان گوتوویانہ: بہلام ٹہگر - زہکات وہ گر - ہیچ پیشہکے نہدہزانی نہ بازرگانی و نہ ہیچ جۆرہ کاسییہک، ٹہو پیویستہ ہیندہی بدریتی کہ بہشی ہہموو تہمہنی ہاوینہکانی وی لہ ولاتدا بکات و، تہنیا ٹہوہندہی نادرتیتی کہ بہشی سائیکی بکات... وہ ٹہوی کہ گوتمان دہبی ہیندہی بدریتی، کہ بہشی ہہموو تہمہنی بکات ہر ٹہوہ پای راستہ (لہ مہزہبی شافیعیدا) و عیراقییہکان و زۆریہی خۆپاسانیہکان پەسەندیان کردہ وہ دہقی (شافعی)یشی لہسہرہ^(۱).

وہ جگہ لہ شافیعیہکان کۆمەلّیک زانای دیکہش پای ناویراویان پەسەند کردہو، بۆ وینہ: ہندیک لہ حەنبەلیہکان، وہ ماوہردیی و (خەططابی)^(۲)، وہ ٹہم پایہ لہ گەلّ سیاسەتی عومہری کوپی خەتتاب - دووہم خەلیفہی سەر راستی ئیسلام خوا لّیتی پازی بی - یش راست دیتہوہ، کہ گوتوویہتی: (إذا أعطیت فَاغْنُوا)^(۳)، واتہ: ہر کات ہاوکاری کہسیکتان کردو مالتان پی بہخشی

(۱) پروانہ: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۰-۱۸۱.

(۲) پروانہ: (فقد الزکاة)، ج ۱، ص ۵۶۵-۵۶۷.

(۳) ہمان سەرچاوی پیٹشو.

بەنیازی بکەن، ئاشکراشە، کە عومەر خوا لێی رازی بێ هەر ئامۆژگاریکەر (واعظ) یەکى سەر مینبەر نەبوو، قسە بکات و بپروات، بەلکو حوکمران و خەلیفەى ئیسلام بوو، ئەوێ گوتووێتە و قەناعەتێ پێی بوو، کردووێتیە بەندو یاسایەکی سیاسەتێ شەرعى خۆی و پیادەى کردو.

پای دووهمى زانیانیش، کە (هەنەفییەکان و مالیکییەکان و زۆریەى هەنبەلییەکان و ژمارەیک لە شەرەزانی دیکەش) پەسەندیان کردو^(۱)، ئەوێ، کە بابای هەژارو نەدارو ئاتاج و لێقەوماو، تەنیا بەشى ژیان و گوزەرانی سالتێکی دەدرێت، بەلگەشیان ئەوێ، کە مادام مالتی زەکات هەموو سالتی هەیه، ئەو ئەندازەیه بەسە!

بەلام پای یەکەم کە فەرمووده کەى (قُبَيْصَةُ) ش بەلگەیه کى بههیزیەتێ، چاکتر و پەسەندتر، وەك پێشتریش گوتمان.

۸- چارەسەسکردنی گرفتێ ژن هێنان و مال پێکەوهنانی گەنجانی بێ مال و حال:

دروستکردنی مال و خێزان و ژن هێنان، یەکیکە لە سوننەتەکانی پێغەمبەرى پێشەوامان ﷺ وەك فەرموویهتێ: ((أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِاللَّهِ وَأَخْشَاكُمْ لَهُ وَلَكُنِّي أَقْوَمُ وَأَنَا وَأَصُومُ وَأَفْطِرُ وَأَتَزُوجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي)) رواه البخاري، واتە: بێگومان من لە هەمووتان بە خوا زاناتر و لە هەموشتان پترى لێ دەترسێم، بەلام شەونۆزیش دەکەم و دەخەوم، وە پۆژوو — سوننەت — یش دەگرم، جاری واش هەیه ناشگرم، وە ژنانیش دێنم، جا هەرکەسیکیش لە رێبازی من لابادات لە من نیە.

هەر وەها فەرموویهتێ: ((ثَلَاثَةٌ حَقُّ عَلَى اللَّهِ عَوْنُهُم: النَّاكَحُ الَّذِي يَرِيدُ الْعَفَافَ، وَالْمَكَاتِبُ الَّتِي يَرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ)) رواه أحمد وأصحاب السنن

(۱) بیروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۸۴، وە (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۵۶۷-۵۶۸.

إلا أبي داود، واته: سى جۆر كەس، خوا لەسەر خۆى پتۆيستی كرده كه هاريكاريان بكات، ژن هينەرێك كه مەبەستى بە داوێن پاكيى مانەو، وە كۆيلەيهك كه دەيهوێ خۆى له خاوەنهكەى بکەپتەوه و هەقەكەى بداتى و نازاد بێت، وە جەنگاوەرێك كه له رینگا و پیناوى خوادا دەجەنگێ.

جا يەكێك له بەرھەمەكانى مالا بەخشینی فەرز له ژيان و گوزەرانی كۆمەلگادا ئەوێه كه بەپرای زۆرێك له زانایان، ژن هینان (زواج) یش هەر له جوغزی کیفایەت و دابینکردنى ئەو پێداویستییە بنەرەتییانەى ژيان و گوزەرانی زەكات پێ شیاوان دا، وە، پتۆيسته لهكاتى زەكات پێدرانیاندا و پپای پەچا و کردنى مەسرهفەى خواردن و خواردنەوه و بەرگو و پۆشاك و جینگا و رینگای تێدا حەوانەوه، مەسرهفەى ژن هینان و مالاو حال دروستکردن و خێزان پێکەوه نانیش پەچا و بکړئ^(۱)، تەنانهت هەندێك له زانایان گوتوویانە: كەسێك ژێك بەشى نەكات پتۆيسته دوو ژنى بۆ بهێنرێن^(۲).

هەر بۆیەش عومەرى كۆپى عەبدولعەزیز خوا لێى خۆش بێت، وەك (إبن كثیر) دەگێرێتەوه: (كان مناديه في كل يوم ينادي: أين الغارمون؟ أين الناكحون؟ أين المساكين؟ أين اليتامى؟ حتى أغنى كلا من هؤلاء)^(۳)، واته: عادەتى وابوو هەموو رۆژێك چارچێپەكانى بانگى دەکرد: كوا قەرزداران؟ ژن هینەرەكان له كوێن؟ كوان نەدارەكان؟ هەتیوەكان له كوێن؟ هەتا هەموو ئەو -جۆرە كەس-انەى بێ نیاز كردن. دیارە ئەسلى ئەم مەسەلەیدەش بێجگە له ئاراستە گشتییەكانى قورئان و سوننەت لەم دەقەوه هاتو: ((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم جاء رجل فقال:

(۱) بېروانە: (المفصل)، ج ۱، ص ۴۳۰، كه له (حاشية الدسوقي على الشرح الكبير) ئەم قەسەیدە نەقل كرده، (ان اتسع المال -أي مال الزكاة- زيد العبد ومهر الزوجة)، ج ۱، ص ۴۹۴. واته: ئەگەر مالى زەكات بەشى كرد دەبێ -بۆ بابای زەكات پێدراو- كۆيلەيهك و مارهەى ژێكیش زیاد بکړئ، (دیارە كۆيلەكه بۆ خزمەتكردن بووه)، هەروەها بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۵۶۸، كه له (حاشية الروض المربع)، ج ۱، ص ۴۰ و (مطالب أولي النهى)، ج ۲، ص ۱۴۷، ئەم قەسەیدە هیناوه: (ان من تمام الكفاية ما يأخذه الفقير ليتزوج به إذا لم تكن له زوجة واحتاج للنكاح).

(۲) بېروانە: (فقه الزكاة)، ج ۱، ص ۵۶۹، كه له (النبيل وشفاء العليل)، ج ۲، ص ۱۳۵، وەرگرتووه.

(۳) بېروانە: (البداية والنهاية)، لابن كثیر، ج ۹، ص ۲۰.

إني تزوجت امرأة من الأنصار... فقال: على كم تزوجتها؟! قال: على أربعة أواق، فقال النبي ﷺ على أربعة أواق! كأنما تنحتون الفضة من عرض هذا الجبل! ما عندنا ما نعطيك، ولكن عسى أن نبعثك في بعث تصيب فيه...) رواه مسلم^(١)، واته: پیاویک هاته خزمهت پیغهمبرو ﷺ گوتی: ژنیکم له پشتیوانه کان هیئاوه، فہرمووی: له سہر چہند مارہت کردوہ؟ گوتی له سہر چوار ثوقیہ^(٢)، پیغهمبرو ﷺ فہرمووی: له سہر چوار ثوقیہ! ہر دہائی زیو له لاپائی ثم چیاہ دادہ تاشن! ئیستا ہیچمان له لا نیہ بتدہینی، بہ لام بہ لکو له گہل کۆمہ لیکدا بۆ جہنگ- پھوانہت بکہین و شتیکت دہستگیرین. (واتہ له دہستکھوت (غنیمتہ)ی جہنگ شتیکت پی بیری).

دیارہ ثم فہرموودہیہ بہ لگہیہ له سہر تہوہی، کہ ہاوکاریکردنی پیغهمبرو خوا ﷺ بۆ تہو کہ ساندی کہ ژنیان ہیئاوہ شتیکی زانراو بووہ، بۆیہ پیاوہ کہ داوی لیکردوہ و تہویش ﷺ عوزری بۆ ہیئاوہ تہوہ، کہ ئیستا بہ دہستمانہو نیو پروونیشی کردوہ کہ له رتیہ کی دیکہو تہو گرفتہی چارہ سہر بکات.

۹- چارہ سہری گیروگرتی کہ سانی بی جیگا و پیگا، وک پیوارو مندائی

دۆزراوہ:

بیگومان جیگا و شوینی تیدا حواندوہو نیشته جی بوون، یہ کیکہ له پیدایستیہ بنہرہ تیہہ کانی ہر ئینسانیک، کہواتہ ہر کہ سیک بہ جیگا و پیگا بی، تہو بی ناتاج (محتاج) دادہ نری و زہ کاتی پی دہدری، بہ تابیہت پشکی (ابن السبیل)، کہ تابیہتہ بہو جۆرہ کہ ساندوہ، کہ بی مال و حال و بی جیگا و پیگان، جا چ پیوار بن، چ ہر کہ سیکی دیکہی وک پیوار له بی جیگا و شوینیدا، بہ لگہی تہوہش کہ گوتمان تہوہیہ کہ زاناو پیشہ وایانمان جیگا و پیگای تیدا

(١) پروانہ: (نبیل الاوطار)، ج٦، ص ٣١٢.

(٢) (أوقية) يەك (٤٠) درہمہ، کہواتہ: چوار ثوقیہ (٤٠×٤=١٦٠) درہمی زیوہ.

نیشته جی بوون و هوانه وهیان له ریزی خواردن و خوردنه وهو بهرگو و پۆشاک دا حیساب کردوه.

ئهوه تا (ابن حزم) دهباره ی ئهو پێداویستییه بنه پرتیانه ی که ههر که سیك نه یین به هه ژارو نه دارو شایسته ی زه کات وهرگرتن داده نرئ، نووسیویه تی: (وفرض علی الأغنیاء من کل بلد أن یقوموا بقراءهم و یجبرهم السلطان علی ذلک، إن لم تقم الزکاة بهم ولا فی سائر أموال المسلمین بهم، فیقام لهم بما یاکلون من القوت الذی لا بد منه، ومن اللباس للشتا» والصیف بمثل ذلک، و بمسکن یکنهم من المطر والصیف والشمس و عیون المارة...) (۱)، واته: وه له سهر دهوله مه ندانی ههر شوینیك پتویسته که پێداویستییه کانی هه ژاره کانیان دابین بکه ن، وه حوکمران له سهر ئهو ناچاران ده کات، مادام زه کاته کانی مسوتمانان و مال و سامانه کانی دیکه یان بهشیان نه کات، پتویسته بژیویك که به بی وی ناژین بزیان دابین بکرئ، وه له بهرگو و پۆشاک زستانه و هاوینه به هه مان شیوه، وه خانوویه ک که له باران و گهرمای هاوین و تیشکی خۆرو چاوی رژیوار، دهیان پارێزئ و دهیان شارێته وه.

(نووی)یش له وه باره وه نووسیویه تی: (قال أصحابنا: والمعتبر فی قولنا: یقع موقعا من کفایته: المطعم والملبس والمسکن وسائر ما لأبد منه علی ما یلیق بحاله من غیر إسراف ولا إقتار، لنفس الشخص ولمن هو فی نفقته) (۲)، واته: هاوه لانه مان گوتوویه: مه به ست له و قسه یه مان که ده تی: (ده بی ئهو نه ندازه یه ی که ده درئ به بابای هه ژارو نه دار هینده بیی که به شی بکات) دابین کردنی خۆراک و پۆشاک و خانو و بهر یه و ههر شتیکی دیکه یه که پتویست بی، بهوپیته ی که لئی ده وه شیته وه، به بی زیاده پۆیی و چرووکی، هه م بۆ خودی خۆی و هه م بۆ نه وانه ش که به نه ستویه وه ن.

(۱) بپوانه: (المحلی شرح المحلی)، ج ۶، ص ۱۰۵-۱۰۶، مسأله: ۷۲۵.

(۲) بپوانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۷۸.

كەواتە: ھەممۇ ئەوانەي، كە لەبەر ھەر ھۆيدەك بى جىڭگاۋ شوئىنن و خانووو جىڭگايە كيان نىد، كە تىدا بھەيئەنەو و نىشتە جى بن، ئەو نەك ھەر پىشكى (ابن السبيل)، كە بۆ ئەو جۆرە كەسانە تەرخان كراو، بەلگە لە پىشكى (الفقراء والمساكين) يىشدا ھەق و مافى ئەو ھەيە، كە خانوو و بەرەيە كى گونجاو و شياو بۆ ھالەت و پايدى كۆمەلەيە تىيان بۆ دابىن و مەزگەر بىر، بۆ ئەو ھى لە ئاوارەيى و بى جىڭگاۋ شوئىنى پزگارىيان بىي و لە دەردى كوشندەي مالى بەكۆلەو و بوون و بى ئۆقرەيى قوتارىيان بىي.

شايانى باسىشە، كە ھەندىك لە زاناو شەرەزانانى ھاوچەرخ پايان وايە، كە مندالى دۆزراو (لقيط) يىش ھوكمى (ابن السبيل) ھەيەو، پىشم وايە بۆچوونە كەشيان دوور نىد، چونكە لەسەر پىگا (سبيل) دۆزراو تەو و (پىگا) بۆي بۆتە باب و دايك و خزم و كەس!

ئىنجا بىگومان مندالى دۆزراو، ئەگەر نەشكە و پىتە نىو جوغزى پىبوارو بى جىڭگاۋ شوئىنانى دىكەو، بەتەنكىد دەكە و پىتە خانەي ھەزارو نەدارو لىقەو ماوانەو و، ھەر چۆن بى ھەر خاوەنى ھەق و مافە لە زەكات و لە مالى سامانى دىكەي مەسولمانانىشدا، مادام زەكات بەش نەكات و (بىت المال) يىش، يان ھەرنەبى، يان ھىندەي تىدا نەبى، كە كىفایەتى ئەو جۆرە كەسانە بىكات.

۱۰- دابىن كەردنى پىدا و پىستىيە كانى قوتاييان و لىكۆلەرەوانى زانىارىيە

پىتەيىستەكان:

يەككى دىكە لە بەرھەم و شوئىنەوارە بەرزو بە پىتەزەكانى مالى بەخشىن بە تايبەت مالى بەخشىنى فەرز- ئەو ھەيە، كە جم و جۆلى زانستى لە كۆمەلگادا گەشە پىدەدات و بەرەو پىش دەبات، ئەو ھىش بەھۆى ئەو و، كە ژيان و گوزەران و پىدا و پىستىيە كانى قوتاييان و مامۇستار و لىكۆلەرەوانى زانىارىيە پىتەيىستەكان (العلوم الواجبة) دابىن دەكات!

واته ههم نهو قوتاییانهی که ههولئی فیربوونو وه دههستهینانی نهو جوړه زانیاریانه، که دینداری و دنیاداری، یان دین و ژینی کۆمهنگا پینان ئاتاجه، وه ههم نهو مامۆستا و زانیانهش، که سهرگهرمی فیرکردن و شاره زاکردن، یان زیاتر توژیینهوه و قول بوونهوه و پسپۆری (فخصص) پهیدا کردنن لهو جوړه زانیارییه پتوستاندها، ههرچهنده توانای کارکردن و کاسبییان ههبن، بهلام مادام له بهر زانست و زانیاری دهرفتهی بژیوپهیدا کردنیان نهبن، له سهر کۆمهنگا پتوستانه که ژیان و گوزهران و پتوستانیهکانی نهو ئهرکه مهزنیان بۆ دایین و مسۆگهر بکات وهک کتیب^(۱) سهرچاوه و تاقیگا (مختبر) و نهخشه و ههر ئامپرو ئامپرازیکی دیکهی پتوستانه.

جا بێگومان زهکات لهو بواره دا پۆلێکی زۆر گرنه ده گێرێ، چونکه زاناو شهرعزانان رایانگهیاندوه، که نههلی زانست پشکیان له زهکاتدا ههیه، مادام له سۆنگهی خۆیه کلارندنهویانهوه بۆ وهگرتنی یان فیرکردنی، دهرفتهی کارو کاسبییان نهبن^(۲)، به پێچهوانه ی نهوانهوه که بۆ خواپه رستی (عبادة) خۆیان یه کلاده که نهوه و (تفرغ) ی بۆ ده کهن^(۳) نهو جیاوازییهش له نیتوان (خۆیه کلاکهرهوان بۆ زانیاری) و - خۆیه کلاکهرهوان بۆ خواپه رستی) دا^(۴) دوو هۆی هه ن:

(۱) بېروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۷۹-۱۸۰، وه بېروانه: (الانصاف)، ج ۳، ص ۲۱۸، ۱۶۵، که (فقه الزکاة)، ج ۲، ص ۵۷۰، لێی نهقل کردوه.

(۲) بېروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۱۷۷-۱۷۸، وه (أبو عبيد) له کتیبی (الأموال) دا هیناویهتی، که عومهر خوا لێی رازی بن پاداشت و خهلاتی پێشکهشی نهوانه ده کرد، که قورئانی بهرپێریان له بهر ده کرد، بېروانه: (الإسلام والمشكلات السياسية المعاصرة)، ص ۳۲، تالیف الدكتور جمال الدين محمود محمد.

(۳) ههمان سهرچاوه ی پێشوو.

(۴) دیاره لێره دا مه بهست له خواپه رستی (عبادة) چه ملک و واتای تاییهتی تهسکیتتی، که جێ به جێ کردنی دروشه کانیهتی و به خواپه رستییه پروته کان (العبادة المحضة) ناسراون.

أ- خۆیه کلاکهرهوان بۆ زانیاری پتویست — که وهک گوتمان ههرجۆره زانیارییه که دهگریتهوه، که دین و ژینی کۆمهڵگا پتویستییان پتی ههبن — سههرگهرمی جی بهجی کردنی نهک و کارێکن، که لهسههر کۆمهڵگا پتویسته و فهپزی کیفاییه، بهلام خۆیه کلاکهرهوان بۆ خواپه رستی (المترغون للعبادة) سههرگهرمی کارێکی شهخسی و تایبهتی خۆیان و بهس بۆ خۆیان لیتی بههره مند دهبن.

ب- زۆرجاران وهگرتن و فیروونی زانیاری و ههیشه پێدا قوول بوونهوه و تیدا پسپۆرپوونی، پهکی لهسههرخۆ بۆ یهکلاکردنهوه کهوتوه، بهلام خواپه رستی (عبادة) کردن نهک هههر پهکی لهسههر نهوه نهکهوتوه، بگره ئههوجۆره دینداریی کردنه پیچهوانه ی پێناز (سنة) ی پیغه مبه ریشه ﷺ !!

له کۆتاییدا:

له کۆتایی ئهم بهندی چاره مه شدا که به تهواو بوونی له توێژینهوه ی سییه مین پایه ی نیسلا مه تی و دووه مین دروشمی خواپه رستی ده بینه وه، پتویسته نه و راستیه مه زنه مان هه رده م له بیریی، که (مالا به خشین) هه رچه نده پله و پایه یه کی به رزو گرنگ و کاریگه ریه کی گه و ده ی هیه له نیسلا م داو، له ژیان و گوزه رانی کۆمه لگای مسولماندا، به لام پێگومان هه ر به شی که و پایه یه که له نیسلا م و دروشم نیشانه یه که له دروشم و نیشانه کانی خواپه رستی و مسولمانه تی و به بن به شو لایه نه کانی دیکه ی ئایین و به رنامه ی خوای کار به جی کارێکی نه و توێ له ده ست نایه ت و نه عجام و به ره مه می شایسته و پتویستی به دوادا نایه ت، چونکه:

یه که م: وهک گوتمان مالا و سامان به خشین به زه کاتیشه و پایه یه که له پێنجان و دروشمیکه له چهند دروشمان و بواری لایه نیکه له چهندان بواری لایه نی نیسلا مه تی و هه ر به ئه ندازه ی خۆی ده و ده بین و که لیتی پایه و دروشم و لایه نه کانی دیکه ی نیسلا م پرنا کاته وه.

دوۋەم: ۋەك چۆن ئەندامىكى جەستە، ھەرچەندە زۆر گرنگو كاريگەر بى، بەلام بەبى ھاۋكارىي و تەبابى ئەندامەكانى دىكەى جەستە، ۋەك پىۋىست دەۋرى خۇى بۆ نايىنرى، مال بەخشىنىش بەھەمان شىۋە، بەبى پىادەكران و كاريپكرانى سەرجم رىساو ياساكانى ئىسلام و ھاۋكارىي پىكەۋەكران و دەستبار بۆ يەكترگرتنى تىكراي لايەنەكانى، ھەر خۇدى خۇيشى ۋەك شەرع فەرمانى پىكردەۋ، پىۋ شۇىنى بۆ دانائە جىبەجى ناكرى، ئايا كۆكرنەۋەۋ دابەشكردى زەكات، كە گەۋرەترىن و گرنگترىن جۆرو شىۋەى مال بەخشىنە» بەشىۋەيەكى مەرگەزىي، بەبى ھەبۋونى قەۋارەيەكى شەرعىي و سىياسى بۆ ئىسلام و مەسۇلمانان مەيسەر دەبى؟!

ۋە ئايا ئەۋ ھەموو بەرھەم و شۇىنەۋار» گەۋرەۋ گرنگانەى مال بەخشىن، بە تايىبەت لە ژيان و گوزەرانى كۆمەلگادا، بەبى ھەبۋونى دەستەلاتىكى شەرعىي و چەندىن دام و دەزگاي پىسپۆرو كارامە لە بۋارە جىاجىياكانى ژيان و گوزەراندا، دىنەدى؟!

ۋە ئايا ئەگەر گرېمان بىشگۈنجى پىشكى ھەركام لە: ھەژاران (الفقراء) و نەداران (المساكين) و قەرزداران (الغارمين) جىبەجى بكرى، پىشكەكانى دىكەى زەكات، بەتايىبەت كاربەدەستانى كۆكرنەۋەى (العاملين عليها) و دىراگىراۋان (المؤلفة قلوبهم) و پىي خوا (في سبيل الله)^(۱) و پىبۋار (ابن السبيل) بەبى ھەبۋونى سىستەمىكى سىياسى، بەجىي خۇيان دەگەپەنرىن؟!

(۱) ۋەك پىشتىرىش لە بەندى يەكەمدا لە بركەى (زەكات بە كى و كى دەدرى؟! دا باسان كرده، وشەى (في سبيل الله) ھەرچەندە بە پەلى يەكەم جەنگاۋەران (المقاتلين، الغزاة) دەگرتەۋە، بەلام پاى راستىر نەۋەيە، كە لەسر ئەۋان كورت ھەلئەھاتەۋە و پىراي بەرۋەندىيە گىشتىيەكان، ھەموو ئەۋ كەسانەش دەگرتەۋە، كە بەرگرىي (دفاع) لە ئىسلام دەكەن، چ بەدەست، چ بە سامان، چ بە قەلەم و زمان، چونكە پىنقەمبەرى خوا ﷺ فەرمودىتە: ((جاهدوا المشركين بأموالكم وأنفسكم))

بيگومان نه خير. كه وايي با هه موو لايه کمان دلتيايين، كه ئيسلام تايين و بهرنامه يه كه بۆ بهرپوهران و پياده کراني، په کي له سمر قهواره و دهسته لاتيکي شهرعيي که وتووه و، به بچي حوکمراني کردن، نه ک هه موو ريساو ياساکاني بگر. ته نانهت دروشميکي وه ک مال به خشين و پايديه کي وه ک زه کاتيش، وه ک پيوست جي به جي ناکړي!!

لیږه شدا کۆتایی به توێژینهوه مان له باره ی دروشمی دووه می خواپه رستیه وه
دین و ده چینه سه ر باسو لیکۆلینه وه ی دروشمی سییه، که رۆژوو گرته.

رواه أحمد وأبو داود والنسائي والحاكم وأبن حبان، واثه: به مالّ و سامان و به گيان و به زمانتان
دؤى هاويەش بؤ خوا دانەرەكان بيجەنگن، بپرواته: (المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم في الشريعة
الإسلامية)، ج ١، ص ٤٣٦-٤٤٢.

بەرگە سەنەم كەنى دانەر

- ۱- پوختە يەك دەريارەي ئىسلام. چاپى ۲/ ۲۰۰۶.
- ۲- دەبەرىك پراچوونى ئىسلام و پىچكان. چاپى ۳/ ۲۰۰۶
- ۳- يادى خوا، گرنگى يادى خوا لە ژيانى مرؤف دا. چاپى ۱/ ۱۹۸۷
- ۴- كۆمەلى خوا. چاپى ۱/ ۱۹۸۸
- ۵- پىشمەرگەي ئىسلام، يان مسوئەمانى موحاممەد كىيەو چۆنە؟ چاپى ۳/ ۲۰۰۱
- ۶- دەردو دەرمەنى بزوتنەوئەي ئىسلامى. چاپى ۱/ ۱۹۸۹
- ۷- رىيازى پىغمەمبەر ﷺ كامەيە؟! چاپى ۱/ ۱۹۸۹
- تېبىنى: ((دواتر خرايە نىو كىتېبى (مسوئەمانى كامەل: بەشى يەكەم: بىرپرواي مسوئەمان) وە دواتر ئەمەش خرايە نىو كىتېبى (ئيمان و عەقىدەي ئىسلامىيە)) يەو .
- ۸- رىنگاي صالح بوون و بەرو خوا چوون. چاپى ۳/ ۲۰۰۵
- ۹- كوردستان بۆ وىران بوو و چۆن ئاوەدان دەبىتەو؟! چاپى ۱/ ۱۹۸۹
- ۱۰- حوكمى گەپانەو ژىر نىرى طاغوت. چاپى ۲/ ۲۰۰۵
- ۱۱- سۆزى نەتەوايەتى و بىرى ناسىئونالىزم لە تەرازوئى ئىسلامدا. چاپى ۳/ ۲۰۰۵
- ۱۲- مسوئەمانى كامەل/ بەشى يەكەم: بىرپرواي مسوئەمان چاپى ۱/ ۱۹۹۷
- تېبىنى: ((دواتر خرايە نىو كىتېبى (ئيمان و عەقىدەي ئىسلامىيە)) يەو .
- ۱۳- چارەسەرى كىشەي كورد لە نىوان ئيمان و پەرلەمان دا. چاپى ۱/ ۱۹۹۲
- ۱۴- بزوتنەوئەي ئىسلامىيە لە دووپيانى مان و نەمان دا. چاپى ۱/ ۱۹۹۳
- ۱۵- بزوتنەوئەي ئىسلامىيە و ئايندەيەكى گەش و پروون. چاپى ۱/ ۱۹۹۵
- ۱۶- پرۆژەي بەرنامەي فېكرىي كارى ئىسلامىيە. چاپى ۱/ ۱۹۹۶
- ۱۷- چەند رېپرونىيەك بۆ ئىسلامىيە كەنى كوردستان. چاپى ۱/ ۱۹۹۶
- ۱۸- ئىسلام و كىشە هەنووكەيەكان چاپى ۱/ ۱۹۹۵

- ۱۹- با وریا بین! داپوو خانى پەشت كۆمەلگاگەمان بەرو هەلدێر دەبات.
چاپى ۲ / ۲۰۰۶.
- ۲۰- مسوڵمانى كامڵ: بەشى دووهم / خوایەریستی مسوڵمان - بەرگی یەكەم .
چاپى ۱ / ۲۰۰۰ .
- ۲۱- مسوڵمانى كامڵ: بەشى دووهم / خوایەریستی مسوڵمان - بەرگی دووهم .
چاپى ۱ / ۲۰۰۰ .
- تێبینى: ئەم كەتیبە بە هەردوو ك بەرگە كەیهو ئیستاكە بۆ جارى دووهم لە چوار
بەرگدا چاپ كراوەتەو بەناوونیشانى: خوایەریستی ئیسلامى .
- ۲۲- گەپانەو لەى خوا (عزّوجلّ) . چاپى ۴ / ۲۰۰۵
- ۲۳- زانایانى ئیسلام كێن و چۆن؟! چاپى ۲ / ۲۰۰۲
- تێبینى : بۆ زمانى عەرەبیش وەرگێراوە.
- ۲۴- بنچینە گرنگەكانى هەلسوكەوتى شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە
خیلافییەكاندا، چاپى ۱ / ۱۹۹۹ .
- تێبینى: ئەم نامیلکەیه باسیكى بەرگی یەكەمى كەتیبى: (خوایەریستی
ئىسلامى)یە، وە بۆ زمانى عەرەبیش وەرگێراوەو ئیستا لەژێر چاپە.
- ۲۵- مزگەوتەكانى كوردستان لە نێوان ئاوەدان كەرنەو و وێران كەردن دا.
چاپى ۱ / ۲۰۰۰
- ۲۶- تاقىكەرنەوێ خوا بۆ بەندەكانى چى یەو چۆنە؟ چاپى ۱ / ۲۰۰۰
- ۲۷- بنەما شەرعییەكان و هێلە گشتیەكانى كۆمەڵێكى ئىسلامى پەسەن .
تێبینى: (ئەم نامیلکەیه وەرگێراوەتە سەر زمانى عەرەبى)
- ۲۸- كۆمەڵى ئىسلامى: ئامانج و هەلۆستەكانى . چاپى ۱ / ۲۰۰۱
- ۲۹- پاساو بەلگە شەرعییەكانى بنیاتنانى كۆمەڵى ئىسلامى، ئالگەكانى: ۱ و ۲ و ۳ و ۴ . چاپى ۱ / ۲۰۰۱

- ۳۰- ئافرەتی مەسئۇلمانی کورد مافە شەرعییەکانی و ئەرکە گرنگەکانی.
چاپی ۱ / ۲۰۰۰.
- ۳۱- ئافرەت و خێزان لە سایە شەریعەت دا . چاپی ۲ / ۲۰۰۵
- ۳۲- چەند مەسەلەییەکی باوی سەردەم . چاپی ۵ / ۲۰۰۵
- تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی.
- ۳۳- چەند رێپروونیەکی بۆ خوشک و برایانمان لە هەندەران. چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۴- سنوور قەدەغەکان مەشکێتن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز).
چاپی ۲ / ۲۰۰۳
- ۳۵- چۆن هەلس و گەوت لە گەڵ خەڵکی دا بکەین؟! چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی.
- ۳۶- شەهید کێیەو چ پلەوپایەییەکی هەیە؟! چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۷- جیهاد لە پێی خواداو چەند سەرنج و ناگادارییەکی. چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۸- بۆئەوێ لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەو! چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۹- جیهاد لە پێی خوادا چی یەو بۆچی دەکری و چۆن دەکری؟ چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۴۰- ئەشکەنجەو زیندان (چاوپێکەوتنی هاوژین عومەر) چاپی ۲ / ۲۰۰۶ .
- تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها چاپی فارسیشی بەرپێوەیە.
- ۴۱- کارو پرۆژە ئیسلامیمان (وتاری کۆنگرەیی یەکەمی کۆمەڵەی ئیسلامیی)
چاپی ۲ / ۲۰۰۶ .
- ۴۲- ئیسلام و مەسئۇلمانی و کاری ئیسلامیی لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتدا.
چاپی ۱ / ۲۰۰۶ .
- ۴۳- ئیمان و عەقیدە ئیسلامیی. بەرگی ۱، ئیمان و عەقیدە ئیسلامی
چی یەو چۆنە؟! ۱ تا ۱۲ . چاپی ۱ / ۲۰۰۶
- ۴۴- ئیمان و عەقیدە ئیسلامیی. بەرگی ۲، خوا بە یە کەرتن (التوحید) لە
بەدیھتەنەراییەتی و پەرەردگاریتی دا. ۱۳ تا ۲۶ . چاپی ۱ / ۲۰۰۶

- ٤٥- ئىمان و عەقىدەى ئىسلامىي. بەرگی / ٣، خوا بەدە کگرتن لە ناوو سیفەت و لە پەرس تراویتی دا، ٢٧ تا ٣٦ . چاپى ١ / ٢٠٠٧
- ٤٦- ئىمان و عەقىدەى ئىسلامىي. بەرگی / ٤، ئىمان بە فریشتەکانى خوا (عزّوجل)، کتیبەکانى خوا (عزّوجل)، پیغمبەرانى خوا (علیهم الصلاة والسلام). ٣٧ تا ٤٠ . چاپى ١ / ٢٠٠٧
- ٤٧- ئىمان و عەقىدەى ئىسلامىي. بەرگی / ٥، ئىمان بە پوژی دواى قەزاو قەدەر ٤١ تا ٤٥ . چاپى ١ / ٢٠٠٨
- ٤٨- ئىمان و عەقىدەى ئىسلامىي. بەرگی / ٦، تاییه قەندیی و دیدو بۆچوونەکانى پەیرەوانى رێبازی راست. ٤٦ تا ٥٠ . چاپى ١ / ٢٠٠٨
- ٤٩- تەوژمى ئىسلامىي و عەلمانیي و خالە هاوبەش و جیاوازه کانیان. چاپى ١ / ٢٠٠٧
- تییینی: زۆربەى بە (٢٤) ئالقه لە هەفته نامەى (هاوولاتی) و ئەوەى دیکەش بە (٩) ئالقه لە هەفته نامەى (ناوینە) دا بلاوکراوەتەوه.
- ٥٠- گەنجە کانیان لە نێوان پەسەنایەتی و لاسایی کردنەوه دا.
- ٥١- بە دوورخستنەوهى ئافرەت لە ئىسلام چ زیانیك دەکەین؟
- ٥٢- سیاسەتى ئىسلامىي و چەند پروونکردنەوهیەك.
- ٥٣- چۆنەتى بوونە پیشەنگ و بنیاتنانى بنکەى جەماوەریي.
- ٥٤- چەند بنەمایەكى گرنگى وتاریی.
- ٥٥- قوتاییانى زانیاری شەرعیی چەند سەرنج و پێنمایى يەك.
- ٥٦- خوو پەوشتى بەرزو پەسند سەنگى مەحەكى مسوئمانەتى يە.
- ٥٧- بانگەواز بۆ لای خوا .
- ٥٨- قوتاییان لەم هەل و مەرجەدا پێویستە چۆن بن و چى بکەن؟!
- ٥٩- ضيف و قضية (مقابلة مع قنائة العربية).
- ٦٠- حوار خاص (مقابلة مع قنائة العالم).

- ٦١- خواناسیی، ئایین، ئیمان. چاپی ٢ / ٢٠٠٩ .
- ٦٢- واقعی هەرمی کوردستان... دیدیکی ئیسلامییانە. چاپی ١ / ٢٠٠٨ .
- ٦٣- چەند بابەتییکی هونەری لەبەر پۆشنانی قورئان و سوننەت دا. چاپی ١ / ٢٠٠٨ .
- ٦٤- چۆن باشتر لە کتییی بەرزی خوا بەهەرەمەند دەبین؟! چاپی ١ / ٢٠٠٨ .
- ٦٥- سروشت و پایەکانی خێزان و مەسەلە ی چەندژنیی لە تەرازوی شەرع و عەقل دا.
- تییینی: ئەم نامیلکە یە بە (١٤) ئالکە لە پۆژنامە ی (پۆژنامە) دا بڵاوکراوەتەو.

ئەو بەرهەمانە ی لەژێر چاپن

- ١- پوختە ی ژیاننامە ی پیغەمبەری خوا ﷺ .
- ٢- الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

ئەو بەرهەمانە ی چاوەڕێ ی چاپن

- ١- الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد ٢ - ٧ .
- ٢- خو و پەوشتی ئیسلامیی.
- ٣- ئاڤرەت و خێزان لە سایە ی شەریعەت دا. بەرگی دووەم.
- ٤- گرنگی و پیویستی پابەندی بە قورئان و سوننەتەو.
- ٥- چەند دەرسێک لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپیژ)، کە ئەگەر خوا تەمەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین.

نیو پروک

لا پەرہ	سەرپاسەگان
۸	پیشکەش بۆ
۹	پیشەکییەکی کورت
۱۰	پی خوشکردن
۱۵	بەندی یەگەم: مال بەخشین بە گشتی.
۱۸	۱- پیناسەو پلەو پایەدی مال بەخشین.
۲۵	۲- مال بەخشینی فەرز.
۳۷	۳- زەکات دان.
۳۸	یەك: زەکات یانی چی و کەمی فەرز بوو؟!
۴۱	دوو: حوکمی زەکات نەدان.
۴۶	سی: زەکات لە کێ وەردەگیرێ؟
۴۸	چوار: زەکات لە چی و چی دەدرێ و چەند وەردەگیرێ؟!
۱۰۷	پینج: زەکات بەکێ و کێ دەدرێ؟
۱۲۳	شەش: حوکمی گواستەوێ زەکات.
۱۲۵	هەوت: زەکات بەکێ بدرێ خێرتەرە چاکترە؟
۱۲۷	۴- زەکاتی سەرفەرە.
۱۳۴	۵- مال بەخشینی سوننەت.
۱۵۲	۶- چۆنیەتی مال بەخشین (چەند ئەدەب و پەشتیکی بەرزو جوان).
۱۶۴	۷- سەرەنجامی مال بەخشین پیاکارنە.
۱۷۱	بەندی دووهم: چەند تێبینییەکی گرنگ دەربارەی زەکات دان.
۱۷۵	یەگەم: زەکات دان و وەرگرتنی و داوەش کردنی.
۱۹۱	دووهم: زەکات و کۆسپ و گیروگرفتهکانی.

۱۹۹	سەيىم: زەكاتى ئاۋەل ۋە بىرۈۋىۋى كىشىگە ۋە مەۋەجات.
۲۱۲	چوارەم: چەند جۈرە زەكاتىك.
۲۵۱	بەندى سەيىم: بەراۋەردىك لەنىۋان زەكات ۋە باج دا.
۲۵۶	۱- ماھىيەتى زەكات ۋە باج ۋە خالە ھاۋەش ۋە جىۋازەكانىيان.
۲۵۹	۲- بىنەمە مەبەئەتى زەكات ۋە باج.
۲۶۳	۳- زەكات ۋە باج لەچى دەرىن؟
۲۶۶	۴- پەرسىيەكانى دادگەرى لەنىۋان زەكات ۋە باج دا.
۲۷۲	۵- بۆچى لە زەكاتدانا شىۋازى پىۋەبى ھەلپەۋارۋە نەك ھەلەكشىن؟
۲۷۶	۶- دەستەبەركەرەكانى زەكات ۋە باج.
۲۸۵	۷- ئايا ۋە پىۋازى زەكات دروستە باجىش دابىرى؟
۳۱۵	۸- ئايا باجدان دەبىتە جىتدار (بەدىل)ى زەكات؟
۳۲۱	بەندى چوارەم: بەرھەم ۋە شۆيىنەۋارەكانى مال بەخشىن لە ئىيان ۋە گوزمەرانى تەك ۋە كۆمەل دا
۳۲۵	ئىمتىياز ۋە تەبىئەتەندىيەكانى زەكاتى ئىسلامى.
۳۲۹	خالى يەكەم: بەرھەم ۋە شۆيىنەۋارەكانى مال بەخشىن لە ئىيانى تەك دا.
۳۴۷	خالى دوۋەم: بەرھەم ۋە شۆيىنەۋارەكانى مال بەخشىن لە ئىيانى كۆمەلگادا.
۳۷۰	بەرھەمە چاپكراۋەكانى دانەر
۳۷۴	ئەۋ بەرھەمانەنى لەۋزىر چاپىن
۳۷۴	ئەۋ بەرھەمانەنى چاۋەپەتتى چاپىن
۳۷۵	نۆۋەتەك

